

KRIISISTÄ KRIISIIN

Monimuotoisen taantumailmiön monitieteistä tarkastelua

Uolevi Lehtinen (toim.)

Kriisistä kriisiin

Monimuotoisen taantumailmiön monitieteistä
tarkastelua

Uolevi Lehtinen (toim.)

Julkaisutiedustelut:

Unigrafian kirjamyynti, Helsinki

books@unigrafia.fi

puh. 09 7010 2366

Aalto-yliopiston julkaisusarja

KAUPPA + TALOUS 2/2014

© Uolevi Lehtinen ja kirjoittajat

ISBN 978-952-60-5609-8

ISBN 978-952-60-5608-1 (pdf)

ISSN-L 1799-4799

ISSN 1799-4799 (printed)

ISSN 1799-4802 (pdf)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-5608-1>

Unigrafia Oy

Helsinki 2014

Sisällysluettelo

Kirjoittajat	5
Uolevi Lehtinen	
Kohti moniäänistä kriisikeskustelua	9
Uolevi Lehtinen	
Taantuman aiheuttama haaste kauppatieteilijöille	13
Pekka Pihlanto	
Nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä?	19
Risto Harisalo	
Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa?	25
Yrjö Kopra	
Finanssikriisin ja laman vaikutukset yritysjohdon kannustimiin	31
Esko Seppänen	
Joutukaa sielut, on aikamme kallis	39
Pekka Pihlanto	
Uusliberalismin arvostelu ei tarkoita liberalismin hylkäämistä	49
Antti Karila	
Taloudellisen laman psykologisista vaikuttimista	53
Timo Miettinen	
Taantuma, sairaus, kriisi – talouden uusi anatomia	57
Jarmo Eronen	
Metsäsektorin kriisi ja kauppatiede	63
Vesa Puttonen	
Tapaus Seppänen	71
Pertti Kettunen	
Tarina teknologian murroksesta ja sen avaamasta kehityspolusta	77
Erkki K. Laitinen	
Yrityssaneerauksen tehokkuus laman aikana pienyrityksissä	85
Uolevi Lehtinen	
Taantumakeskustelun tärkeydestä ja luonteesta	105
Pekka Pihlanto	
Velkakriisi kurittaa Eurooppaa: Syväanalyysi kriisin taustoista	119
Antti Karila	
Ihmisen osa maailman markkinoilla	131
Kimmo Alajoutsijärvi	
Ovatko kauppakorkeakoulut syyllisiä finanssikriisiin?	137
Timo Airaksinen	
Taantuma vai alan rakennemuutos yrityksen ongelmana?	153
Juha Raitio	
Balladi eurosta eli Euroopan velkakriisin synty, hoito ja seuraukset	161
Jukka Laitamäki & Raija Järvinen	
Suomalaisten ja yhdysvaltalaisen kotitalouksien selviytyminen finanssikriisissä	177
Risto Harisalo	
Globaalin finanssi- ja pankkikriisin syitä ja seurauksia etsimässä:	
Uusliberalismi syytettyjen penkillä	199

Jarmo Eronen	
Irti taantumasta lopettamalla tehottomuuden tukeminen	209
Esko Seppänen	
Finanssikriisi, virtuaaliraha ja bittirahoitus	213
Kimmo Alajoutsijärvi	
Vaan kuinkas sitten kävikään?	225
Uolevi Lehtinen	
Matalasuhdanteesta kestävään kasvuun	237

Kirjoittajat

Kirjan toimittajana pyysin kaikilta artikkelin kirjoittaneilta "vapaamuotoisen, noin 100 sanan pituisen curriculum vitaen". Olen pyrkinyt kunnioittamaan yksilöllistä ilmaisuvapautta ja näin ollen tyytynyt vain vähäisiin yhtenäistäviin muutoksiin. UL

Airaksinen Timo

Ekonomi 1968, kauppat.tri 1977, Kauppakorkeakoulu, kansantaloustieteen dosentti 1979, Maanpuolustuskurssi 1993.

Liiketaloustieteellinen Tutkimuslaitos, Kauppakorkeakoulu, assistentti 1969-77, Teollistamisrahasto, ryhmäpäällikkö 1977-81, 83-85, Kauppakorkeakoulu, vs. professori kansantaloustieteessä 1981-83, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos 1983-87. Teollisuuden Keskusliitto, Metalliteollisuuden Keskusliitto 1988-2011.

Taloustieteellisen Seuran puheenjohtaja, Kansantaloustieteellisen yhdistyksen puheenjohtaja.

Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen johtokunta, Suomen Vientiluotto Oy:n ja Fide Oy:n hallitus, Suomalaisen Työn Liitto, tutkimustoimikunnan puheenjohtaja.

Alajoutsijärvi Kimmo

Kimmo Alajoutsijärvi on Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun markkinoinnin professori. Tätä ennen hän oli dekaani ja professori Oulun yliopistossa. Hän on ollut myös vierailevana professorina esimerkiksi Universität Tübingenissä, The Chinese University of Hong Kongissa ja United Arab Emirates University:ssä.

Alajoutsijärven tutkimusalueita ovat liikesuhteiden ja verkostojen johtaminen, yritysten strategiat, talouden syklit ja kuplat sekä kauppakorkeakoulut. Academy of Management Education & Learning, European Journal of Marketing, Industrial Marketing Management, Journal of Business to Business Marketing, International Business Review, Information & Management ja Management Decision ovat esimerkkejä tieteellisistä aikakauskirjoista, joissa on julkaistu hänen artikkeleitaan.

Lisäksi Kimmo Alajoutsijärvi on ollut hallituksen jäsen tai puheenjohtaja lukuisissa yrityksissä ja konsultoinut monien pörssiyhtiöiden ylintä johtoa.

Eronen Jarmo

Talousmaantieteen täysin palvellut professori, Aalto yliopiston kauppakorkeakoulu
Ekonomi 1964, KTK 1967, KTT 1984, HKKK. Opintoja Kiovan yliopistossa 1969-70.

Koneisto Oy 1971-75, Jaakko Pöyry-yhtiöt 1975-79, HKKK tutkimus- ja opetustehtäviä 1980-89, Tampereen yliopisto va. yliassistentti 1989-91, Lappeenrannan teknill. korkeakoulu, va. professori 1991-95, Suomen Pankki, Venäjän talouden ekspertti, 1993, koulutusprojekti Dushnabe, Tadzikistan 1996, Valko-Venäjän metsästrategiaprojekti, Minsk 1996-97, ETLAn Uzbekistan economic trends-projektin paikallisjohtaja, Tashkent 1998-99, talousmaantieteen professori, HKKK, 1999-2009.

Tehnyt tutkimustyötä mm. metsäteollisuuden ja -talouden alalta, Venäjän taloudesta ja

geopolitiikasta. Julkaisuja myös pesimä- ja talvilintujen sekä päiväperhosten laskennoista.

Harisalo Risto

Väitellyt Tampereen yliopistossa vuonna 1984 aiheesta Innovaatioiden diffuusio kunnallis-hallinnossa. Risto Harisalo, hallintotieteen emeritusprofessori, on tutkinut innovaatioiden diffuusiota, organisaatioiden innovatiivisuutta, henkisten resurssien johtamista, julkisten organisaatioiden ja palveluiden kehittämistä ja yhteistyötä ja luottamusta johtamiskäytäntönä. Hän on perehtynyt liberalismiin klassiseen traditioon ja tutkii parhaillaan väittelyä ja dialogia strategisessa ja operatiivisessa päätöksenteossa.

Järvinen Raija

Tutkimusprofessori Kuluttajatutkimuskeskus, dosentti Tampereen yliopisto.

KTM Helsingin kaupparkeakoulu, KTL Tampereen yliopisto, KTT, Tampereen yliopisto.

Tutkimusprofessori Raija Järvisen tutkimusalueita ovat yksityiset ja julkiset palvelut, turvallisuus ja kuluttajien käyttäytyminen. Toimialoista erityisesti finanssiala ja vähittäiskauppa ovat olleet useiden tutkimusten kohteina. Hänen tieteellinen tuotantonsa kattaa lähes 40 vertaisarvioitua artikkelia, joita ovat julkaisseet muun muassa European Journal of Marketing, Journal of Retailing and Consumer Services, Managing Service Quality, Service Industries Journal ja International Journal of Service Industries Management. Edellisten lisäksi hän on ollut kirjoittajana lukuisissa tutkimusraporteissa, oppikirjoissa ja konferenssiartikkeleissa.

Järvinen on toiminut professorina ja yliopettajana Tampereen yliopistossa, professorina Turun kaupparkeakoulun Porin yksikössä ja projektipäällikkönä Aalto yliopiston kaupparkeakoulussa.

Ennen akateemista uraansa Järvinen toimi yli 10 vuoden ajan asiantuntija- ja esimiestehtävissä finanssisektorilla.

Karila Antti

Kasvatustieteiden kandidaatti Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu 1966.

Psykologian lisensiaatti Tampereen yliopisto

1991. Psykologian tohtori Tampereen yliopisto 1995.

Tutkimussihteeri Suomen Raittiusjärjestöjen liitto 1966-69. Oto hallituksen sihteeri Suomen Psykologiliitto 1967- 68. Psykologi Uudenmaan mielisairaanhuoltopiiri 1969 - 80. Avohoidon vastaava psykologi 1980 - 95. Johdava psykologi Peijaksen sairaala 1995 - 2004.

Psykologin/ylitarkastajan sijainen Lääkintöhallituksessa 1989-90. Psykologian lehtori (osa-aikainen) Helsingin yliopisto, psykologian laitos 2001 - 2003.

Ollut jäsenenä useissa suunnitteluryhmissä Psykologiliitossa, Uudenmaan mielisairaanhuoltopiirissä, Uudenmaan sairaanhoitopiirissä, Vantaan kaupungissa, Lääkintöhallituksessa ja Suomen Mielenterveysseurassa. Kunnallisia luottamustehtäviä Helsingin kaupungissa. Psykologien sosiaalinen vastuu ry:n puheenjohtaja 1987 - 2003.

Kettunen Pertti

Työuran suunta määräytyi jo 1955 syksyllä kun parikymppisenä nuorukaisena aloitin opinnot Kaupparkeakoulussa legendaaristen opettajien Martti Saarion, Henrik Virkkusen ja Jaakko Hongon opastamana. Ekonomitutkinnon ja kauppatieteiden maisteritutkinnon jälkeen ASLA apuraha antoi mahdollisuuden katsoa 1961-1962 vuoden ajan millaista on opetus ja tutkimus University of Californian Berkeleyn kampuksella. Se innoitti palaamaan takaisin Kaupparkeakouluun opettajaksi ja jatkamaan omia opintoja. Väitöskirja valmistui ja 1970 väittelin laskentatoimen alaan kuuluvalla tutkimuksella ravintola-alasta.

Jyväskylän yliopistoon minut kutsuttiin 1969. Siellä tavoitteena oli kehittää oma kaupparkeakoulu. Presidentti Kekkonen nimitti minut taloustieteen erityisesti liiketaloustieteen professoriksi 1972. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan puheenjohtajana olin 1970 ja 1980 luvuilla yhteensä 9 vuotta. Tutkimusalani laajeni vuosien mittaan laskentatoimesta rahoitukseen, yrittäjyyteen ja yritysstrategioihin. Yritysjohdon kouluttamistyöni kehittyi vuosien mittaan omaksi erilliseksi yritysjohdon tohtorihjelmaksi. Viimeiset luentoni yliopistolla pidin

2010 ja siirryin nauttimaan emerituksen vapaudesta.

Kopra Yrjö

Oikeustieteiden kandidaatti, Helsingin Yliopisto 1983.

Liiketyöntantajain Keskusliitto (nyk. EK, Palvelutyöntajat), asiamies 1983 – 1985 ja Kansallisosake-Pankki, rahoituspäällikkö 1985 – 1988.

Vuodesta 1988 perustajaosakas ja toimitusjohtaja Alexander Group Oy:ssä, joka on palkitsemis- ja corporate finance –toimintaa harjoittava konserni asiakkanaan lähinnä suomalaiset pörssiyritykset.

Hallintoelimitykset seuraavissa organisaatioissa: HelsinkiMissio, Ilkka-Yhtymä Oy, Meripuolustussäätiö, Pörssiklubi, Sibelius Akatemia ja WTC. Kolumnistina Taloussanomissa ja Arvo-paperilehdessä.

Laitamäki Jukka

Clinical Professor New York University.

KTM Turun kauppakorkeakoulu, M.Sc. Cornell University, Ph.D. Cornell University.

Professori Laitamäki on asiantuntija strategian, markkinoinnin, brändistrategian ja yrittäjyyden alueilla. Hänellä on 30 vuoden kokemus kansainvälisessä konsultoinnissa ja yritysjohdon koulutuksessa yli 20 maassa ja Yhdistyneissä Kansakunnissa. Hän on toiminut liikkeenjohdon konsulttina Service Management Groupissa ja McKinsey & Co:ssa, ja hänen asiakaskuntaansa kuuluvat johtavat yritykset kaupan, rahoituspalvelujen, turismin ja hotellitoiminnan aloilla sekä julkisella sektorilla. Hän on opettanut ja tehnyt tutkimusta professorina U.C. Berkeleyn, Fordhamin ja New Yorkin yliopistoissa sekä luennoinut Afrikassa, Australiassa, Aasiassa, Etelä Amerikassa ja Euroopassa.

Professori Laitamäen tutkimuksia on julkaistu useissa kansainvälisissä konferensseissa ja julkaisuissa mukaan lukien California Management Review, European Management Journal, Transnational Management Journal ja Liiketaloustieteellinen Aikakauskirja.

Laitinen Erkki K.

Erkki K. Laitinen on väitellyt kauppatieteiden tohtoriksi Jyväskylän yliopistossa vuonna 1980. Laitinen toimii tällä hetkellä laskentatoimen ja rahoituksen professorina Vaasan yliopistossa. Laitinen on luonut poikkeuksellisen pitkän ja mittavan uran tiedemiehenä, tieteellisen tutkimuksen popularisoijana, oppikirjojen kirjoittajana ja käytännön menetelmien kehittäjänä.

Laitisen erityisalaa on tilinpäätösanalyysi, konkurssin ja maksuhäiriöiden ennustaminen, johdon laskentatoimi ja siinä erityisesti suorituskyvyn mittaaminen ja hinnoittelu. Laitinen on julkaissut yli 100 tieteellistä tutkimusta, joista suuri osa on painettu kansainvälisissä tieteellisissä julkaisuissa. Hän toimii arvioitsijana lähes 20 alan julkaisussa.

Laitinen on saanut vuonna 2000 Pohjanmaan kauppakamarin suuren palkinnon ansioistaan liike-elämän hyväksi tekemästään työstä. Hän sai myös vuonna 2010 Vaasan yliopiston myöntämän Tutkimusteko –palkinnon. Palkinnon perusteluna oli koko uran aikana tehty näkyvä ja monipuolinen tutkimustyö.

Lehtinen Uolevi

Ekonomi, kauppatieteiden kandidaatti, lisensiaatti ja tohtori Kauppakorkeakoulusta.

Liiketaloustieteen professori useissa yliopistoissa 30 vuoden aikana; nykyisin emeritusprofessori emeritussopimuksella. Taloudellishallinnollisen tiedekunnan varadekaani ja dekaani, valtuuston ja hallituksen puheenjohtaja ja rehtori Tampereen yliopistossa. Valtuuskunnan ja hallituksen jäsen tai puheenjohtaja useissa yrityksissä ja muissa organisaatioissa.

Asiantuntemusalueita kuluttajien ja johdon päätöksenteko, palvelujen markkinointi, suhdemarkkinointi, kansainvälinen markkinointi ja teoria, erityisesti markkinoinnin teoria. Lähes 200 tieteellistä julkaisua, joista noin kolmannes julkaistu kansainvälisissä aikakauskirjoissa ja proceedingeissa. Neljän kansainvälisen ja kahden suomalaisen aikakauskirjan toimituskunnan jäsen.

Venäjän Taloustieteen Akatemian kunniatohtori

ja Kauppätieteellisen yhdistyksen kunniapuheenjohtaja.

Miettinen Timo

Timo Miettinen on filosofian tohtori, joka toimii tällä hetkellä tutkijana Helsingin yliopiston tutkijakollegiumissa.

Hän on tutkinut Eurooppa-ajattelua erityisesti modernin filosofian perinteessä ja kirjoittanut laajasti poliittisesta filosofiasta, fenomenologiasta sekä uuden ajan historianfilosofiasta. Hänen väitöskirjansa *The Idea of Europe in Husserl's Phenomenology: A Study in Generativity and Historicity* ilmestyi vuonna 2013.

Pihlanto Pekka

Emeritusprofessori Pekka Pihlanto on toiminut viimeksi liiketaloustiede laskentatoimen professorina Turun kauppakorkeakoulussa (1985-2003) ja sitä ennen useissa eri viroissa samassa korkeakoulussa. Työuransa hän aloitti ekonomin tutkinnon suorittettuaan Turun lääninverotoimiston verotarkastajana.

Pihlannon tutkimusintresseistä mainittakoon käyttäytymisluontautunut laskentatoimi sekä laskentatoimen metodologia ja filosofia. Erityisenä filosofisena teemana hänen tuotannossaan esiintyvät holistisen ihmiskäsityksen sovellukset laskentatoimeen, johtamiseen sekä tietojärjestelmätieteeseen.

Luottamustehtävistä mainittakoon jäsenyydet laskentatoimen kansainvälisen yhteistyöorganisaation European Accounting Associationin johtoryhmässä ja Professoriliiton hallituksessa. Vuodesta 2003 alkaen hän on työskennellyt Turun yliopiston Innovaatiot ja yrityskehitys -yksikössä (BID) vapaana tutkijana.

Puttonen Vesa

Vesa Puttonen toimii rahoituksen professorina Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa.

Hän on julkaissut useita kirjoja ja tutkimuksia strategisen rahoituksen, riskienhallinnan ja sijoittamisen alueilta. Hän on ollut kirjoittajana yli 30 kansainvälisesti julkaistussa tutkimuk-

sessä ja 17 kirjassa.

Puttonen on Rocla Oy:n, Oras Invest Oy:n, Taaleritehdas Oyj:n, Suomi-yhtiön ja Pörssisäätiön hallituksessa. Hänen tuorein kirjansa on "Velka tikittää - hyödy siitä!"

Raitio Juha

OTT, VT Juha Raitio on Helsingin yliopiston eurooppaoikeuden professori (v. 2007-) sekä eurooppaoikeuden dosentti Itä-Suomen, Lapin, Tampereen ja Turun yliopistoissa.

Ennen nykyistä tehtäväänsä Raitio on toiminut Joensuun yliopiston eurooppaoikeuden professorina (2005-2007) ja Helsingin yliopiston julkisen eurooppaoikeuden vs. professorina (2004-2005). Hänen tutkijanuransa on keskittynyt Helsingin yliopistoon, jossa hän on toiminut assistenttina, tutkijana ja yliopistonlehtorina 1995-2004, joskin hän on kirjoittanut väitöskirjansa Edinburghin yliopistossa 1999-2000 Suomen Akatemian apurahatutkijana.

Hänellä on ollut lukuisia asiantuntijatehtäviä eduskunnan eri valiokunnissa ja yksityisellä sektorilla. Hänen eurooppaoikeuden perusteoksestaan "Eurooppaoikeus ja sisämarkkinat" (Talentum) on syksyllä 2013 julkaistu kolmas uudistettu painos.

Seppänen Esko

Kauppat.kand. (HKKK) 1971, Yleisradion taloustoimittaja 1971-1987, Helsingin verolautakunnan yritysverojaoston pj 1984-1987.

Kansanedustaja (SKDL, Vasemmistoliitto) 1987-1996, eduskunnan tarkastaja 1987-1991, eduskunnan ympäristövaliokunnan puheenjohtaja 1991-1996, Suomen Pankin tilintarkastaja 1987-1991, Suomen Pankin pankkivaltuuston jäsen 1991-1996.

Rautaruukin, Veitsiluodon ja Enso-Gutzeitin tilintarkastaja sekä Kemiran, Sitran, Valtion vakuusrahaston ja Yleisradion hallintoneuvoston jäsen.

Euroopan parlamentin jäsen 1996-2009.

UOLEVI LEHTINEN

Kohti moniäänistä kriisikeskustelua

Tämä kirja on syntynyt suurimmaksi osaksi Liiketaloudellisessa Aikakauskirjassa käydystä keskustelusta, joka alkoi aikakauskirjaan vuoden 2009 loppupuolella kirjoittamani haastartikkelin kannustamana (Artikkeli ”Taantumien aiheuttama haaste kauppatieteilijöille” on tässä kirjassa). Ensimmäisessä haastartikkelissa totesin uskovani, että taantumaa, lamaa ja niihin liittyviä kriisejä koskevan tutkimustyön ja toiminnan ideoimiseksi ja suunnittelemiseksi tarvittaisiin ”eri näkökulmien pohjalta laajaa ja monitasoista keskustelua”. Totesin myös, että ”liiketaloudelliseen julkaisuun sopinevat luontevimmin yritys- ja kuluttajatasoisen keskustelut, mutta muitakaan näkökulmia ei ole mitään syytä sulkea keskustelun ulkopuolelle”. Tältä pohjalta rohkenin haastaa ”kaikki kauppatieteellisen tutkimuksen harjoittajat ja ystävät keskustelemaan taantumien/lamaan liittyvistä asioista ja tapahtumista sekä erityisesti kauppatieteellisen taantumatu tutkimuksen lähtökohdista, näkökulmista, sisällöstä, metodeista jne.”. Korostin edelleen, että myös muiden tieteenalojen edustajien puheenvuorot ovat tervetulleita, jos ne liittyvät aihepiiriin. Varsinaiset tutkimusartikkelitkin toivotin tervetulleiksi.

Jo ensimmäisen haastartikkelini lähtökohtana oli se, että koen kohdeilmion paitsi huipputarkeaksi myös monimuotoiseksi. Se edellyttää ilmiön monitieteistä tarkastelua. Aiemmin ja nykyäänkin keskustelua oli kuitenkin

käyty pääosin kansantaloustieteen ja kansantaloustieteilijöiden näkökulmista. Tämä keskustelu ei kuitenkaan ole näyttänyt tuovan ratkaisevan merkityksellisiä näkemyksiä taantumien ennakkointiin, ennaltaehkäisyyn tai hallintaan.

Ensimmäisen artikkelini esittämään haasteeseen vastasi 10 kirjoittajaa yhteensä 11 artikkelilla vuoden 2011 loppuun mennessä. Alun perin tarkoitukseni oli vuoden 2011 lopulla kirjoittaa kirjoitussarjaan päätösartikkeli ts. yhteenveto- ja kiitosartikkeli, vaikka jo ensimmäisessä haastartikkelissa olinkin uskonut elpymisen olevan ”hidasta ja poukkoilevaa”.

Keskustelun päätösartikkelin sijasta kuitenkin sopivaksi kirjoittaa toisen haastartikkelin, koska taantuma tai jopa lama jatkui monissa maissa ja koska kriisitilanne oli tosiasiaa entisestäänkin monimuotoistunut (Artikkeli ”Taantumakeskustelun tärkeydestä ja luonteesta”). Oli siis syytä paitsi kiittää jo julkaistuista kirjoituksista ”toivoa taantumakeskustelun jatkumista ja monipuolistumista entisestään”. Vuoden 2013 lopulle tultaessa toiseen haasteeseeni on vastannut 9 kirjoittajaa yhteensä 9 artikkelilla mukaan lukien kirjoittamani keskustelun päätösartikkeli.

Kun lasketaan mukaan professori Alajoutsijärven alun perin Kansantaloudellisessa Aikakauskirjassa julkaisema ja hänen ehdotuksestaan mukaan hyväksymäni artikkeli, professorien Järvinen ja Laitmäki englannin kielellä Liiketalou-

dellisessä Aikakauskirjassa julkaiseman artikkelin suomennos sekä minun kirjoittamani kaksi haasteartikkelia ja aloituspuheenvuoro, kirjassa on kaikkiaan 25 artikkelia. Jotkut artikkelit voitaisiin luokitella tutkimusartikkeleiksi ja lisäksi joissakin pääosin keskusteluartikkeleiksi arvioitavissa artikkeleissa on tutkimuksellisia osia.

Kirjoittajien enemmistö on eri liiketaloustieteiden edustajia mutta kirjoittajien pääkoulutustaustoihin kuuluvat myös kansantaloustiede, talousmaantiede, julkishallinto, filosofia, psykologia ja oikeustiede. Artikkelien lukumäärä ja kirjoittajien monitieteinen taustakin kelvannevat jonkinmoiseksi osoitukseksi siitä, että keskustelumme kohde on koettu varsin ajankohtaiseksi ja myös tulevaisuuden kannalta arvioiden tavanomaisen tärkeäksi. Kaiken julkisen keskustelun perusteella keskustelumme kohdetta on pidetty jopa keskeisimpänä keskustelun aiheena ainakin Euroopassa. Näin ollen pidän tärkeänä myös toimittaa tämän kokoomateoksen siinä toivossa, että teos tukee keskustelun, tutkimuksen ja toimien jatkumista ja kehittymistä.

Pyrin säilyttämään kirjoittajien ilmaisuvapauden enkä oikein edes usko, että artikkelien korjaustoimet tekisivät läheskään aina oikeutettua kirjoittajien alkuperäisille tarkoituksille. Sen vuoksi en ole ryhtynyt muokkaamaan millään tapaa kirjaan sisällyttämiäni tekstejä pieniä yhtenäistämiskorjauksia lukuun ottamatta. Ovat-han useimmat tekstit läpikäyneet jo alkuperäisen julkaisijan arvioinnin. Kunkin artikkelin lopussa on mainittu, missä julkaisussa artikkeli on ilmestynyt, koska tällä tiedolla saattaa olla merkitystä artikkelin sisällön tulkinnan kannalta. Vaikka löysinkin useita sisältöön perustuvia tapoja ryhmitellä artikkelit, päädyin lopulta siihen, että käytän artikkelien alkuperäistä julkaisujärjestystä tässä teoksessa.

Edellä sanottu ei tarkoita, että olisin samaa mieltä kaikkien kirjoittajien kaikista kannanotoista. En luule, enkä edes toivo, että kirjan lukijatkaan olisivat. Sen sijaan toivon, että kirja herättäisi ajatuksia, kannustaisi löytämään uusia keskustelun ja tutkimuksen aiheita sekä virittäisi arvioimaan monimuotoisia kriisejä ja niihin liittyviä toimia monipuolisesti, jopa monitieteisesti.

Riittämättömästi keskusteltuja ja vielä riittämättömämmin tutkittuja aiheita ovat esimerkiksi keskustelussamme esiinnousseet EU:n ja euroryhmän kehitys ja sen vaikutus, virtuaaliraha, taantuma- ja lamapsykologia, yritysjohdon kannustimet, kaupallisen koulutuksen vaikutukset sekä liiketoimintaosaamisen sisältö, kehittäminen ja merkitys. Lisäksi rohkenen viitata haasteartikkeleihin, joissa tuon tarkoituksellisesti esille tutkittavaksi ja keskusteltavaksi sopivia mutta vähän käsiteltyjä aiheita ja aihepiirejä, jotka vaihtelevat Suomen yritystuista koko maailmaa koskeviin talousjärjestelmäkysymyksiin. Olisinkin suorastaan hämmästynyt, jollei keskustelumme antaisi virikkeitä monille ja monenlaisille henkilöille sekä hankkeille. Se voi puolestaan merkitä erittäin paljon niin ymmärryksemme, tieteen kuten myös käytännön päätöksenteon ja toiminnankin kannalta.

Toisessa haasteartikkelissani totesin, että vastaavanlaista taloudellis-poliittista kriisiä tai ehkä paremminkin kriisien kertymää ei liene aiemmin koettu koko maailmassa. Tähän vaikuttaa lähtökohtaisesti globalisaation sekä maailman monien integraatoratkaisujen, erityisesti Euroopan integraation nykytila.

Itse asiassa ei ole edes täysin selvää, mistä kriisistä on kysymys. Kriisiajan voidaan toki sanoa alkaneen finanssikriisinä eri eripuolilla maailmaa eri ajankohtina vuosien 2007 ja 2008 aikana, mutta kullakin alkamistapahtumalla oli jo taustansa. Voimme tarkastella asioita myös Euroopan kannalta. Koko vuoden 2007 jälkeisen ajan jossain päin Eurooppaa on ollut finanssikriisi, velkakriisi, maksutasekriisi, kilpailukykykriisi, järjestelmäkriisi, holtittoman taloudenpidon kriisi ja demokratian korruptoitumisen kriisi. Monissa valtioissa on ollut meneillään useita kriisejä samanaikaisesti. Kriisien merkitys jossakin valtiossa on voinut olla tietyllä hetkellä hyvinkin erilainen kuin naapurivaltioissa tai EU:ssa keskimäärin. Valtion kriisikertymän sisältö on voinut muuttua melko paljon ja nopeastikin. Kun valtioiden kriisiytymisaste eri kriisien osalta on muuttunut periaatteessa koko ajan, valtiot ovat näyttäneet syöksyvän kriisistä kriisiin. Tällöin niiden talous on saattanut ajautua tietyn tyyppisestä ja tietyn syvyydestä taantumasta toiseen.

Kriisi- ja taantumailmiöt ovat olleet melkoisessa määrin uudentyypisiä, mikä merkitsee sitä, että ilmiöitä olisi tarkasteltava perusteellisesti uudelleen. Luovalle tutkimustyölle olisi siis tässäkin melkoisesti tilaa.

Tutkimustyön metodologiset kysymykset ovat kiinnostavia lähinnä tutkijoiden ja tutkimustulosten soveltajien kannalta. Sen vuoksi ne eivät ole laajasti esillä tässä kirjassa. Olen kuitenkin halunnut lisätä viimeiseen artikkeliin lyhyen liitteen monitieteisyyskysymyksistä, koska monimuotoinen ja monimutkainen kohdeilmiömme edellyttää monitieteistä lähestymistapaa.

Edellisen perusteella lieenee selvää, että toivon tämän teoksen artikkeleiden kannustavan lukijoita monipuolisuuteen ja ennakkoluulottomuuteen taantuma-, lama-, kriisi- ja eurokriisi-

ajattelussaan. Toivon myös, että tutkijat löytävät uusia aiheita, ajatuksia ja metodologisia lähtökohtiakin tutkimuksiinsa. Toivon lisäksi kaikkien lukijoiden kyseenalaistamistaitojen vahvistumista, kohdistuivatpa ne vaikka minun teksteihini. Minun kuten jokaisen meistä, jotka rohkenevat esittää mielipiteitään näissä kovin haasteellisissa asioissa, on myös rohjettava myöntää erehtymisen riski ja oltava valmis ottamaan kritiikki nöyrästi vastaan.

Tämän kirjan kirjoittajien puolesta haluan kiittää Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulua ja Suomen kauppakorkeakoulut ABS ry:tä, jotka ovat rahoittaneet taitto- ja painotyön.

Helsingissä 9.1.2014

Uolevi Lehtinen

UOLEVI LEHTINEN

Taantuman aiheuttama haaste kauppatieteilijöille

Taantuman syyt

Reilu vuosi sitten 11.9.2008 valtava yhdysvaltalainen investointipankki Lehman Brothers ajautui tai oikeamminkin sen annettiin ajautua konkurssiin. Konkurssi laukaisi finanssimarkkinoilla globaalin paniikkireaktion, joka hakee vertaistaan taloushistoriassa. Koko maailman rahoitusjärjestelmä oli romahtamaisillaan. Se ei kuitenkaan romahtanut eikä näin ollen työntänyt koko maailmantaloutta syvään ja kestäväan lamaan.

Tältä se ainakin nyt näyttää tuotantoon, vientiin, työllisyyteen, protektionismiin ja luototappioihin liittyvistä riskeistä huolimatta. Riskkejä on kovin monenlaisia useilla alueilla. Itse elvytykseen liittyvistä monista riskeistä suurin lienee se, että kysyntä ei ehdi toipua ennen kuin finanssi- ja rahapoliittinen elvytys lopetetaan tai on varojen puutteessa pakko lopettaa. Todennäköisempi elvytysriski lienee kuitenkin se, että elvytys jatkuu liian pitkään muun muassa tilastoviivästyksien vuoksi.

Mitkä sitten olivat taantuman/laman varsinaiset syyt? Tiedämme hyvin edellä kuvatut päälle näkyvät syyt finanssikriisin ja taantuman

alun osalta. Tiedämme myös niiden taustalla olleet, lähinnä Yhdysvaltain taloutta koskevat tosiasiat.

Nousukauden aikana ulkomailta oli virrannut valtavasti rahaa Yhdysvaltoihin, missä luonnollisesti syntyi lainojen yltarjontaa. Valtio suosi vähävaraisille myönnettyjä asuntolainoja, jotka hoidettiin pääosin asuntoluotottajien kuten Fannie Maen ja Freddie Macin kautta. Usein vain ostettu asunto oli vakuutena. Lainat arvopaperistettiin (subprimepaperit) ja myytiin eteenpäin riskin jakamiseksi ja myyntivoiton saamiseksi.

Ennen pitkää asuntojen hinnat alkoivat kääntyä laskuun. Velalliset eivät kyenneet hoitamaan lainojaan. Subprimepapereiden arvo alkoi pudota ja pankkijärjestelmä sekä vähitellen koko talouskin kriisiytyä.

Käytännössä myyjät ilmeisesti kokosivat ja kauppasivat hulppeiden bonusten kannustamina ja tuotevastuuta tuntematta varsin riskialttiita paketteja, joille oli tavallisesti saatu korkein turvallisuusluokitus luokituslaitoksilta. Ostajilla oli huonot mahdollisuudet kyseenalaistaa varsin

monimutkaisia tarjouksia. Yksilöiden ja toimijaryhmien voitontavoittelu kääntyi vähitellen konkonaistalouden edun vastaiseksi. Tässä tilanteessa toteutuivat ne riskit, joita käsittelin vuosikymmenen puolivälissä optiojärjestelmien heikkouksista kirjoittaessani (esim. Helsingin Sanomat 28.9.05).

Perinteisen pankkijärjestelmän rinnalle kehittyi varjopankkijärjestelmä, josta tuli asuntolainojen suurvälittäjä ja jota vakavaraisuussäännöt eivät sitoneet. Varjopankkijärjestelmään kuuluivat esimerkiksi investointipankit, hedge-rahastot ja rahoitusyhtiöt. Tältä pohjalta syntynyt rahoituskriisi teki sitä seuranneesta taantumasta paljon syvemmän kuin oli ennakkoon arvioitavissa. Jonkin syvyinen taantuma toki oli odotettavissa, kuten aina pitkäkhön nousukauden jälkeen.

Edellä esitetyt asiat ovat pääosin taantumatapahtumia tai päälle näkyviä syitä. Tunnettu kansantaloustieteilijä, professori Bengt Holmström totesikin Helsingin Sanomissa (13.9.09), että ”todellisten syiden selvittämiseen menee vielä vuosia”. Epäilenpä, että selvittämiseen keskusteluineen ja tutkimuksineen menee monia vuosia. Ehkä syiden ja seurausten täydellinen selvittäminen ei onnistu koskaan käyttämällä pelkästään nykyisiä menetelmiä. Syiden ja seurausten mahdollisimman huolellinen tutkiminen on kuitenkin erittäin tärkeää, koska muuten olemme yhtä alttiita väärin varautumis- ja elvytystoimiin kuin nykyisen taantuman alkaessa.

Taantuman tasot ja vaikutukset

Kansantaloustieteilijät näyttävät usein esittävän taantuman melko yhtenäisenä globaalihirviönä. Talousnobelisti Paul Krugman kuitenkin myönsi vieraillessaan 21.9.09 Helsingissä varsin selvin sanoin, että nykyisen taantuman syyt ja seurauk-

set poikkesivat toisistaan maittain. Saksassa ja Japanissa selviä syitä ei edes ollut Krugmanin mukaan. Nobelisti viittasi myös alueellisiin eroihin.

Kauppatieteilijälle tämä ei riitä. Kunkin maan sisällä taantumien syyt ja seuraukset ovat erilaisia paitsi alueittain myös tietyn alueen eri paikkakunnilla. Ikävän hyvä esimerkki on Nokia-varakkaan Salon taantuminen äkillisen rakennemuutoksen alueeksi, joka saa nyt erityistukea. Paikkakuntien sisällä eroja on puolestaan jopa pienalueittain.

Eri toimialoilla, niiden eri yrityksryhmissä ja varsinkin yksittäisissä yrityksissä taantuma sekä siihen liittyvät varautumis- ja elvytystoimet vaikuttavat usein varsin poikkeavin tavoin. Voidaan verrata esimerkiksi globaalia Nokiam ja päivittäistavarakauppaa. Lähinnä maailmanlaajuisen taantumien vuoksi Nokia joutui pyörteeseen tilanteeseen ja sen pörssikurssi laski ennen ”mustaa maanantaita” 6.11.08 vallinneesta kurssista pahimmillaan noin 50 %. Monet päivittäistavarakaupat sen sijaan porskuttavat myötätuulessa eikä koko alakaan ole pahemmin notkunut.

Viime kädessä taantuma- ja elvytysvaikutukset yrityksiin mukaan lukien rahoitusalan yritykset ratkaisevat työllisyys-, kulutus- ja muut reaalityaloudelliset muutokset. Tätä kautta taantumien vaikutukset puolestaan heijastuvat meidän tavallisten ihmisten arkeen kovin eri tavoin. Verrataan vaikka varakkaan ja osaavan sijoittajan, valtion tai kunnan virkamiehen sekä tavallisen duunarin selviytymismahdollisuuksia. Osaavalle sijoittajalle taantuma voi olla taloudellisesti hieno mahdollisuus, koska hänen pitäisi kyetä ostamaan ja myymään arvopapereita oikea-aikaisesti. Virkamiehelle taantuma ei juuri tuota suuria uhkia, jos ei mahdollisuuksia-kaan. Tavallinen työläinen on vain ”lastu laine-

hilla” ja osa jää työttömäksi itsestään riippumattomista syistä.

Taantumavaikutusten erottaminen muista vaikutuksista on kovin vaikeaa. Esimerkiksi Suomen metalliteollisuuden ja sen erityyppisten yritysten tilauskirjojen perusteella voidaan epäillä, että kysymyksessä ei olekaan pelkästään laman aiheuttama notkahdus. Joka tapauksessa toisaalta lama ja toisaalta muut tekijät kuten vanhentunut taloudellinen rakenne edellyttävät nytkin tuntuvia ja monitasoisia muutoksia useimmissa maissa, ainakin Suomessa. Globaalilla tasolla on jo tapahtunut selvä muutos, kun G8 on muuttunut G20:ksi.

Toisaalta myös muutosvastarintaa esiintyy. Esimerkiksi taantumien alkamiseen vahvasti vaikuttanut finanssikriisi ei ole vielä paljoa muuttanut finanssialan toimintaperiaatteita. Jos halutaan estää tai ainakin hillitä alan toistuvia kriisejä, on alan valvojille annettava riittävät keinot. Myös kestävä kehityksen kysymysten huomiointi lamakeskustelussa on ollut vähäistä.

Jo edellinen riittänee kertoa, että taantuma sekä siihen varautuminen ja elvytys ovat perin monitasoisia ja monimutkaisia ilmiöi-

tä. Niistä meidän on kuitenkin pakko tehdä johtopäätöksemme niin tieteenharjoittajina kuin eritasoisina päätöksentekijöinä ja toimijoinakin. Lisäksi jokaisen meistä on ne tehtävä myös oman ja läheistemme korvaamattoman elämän kannalta.

Taantumien analyysiviitekehys

Lähtövalmiudessa tärkeimpiä taloustieteellisen tutkimuksen kohteita ovat varmasti taantumien/lamojen syyt ja vaikutukset sekä niihin liittyvät varautumis- ja elvytystoimet. Erityisesti haluan korostaa, että liiketaloustieteilijöiden tulisi paljon aikaisempaa enemmän osallistua sekä tähän tutkimustyöhön että sen pohjaksi tarvittavaan keskusteluun. Suomen kannalta keskustelua ja tutkimustyötä voitaneen pitää erityisen velvoittavana, koska Suomi on valinnut oman tiensä osaamisen ja tiedon yhteiskuntana.

Taantumailmiöiden analyysiviitekehys voisi perustua edellä hahmoteltuihin tasoihin ja näkökulmiin. Olisi kaiken mahdollista arvioida ja tutkia taantumiin liittyviä kysymyksiä seuraavanlaisen analyysiviitekehysten avulla:

	Syyt	Vaikutukset	Varautumistoimet	Elvytystoimet
Globaalitaso				
Maa				
Alue				
Kunta				
-----	-----	-----	-----	-----
Toimiala				
Yritys				
Kuluttaja/asiakas				

Mikäli analyysin kannalta on perusteltua, voidaan myös muita analyysitasoja käyttää. Esimerkiksi kunnan sisäiset pienalueet tai yritysyhymät saattavat joskus olla sopivia analyysikohteita.

Tässä yhteydessä on syytä muistuttaa siitä, että taulukon kussakin 28 (leikkaus)ruudussa eli kussakin yksittäisessä analyysikohteessa on eroja alue- ja yrityskohteiden välillä ja sisällä. Analyyseissä on tarpeen ottaa huomioon myös vahvasti käyttäytymistieteelliset tekijät kuten finanssimarkkinoiden globaali paniikkireaktio, työttömäksi jäävien avustustoimenpiteiden luonne, bonusten (yli)motivoiva vaikutus sekä myyjien, luokittelijoiden ja ostajien eritasoinen kyky arvioida subprimepapereita ja vastaavia. Suomessa professori Pekka Pihlanto on käsitellyt bonuksia ja arviointikykyeroja monipuolisesti (esimerkiksi Turun Sanomat 1.10.09). Ymmärtääkseni hänen näihin kysymyksiin liittyvä puheenvuoronsa on ehtinyt jo LTA:n tähän numeroon.

Kovin haasteelliset tutkimusasetelmat eivät siis näytä suositeltavilta ainakaan silloin, jos kysymyksessä ei ole suuri ja monipuolinen projektiryhmä tai tutkimuskonsortio. Taantumaongelmiin liittyvien monimutkaisten riippuvuussuhteiden vuoksi monitieteisiin suuryhmiin pyrkiminen saattaakin olla tutkimusstrategisesti mielekästä.

Yritykset ja kuluttajat taantumassa

Tässä vaiheessa voitaneen tarkastella kauppätieteiden kannalta keskeisimpien toimijoiden eli yritysten ja kuluttajien nykytilannetta Suomessa. Tilastotietojen perusteella se ei näytä aivan niin huonolta kuin synkimpien arvioiden (lue: arvausten) mukaan voisi uskoa.

Kannattavuutta ilmentävä sijoitetun pää-

oman mediaanituotto pysynee vuonna 2009 noin 15 prosentissa (Kauppalehden Menestyjätiedosto, Kauppalehti 22.9.09). Se on melko hyvä taso, vaikka jääkin reilut kolmisen prosenttia viimevuotisesta. Omavaraisuusasteen mediaani jäänee melkein entiselleen 43–44 prosenttiin, joka on pari prosenttia viimeisen kymmenen vuoden mediaanien keskiarvon yläpuolella. Yritysten nettovelkaantumisaste jäänee 7–8 prosenttiin, mitä voidaan pitää hallittavissa olevana nettovelkatasona. Edellisen perusteella näyttääkin siltä, että suomalaisyritysten enemmistö olisi kyennyt sopeuttamaan toimintansa hyvin taantumatilanteeseen. Taantuma näkyy kuitenkin selvästi yritysten liikevaihdon mediaanin 5–6 prosentin laskuna vuodesta 2008.

Bruttokansantuote supistuu yli 7 prosenttia vuonna 2009 ja alkaa kasvaa hitaasti vasta vuonna 2011 Suomen Pankin melko pessimistisen ennusteen mukaan. Bruttokansantuotteen kehityksen mukaisesti konkurssit ja varsinkin työttömyys kasvavat sekä vienti laskee toistaiseksi, vaikka niiden kehitystä koskevat arviot poikkeavat melkoisesti. Varmalta sen sijaan näyttää, että elpyminen on hidasta ja poukkoilevaa. Niin sanottujen exit-strategioiden käyttö ei ole vielä tarpeen mutta niiden valmistelu on.

Suomen Pankki pitää kuluttajien velkaantumista suurena. Se ei kuitenkaan liene kovin vaarallista, koska kuluttajien kyky hoitaa velkojaan on melko hyvä alhaisen korkotason ja pitkien laina-aikojen vuoksi.

Tilastokeskuksen luottamusindikaattori puolestaan kertoo, että kuluttajien näkemykset talouskehityksestä ovat nyt itse asiassa valoisimmillaan vuoden 1997 jälkeen. Tämä on hieman yllättävää, kun otetaan huomioon kuluttajien samassa tutkimuksessa hyvin tiedostama työttömyyden kasvu.

Palvelusektori on jo kokonsa puolesta (esim. jo kirjoitukseni Helsingin Sanomissa 28.8.1998) varsin ratkaisevassa asemassa myös taantumatilanteissa. Tämän taantumun yhteydessä palveluyritykset näyttävät osoittavan voimansa, vaikka julkisen sektorin ja eritoten kunnallisen puolen palvelut vaativat rakennemuutosta ja tuottavuuden tehostamista, johon liittyy myös yksityistämistarpeita. Helsingin alueen muuta maata parempi taantumun sieto selittyy neekin pitkälle palveluyritysten suurella määrällä pääkaupunkiseudulla.

Yritysten kapasiteetti on vajaakäytössä taantumun vuoksi. Tästä syystä varsinkaan kapasiteettia laajentavia investointeja ei tarvitse tehdä, koska tuotantoa voidaan lisätä olemassa olevan kapasiteetin avulla. Yritysrahoituksen markkinat ovat toipuneet ja halpaa pankkirahaa on tarjolla. Rahalle ei ole kuitenkaan riittävästi kysyntää, koska yritykset eivät halua tehdä investointeja.

Positiiviseksi tiedoksi voidaan tulkita se, että parikymmentä yritystä on hakemassa rahoitusta osakeanneilla pörssistä. Kertoohan se myös tulevaisuuden uskosta, joka parhaimmillaan voi realisoitua merkittävinä innovaatioina. Pelkät vanhat konstit eivät meitä tästä taantumasta nosta.

Haaste kauppatieteilijöille ja vähän muillekin

Edellä olen esittänyt vain eräitä lamakeskustelun lähtökohtia, joiden taakse ja sivulle jää lukuisia ja monentasoisia kysymyksiä. Tutkimustyön ja toiminnan ideoimiseksi, pohjustamiseksi,

si, suunnittelemiseksi jne. tarvittaisiinkin oheisen kuvion tai aivan muiden näkökulmien pohjalta laajaa ja monitasoista keskustelua.

Liiketaloudellisen Aikakauskirjan toimistukunnan varapuheenjohtajana tiedän, että tällaiseen keskusteluun kannustaminen ja keskustelun julkaiseminen ovat varsin merkityksellisiä myös Aikakauskirjan kannalta. Liiketaloudelliseen julkaisuun sopinevat luontevimmin yritys- ja kuluttajatasen keskustelut, mutta muitakaan näkökulmia ei ole mitään syytä sulkea keskustelun ulkopuolelle. Ei edes talousjärjestelmien kritiikkiä tai puolustamista (vrt. Desai Meghnad, Marxin kosto, 2008). Aikakauskirja pyrkiikin julkaisemaan kaikki riittävän laadukkaat, aihepiiriä koskevat kannanotot.

Näin ollen rohkenen tämän lehden puolesta haastaa kaikki kauppatieteellisen tutkimuksen harjoittajat ja ystävät keskustelemaan taantumaan/lamaan liittyvistä asioista ja tapahtumista sekä erityisesti kauppatieteellisen taantumatutkimuksen lähtökohdista, näkökulmista, sisällöstä, metodeista jne. Myös muiden tieteenalojen edustajien puheenvuorot ovat tervetulleita, jos ne liittyvät aihepiiriin. Aikakauskirja toivottaa luonnollisesti tervetulleeksi myös asiaa koskevat varsinaiset tutkimusartikkelit.

Alea iacta est! ■

Helsingissä 10.10.2009

Uolevi Lehtinen

PEKKA PIHLANTO

Nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä?

Yhdysvalloista alkanut finanssikriisi on saanut aikaan maailmanlaajuisen talouskriisin ja taantumän. Joskin elpymisen merkkejä on jo näkyvissä, varsinkin meillä reaalityalouden toipumisen arvellaan kestävän pitkään. Eri valtioiden viranomaiset näyttävät suunnittelevan finanssialalle rajoituksia, joiden tarkoitus on estää vastaavan toistuminen tulevaisuudessa. Keskeiset valtiot ovat kuitenkin jossakin määrin eri mieltä muutosten sisällöstä, mikä herättää huolestumista. Jotakin merkittävää on kuitenkin tehtävä, sillä muutoin on tarjolla vaara, että sama meno jatkuu, ja jossakin vaiheessa koetaan jälleen vastaavanlainen, ehkä pahempikin kriisi.

Seuraavassa tarkastelen, mistä kriisi mielestäni aiheutui korostaen ihmisen käyttäytymisen tutkimiseen erikoistuneen liiketaloustieteilijän näkökulmaa. Esimerkiksi (kansan)taloustieteilijän, rahoitustutkijan tai pankki- ja varsinkin investointipankkisektorilla toimivien maailmankuvat sekä siten näkökulmat ovat varmasti hyvin erilaiset kuin minun. Näin laajakantoisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia aiheut-

tanutta ilmiötä onkin tarpeen tarkastella monesta eri näkökulmasta – yksi ainoa ei selvästikään riitä. Esitän myös näkemyksiä siitä, näyttävätkö todelliset korjaavat toimenpiteet todennäköisiltä.

Talouden kriisien syntyymiseen on yleensä lukuisia makro- ja mikrotason syitä.¹ Väheksymättä makrotason vaikutuksia keskityn mikrotasona pidettävään ulottuvuuteen – taloudellisiin kannustimiin ja ihmisten käyttäytymiseen. Ne näyttävät olleen eräitä konkreettisempia kriisin laukeamiseen vaikuttaneita tekijöitä. Keskeiseksi yksityiskohdaksi talouskuplan syntyymisestä ja puhkeamisesta mainitaan yleisesti yhdysvaltalaisille heikossa taloudellisessa asemassa oleville kansalaisille myönnetty asuntolainat, joihin markkinoille tulvivaa löysää rahaa sijoitettiin. Rahalaitokset myivät lainasaatavia eteenpäin osana finanssituotteista, joita kutsuttiin

¹ Ks. esim. Kindleberger, Charles, P. & Aliber, Robert, Z., *Anatomy of a Typical Crisis*, teoksessa: C.P. Kindleberger & R.Z. Aliber, *Manias, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises*. Fifth Edition. John Wiley & Sons: USA, 2005. 24–37.

PEKKA PIHLANTO, professori emeritus

Turun kauppakorkeakoulu, BID Innovaatiot ja yrityskehitys • e-mail: pekka.pihlanto@tse.fi

nimellä *subprime*. Pankit kautta maailman ostivat näitä papereita. Kun asuntojen arvonnousu Yhdysvalloissa kääntyi laskuun, ja velalliset eivät pystyneet enää hoitamaan lainojaan, subprime-papereiden arvo alkoi hiipua.

Merkittävä näiden papereiden syntymistä ja leviämistä markkinoille edesauttanut tekijäryhmä näyttivät olleen kannustinjärjestelmät – niihin liittyvät bonukset, joita rahoituslaitosten henkilöstö sai lainojen myöntämisestä sekä niihin perustuvien finanssituotteiden rakentelusta ja myynnistä. Pankkihenkilöt kotiuttivat henkilökohtaiset bonuksensa, ja myynnin kohteet siirtyivät yhä uusien haltijoiden vastattaviksi. Jossakin vaiheessa ”Musta Pekka” jäi joidenkin ostajien käsiin papereiden arvottomuuden tullessa ilmeiseksi.

Bonukset houkuttelivat pankkihenkilöt ottamaan – ja siirtämään muille – ylisuuria riskejä, vaikka heidän täytyi tietää tuotteiden arveluttava luonne. Luultavaa onkin, että he jättivät papereiden epäsuotuisan hintakehityksen mahdollisuuden tietoisesti huomiotta. Ostajat eivät aina välttämättä ymmärtäneet hankkimiaan läpinäkyvättömiä finanssituotteita ja niiden riskejä – varsinkin kun luokituslaitokset olivat ne arvioineet parhaaseen turvallisuusluokkaan. Investointipankit ja vastaavat laitokset saivat myös käyttää hyvin vapaasti hyväkseen velkavipua, eli niiden omat pääomat olivat minimaaliset. Yleisesti ottaen syypäänä kriisiin näyttää olleen puutteellisesti valvottu uusliberalistinen talousajattelu, jota sovellettiin näiden rahoituslaitosten kohdalla äärimuodossaan.²

² Wikipedian mukaan uusliberalismi on talousteorioita, jonka mukaan vapaa yksityisomistusoikeus, vapaat markkinat ja vapaakauppa edistävät parhaiten ihmisten hyvinvointia. Uusliberalismin päämäärä on minimoida valtion rooli yhteiskunnassa laeilla ja sopimuksilla. Termiä uusliberalismi käyttävät etenkin sen vastustajat

Kriisin perussy syyt

Taloustieteilijät puhuvat kriisin syytä analysoidessaan yleisluontoisesti systeemiriskistä, usein näkemättä palkitsemisjärjestelmissä ja talouden toimijoissa suurtakaan syytä – syyllisyydestä puhumattakaan. Huomiota ei yleensä kiinnitetä siihen, että ”systeemiä” pyörittävät aina itsekkäät ihmiset. Aivan perimmäiseksi syyksi vaaralliseksi osoittautuneiden finanssituotteiden rakenteluun, äärimmäisen houkuttelevien bonus-ten tarjoamiseen ja niiden metsästyksen näkisin inhimillisen ominaisuuden, ahneuden. Määrittelen ahneuden haluksi hankkia taloudellisia tai muita etuja itselle eettisistä harkinnoista välittämättä, siis kiinnittämättä huomiota omasta toiminnasta muille mahdollisesti syntyviin haittoihin ja vahinkoihin. Ahneus on siten ominaisuus, jota kohtuullisuusharkinta ei rajoita.³

Ahneus voi kohdistua mihin tahansa tavoittelemisen arvoisena pidettävään, yleensä niukkaan hyödykkeeseen. Raha on yhteiskunnassa luonnollisesti aina niukka väline. Finanssikriisiin liittyneen ahneuden kielteiset puolet eivät ensisijaisesti liity finanssituotteiden keksijöiden ja välittäjien saamiin suuriin palkkioihin sinänsä, vaan niiden aiheuttaman käyttäytymisen seurauksiin. Finanssikriisi ja sen reaalitykelliset jälkiseuraukset aiheuttivat ja aiheuttavat edelleen suunnattomia tappioita kaikkialla maailmassa. Yhteiskunnat ovat joutuneet panostamaan suuria summia reaalitykelloutensa kohen- tamiseen ja rahalaitosten tukemiseen. Vaikka osa tuista on saatu takaisin eloon jääneiden pankkien toivuttua, suuria lopullisia menetyksiä on syntynyt esimerkiksi konkurssien ja työttömyyden muodossa.

³ Ks. Pihlanto, Pekka, Hallitsematon ahneus finanssikriisin taustalla. *Kanava* 1:2009. 26–28.

Ahneuden käsitettä vieroksutaan taloustieteilijöiden piirissä niin terminä yleensä kuin finanssikriisin selittäjänäkin luultavasti siksi, että he ovat omaksuneet maksimointiajattelun, jonka mukaan mahdollisimman suuren hyödyn tavoittelu on luonnollista ja hyväksyttävää – haitat kuuluukin noteerata vain omalta, ei muiden osalta. Ahneuden käsitteen avulla saadaan kuitenkin finanssikriisin problematiikan ytimeen nyt kokonaan unohtunut eettinen ulottuvuus: se tosiasia, että yksilön oman edun tavoittelu voi kääntyä myös haitalliseksi. Näin kriisiin joutunut taloutta ei enää nähdä pelkästään teknisenä ilmiönä, persoonattomana systeeminä, joka toimii omien ”luonnonlakiensa” mukaan, vaan siinä on keskeisesti kysymys myös ihmisten vastuullisista valinnoista. Samalla päästään arvioimaan uusliberalistista, rajoittamatonta vapautta korostavaa talousajattelua aivan perustasolla: uusliberalismin varjolla ruokittiin ja käytettiin hyväksi vahingolliseksi kääntynyttä ahneutta.

Taloudesta puhuttaessa ahneuden sijasta käytetään usein ”neutraalimpia” termejä, kuten voitontavoittelu, voiton maksimointi, varallisuuden kasvattaminen, jne. Nämä tavoitteet ovat tietenkin hallitussa muodossaan yhteiskunnan kannalta hyödyllisiä ja toivottavia. Perustuuhan koko yritystoiminta ihmisen yritteliäisyyteen, jonka olennainen motiivi on yrittäjän oman taloudellisen hyvinvoinnin lisääminen.

Finanssikriisi osoitti kuitenkin konkreettisesti, että jonkin rajan jälkeen voitontavoittelu muiden kustannuksella muuttuu yhteiskunnan kannalta epäsuotavaksi. Ne, jotka katsovat rajoittamattoman voitontavoittelun pelkästään hyväksi, taloudelliseen innovointiin kannustavaksi piirteeksi, ja siten sitä rajoittavat yhteiskunnan toimenpiteet luovuutta estäviksi eli haitallisiksi, eivät ole analysoineet asiaa loppuun asti.

Valvontaa tarvitaan, vaikka monet vastustavat

Finanssikriisin kiistattomien haittavaikutusten johdosta finanssimaailman käytäntöihin on voitava puuttua rajoituksin, jotka hillitsevät talouden toimijoiden ahneutta ja heidän mahdollisuuksiaan käyttää vapaasti hyväkseen muiden ahneutta. Mikäli investointipankeille olisi säädetty kunnon vakavaraisuusvaatimukset ja finanssituotteiden kehittelylle asetettu rajoittavia laatuvaatimuksia sekä jos tuotteiden markkinoinnista maksettavien tulospalkkioiden suuruutta olisi rajoitettu ja niiden nostomahdollisuutta lykätty kauemmas tulevaisuuteen, ahneus ei olisi todennäköisesti saavuttanut nyt toteutuneita suunnattomia mittasuhteita. Siten näin pahalta kriisiltä olisi ehkä välttytty – siitä huolimatta, että kriisin makrotaloudellisetkin syyt olivat merkittäviä.

Kaikessa yhteiskuntapolitiikassa sovelletaan yleisesti lakeja ja muita sanktiojärjestelmiä, joilla pyritään hillitsemään kansalaisten ei-toivottavaa käyttäytymistä. Näin siitäkin huolimatta, että vain murto-osa ihmisistä tällaisia tarvitsee. Samalla hyväksytään se, että rajoitukset saattavat haitata hyödyllistäkin toimintaa. Lisäksi vahinkoa aiheuttaneelle syntyy yleensä korvausvelvollisuus. Näin tulisi olla myös investointipankkitoiminnassa.

Kuitenkin vielä kriisin jälkeenkin monet vastustavat finanssialan sääntelyn lisäämistä ja vähättelevät esimerkiksi palkitsemiskäytäntöjen vaikutusta vaatien, että niitä ei saisi mitenkään rajoittaa. He katsovat, että juuri nykymuotoiset käytännöt edesauttavat hyödyllisten innovaatioiden syntymistä. Miten subprime-paperin kaltaista tuotetta voi kutsua hyödylliseksi keksinnöksi sen hämärrettyä sisältämänsä riskin lähes täydellisesti? Vaikuttaakin siltä, että nämä tahot toimivat omissa asiassaan – joko näiden etujen

välittöminä tai välillisinä saajina. Joillekin taas uusliberalistinen rajoituksista mahdollisimman vapaa taloustoiminta on arvo sinänsä, jota ei aseta tarkistuksen kohteeksi edes näin draamatyksen näytön kuin finanssikriisin johdosta.

Erään entisten rajoittamattomien käytäntöjen jatkamista kannattavan ryhmän muodostavat monet uusliberalistisina pidettävät taloustieteilijät. On ymmärrettävää, että he eivät ole halukkaita näkemään omaksumassaan paradigmassa tai soveltamisissaan malleissa mitään moitittavaa. Sehän merkitsisi heidän aikaisemman työnsä osittaista mitätöintiä ja sen korjaamisen tarvetta. Ihmisen maailmankuva on tunnetusti niin pysyvä, että sen muuttaminen voi olla suorastaan mahdotonta. Vastaavasta ilmiöstä on hyvä esimerkki Neuvostoliiton romahdus ja sen konkretisoima sosialismin henkinen konkurssi. Monet eivät liene sopeutuneet tähän ajatukseen vieläkään.

Maailmankuvan muutosten edellyttämän poisoppimisen vaikeus on tietenkin henkistä laatua. Logiikalla ja tosiasioilla ei ole siinä useinkaan todistusvoimaa. Monille näyttää kuitenkin selvältä, että finanssikriisi osoitti alan toimijoiden vapauden olleen liian suuri, sillä he saivat ottaa ylisuuria riskejä ilman juuri mitään omaa vastuuta – ja tulivat näin hävittäneeksi aivan muiden tahojen varoja kuin omiaan. Eikö tällainen epäsymmetrisyys ole melkoinen poikkeus taloustoiminnassa, tai ainakin sen pitäisi olla?

Yleensä suureen riskinottoon liittyvää suurta voitonmahdollisuutta perustellaan riskin toteutuessa syntyvillä omilla tappioilla. Ainakin subprime-markkinoilla bonuksia ansainneet saivat pitää palkkiorahansa, vaikka heidän tuotteensa olivat taloudellisia aikapommeja. Samoin pitivät palkkionsa luokituslaitokset, jotka olivat – ehkä vastoin parempaa tietoaan – reitanneet

nämä paperit parhaaseen luokkaan. Finanssimailmassa ei siis vielä tunneta minkäänlaista tuotevastuun käsitettä.

Konkreettisten hyödykkeiden ja palvelujen kaupassa tällainen ei olisi mahdollista. Eräselitys epäsuhtaan saattaisi olla se, että finanssimailmaa leimaa tietynlainen peliasennoituminen toisin kuin markkinoita yleensä. Jos ryhtyy riskipitoiseen peliin ja häviää, saa syyttää vain itseään. Eräiden finanssituotteiden vaihtoa onkin luonnehdittu pikemminkin vedonlyönniksi kuin kaupankäynniksi.

Ihmetystä kuitenkin herättää, miten näin läpinäkymättömät ja riskipitoiset finanssituotteet kävivät kaupaksi. Tuotteiden turvallinen luokitus oli eräs syy, mutta ahneuden ja pelihimon lisäksi kolmaskin inhimillinen piirre, arvostelukyvyn puute, näyttää osaselitykseltä tapahtuneeseen.

Onko mitään tehtävissä?

Onko sitten odotettavissa, että finanssialalla saadaan aikaan tehokkaita parannuksia? Katseet kääntyvät eri maiden valtiollisten päättäjien suuntaan, mutta esimerkiksi Suomessa ei mikään merkittävä puolue näytä ajavan erityisellä tarmolla finanssialan sääntelyn lisäämistä, ja sama trendi vallinnee muuallakin. Talous- ja rahoitusmaailman sekä poliittisen elämän monimutkaiset sidokset ovat arvattavasti eräs selittävä tekijä.

Taloustieteilijä Paul Krugmanilla onkin oma osaselityksensä siihen, että alan sääntelyn innovaatioita ehkäisevää luonnetta korostavat ”zombi-ideat” eivät kuole: ”It is difficult to get a man to understand something”, said Upton Sinclair, ‘when his salary’ – or I would add, his campaign contributions – ‘depend upon his not understanding it’”.⁴

⁴ Krugman, Paul, All the President’s Zombies. The Global Edition of *The New York Times*, August 25, 2009.

On myös mahdollista, että osa politiikan nykyisestä toimijajoukosta on – samaan tapaan kuin monet talouselämän edustajat ja taloustieteilijät – kadotettu sukupolvi, joka ei kykene haastamaan edes äärimmäisen uusliberalismin sovelluksia. Esimerkiksi yliopistoilla, erityisesti kauppakorkeakouluilla, olisi tässä työmaata. Opiskelijoiden maailmankuva on yleensä vielä vakiintumaton, joten heidän kauttaan uutta ajattelua voitaisiin siirtää yhteiskuntaan.

Ongelmana vain on, mistä opettajat. Kuten sanottu, uuden oppiminen on vaikeaa ja tarvitaan ilmeisesti uusi opettajapolvi ajamaan muutosta. Tämä tie on siis äärimmäisen hidas. Niin kauan kuin yliopistot tuottavat uusliberalismiin vihkiytyneitä asiantuntijoita – ja talouselämä niitä edellyttää – nykyinen oppi tulee todennäköisesti voimaan hyvin. Monilla yhteiskuntatieteiden aloilla esiintyy tosin kriittistä talousajattelua, mutta ellei taloustiede muutu – tai menetä kokonaan uskottavuuttaan ja arvovaltaansa – ei talousajattelukaan voine kovin paljon uusiutua.

Toisaalta, kuten ”Mustan Joutsenen” kirjoittaja Nassim Nicholas Taleb esittää⁵, emme pysty ennakoimaan harvinaisia, vaikutuksiltaan merkittäviä tapahtumia eli mustia joutsenia. Siten suuret muutokset ovat edelleen mahdollisia talouden kehityksessä, mutta myös siihen suhtautumisessa. Esimerkiksi kansalaistoiminnalla voidaan nykyisessä Internet-maailmassa joskus vaikuttaa päättäjiin. On siis mahdollista, että syntyy yllättäen niin laaja vallitsevan talousajattelun tuomitseva kansalaismielipide, että poliittiset ja myös talouselämän päättäjät joutuvat muuttamaan omia ajattelu- ja toimintatapojaan.

Finanssikriisi oli musta joutsen talouden toimijoille ja tutkijoille – paitsi ehkä niille rahoitusalan asiantuntijoille, joiden täytyi arvata romahduksen ennen pitkää tulevan, mutta sen seurausten laajuutta olisi tuskin kukaan osannut odottaa. Ehkä samantyyppisiä yllätyksiä tulee vielä lisää ja lopulta niin merkittäviä, että niiden jälkeen ei ole yksinkertaisesti enää varaa pitäytyä nykymuotoisessa talousideologiassa. ■

5 Taleb, Nassim Nicholas, *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. Random House: New York, 2007; suomennos: Musta joutsen. Terra Cognita: Helsinki, 2007.

RISTO HARISALO

Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa?

Väite

Pekka Pihlanto esitti LTA:n numerossa 3–4/2009, että uusliberalismi on tullut tiensä päähän.¹ Hänen mukaansa äärimuodoissaan sovellettu uusliberalistinen talousajattelu on syypää globaaliin finanssi- ja pankkikriisiin. Hän päättää artikkelinsa toteamalla, että yhteiskunnilla ei todellakaan ole enää varaa uusliberalismin aiheuttamiin ongelmiin.

Pihlanto ei kuitenkaan usko, että uusliberalismista päästäisiin pikaisesti eroon. Niin kauan kuin yliopistot tuottavat Pihlannon mielestä uusliberalismiin vihkiytyneitä asiantuntijoita – ja talouselämä niitä edellyttää – uusliberalismin oppi voi hyvin. Lisäksi uusliberalismista oppinsa ammentaneet ovat Pihlannon mukaan kyvyttömiä haastamaan omaa ajatteluaan ja etsimään sille vaihtoehtoja.

Vaikka väite uusliberalismin tuhoisuudesta ja tuomittavuudesta ei ole uusi, se on kuitenkin ajankohtainen ja kiinnostava ja siksi Pihlannon aloittamaa keskustelua aiheesta on aiheel-

lista jatkaa. Hänen avauksestaan on syytä olla kiitollinen, koska keskustelu uusliberalismista on keskustelua yhteiskunnan poliittisista ja taloudellisista perusteista. Siksi tätä keskustelua on syytä käydä jatkuvasti.

Uusliberalismi käsitteenä

Uusliberalismi on terminä ongelmallinen ja sen käytöstä olisi vihdoin päästävä eroon. Termi ei ole kuitenkaan ensimmäistä kertaa käytössä. Esimerkiksi ruotsalainen Eli F. Heckscher käytti käsiteparia vanha ja uusi vuonna 1921 ilmestyneessä kirjassaan *Gammal och ny ekonomisk liberalism*, jossa hän pohtii liberalismien teoreettista ja käytännöllistä kehitystä.²

Liberalismin syntyä koskevaa kiistaa on vaikea ratkaista kaikkia tyydyttävällä tavalla. Jos laskenta aloitetaan Adam Smithistä, liberalismilla on takanaan jo yli 200 vuoden älyllinen historia. Laskennassa voidaan mennä vieläkin kauemmaksi taaksepäin historiassa.

¹ Pihlanto 3–4/2009.

² Heckscher 1921.

Liberalismin pitkä historia osoittaa ainakin kolme asiaa. Näistä ensimmäinen on se, että liberalismi on hyvin elinvoimainen ja että siihen on sisältynyt huomattava teoreettinen ja käytännöllinen potentiaali. Toiseksi liberalismi on kehittyessään tarjonnut monia mahdollisuuksia puhua vanhasta ja uudesta liberalismista. Kolmas asia on se, että liberalismi ei ole suinkaan monoliittinen ajattelutapa, vaan siihen sisältyy erilaisia teoreettisia suuntauksia.³

Edellä sanotun perusteella on harhaanjohtavaa puhua uusliberalismista täsmentämättä sitä, mihin liberalismin koulukuntaan kritiikki tai tarkastelu kohdistuu. Määre *nykymuotoinen* ei auta kohdistamaan tarkastelua oikeaan osoitteeseen. Kun sanotaan, että uusliberalismi on tullut tiensä päähän, tarkoitetaanko, että mm. Adam Smithin, David Ricardon, William Röpken, Ludwig von Misesin ja Friedrich A. Hayekin opit olisi myös syytä heittää romukoppaan?

Väite että yliopistoissa opetetaan uusliberalismia hallitsevana taloudellisena ja poliittisena oppina, tuskin kestää kriittistä tarkastelua. Ruotsalainen Torbjörn Nilsson selvitti mitä aiheita käsitteleviä kirjoja oli Tukholman yliopiston hyllyillä vuonna 2001. Kaikista kirjoista sosialismia ja vallankumouksellista kommunismia käsitteleviä kirjoja oli lähes 30 % kaikista kirjoista, mutta liberalismia vain 3,5 %.⁴ Liberalismia käsitteleviä kirjoja ilmestyy vähemmän kuin sitä väheksyviä ja sille vaihtoehtoja tarjoavia kirjoja ja tutkimuksia.

Liberalismi ei meilläkään pärjää hyvin. Meillä on tehty vain muutamia harvoja liberalismia käsitteleviä pro gradu -töitä ja väitöskirjoja kahden viimeisen vuosikymmenen aikana.

Yliopistojen opetuksesta saa hakemalla hakea liberalismia myönteisesti käsitteleviä kursseja. Vähäinen taitaa olla myös liberalismiin myönteisesti suhtautuvien professoreiden ja muun opetushenkilökunnan lukumäärä maamme yliopistoissa ja ammattikorkeakouluissa.

Neoklassinen talousteorია, jonka oletukset ovat ristiriidassa liberalismin kanssa, hallitsee yliopistojen taloustieteellistä opetusta ja tutkimusta. Tutustuminen liberalismia koskaan kritiikkiin antaa aiheen epäillä, että sitä syytetään neoklassisen ajattelun periaatteista ja sovellutuksista. Toisin kuin neoklassinen ajattelu, liberalismi ei usko ihmisten kaikkietävyvyyteen ja kykyyn maksimoida valintansa. Ajatus, että tehokkuus määrittää markkinoiden perimmäisen hyvyden, on vieras liberalismille, mutta ei neoklassiselle ajattelulle.

Liberalismin hylkäämisen kustannukset

Väitettä, että uusliberalismi on tullut tiensä päähän ja se voidaan heittää romukoppaan, kannattaa harkita huolellisesti ennen sen hyväksymistä. Jos neuvo otetaan todesta, liberalismin mukana menee kaatopaikalle myös paljon sellaista, josta yhteiskunnan häiriötön, mutta hidas kehitys on olennaisesti riippuvaista. Koska tälle näkökulmalle ei yleensä anneta arvoa, se on syytä nostaa esille.

Liberaalit ajattelijat ovat olleet ensimmäisten joukossa, elleivät peräti ensimmäisinä, vastustamassa poliittisen vallan keskitystä, itsevaltaista hallintotapaa ja julkisen vallan mieli-valtaista käyttöä. Näiden torjumiseksi he ovat suosilleet demokratiaa ja perustuslaillista hallintovaltaa. Poliittisen vallan hajautus, vapaa poliittinen kilpailu ja julkisen toiminnan sitominen perustuslakiin ovat liberalismin vahvaa henkistä perintöä. Nämä asiat on yleensä tapa-

³ Ks. esim. Harisalo & Miettinen 1997.

⁴ Nilsson 2002.

na unohtaa, kun uusliberalismia tarkastellaan kriittisesti ja hyvin suppeasti. Tämä perintö menetetään, jos liberalismista on luovuttava.

Liberalismi on puolustanut yrittäjyyttä, yksityistä omistusoikeutta, vapaata hintajärjestelmää ja kysynnän ja tarjonnan vapautta. Ne ovat aineellisen elintason mahdollistavia instituutioita. On vaikea löytää toista teoriaa, joka olisi puhunut näiden asioiden puolesta yhtä johdonmukaisesti kuin liberalismi. Ihmiskunnan historiassa ei liene kansakuntaa, joka olisi kyennyt tarjoamaan kansalaisilleen kestävän elintason ilman näitä instituutioita. Valtio, joka rajoittaa niiden toimintaa tai hylkää ne kokonaan, suistaa yhteiskunnan kaaokseen, mielivaltaan ja tyranniaan.

Valtiot sääntelevät kaikkialla edellä mainittuja mahdollistavia instituutioita. Julkinen sääntely yhteiskunnallisine mukautumiskustannuksineen⁵ on lisääntynyt ja laajentunut kaikissa teollisuusmaissa 1900-luvun alusta alkaen. Tämä sääntely rikkoo lainalaisuuden periaatetta (rule of law), jota liberalismi erityisesti puolustaa, koska sen tavoitteena on kohdella kansalaisia mahdollisimman tasa-arvoisesti lain edessä. Se torjuu positiivista ja negatiivista diskriminaatiota⁶, jonka avulla yritysjohtajat haluavat saada lainsäätäjiltä täsmällistä apua kilpailun rajoittamiseksi ja hintojen nostamiseksi. Adam Smithin mukaan yritysjohtajilla on luontainen halu vehkeillä yleistä etua vastaan, pyrkimys, jolle taas poliittiset päättäjät ovat yleensä olleet myötäsukaisia.

⁵ Yhteiskunnallisilla mukautumiskustannuksilla tarkoitetaan sitä, kuinka paljon kustannuksia sääntelyn noudattaminen aiheuttaa yrityksille ja kansalaisille. Yksittäinen pykälä voi aiheuttaa yrityksille huomattavia kustannuksia.

⁶ Positiivinen diskriminaatio tarkoittaa, että valtio antaa edun muutamille, mutta ei kaikille. Negatiivinen diskriminaatio tarkoittaa, että valtio asettaa jollekin, mutta ei kaikille, ylimääräisen taloudellisen raskaitten tai toiminnan esteen.

Liberalismin suosiman sääntelyn purkamisen – deregulaation – ideana on korvata diskriminoivat säännöt kansalaisten tasa-arvoa lain edessä vahvistavilla säännöillä. Peruste on se, että diskriminoivat säännöt rajoittavat inhimillistä kekseliäisyyttä, vääristävät kilpailua, suosivat tuottajia kuluttajien sijasta ja vaikeuttavat kansalaisten mahdollisuuksia tyydyttää tarpeitaan.

Jos liberalismista luovutaan, on luovuttava samalla myös siitä käsityksestä, että valtion on kohdeltava kansalaisiaan tasa-arvoisesti ja että valtion tehtävänä on vähentää lakeihin sisältyvää positiivista ja negatiivista diskriminaatiota. Liberalismista luopuminen luo siten markkinat poliittiselle mielivallalle, jossa vain vahvimmat, röyhkeimmät ja nopeimmat voivat diskriminoida lakeja säättämällä ajaa omaa etuaan muiden kustannuksella.

Vapaus on liberaaleille kallis ja puolustamisen arvoinen asia. On tuskin toista teoriaa tai aatesuuntaa, joka olisi tehnyt ihmisten vapauden eteen enemmän työtä kuin liberalismi. Liberalismi puolustaa ihmisten vapautta tässä ja nyt eikä jossain tulevassa yhteiskunnallisessa tilassa, jonka saavuttamiseksi ihmisten on uhrauduttava ja tehtävä jopa epäinhimillisiä tekoja. Vapaus ei tee ihmisistä itseriittoisia eikä muista piittaamattomia, vaan se sallii heidän käyttää kykyjään, tietojaan ja oivalluksiaan tavalla, joka parhaiten vastaa heidän omaa elämäntilannettaan. Tulkinna on kaukana niistä käsityksistä, joilla liberalismi vapautta vähätellään.

Vapaus on arvokas asia kaikille, ei pelkätään oman etunsa tunteville vahvoille yksilöille. Liberaalit ajattelevat, että jokainen ihminen, jopa heikoin, vähäisin ja puolustuskyvyttöminkin, haluaa olla mahdollisimman vapaa päättämään asioistaan. Tämä edellyttää, että ihmisten vapauden alaa on kaikin keinoin vahvistettava.

Valtiot tukevat vapautta erilaisin institutionaalisin käytännöin, joiden avulla Freedom House mittaa vuosittain vapauden edistämistä maailman maissa luokittelemalla ne täysin vapaisiin, osittain vapaisiin ja vapaudettomiin. Freedom Housen viimeisin raportti on huolettavaa luotettavaa.⁷ Se osoittaa, että vapauden ja ihmisoikeuksien tila on heikentynyt neljättä vuotta peräkkäin kaikkialla, samalla kun autoritaarinen demokratia on vallannut alaa liberaalilta demokratialta.

Robert Kagan, yksi tunnetuimmista kansainvälisen politiikan asiantuntijoista, on hyväksynyt tosiasiana autoritaarisen demokratian voittokulun maailmalla. Hän vaatii, että liberaalien demokratioiden on luovuttava globaalista koordinaatiosta ja yhteistyöstä patoamisen, kilpailun ja vastakkainasettelun hyväksi. Käytännössä tämä johtaa vapaan kaupan rajoittamiseen ja protektionismiin. Liberalismin vastustajat suhtautuvat kielteisesti vapaaseen kauppaan ja myönteisesti protektionismiin, koska protektionismi selittää ainakin osan valtioiden välisistä kahnauksista ja väkivaltaisuuksista.

Uusliberalismi globaalin finanssi- ja pankkikriisin selittäjänä

Uusliberalismi on yleisesti julistettu syylliseksi globaaliin finanssi- ja pankkikriisiin. Kriisi syntyi, koska liberalismi vapautti markkinat sääntelystä, mahdollisti ahneuden ja avasi tien rikollisille mielille. Pitävätkö väitteet paikkansa?

Väite uusliberalismin syyllisyydestä voidaan hyväksyä, jos sääntelyä olisi todella vähennetty, sääntelystä vastaavien viranomaisten lukumäärä oli pienentynyt ja sääntelyn mukau-

tumiskustannukset olisivat laskeneet. Vastoin yleistä käsitystä esimerkiksi Yhdysvalloissa Federal Registerissä olevien sääntöjen lukumäärä on vain lisääntynyt. Presidentti Bush jr. kasvatti liittovaltion sääntelyä keskimäärin 1000 sivulla joka vuosi kahdeksanvuotisen virkakautensa aikana.

Yhdysvaltain liittovaltiossa sääntelyviranomaisten lukumäärä kasvoi 38 % vuodesta 2000 vuoteen 2004 eikä kehitys ole pysähtynyt. Tällä hetkellä liittovaltion hallinnossa neljännesmiljoona virkamiestä vastaa sääntelyn toimeenpanosta.

Liittovaltion sääntelyn mukautumiskustannuksista on esitetty erilaisia arvioita, mutta yhteistä niille on kuitenkin kasvava suunta. Esimerkiksi mukautumiskustannusten arvioitiin olevan 648 miljardia dollaria vuonna 2004. Ne kasvoivat 19 % vuodesta 2000 vuoteen 2004. Finanssi- ja pankkisektorin ja ympäristönsuojelun sääntelyn mukauttamiskustannusten arvioidaan olevan noin 2/3 kaikista vastaavista kustannuksista.

Kehitys on ollut samansuuntaista myös Suomessa, mutta huomattavasti pienemmässä mittakaavassa. Vuonna 1995 Turun yliopistossa tehdyn tutkimuksen mukaan sääntely aiheutti maan pk-yrityksille noin 5 miljardin markan mukautumiskustannukset. Summa on likipitään sama kuin valtiolta vaadittu elvytyspanos 90-luvun laman korjaamiseksi. Vuonna 2008 tehdyn tutkimuksen mukaan sääntely aiheuttaa suomalaisyrityksille 3,5–5 miljardin euron kustannukset vuosittain.

Yleisesti uskotaan, että valtiot ovat kaikkialla heikentyneet ja markkinavoimat vahvistuneet, koska ne seurasivat presidentti Ronald Reaganin ja pääministeri Margaret Thatcherin esimerkkiä valtion tehtävien purkamisessa. Tässä tehtävässä kumpikaan ei oikein onnistunut.

⁷ Ks. The Economist, January 16th – 22nd, 2010, s. 54–56.

Presidentti Bush jr. onnistui lisäämään julkista kulutusta enemmän kuin yksikään presidentti Lyndon B. Johnsonin jälkeen.

Jos sääntelyn purkaminen ei selitä finanssi- ja pankkikriisiä, jäljelle jää vielä uusliberalismin vapauttavat kaksi voimaa, ahneus ja rikollisuus. Ahneus on mahdollista hyväksyä, jos se olisi aiheuttanut kaikilla inhimillisen elämän aloilla samanlaista tuhoa kuin finanssi- ja pankkisektorilla. Näin ei kuitenkaan näytä käyneen.

Ahneus on ominaisuus, jota ihmiset kantavat mukanaan. Se ei ole ominaisuus, jonka liberalismi aktivoi ja jota muut voimat patoavat. Liberalismi olettaa, että markkinatalous pystyy parhaiten hillitsemään ahneutta ja kanavoimaan sen yleiseksi hyödyksi. Tästä voi vakuuttua vertaamalla esimerkiksi pyramidihuijauksiin meneviä summia valtioiden epäonnistumisten ja virheiden kustannuksiin.

Kun liberaaleja syytetään ahneudesta, on hyvä muistaa Adam Smithin esimerkki. Hän eli vaatimattomasti ja oli vieraanvarainen. Hän harjoitti hyväntekeväisyyttä siitä numeroa tekemättä. Kun hän lopetti opettamisen ennenaikaisesti, hän antoi osan opiskelijoiden maksamista maksuista takaisin. Hän huolehti läheisistään. Smithin esimerkkiä ovat monet ajan saatossa seuranneet.

Hänen esimerkkinsä on kaukana siitä, mistä uusliberaaleja nykyään syytetään. Siihen ei sisälly ajatus ”minulle kaikki mitä ylipäättään vain voidaan saada”. Siihen ei sisälly itsekkyyden ja piittämättömyyden inhimillisistä moraalisaännöistä. Siihen ei sisälly ajatusta, jonka mukaan jokainen on oman onnensa seppä. Jo ennen Karl Marxia liberaalit ajattelijat miettivät keinoja osattomien taloudellisen aseman parantamiseksi. Liberaalit eivät ole vaatineet etuja itselleen, vaan muille jopa oman etunsa kustannuksella.

Jos liberalismi olisi otettu todesta, käyttäytyisimme eri tavalla monessa asiassa.

Väite, jonka mukaan uusliberalismi avasi sääntelyn purkamisen myötä tien rikollisille keinoille hankkia rahaa, ei kestä kriittistä tarkastelua. Rikollisuus on ollut alhaisinta juuri liberaaleissa maissa, koska niissä on kunnioitettu kansaishenkeä ja omaisuutta. Sääntely ei estä rikollisuutta, koska on ihmisiä, jotka ovat syystä tai toisesta valmiit rikkomään sääntöjä tavoitteittensa toteuttamiseksi. Jos sääntely todella estäisi rikokset, esimerkiksi liikenteessä tarvittaisiin vain yksi sääntö: Älä riko sääntöjä.

Sääntelyn lisääminen ei estä rikollisuutta, koska käytännössä juuri se aiheuttaa epätoivottavia ilmiöitä kuten rikollisuutta. Kun sääntely muuttuu monimutkaiseksi, ihmiset voivat rikkoa tietämättään joitain sääntöjä. Kun sääntely aiheuttaa mukautumiskustannuksia, ihmisten on luonnollista etsiä keinoja niiden välttämiseksi. Kun ihmiset pitävät sääntöjä epäoikeudenmukaisina, se voi yllyttää joitakin ottamaan riskin niiden rikkomiseksi. Ongelmia syntyy, kun edes virkamiehet eivät ole yksimielisiä siitä, minkä säännön mukaan jokin asia olisi ratkaistava tai kuinka tiettyä pykälää olisi asiassa tulkittava.

Yhteenveto ja pohdinta

Edellä sanotun perusteella on kohtuutonta syyttää liberalismia globaalista finanssi- ja pankkikriisistä. Vaikka liberalismin syillisyydestä on tullut yleinen totuus, mieli on syytä pitää avoimena muille selityksille. Yleensä suuren mittaluokan yhteiskunnallisissa asioissa ensimmäiset selitykset osoittautuvat aikaa myöten riittämättömiksi ja jopa virheellisiksi, kun uutta ymmärrystä kertyy asioiden syy- ja seuraussuhteista. Tämä kokemus olisi hyvä pitää mielessä.

Liberalismin puolustamasta markkinataloudesta on helppoa tehdä syntipukki erilaisiin

ongelmiin. Ihmiset näkevät ja kokevat konkreettisesti mitä yritykset tekevät ja mitä niissä tapahtuu. Yritykset lomauttavat ja sanovat irti työväkeä. Ne siirtävät tuotantoaan ulkomaille. Ne ansaitsevat huomattavia voittoja ja tekevät konkurssseja. Koska kaikki nämä ilmiöt tapahtuvat välittömästi ihmisten silmien edessä, heidän on luonnollista ajatella, että yritykset ovat itse syy-päitä epätoivottuihin ilmiöihin.

On kuitenkin mahdollista, että asiat ovat kehittyneet usein pitkän ajan kuluessa ennen kuin niiden haitalliset vaikutukset ovat tulleet ilmi. Se, mitä yrityksissä ja taloudellisessa elämässä tapahtuu, on siten monien erilaisten voimien yhteisvaikutuksen tulosta. Jopa puolueettomien tarkkailijoiden voi olla vaikea olla peril-

lä tästä monimutkaisesta ja moniulotteista prosessista. Siksi he eivät näe esimerkiksi poliittisten voimien vaikutusta keskeisinä pitämissään yhteiskunnallisissa ongelmissa. ■

Lähdeluettelo

The Economist, Democracy in decline: Crying for freedom. January 16th – 22nd, 2010.

HARISALO, RISTO & MIETTINEN, ENSIO, Klassinen liberalismi. Tampere University Press (Vammala 1997).

HECKSCHER, ELI F., Gammal och ny ekonomisk liberalism. P. A. Norstedt & Söners förlag (Stockholm 1921).

NILSSON, TORBJÖRN, Anfall eller försvar? Högern i svensk politik i 1900-talet. Santérus Förlag (Stockholm 2002).

PIHLANTO, PEKKA, Nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä? Liiketaloustieteellinen Aikakauskirja 3–4/2009.

YRJÖ KOPRA

Finanssikriisin ja laman vaikutukset yritysjohdon kannustimiin

Osakekannustimien tulo Suomeen

Suomalaiset pörssiyhtiöt katsottiin 1980 -luvun loppuun saakka kuuluviksi joko Kansallis-Osake-Pankin tai Suomen Yhdyspankin johtaman finanssileirin vaikutusvaltaan. Hajaomisteissa pörssiyhtiöissä pankin ja sitä lähellä olevan vakuutusyhtiöryhmän alle kymmenenkin prosentin omistus riitti takaamaan pankin vahvan vaikutusvallan yhtiökokouksessa. Pankin intressi omistajana oli markkamääräisesti yleensä selvästi vähäisempi kuin lainanantajana. Yhtiöiden velkaantuneisuus oli silloin nykyistä korkeammalla tasolla ja lainat annettiin valtaosin kotimaasta ja nimenomaan omasta pankista. Oma-varaisuusaste 500 suurimmassa yhtiössämme oli v. 1990 keskimäärin vain 30 %, kun se v. 2008 oli melkein 50 % korkeampi, eli 43 %. Aseman sa säilyttämisestä kiinnostunut pörssiyhtiön ylin johto saattoi tehdä työtään enemmän lainoittajan kuin omistajan intressissä. Sidoksesta pankkiin muistutti vielä yhtiön toimitusjohtajan jäse-

nyys pankin hallintoneuvostossa. Yritystutkimus oli kehitetty luottoriskien arviointiin, osakkeen arvomuodostusta ei tutkinut kukaan.

Ulkomaalaisten omistus suomalaisissa yhtiöissä oli lailla rajoitettu, mutta pörssiyhtiöihin ei ulkomaalaisilla ollut vakuutusyhtiöitä lukuun ottamatta pääsyä ennen vuotta 1984, kun ns. sidotut ja vapaat osakkeet alettiin noteerata erikseen. Sen jälkeen yhtiöt tekivät ulkomaille suunnattuja osakeanteja ja eräät jopa listasivat osakkeensa ulkomaisissa pörseissä. Muistan hyvin osakeanteja tuolloin KOP:ssa järjestäneenä, miten yhtiöt ryhtyivät kiinnittämään huomiota sijoittajasuhteiden hoitoon ja omistaja-arvoon. Yhden haasteen asetti suomalaisten pörssiyhtiöiden insinööri- tai virkamiesmäinen johtaminen – investoi ja hallinnoi. Tätä tyyliä ilmensi osaltaan kannustimien painottuminen julkisen sektorin tapaan asemiin ja arvonomiin eikä rahaperusteisiin palkkioihin. Vuorineuvokseksi päästään edelleenkin taseen eikä tuloslaskelman viimeisen rivin perusteella.

YRJÖ KOPRA, toimitusjohtaja

• e-mail: yrjo.kopra@alexander.fi

Pörssiyhtiöiden ylin johto oli usein yllättävän tietämätöntä oman yhtiönsä osakkeen arvosta. Oli tarpeellista ja toki myös ulkomaisten esikuvien mukaista, että johtoa ryhdyttiin palkitsemaan menestyksestä osakkeenomistajan kannalta tärkeimmällä mittarilla eli osakkeen tuoton perusteella. Osakkeen tuotto on lyhyellä aikavälillä usein hyvin volatiili. Osakkeen tuottoon sidottujen kannustimien tulee siksi olla aikajänteeltään selvästi pidempikestoisia kuin vuositulospalkkioiden. Pitkän aikajänteen ansiosta näiden kannustimien sivuvaikutuksena saadaan aikaan sitouttamista. Kertyneen mutta erääntymättömän palkkion menettäminen työsuhteen päättyessä on monivuotisessa kannustimessa materiaalisesti moninkertainen menetys verrattuna kuluvan tilikauden aikana kertyneen vuositulospalkkion menettämiseen.

Pitkäjänteiset kannustusjärjestelmät tulivat suomalaisiin pörssiyhtiöihin 1980-luvun lopulta alkaen. Tehokkain omistajaintressiä korostava kannustin olisi omistus. Osakkeen antamiseen liittyi ja liittyy kuitenkin välitön palkka-verotus kaikkine sivukuluineen. Tämä oli suuri syy siihen, että lähes kaikki 1900-luvun lopulla pörssiyhtiöissämme tehdyt pitkäjänteiset kannustimet tehtiin optioiden varaan. Optioiden käyttöaika asetettiin päättymään runsaan viiden vuoden kuluttua, koska viiden vuoden jälkeen optiot saattoi myydä verovapaasti.

Pörssikurssien laskukausien vaikutukset kannustimiin

Pörssikurssien nousu 1980-luvun jälkipuoliskolla alkoi herättää yritysten johtohenkilöissäkin kiinnostusta osakkeen arvoon sidottuja kannustimia kohtaan. Pörssiyhtiöiden hallituksille asiat olivat uusia ja hallinnointikäytännöt sen verran kehittymättömiä, että järjestelmät suunniteltiin yleensä yhtiöiden operatiivisessa joh-

dossa ulkopuolisen neuvonantajan kanssa. Ulkopuolisen neuvonantajan roolia ei tule korostaa, mutta 1988 perustetulla ja kaikkia suuria pörssiyhtiöitä avustaneella Alexander Corporate Finance Oy:llä oli varmasti oma osuutensa siinä, että optio-ohjelmia ryhdyttiin heti yhtiön perustamisen jälkeen pörssiyhtiöissä laatimaan. Pörssikurssit saavuttivat huippunsa vuonna 1989, jolloin optio-ohjelmia tehtiin 15 pörssiyhtiössä. Pörssikursseista pyyhkiytyi pois yli 60 % syksyyn 1992 mennessä, kunnes markan kellutus päätös käänsi kurssit pitkään nousuun. Optio-ohjelmat muuttuivat pääosin arvottomiksi osakkeiden kurssilaskun myötä. Myös kiinnostus uusien ohjelmien laatimiseen lopahti niin, että vuonna 1992 vain yksi pörssiyhtiö perusti uuden optio-ohjelman ylimmän johdon kannustimeksi. Pitkäjänteiset kannustimet eivät olleet vielä ennen 1990-luvun alun lamaa kehittyneet yhdeksi tavanomaiseksi osaksi yritysjohdon kokonaiskompensaatiota, vaan niiden käyttäminen tai käyttämättä jättäminen perustui erilaisiin yrityskohtaisiin tekijöihin.

Optio-ohjelmien tekeminen 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa perustui pitkälti operatiivisen johdon eli järjestelmien kohdehenkilöiden omaan kiinnostukseen ja aktiviteettiin. Uusien järjestelmien perustamisaktiviteetin lähes täydellinen hiipuminen laman pohjalla ei johtunut siitä, että yhtiöiden hallitukset eivät olisi sallineet niitä tehtävän vaan siitä, että johto menetti kiinnostuksensa osakeliitännäisiä kannustimia kohtaan, kun ne eivät kurssilaskun vuoksi missään tuottaneet mitään. Toki on myös tunnustettava, että varsinkin vuosina 1991 ja 1992 käytiin monissa yhtiöissä eloonjäämiskamppailua, jossa yritysjohto ei päälle kaatuvia ongelmia hoitaessaan tullut ajatelleeksi kannustusjärjestelmiä. Erilaiset osakkeiden ostamiseen perustuvat kannustimet olisivat tuolloin osoitta-

neet todellista yrittäjähengeä ja palkinneet myöhemmin riskiä ottaneet johtajat runsaasti, mutta kukapa olisi jaksanut kiinnostua osakkeista, kun taivas tuntui olevan putoamassa päälle.

Pörssikurssit kaksinkertaistuivat vuonna 1993 ja niinpä vuonna 1994 optio-ohjelmia tehtiin jo runsaassa 20 pörssiyhtiössä. Vuoden 1994 päättyessä pääosa suurista pörssiyhtiöistämme käytti optioita johtohenkilöiden kannustimena. Valtiokin ohjeisti neljää pörssissä ollutta intressiyhtiötään tekemään optio-ohjelmat keväällä 1994 ennen kuin yhtiöt järjestävät ensimmäiset ulkomaille suunnatut osakeantinsa. Enso-Gutzeit, Outokumpu, Rautaruukki ja Valmet noudattivat tätä kehotusta viipymättä. Kolme näistä tarjosi optiot tehtyään osakkeitaan ulkomaille vielä myöhemmin samana vuonna. On ilmeistä, että yhtiön ylimmän johdon sitouttaminen osakkeen arvoon perustuvilla kannustimilla oli omiaan vähentämään valtio-omistajaan liittyviä epäilyksiä ja helpottamaan osakkeiden myyntiä. Vuonna 1994 Suomi sai myös ensimmäiset optiomiljonäärinsä. Seitsennumeroisia markkamääriä nähtiin Nokian ja Rauma-Repolan optioissa. Siitä alkoi myös julkinen keskustelu, joka onkin jatkunut sen jälkeen aina välillä kiihtyen ja sitten vaimentuen.

Vuoteen 2000 tultaessa valtaosa pörssiyhtiöistä oli tarjonnut optioita johdolle, mutta hyvin moni myös koko henkilöstölle. Optioita oli jo 50.000 työntekijällä. Optiot olivat kaikkein yleisimpiä vauhdikkaimmin kasvaneella ict-alalla. Pörssikurssit kääntyivät merkittävään laskuun vuosituhannen vaihteen it-huuman jälkeen. Kaikkein nopeimmin menettivät arvonsa it-yhtiöiden optiot, suurimpana kaikista tietenkin Nokia. Toisin kuin kymmenen vuotta aikaisemmin, nyt pitkäjänteiset kannustimet, eli käytännössä optiot, olivat vakiinnuttaneet paikkansa osana ylimmän johdon kokonaiskompensaa-

tiota. Niinpä kannustimien tekemistä ei lopetettu vuoden 1992 tapaan, vaan niille haettiin uusia muotoja. Tämä vastasi hyvin myös muualla maailmalla tapahtunutta kehitystä. Tarvetta tuli sellaisille kannustimille, jotka palkitsisivat esimerkiksi Nokian johtoa tilanteessa, jossa yhtiön liikevaihto ja tulos olivat edelleen erinomaisella tasolla, eivätkä oikeastaan heikentyneet lainkaan vuodesta 2000, vaikka osake menetti pääosan arvostaan siihen liitettyjen huikeiden odotusten muututtua realistisemmiksi. Optioiden asemesta tai niiden ohella siirryttiin osakepalkkiojärjestelmiin, joissa suorituksia mitattiin tilinpäätösperusteisilla tunnusluvuilla ja palkkio annettiin osakkeina, joihin saattoi liittyä erilaisia luovutusrajoituksia ja pitovelvoitteita. Näin osakesidonnaiset kannustimet saattoivat tuottaa rahaa kohdehenkilöille, vaikka kurssi laskisikin.

Osakepalkkiojärjestelmiin siirryttiin myös valtion intressiyhtiöissä, mutta toisista syistä. Optio-ohjelmien tuotot eräissä valtio-omisteisissa yhtiöissä säikäyttivät pääomistajaa. Valtio suositteli ohjeissaan ensimmäisen kerran jo vuonna 1998 osakepalkkio-ohjelmien kaltaisiin järjestelmiin siirtymistä. Seuraavien kymmenen vuoden aikana optio-ohjelmien käyttö jatkui kuitenkin muualla kuin valtio-omisteisissa yhtiöissä niin, että tällä hetkellä lähes puolet kaikista pörssiyhtiöistä käyttää optioita kannustusjärjestelmiensä instrumenttina. Osakepalkkiot nousivat yhtä yleisiksi, ja eräät yhtiöt käyttävät molempia järjestelmiä samanaikaisesti.

Varsinkin ict-yhtiöitä koskettaneen kurssiromahduksen vaikutus kannustimiin rajoittui lähinnä mittauskohteen muuttumiseen puhtaasta osakkeen tuotosta monin paikoin ensisijaisesti tilinpäätösperusteisiin mittareihin. On kuitenkin huomattava, että jälkimmäisissäkin osake on palkitsemisjärjestelmän maksuväline, ja näissä-

kin järjestelmissä osakkeen tuotolla on merkitystä vaikkakin toissijaisena mittarina.

Finanssikriisi 2008

Taloustiede ei ole lääketiedettä, jossa voidaan nostaa ruumis pöydälle ja avaamalla se todeta, mikä potilaan tappoi. Niinpä finanssikriisin syistäkin voidaan esittää erilaisia käsityksiä. Finanssikriisin yhtenä syynä näkyy usein mainittavan pankkien johdon kannustimet, jotka kannustivat pankkien johtohenkilöitä ahneuden sokaisemina toimintaan, jolla ei ollut pidemmällä ajankänteellä edellytyksiä kestää. Väitetään, että kannustimet oli rakennettu väärin. Väärin rakennetun kannustimen tunnistaa käsitykseni mukaan siitä, että se kannustaa kohdehenkilöitä priorisoimaan asioita omistajan intressistä poiketen. Oikein tehty kannustin taas ohjaa johtoa juuri siihen, mitä omistaja eniten tahtoo. Ilmeisesti pankkien kannustimet olivat yleisesti ottaen oikein rakennetut. Omistajat halusivat juuri sitä kehitystä, kasvua ja tuottoa, mihin kannustimet oli kytketty ja mitä menestykselliset pankit tuottivatkin yli 20 vuoden ajan. Itse asiassa sitä halusi koko yhteiskunta. Finanssisectori oli ja on Britannian kansantalouden Nokia, vaikkakin suhteelliselta merkitykseltään suurempi. Finanssisectorin merkitys Britannian BKT:lle on suunnilleen yhtä suuri kuin teollisuustuotannon, ja ensin mainitun osuus on vuosikymmeniä kasvanut, jälkimmäisen laskenut.

Yksi finanssikriisin keskeisistä keskustelunaiheista on pankkien saamien valtiollisten tukien ja pankkien johdon kannustimien välinen suhde. Voidaanko finanssisectorilla sallia suurten voittojen perusteella maksettavia suuria kannustimia, jos suuret tappiot kaatuvat valtioiden maksettaviksi? Kun sektori kohtasi ensimmäisen järjestelmänlaajuisen kriisin, sektorin verotuloista nauttineet kansalaiset moittivat

pankkeja ja ilmoittavat, että verotulot kuuluvat meille, mutta laskut eivät. Onko verovaltio rinnastettava pankeissa työskenteleviin johtajiin, joiden kannustimet tuntevat vain up siden, vai omistajaan, joka saa tuntea sekä nousun että laskun? Ainakin tuloslaskelmissa valtio on samalla rivillä omistajan eikä palkkatyöntekijöiden kanssa. Ymmärtäisin paremmin pankkitueen ja omistajien saamien tuottojen rinnastamisen. Kannustimilla omistajat kommunikoivat tahtotilansa johdolle, johto saa palkkioina omistajan tahdon toteuttamisesta murto-osan siitä, mitä ovat omistajille tienanneet. Joissain amerikkalaispankeissa johdon saama palkkio näyttää käsittämättömän suurelta, mutta uskon omistajien tietävän minua paremmin, mikä johdon merkitys on ollut omistajien tahdon täyttämiseksi. Onko sellaisella pankilla parempi oikeus valtion tukeen, jossa omistajat ovat niin ahneita, että pitävät kaiken lisäarvon itsellään, eivätkä jaa osuudestaan niille, jotka ovat tehneet työn lisäarvon tuottamiseksi? Koska omistajat ottavat voitoista enemmän kuin johto, pankkitoimintaan ja -tukeen liittyvä moraalinen ongelma on kärjistettävissä asetelmaksi voitot omistajille – tappiot valtion piikkiin. Johdon asema on pankkialalla sama kuin muuallakin, bonuksilla voitien osuuden voitoista, mutta ei niistä millään toimialalla joudu tappiutilanteessa maksamaan työnantajalle.

Kannustimien rajoittaminen pankkien tukipaketin osana täytyy perustua oletamaan pankkien omistajien heikkoudesta. En usko tämän oletaman olevan oikea. Jos omistajat kuitenkin olisivat johdon viettävänä mitä kannustimiin – ja loogisesti sitä kautta strategiaan – tulee, on tuen antaja otettava omistajan rooli ja asetettava kannustimille järkevät ehdot. Yhdysvaltain liittovaltio näyttää näin tehneen asettaessaan helmikuussa 2009 pankkitukea saavien

pankkien johtajien palkkakatoksi USD 500.000. Palkkakattoa tärkeämpää kuitenkin on, että tämän lisäksi sallitaan kannustimia ilman ylärajaa kunhan ne annetaan pankin osakkeina. Osakkeiden edelleen myyminen on sallittua vasta liittovaltion pankkituen tultua takaisin maksetuksi. Tämä merkitsee siirtymistä palkkarakenteeseen, jossa kiinteä palkka näyttelee varsin pientä osaa ja työnantajapankin osakkeet muodostavat pääosan kompensaatiosta. Erittäin yrittäjämäinen malli, jonka toimivuuteen tekee mieli uskoa.

Lama 2009

Finanssikriisiä seurannut kaikille aloille ulottunut lama tulee jättämään jälkensä yritysjohdon palkitsemiseen aivan kuten kymmenen vuoden takainen it-kuplan puhkeaminenkin teki. Finanssisektorin kriisi johtaa pankeissa kannustusjärjestelmien muutoksiin, jotka nähdään perustelluiksi myös muilla toimialoilla.

Suomalaisen pörssiyhtiön toimitusjohtajan kokonaiskompensaatiosta tuli v. 2008 hiukan runsaat puolet kiinteästä peruspalkasta. Vuositulospalkkioiden osuus oli n. 15 % ja pitkäjänteisten kannustimien n. 20 %. Työnantajan kustantamien lisäeläkkeiden kustannus ei näy johtajan ansiotulossa, mutta niistä aiheutuvat maksut ovat n. 10 % vuotuisesta kokonaiskompensaatiosta. Laman aikana on nähty johdon kiinteiden palkkojen jäätyminen. Toimitusjohtajien ansiokehitys oli takavuosina n. 7 % vuodessa eli selvästi yli yleisen ansiokehityksen. Vuodesta 2008 vuoteen 2009 toimitusjohtajien palkat nousivat alle 2 % eli vähemmän kuin palkat Suomessa keskimäärin. Hidas kehitys jatkuu tänäkin vuonna. Laman jälkeen on mielenkiintoista nähdä, jatkuuko toimitusjohtajien peruspalkkojen kehitys hitaana ja painottuvatko muuttuvat palkanosat aiempaa enemmän. Mak-

sajan näkökulmasta on perustellumpaa maksaa todetuista saavutuksista kuin kuukauden työstä kerrallaan. Vuosibonukset eivät ole herättäneet intohimoja Suomessa johtuen varmaankin siitä, että palkkiot alittavat aina vuosipalkan. Lisäeläkkeissä tapahtuu siirtymää etuusperusteisista (muotoa 60 % eläke 60 vuotiaana) maksuperusteisiin (muotoa 100.000 euroa eläkemaksua vuodessa). Tähän muutokseen on kuitenkin syytä varsinkin vuoden 2005 työeläkeuudistus eikä meneillään oleva lama.

Suurimmat laman aiheuttamat muutokset pörssiyhtiöiden johtajien palkkauksessa tullaan näkemään pitkäjänteisissä kannustimissa. Monet pankkisektorille esitetyistä vaatimuksista omaksutaan jossain muodossa myös muilla toimialoilla. Osakepalkkioiden ja optiojärjestelmien aikajänne on Suomessa tyypillisesti ollut koostunut 2–3 vuoden jaksosta, jolloin optio tai osake ei vielä ole käytettävissä ja sitten 1–2 vuoden jaksosta, jolloin käyttö on mahdollista. Tiettyä painetta on osakkeenomistajien suunnasta alkanut esiintyä hiukan pidempiä jaksoja kohtaan. Esimerkiksi kevään 2009 yhtiökokouksissa oli havaittavissa, että ulkomaalaiset omistajat vaativat lisääntyvässä määrin optio-ohjelmiin vähintään kolmen vuoden rajoitusaikaa ennen optioiden käyttämistä.

Pankkeja kohdanneen kriisin seurauksena pitkäjänteisiltä kannustimilta vaaditaan riskitason huomioon ottamista. Tausta-ajatuksena on ilmeisesti oletus siitä, että pankkien operatiivinen johto otti suurempia riskejä kuin omistaja olisi halunnut. Vaikka oletus ei pitäisikään paikkansa, on toki sitä arvokkaampaa mitä alhaisemmalla riskitasolla tavoiteltu voitto tai muu päämäärä saavutetaan. Vaatimukset "risk adjustment" -tekijän mukaan ottamisesta voitaisiin toteuttaa mm. sijoitusrahastomaaailmassa käytettyjä riskimittareita soveltamalla. Tällöin kuitenkin

kin hävittäisiin selkeydessä varmasti paljon enemmän kuin mitä riskimittarilla saavutettaisiin. Näyttääkin onneksi vahvasti siltä, että riskin huomioon ottamisen vaatimus toteutetaan maailmalla ja meillä lisäämällä järjestelyjä, joilla yhtiöiden operatiivisen johdon osakeomistusta voitaisiin lisätä. Ylimmän yritysjohtajan osakeomistuksen lisäämisessä ei Suomessa tarvitse lähteä liikkeelle nolasta. Large cap -luokkaan kuuluvien pörssiyhtiöiden toimitusjohtajien mediaaniomistus yhtiössään oli heinäkuussa 2009 hiukan yli 50 % peruspalkasta eli rahamääräisesti n. 300.000 euroa. Osa omistuksesta perustuu vapaaehtoiisiin osakeostoihin. Suuri merkitys on myös optio-ohjelmiin ja osakepalkkiojärjestelmiin jo lähes kymmenen vuoden ajan otetuilla säännöksillä, jotka ovat velvoittaneet johtohenkilöä sijoittamaan kannustusjärjestelmän tuotosta määrätyn osan yhtiön osakkeisiin. Uudet osakeomistukseen voimakkaasti tähtäävät kannustimet ovat olleet tehokkaimmillaan johdon perustamia holding -yhtiöitä, jotka on lainotettu hyvin raskaasti ja koko pääomalla on hankittu yhtiön osakkeita. Malli on tuttu pääomasijoittajien kohdeyhtiöistä, mutta pörssiyhtiöihin johdon omistusyhtiöitä alettiin perustaa laajemmin vasta viime vuonna (Cramo, Konecranes, SSH, Okmetic). Hiukan maltillisempi malli on kannustaa johtoa ostamaan osakkeita henkilökohtaisesti omistukseensa ja palkita ostoja lupaamalla ostettuun osakemäärään suhteutettu määrä osakkeita tulevana vuosina joko ilmaiseksi (Amer Sports), hyvin edulliseen hintaan (Nordea) taikka jonkinlaiseen ansaintaan perustuvana (Aspo). Osakeomistuksen korostuminen lienee merkittävin vuoden 2009 laman aikaansaama muutos yritysjohtajan pitkäjänteisissä kannustimissa.

Kriisin ja laman seurauksena on myös vaadittu ns. claw back -lausekkeita, joiden pe-

rusteella palkkio voidaan jättää maksamatta tai jo maksettu palkkio voidaan vaatia takaisin. Talouspoliittisen ministerivaliokunnan syyskuussa 2009 annettu kannanotto edellyttää tällaisen lausekkeen sisällyttämistä kaikkien valtion intressiyhtiöiden uusien pitkäjänteisiin kannustimiin. Palkkion epääminen tai takaisinperintä pitää olla mahdollista tilanteissa, joissa palkkio maksettiin manipuloitujen mittareiden tai muun väärinkäytöksen johdosta. Tämä tosin lienee mahdollista ilman nimenomaista ehtoaakin. Sitä vastoin vaatimus palkkion epäämisestä sillä perusteella, että sen maksaminen voisi olla haitallista yhtiölle, vaikka se sinänsä onkin ansaittu moitteettomalla ja menestyksekkäällä toiminnalla, jäänee teoreettiseksi. Valtion asettaman palkitsemista pohtineen työryhmän puheenjohtaja Markku Pohjola tuli vuonna 2009 antaneeksi tulkintaohjeen jälkimmäisestä todetessaan, että hän ei ole havainnut Suomessa vielä kertaakaan tapausta, jossa palkkio olisi jälkimmäisellä perusteella pitänyt jättää maksamatta.

Pitkäjänteisiä kannustimia epäillään finanssikriisin aiheuttajiksi, mutta samalla nimenomaan niitä vaaditaan sen takaamiseksi, että johdon toiminta olisi pitkäjänteistä eikä perustuisi lyhytaikaiselle spekulatiivisluontoiselle menestykselle. Pörssiyhtiöiden hallitukset ovat jatkossa varmasti entistäkin huolellisempia laatiessaan pitkäjänteisiä kannustimia ja päättäessään niiden mitoituksesta yksittäisen johtajan tasolla.

Mikä on kohtuullista?

Pitkäjänteiset kannustimet herättävät keskustelua ehkä enemmän kuin mikään muu johdon palkkaukseen liittyvä asia. Tämä johtuu siitä, että pitkäjänteisten kannustimien kautta maksettavaksi tulevat summat ovat parhaimmillaan – vai pahimmillaan? – selvästi suurempia kuin

mitkään muut palkkana maksettavat suoritukset. Voiko kenenkään ihmisen työn arvo olla miljoonia euroja? Eräiden tutkimusten perusteella voi arvella, että jopa Munkkiniemen Puistotiellä tätä kysyttäessä jokseenkin kaikki vastaantulevat naiset ja huomattava osa miehistä vastaisi kieltevästi. Yritystoiminnassa on kuitenkin onneksemme monta tarinaa, joista on väistämättä pääteltävä, että yhden perustajan, yrittäjän tai innovaattorin työn arvo on luonut miljoonien arvoisen yhtiön. Kysymys kohtuullisuudesta voi-

daan asettaa absoluuttisen sijasta suhteellisena ja kysyä, onko sadoille avainhenkilöille viiden vuoden työstä reilua maksaa palkan lisäksi 3 % osuus siitä arvonnoususta, mitä he saivat työllään omistajille aikaan. Tähän kysymykseen lienee helpompaa saada myöntäviä vastauksia kuin miljoonien eurojen oikeutusta kysyttäessä. Jostain syystä mieliä kiihottavat paljon enemmän suuripalkkaiset kuin suurituloiset, vaikka jälkimmäiset tienavat kymmenen kertaa enemmän ja selviävät pienemmillä verokannoilla.

ESKO SEPPÄNEN

Joutukaa sielut, on aikamme kallis

Liiketaloustieteilijä Uolevi Lehtinen haastoi keskustelemaan lamasta, joka näyttää olevan koko kapitalistisen systeemin (politiikan, talouden ja taloustieteen) kriisi. Sen loi rahavalta, tuo "virtuaalinen suurvalta, joka sijaitsee kaikkialla eikä missään" (1).

Taloustieteen fundamentalistit antavat itselleen synninpäästön laman ennakkovaroitusjärjestelmän pettämisestä: ei kukaan muka nähnyt, ei kukaan muka varoittanut. Se "ei kukaan" on kuitenkin moni. Lauma, jolla on laumasielu, sulki näkijät lauman ulkopuolelle.

Margaret Thatcher muistuttaa: "Taloustiede on metodi. Tavoite on muuttaa sielun tila" (2). Joutukaa sielut, on aikamme kallis.

Systeemin kriisi

Reaalikapitalismin sisäisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta maailmantalous on poikunut päällekkäiset velka-, pankki- ja finanssikriisit sekä reaalitalouden laman. On toteutunut vihreä unelma: taloudellinen kasvu on pysähtynyt. Halvan ja löysän rahan ylituotanto on muuttanut kysyntävajeeksi, luottolamaksi, työttömyy-

deksi ja sosiaaliseksi turvattomuudeksi. Vuonna 2009 Suomen kansantuote oli 8 % pienempi kuin edellisenä vuonna, ja työkykyisen työvoiman tuhlaus työttömyytenä pitää huolen siitä, ettei vanhalle tasolle päästä vuosiin.

Ei ole tarjolla modernia vaihtoehtoa reaalikapitalismille, jonka nykyisten toimitsijoiden jo Karl Marx näki elävän "rikastumisen vimmas- ta ilman tuottamisen riesaa" (3). On kuitenkin tarpeen paikkailla järjestelmää Kauko Sipposen hengessä: "Markkinatalouden tulee palvella ihmistä eikä ihmisen markkinataloutta" (4). Taloustieteiden kovalevy tarvitsee uuden ohjelmoinnin.

Vapaa markkinatalous, joka ei ole synonyymi kapitalismille, voisi olla väline hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseksi, jos tuotetaisiin vakautta, turvallisuutta ja ihmisten hyvää sosiaalista vointia. Se ei ole mahdollista markkinoiden diktatuurissa.

Systeemissä on tapahtunut syvälinen muutos. Rahatalous on ruvennut elämään omaa reaalitaloudesta riippumatonta elämää. Talouden finanssoituminen eli rahataloudellistuminen

ESKO SEPPÄNEN, emerituskansanedustaja ja -europarlamentaarikko

• e-mail: seppanen@kaapeli.fi

(financialization) on tuonut järjestelmään virtuaalisen elementin: rahaa tuotetaan rahasta. Tärkeää on vain osakkeenomistajien etu (shareholders' value) ja järjestelmän toimitsijoiden (bankstereiden) bonukset.

Nykyinen kriisi on erilainen kuin Suomen lama 1990-luvun alussa. Se oli kotimaista alkuperää ja sitä voitiin torjua kansallisin toimin. Tästä lamasta ei elvytä omin voimin. Tarvitaan viennin potkua.

Aluksi Suomen hallitus luuli pörssien romahtamisen kohtelevan Suomea ”verraten hellästi”. Vuoden verran jälkiajassa oli valtiovarainministeri Jyrki Kataisellekin selvinnyt, että lokakuussa 2008 ”rahoitusjärjestelmän tuhoutuminen oli melkein hiuskarvan varassa” ja ”pätön paniikki oli johtamassa karmeisiin seurauksiin” (5).

Kansantalous ja liiketalous

Professori Jouko Ylä-Liedenpohja kutsuu ”oppijärjestelmän pelkistettyyn systematiikkaan” perustuvaa kansantaloustiedettä yleiseksi taloustieteeksi, joka antaa muita yhteiskuntatieteitä parempia vastauksia ongelmiin (6).

”Yleinen taloustiede” on kiveen hakattu kapitalismin teologia, mitä saarnaavat kansantaloustieteilijät elävät pää pilvissä ja jalat tukevasti ilmassa. Teoriat eivät auta mallintamaan systeemin kokoisia kriisejä.

Liiketaloustieteilijöillä omasta puolestaan ovat jalat maassa, mutta sellaisessa maassa, josta kasvavat veronkierto, taseiden valohoito, kannustimet voitto-, osinko- ja bonuskiimaan (niin että 2/3 teollisuusmaiden kansalaisista pitää yritysjohtajia ylipalkattuina ja moraalittomina) (7) sekä yritysjohtaminen yksinomaan osakkeenomistajien näkökulmasta.

Jos kansantaloustiede on rikkauden teoria, liiketaloustiede on sen käytäntö.

Sekä teoria että käytäntö edistävät sellaista yhteiskuntamallia, jossa markkinoilla myydään houkuttelevissa packageissa kaupallisen suostuttelukoneiston koko voimalla hyödykkeiden ohella haitakkeita, turhakkeita tai saastukkeita. Innovaatiot ovat usein sitä, että on ensin tuote, jolle sitten tuotetaan tarve. Ekonomia ei ole ekologiaa.

Hyvä tiede heijastelee todellisuutta, mitä taloustiede ei – muiden muassa – George Sorosin mukaan tee (8). Hän näkee, että varsinkin pääomamarkkinoiden markkinahinnat vääristävät todellisuuden, mitä niiden pitäisi heijastella, ja markkinat vaikuttavat aktiivisesti niihin osoittimiin, joiden perusteella todellisuutta kuvataan.

Kriisi ja vallankumous

On saatu kokemusperäistä näyttöä siitä, että julkisen vallan valvonnasta ja sääntelystä vapaa (uus)liberalistinen ja libertalistinen kapitalismi on kuplatalous. Alan Greenspan sanoo, että kuplaa ei voi analysoida ennen kuin se on puhjennut, mutta ei myrkyä pidä maistaa sen selvittämiseksi, onko se myrkyllistä.

Markkinafundamentalistit, joiden tavoite ei ole kansan hyvinvointi vaan ihmiskokeet talousteorioilla, näkevät laman positiivisessa valossa: systeemi puristaa siinä itse itsestään ulos mädän – joka on sen oma tuote. Mädäntymisestä ei voida syyttää valtioita, sääntelyä, väärää talouspolitiikkaa tai sosialismia. He tekivät sen itse. ”Wall Streetin viisaat pojat keksivät tuomiopäivän koneen, josta ei ole pakoreittiä markkinoiden kautta” (9). Laman syyt ovat kapitalismin DNA:ssa.

Lama tarjoaa talousnobelisti Milton Friedmannin mukaan tilaisuuden ideologiseen vallankumoukseen: ”Vain kriisi, joko todellinen tai kuviteltu, johtaa todellisiin muutoksiin. Kriisin

puhjetessa riippuu vallalla olevista aatteista, millaisiin toimiin ryhdytään. Minä katson, että meidän tehtävämme on juuri se, kehittää nykyiselle politiikalle vaihtoehtoja, pitää ne elossa ja tarjolla, kunnes poliittisesti mahdoton kääntyy poliittisesti väistämättömäksi (10)."

Friedmann näyttää lukeneen Lenininsä.

Made in USA

Lama sikisi löysästä (virtuaali)rahasta ja halvasta (vivutus)velasta. Arvonlisäysprosessi muuttui käyttöarvojen tuotannosta vaihtoarvojen maksimoimiseksi. Finanssi-innovaatiot palvelivat rahan tekemistä rahasta niin vähällä pääomalla kuin mahdollista. Velkojen arvopaperistaminen moninkertaisti pankkien luotot ja välityspalkkiot (11) – ja sillä tavalla niiden potentiaalin luoda virtuaalirahaa.

USA:n bankstereiden, poliitikkojen ja keskuspankin virheistä voidaan tehdä seuraava yhteenveto (12):

- Federal Reserve loi matalilla koroilla loputoman kasvun ilmapiiriin ja kaikki talouden sektorit velkaantuivat syvässä uskossa finanssimarkkinavetoiseen kasvuun (minkä seurauksena USA:n kansantalouden velka, josta 85 % oli yksityissektorilla, nousi 350 prosenttiin BKT:stä muun maailman lainatessa 2/3 ylijäämistään ja reserveistään amerikkalaisille),
- poliitikot liberalisoivat markkinat, kumosivat 1930-luvun laman ja 11 000 pankkikonkurssin opetusten perusteella säädetyn Glass-Steagall-lain talletuspankkien toiminnan rajoista, lisäsivät investointipankkien mahdollisuutta velkavivutukseen ja vähensivät taloudellisia resursseja – hälytysmerkeistä piittämättömältä – pankki- ja pörssivalvonnalta,
- velkojen arvopaperistaminen teki mahdoli-

seksi subprime- ja muiden roskaluottojen jälleenrahoittamisen läpinäkymättömillä finanssituotteilla, joiden hinta ei määräytynyt markkinoilla,

- virtuaalisella rahalla käytiin OTC-kauppaa kahdenvälisesti, piilossa julkiselta valvonnalta ja muilta markkinaosapuolilta, ja monet johdannaiset, mukaan lukien luottovakuutukset (CDS), olivat katteettomia,
- luottoluokitusyhtiöt tuottivat ja möivät pankkimyönteisiä virhearviointoja,
- (investointi)pankkien riskinhallintakyky ei vastannut niiden riskintuotantokykyä, minkä seurauksena monien pankkien taseissa "on the left there was nothing right and on the right there was nothing left",
- pankkien rinnalle kehittyi varjopankkijärjestelmä (hedge-rahastot, private equity, teollisuuskonsernien finanssiosastot, pankkien omat lumepankit SIV:t jne), jolla ei ollut sääntelyä, valvontaa ja vakavaraisuuspakkoa,
- rahatalouden ahneiden toimitsijoiden eli bankstereiden kannustimet suosivat suuria riskejä ja nopeita voittoja ja
- julkinen valta salli veroparatiisien käytön verojen ja valvonnan kiertoon.

Kansainvälisen Valuuttarahaston (IMF) arvion mukaan maailman pankkijärjestelmässä joudutaan tuon kaiken seurauksena tekemään yli 4 biljoonan (4 000 000 000 000) dollarin alaskirjaukset. Ne ovat niin suuria, että systeemikriisin laskujen maksuun tarvitaan valtioiden väliintuloa ja veronmaksajien apua.

Elvytystä setelirahoituksella

Kun Lehman Brothersin konkurssista käynnistyi pörssitsunami, USA:ssa ei heti tiedetty, mitä tehdä.

Pian selvisi, että oli virhe se, mitä ei tehty eli ei pelastettu suurpankkia kaatumiselta, vaikka pienet saivatkin mennä nurin. Kun romahduksen uhka oli todellinen, systeemiä alettiin pääomittaa veronmaksajien rahoin. Monissa maissa pankkeja kansallistettiin.

Valtion toimenpiteiden rahoittamiseksi – ilman veronkorotuksia – Federal Reserve sekä käytti setelirahoitusta (quantitative easing, QE) että alkoi vahvistaa pankkien reservejä ostamalla niiltä ”myrkyttyneitä” finanssituotteita (qualitative easing). Sillä tavalla keskuspankki menetti riippumattomuutensa Obaman hallinnosta ja sen suurpankkivetoisesta – ja moraalikadon näkökulmasta kestävämmästä – politiikasta.

Köyhät maat ovat globalisoidun laman suuria häviäjiä. Niiden auttamiseksi Kansainvälinen Valuuttarahasto sai setelirahoitusoikeuden, kun sille annettiin G 20-kokouksessa päätetyllä tavalla mahdollisuus laskea liikkeelle virtuaalimiljardeja eli erityisnosto-oikeuksia (Special Drawing Rights, SDR).

On vaikea löytää tieteellisiä tutkimuksia siitä, kuinka suuren osan kierrossa olevasta rahasta ovat laskeneet liikkeelle keskuspankit ja kuinka paljon yksityiset pankit. Tutkittua tietoa tarvitaan lisää. Joka tapauksessa pankit luovat uutta rahaa lainaamalla talletusrahansa moneen kertaan, myöntämällä luottoja jättäen niiden katteeksi vain säädetyn vakavaraisuusreservin, luomalla ensin velkoja ja kattamalla ne vasta jälkikäteen (13), jälleenrahoittamalla velkoja arvopaperistetuilla finanssituotteilla sekä innoivomalla johdannaisia ja muuta virtuaalirahaa tyhjästä. On arvioita, joiden mukaan jopa 97 % kierrossa olevasta rahasta on yksityispankkien liikkeelle laskemaa (14). Siitä näkökulmasta lama ei pääty ennen kuin pankkijärjestelmä tulee toimeen omillaan ja luo taas uutta rahaa kiertoon.

Lamantorjunnan tamifluta on ”elvytys”. Monissa maissa alkoi korkoelvytys lähes nolllaamalla keskuspankkikorot ja veroelvytys alentamalla (rikkaiden) veroja. Taloushistoriasta rehabilitoidun Keynesin opeista unohdettiin se osuus, että piti lisätä julkista kulutusta (jota muun muassa olisi ns. vihreä elvytys) ja – investointivajeen kyseessä ollen – sosialisoida investoinnit.

Elvytykselle ei ole standardimallia. Yhteistä eri maiden toimille on se, että ne perustuvat velkaelvytykseen. Erilaista on ajoituksen kohtaanto; kulkeehan Euroopan suhdannekierto 1,5 vuotta USA:n jäljessä. Monissa Euroopan maissa on – toisin kuin USA:ssa – elvytysautomaatti: lakisääteinen sosiaaliturva.

Tilaisuus jää käyttämättä

Lama on poliittisesti otollista aikaa sellaisille rakenteellisille uudistuksille, joita tarvitaan tulevien kuplien estoon. Milton Friedmanin mukaan shokkiterapia on toteutettava 6–9 kuukauden kuluessa, muutoin palataan vanhaan (15). Uudistuksista on yritetty päättää G 20-kokouksissa, OECD:ssä ja EU:ssa, mutta muutosvastarinnan paineessa ainakin se aikaraja on umpeutunut.

On yritetty kiristää pankkien vakavaraisuusvaatimuksia. Ns. Baselin komiteassa on saavutettu tuloksia, mutta niiden kansalliseen toimeenpanoon on pitkä ajallinen matka. Kirjanpitosäännösten standardointi on auki, vaikka tiedetään ”mark to market”-periaatteen yhteismitattomuus finanssituotteiden arvostamisessa. OECD:ssä on yritetty helpottaa tiedonsaantia veroparatiiseista, mutta huonolla menestyksellä. Luottoluokituksen uusia pelisääntöjä valmistellaan vain EU:ssa, joka on myös perustamassa erilaisia raateja ja virastoja koordinoimaan kansallista valvontaa. Hedge-rahastojen valvonnan

lisääminen ei etene, ja on saatu aikaan vain tilapäisiä kieltoja osakkeiden lyhyeksi myynnille. Koko varjopankkijärjestelmä jatkaa entiseen malliin. USA:n kansalaisyhteiskunnan halveksimat banksterit saattavat röyhkeydellään naurunalaisiksi ne, jotka vaativat bonuksille kattoja ja rajoituksia.

Johdannaisia, jotka ovat Warren Buffetin mukaan talouden massatuhoaseita (mutta atomipommien sijasta rakenteet säilyttäviä neutronipommeja), oli vuonna 2009 laskettu liikkeelle viidenneksen enemmän kuin kriisivuotena 2008. Pyrkimykset niiden tuhovoiman vähentämiseksi keskittyvät johdannaisten standardoimiseen ja OTC-kaupankäynnin siirtämiseen transparentteihin pörssiin asianmukaisine clearing-meneteltyineen. USA:n viisi suurta kaupankävijää (dealers), joiden osuus on 95 % johdannaisoppimusten arvosta, ja varjopankkijärjestelmä lobbaavat ilmeisen menestyksellisesti nykyjärjestelmän puolesta; uhattuinahan ovat niiden välityspalkkiot ja miljardivoitot sekä hinnoitteluperusteiden salat.

Ensin deflaatio, sitten inflaatio

Systeemikriisin perimmäinen syy on velka, yksityisen finanssisektorin ylivelkaantuminen. Ongelma yritetään ratkaista lisävelalla, ylivelkaantuttamalla valtiot. Kun yksityistä velkaa otetaan julkiseen maksuun, velkojen määrä ei vähene, vaan vain maksajat vaihtuvat.

Samaan aikaan, kun varjopankkien vivutuksia puretaan ja arvopaperistettua velkaa vedetään pois kierrosta, reaalityaloudessa on pulaa uudesta velasta.

Kun lamasyyttömiä äänestäjiä on vaikea saada maksamaan muiden velkoja ja velkaelvytystä, näyttää ilmeiseltä, että velkamoratorio toimeenpannaan ennen pitkää samalla menetelmällä kuin on ennen maksettu sotakulut: inflaa-

tiolla (mutta tällä kerralla ilman suursotaa). Niissä oloissa ei onnistu talouden suhdannekehityksen mallintaminen reaalityalouden "kovan" numerollisen datan perusteella.

Robert Shiller näkee konventionaalisten ennustemallien ongelmaksi "väärän talousteorian, joka kieltää meissä sen villieläimen vaiston (animal spirits), mikä ajaa meidät maniaan ja paniikkiin" (16). "Vaikeudet ovat (käsitteellisesti) syvällä nykyisten mallien rakenteissa", kirjoittaa Suomen Pankin tutkimuspäällikkö Jouko Vilmunen (17). Se, ettei makroteoriassa ole 70 vuoteen käsitteellistetty pääomamarkkinoiden inflaatiota, jota Vilmunen pitää vain "arvostuskuplan", on ongelman kiertelyä. Ylös haudasta, arkeologit!

Hyman Minskyn työn pohjalta Robert Barbera kiinnittää huomion siihen, miten rahan löysyys johtaa ajan mittaan velan laadun huononemiseen ja riskitietoisuuden liudentumiseen (18). Suhdannekierron riskipitoisuus ja kuplan synnyn edellytykset kasvavat, kun "terve" velka muuttuu vähitellen riskirahoitukseksi ja "myrkytty". Ylivelkaantuminen jatkuu niin kauan, kunnes tulee vastaan luoton loppu.

Inflaatio tekee veloista selvää jälkeä toisin kuin deflaatio, joka ei ole talouden schumpeterilaista luovaa tuhoamista vaan kansantuotteen hävitystä (deflatory destruction).

Lama tuottaa työttömyyttä ja palkanalennuksia, kysynnän vähenemistä ja julkisen vallan verotulojen laskua sekä sosiaaliturvan ja muiden julkisten menojen leikkaustarpeen. Deflaatiota käytetään synnyttämään yleinen kriisitietoisuus, mikä taas luo edellytykset jatkolle: tulevan inflatorisen rahailluusion synnyttämiselle. Inflaatio, toisin kuin deflaatio, tuottaa kurjan ja surkean olon jälkeen eteenpäinmenon tunteen ja silloin on Adam Smithin mukaan "kaikilla kansanryhmillä hyvä ja hauska olla".

Tiede vai uskonto?

Jotta tieteellä, jonka perustuotannon julkinen valta pääosin kustantaa, olisi käyttöarvoa, siltä pitää vaatia käypiä selityksiä ja ennusteita.

Todellisuus, joka on kaoottinen, ei ole mallitettavissa sillä markkinoiden kvasimetafysiikkaan perustuvalla matematiikalla, mitä tänään kutsutaan kansantaloustieteenksi. Mallittamalla ennustajat hakevat tasapainoa, joka ei ole systeemin ominaisuus. Kuplatalous on, vaikka Suuren Laman tutkijana akateemiset kannuksensa hankkinut Fedin pääjohtaja Ben Bernanke onkin ehtinyt julistaa suhdannekierron ongelmien olevan taloustieteilijöille vain ”pikkuriesa”.

Finanssitalouden ylilyöntien seurauksena pikkuriesasta kasvoi isoriesa, jonka arvioinnissa taloustiede menetti uskottavuutensa. ”Yleisessä taloustieteessä” ei oteta huomioon,

- että ceteris paribus-ehto ei toimi, kun ihmiset eivät käyttäydy rationaalisesti eivätkä maksimoi virtuaalista ”hyötyä”; onhan homo sapiens villieläimen vaistoineen eri laji kuin homo economicus,
- että jatkuva taloudellinen kasvu on illuusio,
- että kapitalismin globaalia finanssoitumista ei osata mallintaa, minkä tunnustaa myös Alan Greenspan (19),
- että ylituotannolle immuuni Sayn laki on käytössä oleva käypä tarjontateoria, vaikka tuotantokapasiteetin ja tuotannon välillä on ylittämätön tuotantokuilu (jonka suuruus vuonna 2009 oli 8 % maailman BKT:sta Goldman Sachs-pankin arvion mukaan),
- että markkinat eivät tasapainotu eli eivät kykene itse korjaamaan omia ylilyöntejään Greenspanin ”järjettömän yltäkylläisyyden” ja Marxin ”yltäkylläisyyden pulan” oloissa,
- että rahataloudessa on syntynyt finanssituot-

teiden hinnannousuina pääomamarkkinoiden inflaatio, jota kansantaloustiede ei käsitteellistä,

- että moraalikato on ongelma ja
- että markkinat eivät tuota vakaata kehitystä ilman valtiovallan sääntelyä ja sen muodostamaa aallonmurtaajaa ja turvasatamaa.

Vastineeksi valtion varallaolosta talousnobelisti Paul Krugman vaatii, että ”kaikkia sellaisia toimintoja, jotka joudutaan rahoitusmarkkinoiden kriisitilanteessa pelastamaan niiden elintärkeän roolin vuoksi, pitää voida valvoa myös silloin kun mitään kriisiä ei olekaan” (20).

Tapaus Puttonen

Liiketaloustieteilijä Vesa Puttonen on kirjoittanut pamfletissa ”Finanssikriisi” auki oman sielunmaisemansa (21). Hän sanoo itseään ”hallitusammattilaiseksi”, ja siinä ominaisuudessa hän ei ole tiedemies vaan sidosryhmien edustaja ja edunsaaja. Hänen mielipiteitään ei voine yleistää kuvaamaan liiketaloustieteellisen ajattelun koko kirjoa, mutta eivätpä ole kollegat häntä haastaneetkaan, paitsi Heikki Niskakangas vähän, osinkojen nollaverotuksesta.

Puttosen kirjan perusteella taloustieteilijöillä ei tarvitse olla töissään eettistä perustaa (”tutkijoille ei ole sälytetty eettistä vastuuta”). Koska ”kansalainen eli yksilö on paljolti tietämätön ja taipuvainen ahneuteen, itsekkyyteen ja laiskuuteen”, hän on tieteen häirikkö. Kun vain rationaalisen käyttäytymisen teoria on Puttoselle yhteensopiva markkinoiden kanssa, jopa Alan Greenspan pitää ihmisten ja yritysten käyttäytymistä epärationaalisena euforian ja pelon oloissa (22). Valtio on tehoton, verottaa ja aiheuttaa turhaa harmia markkinoiden toiminnalle. Taloudessa on yksi tavoite ylitse muiden: pörssikurssien nousu. Yhteisillä varoilla operoi-

vien työeläkeyhtiöiden vakavaraisuuspakosta, jolla pyritään turvaamaan niiden isännättömien rahastojen varat sijoitusriskeiltä, on pörssikursien (nousun) näkökulmasta pelkkää haittaa. Lamatilanteessa työläisten palkkoja pitää alen-
taa mutta johdon kannustimia lisätä; makse-
taanhan johtajille kiinteä kuukausipalkka vain
ajan kulumisen perusteella. Siinä asiassa Putto-
nen saa tukea kollegaltaan Seppo Ikäheimolta,
jonka mukaan johdon palkkojen ”tulee olla
liian korkeita” (23).

Professori Puttosen liiketaloustieteellinen
(?) ratkaisu Finnairin lakkoon oli se, että ”lentä-
jät pitää vetää kunnolla kölin alta” ja että ”kaik-
ki lentäjät pitäisi erottaa ja heidän tilalleen tuli-
si palkata uudet lentäjät ulkomailta” (24).

Liiketaloustieteen luulisi tarjoavan yhteis-
kunnalle hienovaraisempaa psykologiaa kuin
telaketjukapitalismia. Sosiologian opetus kaup-
patieteilijöille voisi olla ihmisistä välittämisen
ja yhteisöllisyyden ekonomiaa tieteen pusku-
traktorien ajajien koulutuksen sijasta.

Jos Puttosen hahmottama liiketaloustie-
teen teoria ei toimi, hän näyttää olevan niitä,
joille vika on silloin käytännössä eikä teorias-
sa.

Moraalikato (moral hazard)

Valtiovalta on eri maissa toiminut tavalla, jonka
talousnobelisti Joseph E Stiglitz vetää yhteen
niin, että on privatisoitu voitot ja sosialisoitu
tappiot (25).

Valtiot ovat pelastaneet kapitalismin ro-
mahdukselta, jonka markkinavoimat olivat poh-
justaneet. Siinä yhteydessä edunsaajia ei ole
valittu neutraalein perustein, vaan voittajia ovat
olleet suuret, ahneet ja röyhkeät, kun taas ja
häviäjiä ovat olleet pienet, kiltit ja kuuliaiset.
Sitä kautta on syntynyt varallisuuden ja tulojen
jättiläismäinen uusjako, joka tuottaa maailman-

talouteen modernin ajan mittavimman moraali-
kadon (moral hazard). Se ilmenee voittajien ja
häviäjien kilpailutilanteissa.

Monet USA:n suurpankeista, jotka arvo-
paperistamalla, johdannaiskeinottelulla ja vel-
kavivutuksella tuottivat systeemikriisin, ovat
valtiovallan pääomittamia ja/tai rahoittamia
(QE). Julkisen vallan takuulla ne voivat ottaa – ja
ottavatkin – muita isompia riskejä tietäen, että
niitä ei päästetä konkurssiin, koska se aiheuttaisi
koko systeemin romahduksen uhan. EU:n
komissio sakottaa eurooppalaispankkeja näistä
kilpailun rajoituksista, mutta USA ei. Kyseessä
on kuitenkin moraalikato Atlantin molemmin
puolin.

Valtiot ovat pelastaneet osakkeenomista-
jat, joiden osakkeiden arvoa ei ole nollattu kon-
kursseissa. Sillä tavalla on sosialisoitu riskit,
jotka kuuluvat kapitalismin teoreettisiin perus-
teisiin. Sisäpiirit ovat sukkuloineet julkisen ja
yksityisen sektorin välillä ja jakaneet pelastus-
renkaita epätasapuolisesti. Bushin luottobanks-
teri (Henry Paulson) ja Obaman valitsemat pe-
sän uskotut miehet (Timothy Geithner, Lawrence
Summers, Robert Rubin) ovat olleet Wall Stree-
tin palkan- tai palkkionnauttijoita (26), (27),
(28). Erityisen kritiikin kohteena pankkituen
jaossa on ollut valtiovarainministeri Timothy
Geithner, joka oli entisessä virassa (monien tu-
kea saaneiden yksityispankkien omistaman)
keskuspankin New Yorkin Fedin johtaja ja pank-
kivalvonnan liberalisoimisen toimitusmiehiä
(29).

Julkisen vallan järjestämiin hyötyjiin kuu-
luvat myös ne toiset ja kolmannet osapuolet,
jotka olivat ostaneet potentiaalisten konkurssi-
pankkien liikkeelle laskemia finanssituotteita ja
joiden saatavat on pelastettu.

Koko kansainvälisen yhteisön moraalika-
toa edustaa USA:n dollarin asema suhteessa

muihin valuuttoihin: maa voi maksaa ulkomaiset velkansa omalla setelirahoituksella omassa valuutassa. Sitä poliittista moraalikatoa Henry Kissinger valaisee niin että ”se, joka hallitsee rahaa, hallitsee maailmaa” (30).

Moraalikatoa symbolisoi se, että reaality-louden lamatilanteessa finanssitalouteen painetaan jo uutta kuplaa julkisen vallan myötävaikutuksella; kapitalismihan on kuin ilmapallo, joka yhdestä kohdasta painettaessa kasvaa toisesta kohdasta. Kuplan – tai ainakin pörssikurssien nousun – tekee mahdolliseksi lähes nollakorkoisen lainarahan vapaa jako suurpankeille ja sen setelirahoitus (QE).

Vapaan maan vapaa tiede?

On ilmeistä, että Ylä-Liedenpohjan markkinoinnista ”yleisestä taloustieteestä” ei ole apua seuraavan kuplan torjunnassa. Kupla syntyy, kun se on syntyäkseen ja olosuhteet ovat otolliset sen syntyä. Taloustiede ei kykene nykyoletamuksillaan ja käsitteillään mallintamaan sen syntyä tai puhkeamista.

Uuden kuplan aineksia ovat – kapitalismin vihertymisen myötä – luonnonvarojen hallinta, sähkö ja muu energiasta sekä päästöölkeudet ja muut hallinnolliset mutta markkinehtoiset liiketoimet, joita toteutetaan joko pörseissä tai tiskin alta OTC-kauppoina. Pankkien hyvät tulokset vuodelta 2009 ovat jo peräisin – suuririskisten finanssituotteiden ohella – kaupankäynnistä luonnon antimilla (commodities).

Onko taloustiede Suomessa vapaa kyseenalaistamaan reaali-kapitalismin?

Yliopistolain mukaan vähintään 40 prosenttia yliopistojen hallitusten jäsenistä tulee olla muita kuin tiedeyhteisön omia edustajia. ”Heidän tulee edustaa monipuolisesti yhteiskuntaelämän ja yliopiston toimialaan kuuluvien

tieteiden tai taiteiden asiantuntemusta.” Aaltoyliopiston hallituksessa on kolme elinkeinoelämän toimihenkilöä (seitsemästä) edustamassa kapitalismin mutterinpyörittäjiä. Jos opetuksen maksaakin valtiovalta, tutkimustoiminta on riippuvainen sponsorirahasta. Siltä osin huippuyliopistomme rahoitusriippuvuukseen ei ole vapaa tiedeyhteisö.

Laman opetus on, että on puristettava ideologinen mätä ulos taloustieteistä ja vedettävä väärät profeetat kölin alta. ■

Viitteet:

- 1) **TIMO HARAKKA:** Luoton loppu, WSOY, 2009
- 2) **ROBERT KUTTNER,** The International Herald Tribune 13.3.2009
- 3) **Nykyinen kriisi ja Marx,** toim. Yrjö Hakanen, TA-tieto, 2009
- 4) **KAUKO SIPPONEN,** Kanava 1/2009
- 5) **Helsingin Sanomat** 9.9.2009
- 6) **JOUKO YLÄ-LIEDENPOHJA:** Mätäkuun markkinat, Lillet 2009
- 7) **The Financial Times,** 14.4.2009
- 8) **GEORGE SOROS,** The New Paradigm for Financial Markets, PublicAffairs, 2009
- 9) **GIDEON RACHMAN,** The Financial Times, 28.4.2009
- 10) **NAOMI KLEIN:** Tuhokapitalismin nousu, WSOY, 2009
- 11) **KHRISHNA GUHA,** The Financial Times 10.3.2009
- 12) **ESKO SEPPÄNEN:** Hullun rahan tauti, Tammi, 2009
- 13) **RICHARD MURPHY,** www.maaailmantalous.net
- 14) **STEVE KEEN,** www.debtdeflation.com/blogs/2009/01/31/therovingcavaliersofcredit
- 15) **NAOMI KLEIN:** Tuhokapitalismin nousu, WSOY, 2009
- 16) **ROBERT SHILLER,** The Financial Times, 9.3.2009
- 17) **JOUKO VILHUNEN,** Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2009
- 18) **ROBERT BARBERA:** The Cost of Capitalism, McGraw-Hill, 2009
- 19) **ALAN GREENSPAN,** The Financial Times 17.3.2009
- 20) **PAUL KRUGMAN:** Lama, HS kirjat, 2009

- 21) **VESA PUTTONEN:** Finanssikriisi, Talentum, 2009
- 22) **ALAN GREENSPAN,** The Financial Times, 17.3.2009
- 23) **SEPPO IKÄHEIMO,** Kansantaloudellinen aikakauskirja 4/2009
- 24) **Ilta-Sanomat** 16.11.2009
- 25) **JOSEPH E. STIGLITZ,** International Herald Tribune, 1.4.2009
- 26) **ESKO JUNTUNEN:** Maaailma talouskriisin jälkeen, Nordbooks, 2009
- 27) **The International Herald Tribune** 26.4.2009
- 28) **The Wall Street Journal** 9.11.2008
- 29) **The International Herald Tribune,** 28.4.2009
- 30) **Finanssikapitalismi,** toim. Otto Bruun ja Teppo Eskelinen, Like, 2009

PEKKA PIHLANTO

Uusliberalismin arvostelu ei tarkoita liberalismiin hylkäämistä

Kritiikki ampuu ohi maalin

Risto Harisalo on ilahduttavasti tarttunut LTA:n toimituskunnan toiveeseen ja kirjoittanut kommentin uusliberalismista. Se kohdistuu kirjoittamaani keskustelupuheenvuoroon (LTA 3–4/2009) ja sisältää joitakin kärjistyksiä sekä väärinkäsityksiä, jotka eivät vastaa puheenvuoroni sisältöä. Siksi kommentoin seuraavassa Harisalon kirjoitusta ja esitän lisäperusteluja näkemykselleni.

Harisalo tulkitsee otsikkoni ”Nykymuotoisen uusliberalismi tiensä päässä?” virheellisesti todeten, että liberalismi ja ylipäätään kaikki sen klassikot Adam Smithistä alkaen tulisi mielestäni heittää ”romukoppaan”. Vaikka Harisalo katsoo, että määre ”nykymuotoinen” ei auta selkeyttämään asiaa, se on kuitenkin avainasemassa, sillä se osoittaa, että tarkoitan sitä – kieltämättä vaikeasti määriteltävää – talousteoreettista sovellusta, joka näyttää olevan nykyisin vallalla länsimaissa. Harisalo kirjoittaa varsin paljon liberalismista ja sen eri ilmenemismuodoista, joita ei mielestäni voi samaistaa ”uuslibera-

lismiin” eikä varsinkaan ”nykymuotoiseen uusliberalismiin”.

Haluan huomauttaa, että määrittelin kirjoituksessani, mitä tarkoitan uusliberalismilla: ”Uusliberalismi on talousteoria, jonka mukaan vapaa yksityisomistusoikeus, vapaat markkinat ja vapaakauppa edistävät parhaiten ihmisten hyvinvointia. Uusliberalismin päämäärä on minimoida valtion rooli yhteiskunnassa laeilla ja sopimuksilla.” Uusliberalismin pyrkimykset ovat hyviä tavoitteita, mutta eivät maksimoitaviksi tai minimoitaviksi sopivia suureita.

Uusliberalismista on myös sanottu, että se ei niinkään ole aate vaan joukko toimenpiteitä, joihin ryhtyvät hyvin erilaisissa maissa konservatiivit, liberaalit ja sosialistit. Osa noista toimista (muun muassa vapaan markkinatalouden vastaisten lakien vähentäminen) on klassisen liberalismiin mukaisia. Tiivistäen korostin nykymuotoisessa uusliberalismissa sellaista ääriajattelua, joka vastustaa lähes kaikkia mainittujen vapauksien rajoituksia.

PEKKA PIHLANTO, professori emeritus

Innovaatiot ja yrityskehitys, Turun kauppakorkeakoulu • e-mail: ppihlanto@utu.fi

Harisalo vaatii, että minun olisi pitänyt täsmentää, mihin liberalismien koulukuntaan kritiikkini kohdistuu. Tämä olisi ollut mielestäni turhaa, sillä kirjoitukseni ei ole oppihistoriallinen käsiteanalyysi, vaan päivänpolttavaa aihepiiriä koskettava puheenvuoro. Kuten viittasin, uusliberalismi voi tarkoittaa joukkoa toimenpiteitä, joihin talouspolitiikassa on ryhdytty. Tämä pragmaattinen määrittely riitti hyvin minun tarpeisiini.

En missään yhteydessä väitä, että uusliberalismin periaatteet pitäisi korvata kokonaan valtion ohjauksella – silloinhan oltaisiin sosialismissa, jonka kuittasin kokeneen henkisen konkurssin. On kysymys aste-eroista valtion ja markkinoiden ohjauksen välisessä tasapainotuksessa, ei joko tai -asetelmasta, kuten Harisalo tuntuu oletavan.

Kun Harisalon perusoletus näkemyksestäni on näin virheellinen, ei ole ihme, että hänen kritiikkinsä ampuu suurelta osin ohi maalin. Taloustieteilijöiden käyttämään metaforaan viitaten voi sanoa hänen rakentaneen olkinuken ja kaatavan sen sitten monisanaisesti. Hänen kirjoituksensa on yleinen ja varsin idealistinen liberalismien ylistys, josta olen monessa kohdin periaatteessa samaa mieltä. Vaikuttaa jopa siltä, että kirjoittaja käyttää puheenvuoroani tekosyynä, voidakseen paneutua mieliteemaansa liberalismiin ja sen oppihistoriaan.

Ylipistoista puuttuu talouskriittisyyttä

Harisalon yksittäisiin väitteisiin mennäkseni otan ensin esille kysymyksen yliopistoista ja uusliberalismista. En väittänyt, että ”yliopistoissa opetetaan uusliberalismia hallitsevana taloudellisenä ja poliittisena oppina”. Sen sijaan viittasin yliopistojen vastuuseen virkamiesten ja johtajien kouluttajina todeten: ”Niin kauan kuin

yliopistot tuottavat uusliberalismiin vihkiytyneitä asiantuntijoita – ja talouselämä niitä edellyttää – nykyinen oppi tulee todennäköisesti voimaan hyvin.” Tarkoitin näillä vihkiytyneillä niitä yliopistojen talousasiantuntijoita, jota ovat tulleet julkisuuteen talouspoliittisissa yhteyksissä ja erityisesti nyt puheena olevassa finanssi- ja talouskriisin jälkipuinnissa. Voittopuolisesti he kannattavat varsin kritiikittömästi finanssikriisin päivänvaloon tuomia arveluttavia käytäntöjä ja vastustavat kaikenlaista talouden toimijoiden ”vapauksia” rajoittavaa sääntelyä.

Harisalo toteaa, että usklassinen talousteoriat hallitsee yliopistojen taloustieteen opetustarjontaa. Se ei kuitenkaan näytä estävän tutkijoita omaksumasta uusliberalismiksi määrittelemääni ajattelumallia esimerkiksi juuri taloustoiminnan sääntelyn tarpeesta puhuttaessa. Harisalo luettelee usklassisen talousteorian ja uusliberalismin keskeisiksi eroiksi ensinnäkin edellisen uskon kaikkitietävään ja valintojaan maksimoimaan kykenevään toimijaan sekä toiseksi tehokkuuteen markkinoiden hyvyyden perimmäisenä kriteerinä, joihin uusliberalismi ei hänen mukaansa usko. Nämä erottavat tekijät eivät vaikuta ratkaisevan suurilta. Usklassikkojen matemaattisissa malleissaan tekemät oletukset ihmisten käyttäytymisestä eivät näytä estävän heitä myötäilemästä julkisissa kannanotoissaan uusliberalistista ajattelua. Lisäksi on todettava, että ajettaessa vaikkapa valtionhallinnossa uusliberalistiseksi tunnistettavia ajatuksia – esimerkiksi yksityistämistä ja markkinavetoisuutta yleensäkin – perusteluna käytetään yleensä nimenomaan tehokkuutta. Kyllä siis uusliberalistitkin vannovat silloin tällöin tehokkuuden nimiin.

Puhuttaessa yliopisto-opetuksen suhtautumisesta uusliberalistisiin oppeihin, kovin paljon todistusvoimaa ei voida mielestäni antaa

Harisalon havainnoille kirjallisuudesta, joka löytyi Tukholman yliopiston kirjaston hyllyiltä vuonna 2001 tai yliopistoissamme valmistuneiden pro gradu -töiden ja väitöskirjojen aihepiireistä.

Harisalo kirjoittaa toista sivua ”liberalismin hylkäämisen kustannuksista”. En vain tiedä, kuka on ehdottanut tai kannattanut liberalismiin hylkäämistä. Kyseinen luku sisältää sinänsä hyödyllistä tietoa, joskaan liberalismiin ääritulkintojen kustannuksista ei mainita mitään – ja kuitenkin kaikilla ratkaisuilla on hintansa.

Harisalo katsoo muun muassa, että sääntelyn purkaminen olisi pelkästään hyvä asia. Hän jättää huomioon ottamatta, että joidenkin ryhmien taloudellisten vapauksien lisääminen voi merkitä toisten ryhmien vapauksien rajoittamista. Tasapuolisuus vapauksissa ja sääntelyssä, jota itse kannatan, on varmasti kokonaisuuden kannalta parempi kuin kumpikaan ääri vaihtoehto. Ääripäissä voidaan nähdä Harisalon mainitsema ”poliittinen mielivalta” ja hänen kokonaan unohtamansa markkinavaimien mielivalta. Kammoan molempia.

Sääntelyn puute myötävaikuttii finanssikriisin syntyyn

Tarkastellessaan uusliberalismia ”globaalin finanssi- ja pankkikriisin” selittäjänä Harisalo sanoo voivansa hyväksyä uusliberalismiin kohdistetun ”syytteen”, jos sääntelyä olisi todella vähennetty. Sääntöjen ja sääntelyviranomaisten määriä oli hänen mukaansa lisätty jo ennen kriisiä huomattavasti niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Nämä määrät eivät kuitenkaan vaikuta erityisen validilta sääntelyn mittarilta. Sääntelyn lisäys on saattanut kohdistua toisarvoisiin kohteisiin. Ainakin finanssikriisin puhkeamisen kannalta avainasemassa oleva varjopankkisektori oli hyvin heikosti säännelty. Myös

Yhdysvaltain ja EU:n viranomaiset ovat näin päätelleet, koska ovat ryhtyneet sääntelytoimenpiteisiin – joita sekä omaa etuaan varjelevat finanssi- ja pankkisektorit että uusliberalisteilta vaikuttavat tutkijat ovat pontevasti vastustamassa.

Harisalo ottaa lisäksi esille kaksi tekijää, joista uusliberalismia on hänen mukaansa aiheuttomasti epäilty: ahneus ja rikollisuus. Hän toteaa, että ahneus ei ole ominaisuus, jonka liberalismi (sic!) aktivoi, vaan ”liberalismi olettaa että markkinatalous pystyy parhaiten hillitsemään ahneutta ja kanavoimaan sen yleiseksi hyödyksi”. Olettamuksia voidaan tehdä erilaisia, mutta toinen asia on, pitävätkö ne todellisuudessa paikkansa.

Mielestäni finanssikriisi osoitti empiirisesti, että uusliberalistinen ajattelu – alan puutteellinen sääntely – teki mahdolliseksi muun muassa finanssipankkiirien ahneuden, joka ilmeni ylisuurina ja vahingollisiksi osoittautuneina bonuksina sekä epämääräisten finanssituotteiden tehtailuna ja markkinointina. Tässä mielessä siis talouden toimijoiden rajoittamaton ”vapaus” todellakin aktivoi vahingollisen ahneuden. Rikollisuuden jätän kommentoimatta, sillä siitä en maininnut kirjoituksessani mitään. Harisalo ottaa liberaalien epäitsekkyuden todisteeksi itse Adam Smithin altruistisen elämän. Yhden menneisyyden voimahahmon esimerkki ei mielestäni kerro mitään nykyisestä tilanteesta. Sitä paitsi Smithin eettiset ohjeet on nykytaloudessa unohdettu kokonaan.

Tiivistelmä

Yhteenvetona totean, että kirjoitukseni kohdistui uusliberalismiin sellaisena kuin se julkisuudessa yleisesti ymmärretään, ja nimenomaan sen rooliin finanssi- ja talouskriisin synnyssä. Harisalo kritisoi ajatuksiani tukeutuen *liberalismin* ideaalisena aatteena sekä sen aikaisempien

kannattajien altruistiseen tahtoon tehdä pelkästään hyvää kaikille. Finanssikriisin valossa tällaisista ihmisistä on suurta pulaa yritysmailmassa – ja julkisuudessa esitetyistä näkemyksistä päätellen myös taloustieteellisissä tiedekunnissamme.

Varmasti myös uusklassisella talousteorialla ja sen suosimalla maksimointiajattelulla voi Harisalon esittämään tapaan olla roolinsa finanssikriisin paljastaman ahneuden ja lyhytnäköisyyden synnyssä. Kuitenkin riittävän moni muukin kuin minä on nähnyt finanssialan heikon sääntelyn ja tämän mahdollistaman ahneuden finanssikriisin keskeiseksi syyksi. Yhteiskunnan pitäessä näin näppinsä erossa talouden ohjailusta se juuri soveltaa uusliberalismin erästä perusperiaatetta.

Kuten olen edellä tähdentänyt, näkemykseni ei tarkoita koko liberalismiin hylkäämistä, mutta se viittaa siihen, että parantamisen varaa on. Toisin sanoen sen paremmin uusliberalismi kuin mikään mukaan ideologia ei toimi täysin teoreettisessa puhtaassa muodossaan – vaikka fundamentalistisesti ajattelevat näin uskovatkin. Minkään alan teoreetikot eivät voi ottaa kaikkia käytännön arvaamattomia käänteitä etukäteen

huomioon – joista monet juontavat juurensa ihmisen arvaamattomuudesta ja oikullisuudesta. Siksi tarvitaan myös yhteiskuntien harkittua väliintuloa eli talouden ilmiöiden sääntelyä.

Nyt on kysymys siitä, missä määrin sääntelyn lääkettä on käytettävä. Kuten kaikilla lääkkeillä, myös sääntelyllä on sivuvaikutuksensa. Siksi annostus on avainasemassa: liika-annos voi tappaa potilaan, mutta ilman lääkettä sairaus vain pahenee. Siksi esitin kysymyksen, onko ”nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä” – ja toivoin sen päivitettyä versiota. Harisalo pitäisi sääntelyn lääkepullon tiukasti kiinni, koska näkee sairauden olevan jossakin muualla. Voin yhtyä hänen otsikkonsa ”Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa?” viestiin myös siltä osin, että uusliberalismi on todellakin tiensä alussa. Nykymuodossaan se ei ole kelvollinen. ■

Lähteluettelo

HARISALO, RISTO, Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa? Liiketaloudellinen Aikakauskirja 1/2010.

PIHLANTO, PEKKA, Nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä? Liiketaloudellinen Aikakauskirja 3–4/2009.

ANTTI KARILA

Taloudellisen laman psykologisista vaikuttimista

Taloudellisen tilanteen voimakkaat käännteet ovat olleet osa markkinataloutta viimeisten 20 vuoden aikana. Meneillään oleva maailmantalouden taantuma sai kriittisen sysäyksensä USA:sta syksyllä 2008, vaikka erilaisia talousongelmia oli ollut jo aikaisemminkin. On syytä olla varovainen arvioitaessa tämän talousilmiön syitä ja syntyprosessia. Todennäköisesti ne ovat monenlaisia, monitasoisia ja liittyvät niin rahalaitosten, valtioiden kuin yksittäisten kuluttajien päätöksiin ja niitä ohjaileviin vaikuttimiin. Niiden kuvaamiseen ja selitysyrittäisiin tarvitaan monen tieteenalan, taloustieteiden, yhteiskunta- ja käyttäytymistieteiden ym. kontribuutiota, kuten Uolevi Lehtinen on todennut. Hänen kuvausyrityksensä, kehikkonsa ansio on siinä, että siinä yritetään hahmottaa eri tason toimijoiden ja toimintaympäristöjen merkitys aiempaa selvemmin. Toivottavasti se auttaa liiketaloustiedettä tuntevia kuten muitakin ongelman kimpussa olevia parempaan ymmärrykseen, oikeille jäljille.

Kun vajaa 20 vuotta sitten oli meneillään suuri lama, käytiin silloinkin keskustelua sen syistä, myös mahdollisista niihin liittyvistä inhi-

millisen tason tekijöistä. Kun esille nostettiin ihmisten pelkoja ja mielikuvia tulevista käänteistä, joku kommentoija leimasi vähätellen ne ”pelkäksi psykologiaksi”. Siihen silloinen Suomen Pankin johtaja Kalevi Sorsa vastasi hyvin sypäkästi todeten, että nämä ihmisten mielikuvat ovat ”kovaa dataa”. Hänen mukaansa taloudellisiin ratkaisuihin vaikuttivat siis vahvasti ne tuntemukset ja ajatukset, jotka ihmisten päässä liikkuvat.

Jos mietimme tämän taantuman alkuvaiheen tapahtumia USA:ssa, suuren investointipankin konkurssia ja siitä alkanutta tapahtumasarjaa, voidaan siinä nähdä paniikinomaista liikettä. Paniikki on nopea inhimillinen pelkoreaktio, kun ihminen tulkitsee olevansa suuren uhan alainen. Kun tällainen tulkinta alkaa levitä siihen relevantisti liittyvässä toimintaympäristössä, alkaa syntyä osaltaan itseään ruokkiva reaktiomekanismi. Siinä ihminen ei kykene toimimaan normaaliin tapaansa vaan pyrkii pääsemään äkkiä pois tilanteesta, ikään kuin heittämään pahan pois käsistään, tässä tapauksessa uhanalaiset arvopaperit. Kun tällainen hätäinen reagointi levisi sijoittajalta toiselle, seurauksena

ANTTI KARILA, psykologian tohtori

• e-mail: antti.karila@kolumbus.fi

oli maailmantalouteen levinnyt epävarmuuden tila, jossa kukaan ei oikein enää luottanut toiseensa. Globaalien markkinoiden jatkuva liikehdintä ja kvartaalitalouden kuumeinen ilmapiiiri olivat valmiiksi otollinen ympäristö tapahtuneelle. Liike vain nopeutui, kunnes se alkoi lamaantua. Ei uskallettu enää sijoittaa. Markkinat eivät enää toimineetkaan. Pankit olivat kaatumaisillaan, osa menikin nurin. Valtioiden johtajiin uhkasi tarttua myös sama paniikki mutta onneksi heiltä löytyi rohkeutta ja voimaa pysäyttää romahtamaisillaan ollut rahoitusjärjestelmä.

Kun ajatellaan tilannetta ennen suurten konkurssien uhkaa, voi siinä nähdä perin yleistä amerikkalaista nopean menestymisen ja taloudellisen voiton tavoittelua, jota ruokkii inhimillisen ahneuden piirre. Se kuvastaa yhteisössä vallitsevaa ajattelutapaa, osana muuta kulttuuria. Tämä ahneuden piirre on siellä kenties vahvempaa kuin muualla. Se on osaltaan tehnyt USA:sta näihin aikoihin asti kansantuloiltaan vahvimman maan. Tällöin on vaikeata syyllistää ketään yksittäistä toimijaa, ellei sitten suhteettoman suurten bonusten tavoittelijoita, suurten rahalaitosten johtoporraasta. On luotu järjestelmä, jossa heidän palkkionsa ja tulonsa ovat painuneet aivan suhteettomiksi eikä siihen näytä olevan paljoakaan mahdollisuuksia vaikuttaa. Se epäilemättä olisi kuitenkin kipeästi tarpeen vastaavan kaltaisten maailmantalouden syövereiden välttämiseksi. Tämän vuoksi markkina-talouden sääntelyn, niin kovasti kaivatun globaalin hallintayrityksen liikkeelle saanti on ollut helpompaa Euroopassa ja muualla maailmassa.

Ihmisen toiminnassa luottamus itseen ja luottamus toiseen on tuloksellisen toiminnan ja aloitteellisuuden lähtökohta. Itseensä luottavainen henkilö uskaltaa ryhtyä toimeen ja uskoo onnistuvansa paremmin kuin itsessään epävar-

ma. Yleensä luottavainen henkilö suhtautuu positiivisesti myös ympäristöönsä, muihin ihmisiin ja tulevaisuuteen. Hän todennäköisesti myös toipuu sairauksista ja vastoinkäymisistä paremmin kuin vähemmän luottavainen. Luottamuspääoma on ollut keskeinen yhteisöllinen tekijä Suomelle sen kovina aikoina. Kun työmarkkina-osapuolten kesken löytyi luottamus 70 vuotta sitten, se osaltaan yhdisti kansaa kestäämään sodan taakan ja antoi poliittisille päättäjille selkänopjaa. Samaa voi pitkälti sanoa myös 1990-luvun laman voittamisesta. Suomi onnistui nousemaan maailman hyvinvoivimpien ja rikkaimpien maiden joukkoon. Tosin monille kansalaisille laman hinta koitui kohtalokkaaksi ja sama vaara on taas olemassa varsinkin köyhimpien väestöryhmien keskuudessa. Nyt tarvitaan jälleen luottamuspääoman vahvistamista etenkin talouselämän keskeisten toimijoiden välillä.

Ihmisen toimintaympäristö vaihtelee maittain, maanosittain ja alueittain. Jopa saman kaupungin sisällä ilmenee huomattavia eroja ihmisten taloudellisessa asemassa, kulutuskäyttäytymisessä ja toiminta-mahdollisuuksissa. Kyse on paljolti kulttuurieroista varsinkin eri etnisten ryhmien välillä myös normaalimpina aikoina. Samalla kun väestön suuren enemmistön taloudellinen asema Suomessa on toistaiseksi hyvä, ovat tuloerot kasvaneet ja köyhyys siihen liittyvine sosiaalisine ja terveydellisine ongelmineen on lisääntynyt. Positiivisena puolena on nähtävissä, että 1990-luvun lamasta on opittu. Pankit olivat varautuneet aiempaa paremmin edessä olleeseen taantumaa eikä tuolloin koettuja kriisejä ole tullut ainakaan toistaiseksi.

Suomessa on havaittavissa joissakin mitauksissa paradoksaalinen tilanne. Vaikka työttömyyden ennakoidaan lisääntyvän korkeisiin lukemiin 2010, on kuluttajien usko omiin taloudellisiin mahdollisuuksiinsa säilynyt keskimää-

rin yllättävän vahvana. Sen voi nähdä myönteisenä tulkintana omasta taloudellisesta tilanteesta ja itseluottamuksesta, huolimatta globaalista epävarmuuden tilasta.

Tulevina vuosina Suomen kuten muidenkin maiden on varauduttava yhä suuremmassa määrin globaalien suhdanteiden vaikutuksiin ja voimatasapainon muutoksiin teollisuusmaiden, nousevien talousmahtien kuten Kiinan, Intian ja Brasilian ja heikommassa asemassa olevien kehittyvien maiden välillä. Ilmastonmuutosten aiheuttama uhka globaalin ympäristön tilaan ja sen vaatimat toimenpiteet johtanevat muutokseen ihmisten kulutuskäyttäytymisessä. Ekologisia reunaehtoja ja luonnonvarojen ehtymistä ei voi unohtaa. Ne on otettava huomioon talouselämän tasapainon tavoittelun ohella. Hallittu sopeutuminen ympäristön muutoksiin helpottaa myös talouselämän kestävästä kehitystä.

Eräs suuri kysymys on, miten pian ympäristöuhat alkavat näkyä nykyistä selvemmin yksittäisen kuluttajan valinnoissa. Se on yhteydes-

sä niihin ennakkointeihin ja mielikuviiin, mitä kuluttajalla on toisaalta ympäristön ja ilmaston kehityksestä ja toisaalta uskosta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa. Se on sitä ”kovaa dataa”, josta niin taloudellinen kuin ympäristönkin kehitys ovat suuresti riippuvaisia. Talous- ja ympäristöasioiden suuret linjaukset on kuitenkin pysyttävä tekemään globaalilla tasolla. Kööpenhaminan ilmastokokouksen tulokset kaipaavat pian konkreettista ja näkyvää jatkoa. Poliittisten päättäjien on saatava omat tasapainottavat toimenpiteensä vahvistumaan paitsi ilmastoasioissa myös suhteessa rahamaailman pyörittäjiin. Tavallisen kuluttajan tulee nähdä uskottavuutta ohjaavissa päätöksissä ja toimissa niin omassa maassa kuin laajemmin maailmalla. Siinä psykologia ja muut inhimillistä ja sosiaalista käyttäytymistä kuvaavat tieteet voivat olla liiketaloustieteen kuten muunkin taloustieteen tukena etsittäessä parempia malleja ja toimintalinjoja talouselämän ja muun kehityksen ohjaamiseen. ■

TIMO MIETTINEN

Taantuma, sairaus, kriisi – talouden uusi anatomia

"Kun potilas sairastuu vakavasti, tarvitaan kiireellisesti lääkitystä. On määrättävä vahvoja ja invasiivisia särkylääkkeitä. Tartuntaa on vältettävä". "Särkylääkkeiden jakaminen on kuitenkin lopetettava ajoissa, mikäli potilaiden halutaan pääsevän takaisin jaloilleen". "Ennaltaehkäisevä lääkitys poistaa sairauden uusiutumisen riskiä".

Terveystieteenhuoltojärjestelmämme nykytilan huomioon ottaen tällaiset lausunnot eivät ole kovinkaan harvinaisia. Elämme riskien minimoimiseen tähtäävässä itsehoitokulttuurissa, joka uskoo ennen muuta kemiallisten rohtojen ennaltaehkäisevään voimaan. Tästä epäpöyhästä allianssista todistavat myös ne lääkäreiden kertomukset, joiden mukaan internetin keskustelupalstojen myötä potilaiden omat diagnoosit – kuten myös vaatimukset lääkeshoidon laadusta ja määräst – koettelevat usein jopa modernin lääketieteen tiedollisia rajoja. Puoskarointi on tullut takaisin virtuaalisessa muodossa.

Yllä olevat lainaukset eivät ole kuitenkaan lääketieteen ammattilaisen (tai vaatimattomamman tohtorin) esittämiä. Ne lausui Euroo-

pan keskuspankin pääjohtaja Jean-Claude Trichet eurooppalaisen pankkialan konferenssissa (EBC), Frankfurtissa 20. marraskuuta 2009. Otsikolla "Kriisin jälkeen" järjestetty tapahtuma sai värikkäänä oraattorina tunnetun Trichet'n tukeutumaan lääketieteellisiin vertauksiin, joiden avulla hän pyrki osoittamaan rahoitussektorin riemun olevan ennenaikaista: vaikka akuutti hätä onkin ohi, elvytystä on jatkettava ainakin niin kauan kunnes potilaan elintoiminnot ovat saavuttaneet tasapainon.

Eräs taloustaantumien merkittäviä piirteitä onkin, että talousuutisia on yhä vaikeampi erottaa potilaskertomuksista. Keskustelun tilan valtaavat kriisit ja komplikaatiot, ja julkinen valta ottaa itselleen lääkärin roolin, jonka tehtävänä on tasapainoilla tervehdyttämisen ja elvyttämisen, leikkausten ja kivuliiden hätäratkaisujen välillä. Kadunmieskin alkaa kysellä talouden *voinnan* perään: milloin toipuminen alkaa?

Vaikka potilas itse – holtittomasti käyttäytyvä talousjärjestelmä – herättää kenessäkään varsinaista säälin tunnetta, on yksi asia kiistämätön: tapaamme ymmärtää talouden kehitystä

TIMO MIETTINEN, FT

Helsingin yliopisto, Eurooppa-tutkimuksen verkosto

ja rakennetta ohjaavat lääketieteellisestä käytöstä omaksutut käsitteet ja selitysmallit. Vaikka nykyisessä taloustieteessä medikaalisten metaforien alkuperä ja rajoittuneisuus on varsin hyvin tiedossa, ohjaavat ne kuitenkin julkisen keskustelun kautta varsin vahvasti ymmärrystämme taloudesta.

Tässä artikkelissani haluan luoda lyhyen katsauksen prosessiin, josta olen käyttänyt nimitystä *talouden medikalisaatio*.¹ Tällä käsiteparilla olen halunnut kiinnittää huomiota erityisesti nykyisen taloudesta käytävän *julkisen keskustelun* vahvaan analogiseen luonteeseen: talouden kieli on yhä enemmän lääketieteellisten, erityisesti sairauteen ja sen rinnakkaiskäsitteisiin liittyvien *vertausten* tai *metaforien* ohjaamaa. Tämä kehitys on toki ymmärrettävää, sillä nykyisen makrotaloustieteen teoriat ja käsitteelliset viitekehykset ovat monessa suhteessa vaikeasti lähestyttäviä. Samalla on kuitenkin ongelmallista, mikäli sitoudumme niiden käytön kautta ennalta rajattuun tai vahvan ideologisesti painottuneeseen ymmärrykseen talouden toiminnasta.

Olen taustaltani filosofi, ja lähestymistäpani emeritusprofessori Uolevi Lehtisen esittämään ”taantuman haasteeseen” on tässä yhteydessä *käsitehistoriallinen*, mutta myös *käsitekriittinen*. Kuvaan artikkelissani ensin lyhyesti klassisen talousteorian ja lääketieteen yhteyttä, ja kiinnitän erityistä huomiota kriisin käsitteeseen. Argumenttini on, että vaikka tukeutuminen lääketieteellisiin vertauksiin oli ominaista sekä li-

beraaleille teoreetikoille että heidän vastustajilleen (esimerkiksi merkantilistit), jo varhainen talouden medikalisaatio palveli ennen muuta liberaalia traditiota, joka vastusti systemaattisesti kaikkia valtio-intervention muotoja. Tukeutuminen orgaanisiin käsitteisiin hämärsi myös taloudellisiin toimijoihin kytkeytyvää *vastuun ideaa*: taantumat miellettiin järjestelmän kiertokulkuun sisältyviksi luonnollisiksi tapahtumiksi. Kehitys on erityisen ongelmallinen suhteessa nykyiseen finanssijärjestelmään.

* * *

Lääketieteellisten käsitteiden ja kielikuvien soveltamisella talouteen on pitkä historiansa. Sen kenties keskeisimpänä vaiheena voidaan pitää 1600-luvulla alkunsa saanutta varhaisklassista talousteoriaa, joka nojasi kuvauksissaan merkittäviä edistysaskelia ottaneen lääketieteen uusiin löydöksiin. Varsinkin anatomian ja fysiologian alalla 1500–1600-luvut olivat nopean kehityksen aikaa, sillä antiikin ja keskiajan lääketiede (tai paremmin: *lääkärintaito*²) oli keskittynyt ennen kaikkea kehon ulkoisten vaikutusten tarkkailuun. Ruumiinnesteitä sisältävän mystisen mustan laatikon sijaan ihmiskehosta tuli ensimmäistä kertaa tarkan fysiologisen analyysin kohde.³

Kehitys näkyi lääketieteellisen terminologian kasvussa. Italialaisen Girolamo Fracastoron yleinen teoria tartuntataudeista (1546) toimi perustana useiden sairauksien – kuten malarian, kupan ja isorokon – analyysille. Britti-

¹ Medikalisaatiolla tarkoitetaan modernille ajalle ominaista kehitystä, jonka myötä yhä useampi inhimillisen elämän osa-alueista saatetaan lääketieteellisen tarkastelun alaiseksi. Oli kyse sitten ylensyönnistä, alkoholin lii-
kikäytöstä tai mielipahasta, yhä useampi osa inhimillistä toimintaa diagnosoidaan sairauksiksi: liikalihavuudeksi, alkoholismiksi, masennukseksi. Ks. Artikkelini ”Talouden medikalisaatio häivyttää inhimillisen vastuun politiikasta”, Helsingin sanomat 13.8.2009

² Kreikkalainen lääketiede – *latrikē tekhnē* – ei ollut varsinaisen tieteen (*epistēmē*) piirissä, vaan sen laskettiin kuuluvan taitojen ja taiteiden (*tekhnē*) luokkaan.

³ William O. Coleman, ”The significance of John Locke’s medical studies for his economic thought”, teoksessa Peter D. Groenewegen (toim.), *Physicians and Political Economy: Six Studies of the Work of Doctor Economists*, London: Routledge, 2001, s. 26–47.

läinen William Harvey puolestaan esitti 1600-luvun alussa ensimmäistä kertaa kattavan teorian verenkierrosta. Muita merkittäviä löydöksiä olivat lihas- ja imukudosjärjestelmät (Rudbeck, 1653), hengitysjärjestelmä (Borelli, 1680) sekä ruuansulatusmekanismeja koskeneet analyysit. Koska uusilla käsitteillä ei ollut historiallista painolastia, ne tuntuivat sopivan neutraaleilta työvälineiltä uuden talousopin luomiselle.

Lääketieteellisten käsitteiden soveltaminen talouteen oli luonnollista yksinkertaisesti siitä syystä, että jo antiikin filosofiasta lähtien länsimainen ajattelu oli verrannut ihmisyyhteisön toimintaa ruumiiseen. Platonin ihannevaltio oli järjestetty ihmiskehoon paikantuvien sielunkykien mukaisesti, ja myös keskiaikaiset *corpus politicus* -teoriat puhuivat luontevasti valtionpäämiehestä tai kansasta yhteisön vatsana. Kehoon ja orgaaniseen kokonaisuuteen liittyvät käsitteet ja kielikuvat kuvasivat monipuolisesti niitä eri tapoja, joilla talouden yksittäiset toimijat ovat suhteessa järjestelmän elävään kokonaisuuteen.

Yhteiskuntasopimusteoreetikkona tunnettu Thomas Hobbes oli itse asiassa ensimmäinen, joka vertasi rahaliikennettä ihmiselämisen verenkiertoon.⁴ Liberaalin tradition edustajana Hobbes puolusti mahdollisimman esteetöntä rahankiertoa, mutta korosti myös rahan kykyä säilyttää hyödykkeiden arvoa: samalla tavoin kuin verenkierron humoraalinen järjestelmä säätelee elimistön erittämiä aineita, myös rahan avulla voimme säännellä hyödykkeiden määrää – esimerkiksi säästämällä pahojen päivien varalle.

Uudet löydökset sopivat hyvin kuvaamaan yhä monimutkaisemmaksi käynyttä kaupan-

käynnin rakennetta ennen muuta siksi, että markkinatalouteen perustuva oli olennaisesti epävakampi kuin vanha feodaalijärjestelmä. Suljetussa järjestelmässä taantumat syntyivät lähinnä kuninkaan (tai muun suvereenin) pakolunastusten seurauksena, mutta vapaiden markkinoiden kohdalla laskusuhdanteiden alkuperä ei ollut lainkaan näin yksiselitteinen. Koska kokonaiskysynnällä oli ”selittämätön” taipumus jäädä jälkeen tarjonnasta, ajatus passiivisesti syntyvistä tartunnoista tai sairauksista näytti sopivan hyvin uuden talousteorian viitekehykseen.

Itse asiassa koko nykykeskustelun keskeisin symboli – *kriisi* – on alkuperältään lääketieteellinen. Alun perin ratkaisua, valintaa ja erotelua tarkoittanut klassisen kreikan termi *crisis* vakiintui Hippokrateen ja Galenoksen kirjoituksissa kuvaamaan sairauden ennakoitua käännekohtaa, jonka tulisi johtaa joko potilaan paraneamiseen tai vastaavasti taudin pahentumiseen. Latinaan sana *crisis* omaksuttiin yksinomaan tässä lääketieteellisessä merkityksessä, joka vielä 1800-luvulle asti hallitsi eurooppalaisia sanakirjoja.⁵ Metafora kulttuurin tai valtion kriisistä syntyikin vasta 1700-luvun historianfilosofian myötä.

Talouden kieleen kriisit saapuivat 1800-luvun alkupuolella. Markkinatalouden ja kriisin välisen liiton vakiinnutti kuitenkin varsinaisesti Karl Marx, joka näki kriisit kapitalistisen järjestelmän kiertokulkuun kuuluvana rakenteellisena piirteenä. Voittoasteen heilahteluista johtuvien kriisien sykli Marxin mukaan 10–15 vuotta (ei kovinkaan huono arvio!). On kiistanalaista, ajatteliko Marx kriisien syventymisen johtavan lopulta kapitalistisen järjestelmän perikatoon;

⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil*. Oxford: Basil Blackwell, 1955, s. 164

⁵ Reinhart Koselleck, ”Crisis”, (käänt. Michaela W. Richter), *Journal of the History of Ideas* 67.2 (2006), s. 357–400

joka tapauksessa myös monet hänen kriitikkon-
sa käsittelevät suhdannevaihteluista kriisin käsit-
teen kautta.

Lääketieteestä lainatut käsitteet eivät ai-
noastaan kuvanneet talouden kehitystä, vaan ne
myös ohjasivat siihen kohdistettuja toimia. Klas-
siset talousteoreetikot nimittäin noudattivat jo
Hippokrateen lääketieteestä tuttua periaatetta,
jonka mukaan ”luonto parantaa itsensä”: talou-
della on luonnollinen taipumus kohti tasapai-
notilaa, ja siksi julkisen vallan on häiritävä
mahdollisimman vähän sen toimintaa.

Lääketieteelliset käsitteet eivät tosin pe-
rustelleet yksinomaan liberaalia talouspolitiik-
kaa. Myös monet protektionismin puolustajat
vetosivat usein anatomisiin malleihin ja painot-
tivat esimerkiksi hillityn ruokavalion – rajoitetun
ja säännellyn kaupankäynnin – merkitystä.

Voidaan kuitenkin väittää, että talouden enene-
vä medikalisaatio auttoi enemmän sääntelyn
vastustajia kuin sen puolustajia (kuten esimer-
kiksi 1600-luvun merkantilismia). Liberaalin
talousopin erityispiirre nimittäin oli, että se pys-
tyi niputtamaan yhteen lähes kaikki valtiollisen
väliintulon muodot ja käsittelemään niitä talou-
den luonnollisen tasapainotilan horjuttamisena.
John Locke (1632–1704) rinnasti markkinoihin
kohdistuvan sääntelyn ruumiinnesteiden pidät-
tämiseen; Pierre Boisguilbert (1646–1714) ver-
tasi puolestaan verotusta ”sisäiseen verenvuo-
toon”, joka vakavaksi äityessään saattaa johtaa
verenkierron totaaliseen seisahtumiseen.⁶ Kun
Adam Smith lopulta esitteli teoriansa näkymät-
tömästä kädestä, joka ohjaa markkinoita kohti
niiden luonnollista tasapainoa, ei tässä ollut
varsinaisesti mitään uutta: kyse oli kahden edel-
tävän vuosisadan aikana vakiintuneen maail-

mankuvan artikuloinnista (jonka Smith eittämät-
tä teki varsin perusteellisesti).

* * *

Oma aikamme asettaa uusia haasteita talouden
kielelle. Vaatimus ajatella uudelleen järjestel-
män luonne on ilmeinen hetkellä, jolloin – ku-
ten Jyrki Katainen totesi Savon Sanomien haas-
tattelussa 8. syyskuuta 2009 – ”kukaan ei pysty
jäsentämään, mitä tapahtuu ja mistä kaikki on
lähtöisin”⁷.

Yhdysvalloista vuonna 2007 alkunsa saa-
nut finanssikriisi ja sitä seurannut globaalin ta-
louden kriisi näyttävät toki hallitsemattomilta
kulkutaudeilta, ja ovat käynnistäneet valtavat
elvytystoimet. Kuten Uolevi Lehtinen korostaa
puheenvuorossaan, kriisin taustalla eivät kuiten-
kaan olleet hallitsemattomat komplikaatiot,
vaan yksinkertaisesti kestäättömät inhimilliset
ratkaisut: huono korkopolitiikka, yksityisen sek-
torin ylivelkaantuminen sekä riittämätön val-
vonta uusien rahoitusinstrumenttien käytössä.
Toisin sanoen kyse ei ollut järjestelmän sisäi-
seen logiikkaan kuuluvasta välttämättömästä
kriisistä, vaan tietoisesti toteutetuista päätöksis-
tä: riskien annettiin kasvaa liian suuriksi.

Talouden medikalisaation kiistämätön
vaikutus on ollut, että se on häivyttänyt nykyi-
sestä talouden kielestä vastuun käsitteen. Pa-
lauttamalla taantumia ja kriisit passiivisesti sai-
rauksiksi, joihin järjestelmä ajautuu luonnolli-
sesti tietyn syklisen kehityskulun välein, medi-
kalisaatio on häivyttänyt talouden teoriasta
vastuullisen ja itseään määräävän toimijan – ra-
tionaalisen subjektin, joka on erottamaton osa
länsimaista ihmiskäsitystä ja jonka olemassa-
oloon myös poliittinen järjestelmämme nojaa:

6 Ks. Alain Clément, ”The Influence of Medicine on Political Economy in the Seventeenth Century”, *History of Economics Review* 31 (2000), s. 1–22.

7 ”Katainen myöntää: Euroopan talous vältti niukasti romahduksen”, *Savon Sanomat* 8.9.2009.

uskomme siihen, että ihmiset pystyvät päättämään elämästään; uskomme, että he ovat vastuussa teoistaan. Siksi väitän, että ilman selkeää vastuun käsitettä emme pääse käsiksi finanssisektorin menneisiin, nykyisiin ja tuleviin kriiseihin: keskustelussa taantumasta pelkät tosiasiat eivät riitä, vaan tarvitaan myös *teoria*.

”Tein virheen”, myönsi Yhdysvaltain keskuspankin entinen johtaja Alan Greenspan edustajainhuoneen kuulustelussa lokakuussa 2008, ”sillä oletin, että pankit olisivat itse parhaita suojelemaan omia osakkeenomistajiaan”⁸.

Väite on harvinainen – ja esittäjänsä statukseen nähden yllättävä. Se on kuitenkin merkittävä avaus puheelle, joka pyrkii löytämään tilaa inhimillisen vastuun mekanismeille tilanteessa, jossa – kuten professori Lehtinen oivasti toteaa puheenvuorossaan – ”taantumien alkamiseen vahvasti vaikuttanut finanssikriisi ei ole vielä paljoa muuttanut finanssialan toimintaperiaatteita”. ■

---

⁸ ”Greenspanista tuli syntipukki”, Taloussanomien 25.10.2008.

JARMO ERONEN

Metsäsektorin kriisi ja kauppatie

Tiivistelmä

Markkinoiden muutokset ovat paljastaneet, että Suomen metsäsektorin keskeinen oppi, jonka mukaan hyvän metsänhoidon aikaansaama puuston kasvun lisäys johtaa puunjalostuteollisuuden kasvuun, on aikansa elänyt. Todellisuudessa samalla kun puuston kasvu ja määrä ovat lisääntyneet ovat kansainvälisen kysynnän taantuessa metsäteollisuuden tuotanto ja kapasiteetti supistuneet. Tästä huolimatta pyritään metsätaloudessa investoimaan yhä puuston

kasvun lisäämiseksi. Siis kysynnän vähentymiseen vastataan potentialista raakapuun tarjontaa lisäämällä. Tuloksen on vain puuntuotannon kannattavuuden heikkeneminen. Taustalla on metsätaloudessa vallitsevan tehokkuusajattelun kieroutuma, kun tuottavuutta mitataan puuston kasvun eikä rahamäärien tunnuslukujen avulla. Jotta metsänhoito olisi metsätaloutta pitäisi siinä ruveta soveltamaan myös taloudellista ajattelua.

JARMO ERONEN, emeritusprofessori

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu • e-mail: jarmo.eronen@aalto.fi

1. Kansainvälinen kriisi ja metsäteollisuus

Suomen taloudellisen kehityksen avaimena on ollut puunjalostusteollisuus ja siihen liittyvä teknologia sekä osaaminen. On syntynyt globaali-estikin ajateltuna kilpailukykyinen metsäklusteri, jonka puitteissa on osattu käyttää hyväksi sekä suurtuotannon etuja (massa- ja paperiteollisuuden ympärille syntyneet integraatit) että erikoistumista (alaa palvelevat teknologia). Puunjalostusteollisuuden asiakaskunta on hajautunut moninaisille segmenteille (rakennustoiminta, kulttuuri- ja tiedonvälitys, pakkaus ja jakelu, kotitaloudet tärkeimpinä). Monet kilpailukyvyyn elementit näyttivät olevan kunnossa mutta talouskriisi lamautti kokonaiskysynnän, joka näkyi heti puunjalostustuotteiden markkinoilla. Kysynnän taantumista selittää myös se, että jotkin tuotteet ovat ilmeisesti saavuttaneet jo elinkaarensa huipun ja olisivat taantuneet ilman kokonaiskysynnän romahdustakin. Kysyessä ovat useat painopaperilajit, jotka ovat menettäneet markkinoita sähköiselle viestinnälle.

Vaikka kokonaiskysyntä on taantunut kilpailukyvyistä on syytä pitää huolta myös lama-aikana. Kilpailukykyä voi parantaa kahdella tavalla: kustannuksia alentamalla ja innovoimalla. Missä määrin nämä kilpailukyvyyn elementit näkyvät metsäsektorin kehittämisessä? Ongelman tarkastelussa on syytä analysoida koko ns. arvoketjua metsästä jalostuksen kautta markkinoille. Tähän prosessiin osallistuu useita toimijoita ja yrityksiä, jotka kukin pystyvät parantamaan omaa kannattavuuttaan ja kilpailukykyään tehostamalla samalla koko arvoketjua. Prosessi etenee puun korjuusta ja metsänuudistamisesta puunjalostukseen ja lopulta markkinoille ja ketjun päätoimijoina päätekijät ovat metsänomistaja tai puuntuottaja, puunkorjuu- ja kuljetus-

yrittäjät, puun jalostaja ja lopputuotteen kuljetus ostajalle. Prosessiin liittyy myös aputoimintoja kuten metsäneuvonta, taimituotanto ja ns. metsäparannustoiminta.

2. Metsäsektori tietotaloudessa ja elämysyhteiskunnassa

Metsäsektorin tarkastelu on liitettävä modernin yhteiskunnan yleisiin kehityspiirteisiin, jotka heijastuvat kysynnän ja tuotantorakenteen muutoksissa. Lähtökohtana voisi olla yleinen tuotteiden jaottelu, joka käsittää alkutuotteet (kuten raakapuu, hake jne), puunjalosteet, jotka palvelevat informaatio- ja kulttuuritarpeita (monet paperilajit), rakentamista (sahatavara, puulevyt), jakelua (monet pakkauskartonki- ja paperilajit) ym. Nyky-yhteiskunnalle on tyypillistä aineettomat tuotteet, palvelut, joiden kysyntää vahvistaa kuluttajien elämyshakuisuus (ks. Pine, Gilmore 2009, 2–5). Käyttöesineistä tulee elämyksineitä (ks. Schulze 2005, 422). Metsät ovat paitsi raaka-aineen myös erilaisten elämysten lähteitä, jolloin niitä rauhoitetaan virkistyskäyttöön tai luonnon monipuolisuuden säilymiseksi. Elämyksiä voidaan tuotteistaa esim. matkailuelinkeinon piirissä mutta jokamiehen oikeudet antavat mahdollisuuden hankkia elämyksiä ilmaiseksi. Monien puuntuotantotapojen ja metsän elämystuotannon välillä on ilmeisiä ristiriitoja. Avohakattu tai aurattu metsämaa tai ojitettu suo tuskin antaa useimmille myönteisiä elämyksiä mutta varttunut hoidettu metsä usein niin tekee. Metsien suojelun haitallisuutta metsäteollisuuden kannalta on usein korostettu (ks. Kuusela 1999, 188–194).

Tuotantorakenteessa yhä tärkeämmän osan saavat palvelut sekä tiedon tuotanto ja jakelu, jota edistää tiedon tuottaminen ja siirto sähköisessä muodossa. Painotekniikan ja paperin tunkeutuminen tiedon tuottamiseen ja välit-

tämiseen merkitsi aikanaan vallankumousta, ja edellytyksiä Suomen metsäteollisuuden ekspansiolle. Nykyisessä tietoyhteiskunnassa sähköinen media on alkanut syrjäyttää paperia informaatiomarkkinoilta ja metsäteollisuutemme taantuman syyt ovat myös rakenteellisia, eivät vain suhdanneriippuvaisia.

Metsäsektorin kehittämisessä ovat keskeisessä asemassa olleet vuosikymmeniä erilaiset metsän kasvun edistämiseen pyrkivät ohjelmat (1960-luvulla Teho- ja Mera-ohjelmat, v. 1983 Metsä 2000-ohjelma, v. 2008 Kansallinen metsäohjelma 2015). Ohjelmien alkuperäinen tarkoitus oli torjua ns. puupulaa, joka näytti uhkaavan metsäteollisuuden kasvumahdollisuuksia 1960-luvun alussa puuston kasvutaseen kääntynyt negatiiviseksi (ks. Ollonqvist 1992, 16). Ohjelmien logiikka oli sama kuin suunnitelmataloudessa: tehtiin ennuste teollisuuden kapasiteetin ja tuotannon kehityksestä, josta johdettiin tarvittavan raakapuun määrä ja tästä vaadittavat panokset (ns. metsänparannustoimet) ja niiden vaikutus puuston kasvuun, jonka perusteella määriteltiin kestävä puunkäyttöä vastaava hakkuusuunnite. Puuntuotannon tavoitteet olivat määrällisiä, laatu kuviteltiin taatun kasvattamalla ns. arvopuita eli kolmea pääpuulajia. Tyypillinen piirre ohjelmiin kiteytetys metsäpolitiikassa on ollut sen hallinnollinen luonne, alalla on useita organisaatioita kuten maa- ja metsätalousministeriö, keskusmetsäläitakunta Tapio, metsäkeskukset, metsänhoitoyhdistykset ym., joiden toiminnassa julkisella rahoituksella tai veroluonteisilla maksuilla on huomattava osuus. Metsäpolitiikassa on ollut havaittavana pyrkimys supistaa varsinaisen puuntuottajan eli metsänomistajan itsenäistä päätäntävaltaa varsinkin metsänuudistuspäätöksissä. Tärkeintähän on ollut alistaa puuntuottajat palvelemaan keskitetysti asetettuja puuntuotan-

totavoitteita käyttämällä muun muassa erilaisia hallinnollisia pakkokeinoja, joita voidaan tulkitä jopa mielivallaksi ja kansalaisvapauksien polkemiseksi. Tällaisia tapauksia on prof. Lähde (1992) raportoinut teoksessaan.

Puuntuotanto-ohjelmien rahoituksen keskeisiä ongelmia oli metsätalouden panosten ja vastaavan tuotoksen välinen aika (kymmeniä vuosia), joten useimmat investoinnit puun tuotantoon (kuten istutukset, ojitukset) eivät vastanneet yksityistaloudellisia pääoman tuottokriteerejä kohtuuttoman pitkän aikahorisontin takia. Julkinen rahoituspanos oli välttämätöntä puuntuotanto-ohjelmien toteuttamiseksi. Sitä perusteltiin ns. kansantaloudellisella kannattavuudella lähtökohtana metsätaseajattelu, jonka mukaan lisääntynyt puustonkasvu esimerkiksi taimikoissa antaa mahdollisuuden hakkuiden kasvattamiseen hakkuukypsässä puustossa. Kun puuston kasvu ja poistuma ovat tasapainossa on metsätalous myös kestävä. Tällaisen logiikan voimalla pystyttiin houkuttelemaan Suomen metsätalouteen myös Maa- ja metsätalouden lainaa. (Kuusela 1999, 120). Metsänparannuksen kansantaloudellista edullisuutta todisteltiin myös työllisyys- ja aluepoliittisilla vaikutuksilla.

Puuston kasvu on saavuttanut suunnitellun tason yli 90 milj. m³ vuodessa. Metsäteollisuus ei ole seurannut suunnitelmatalouden vaan markkinoiden logiikkaa eikä laajentunut metsänkasvun sallimassa määrin. Puuston kasvu on 1970-luvun alkupuolelta saakka ylittänyt poistuman eikä teollisuuden puunkäyttö ole juuri lisääntynyt v:n 1997 jälkeen. Erään ennusteen mukaan metsäteollisuustuotanto taantuu meillä v:een 2020 mennessä niin, että puun teollinen käyttö alenee n. 75 miljoonasta n. 52 miljoonaan m³:iin. (Hetemäki, Hänninen 2009, 54). Tilannetta on sanottu luovaksi tuhoksi (Hetemäki 2009). Metsäalalla vallinneiden oppien

kannalta on hämmäntävää, että aikana, jolloin puuston kasvu lisääntyy teollisuuden kapasiteetti vähenee.

Meillä on viime vuosikymmeninä torjuttu pontevasti ns. liikahakkuiden uhkaa, joka poistuikin jo 1970-luvulla. Tätä menneisyyden ongelmaa ratkaistaan yhä mutta tuloksena on vain puuvarantojen eikä suinkaan metsäteollisuuden kasvu. Kun investoinnit metsätalouteen eivät tuo kasvavia puumääriä markkinoille (tämän havaitsi jo Kuusela 1999, 259) eivätkä siis lisää metsänomistajien kassavirtaa on nostettava esille kysymys, mikä on pääoman tuottavuus metsätaloudessa. Alan kirjallisuudessa tuottoprosentiksi esitetään usein 2–4%. Laskelmien perusteita kuitenkin yleensä esitetä. On syytä epäillä, että metsätalouden investointien kannattavuus lasketaan eri lailla kuin muilla aloilla. Jotta metsätaloudessa investoinnille saataisiin positiivinen laskennallinen tuotto on aikahorisonttina käytettävä ns. puuston kiertoaikaa, tyypillisesti n. 80 vuotta, joka vaaditaan tukkipuuston kasvattamiseksi. Tällainen aikahorisontti on muilla toimialoilla täysin epärealistinen. Jos metsätaloudessa käytettäisiin normaaliempaa aikajännettä, 20–30 vuotta useimmat investoinnit (kuten metsänistutus, ojitukset) antaisivat negatiivisen tuoton, koska tuon aikahorisontin puitteissa ei kassavirtaa synny. Harvoja investointeja, jotka vastaavat normaaleja kriteerejä ovat varttuneiden puustojen lannoitukset.

3. Tilanne 2010.

Vuosikymmenien panostus metsänkasvatukseen on johtanut huomattavaan ylituotantoon, joka ilmenee siinä, että puuta tuotetaan huomattavia määriä varastoon (hakkuusäastöt) eikä markkinoille. Ylituotanto koskee etenkin mäntykuitupuuta, joka kasvattamiseen on uhrattu huomattavasti. Muun muassa soiden ojituskampanja on

tuottanut miljoonia hehtaareja harvennusta tarvitsevia männiköitä, joiden korjaamiseen ei ole löytynyt kustannustehokasta teknis-taloudellista ratkaisua. Mänty on julistettu arvopuuksi, jonka kasvattamiseen on valjastettu mm. metsäneuvonta ja metsänparannusorganisaatiot. Mäntykuitupuun kantohinta on kuitenkin vajonnut hieskoivun hinnan tasolle, joskus jopa alle sen. Odotettavissa ollut seuraus ylituotannosta.

Metsäsektorin omien tehokkuuskriteerien mukaan tilanne on hyvä, koska puuston kasvu on nopeaa. Normaalien taloudellisten kriteerien mukaan olemme ajautuneet kustannuskriisiin ja alhaisen pääoman tuottavuuden ongelmaan. Puun tuotanto jatkuu korkealla tasolla varastoon mutta ei markkinoille, koska kysyntä alenee. Metsäsektorilla ei ole keinoja kansainvälisen kysynnän piristämiseen, joten ainoa tapa parantaa alan kannattavuutta on puuntuotannon kustannusten alentaminen. Tällöin on pakko puutua muun muassa keinolliseen uudistamiseen, jossa olisi siirryttävä kallista istutuksista luontaiseen uudistamiseen ja kylvöön liitettynä maanmuokkaukseen.

4. Kansallinen metsäohjelma 2015

Metsäsektorin kehittämiseksi on laadittu kansallinen metsäohjelma, jonka tekemiseen on osallistunut suuri joukko sidosryhmiä. Mitä ohjelmalla on annettavana toimialalle, jonka tuotteiden kysyntä on taantunut, jonka toimintaympäristö digitalisoituu, kokonaiskysynnässä lisääntyy palvelujen ja elämysten osuus fyysisiin tuotteisiin verrattuna, innovaatioiden ja yrittäjyyden merkitys kehityksen moottoreina kasvaa? Näistä teemoista löytyy kyllä ohjelmasta yleisluontoisia mainintoja, asiaankuuluvasti korostetaan yrittäjyyttä, kilpailukykyä, kustannustehokkuutta ym. Ohjelman konkreettiset tavoitteet

liittyvät kuitenkin puun kasvatukseen ja siihen liittyvien toimintojen edistämiseen. Puuston kasvun tavoitteeksi on asetettu 100 milj.m³. Tämä pyrkimys tulee oikeutetuksi koska ”kotimaan raakapuuntarpeen arvioidaan kasvavan voimakkaasti” (Maa- ja metsätalousministeriön ...2008, 13). Lisäperusteena metsänkasvatuksen tehostamiselle on väite, että pohjoiset metsät toimivat hiilinieluna ja siis estävät ilmastonmuutosta. Näistä kahdesta uskonkappaleesta on ilmeisesti johdettu metsänhoidon ja perusparannustöiden ja julkisen rahoituksen lisäämistarve (ks. ibid. 34). Myös vaaditaan rahaa tiestön ja rataverkon kunnostamiseen ja toimenpiteitä metsätilojen suurentamiseksi (ibid. 18).

Ohjelman julkaisemisen jälkeen on tullut vallalle näkemys, että meillä raakapuun teollinen tarve vähenee merkittävästi (ks. esim. Hetemäki, Hänninen 2009). Väitteet metsänkasvatuksen myönteisistä ilmastovaikutuksista pohjoisella vyöhykkeellä ovat todistamatta. Täten yhteiskunnalle kalliiksi tulevan metsäohjelman perusteet ovat uskonvaraisia ja ohjelma palvelisi vain olemassa olevien hallintorakenteiden ylläpitoa. Uutta ajattelua esim. metsänparannustoiminnan taloudellisuuden arvioinnissa tai metsänhoidon puulajivalinnan suhteen on ohjelmasta turha etsiä. Kun kaikki ympäristössä muuttuu niin metsänhoidossa ei minkään pidä muuttua. Ohjelman mukaan meillä pitää reagoida huomattavaan puun potentiaaliseen ylitarjontaan, (hakkuusäästöön), samalla tavalla kuin reagoitiin aikana, jolloin puun niukkuus koettiin ongelmaksi, eli lisäämällä puun kasvatusta.

5. Mitä pitäisi tehdä?

Taluskriisi vaikuttaa väistämättä myös metsätalouteen ja puuntuotantoon. Metsien päätehtävät raaka-aine- ja energialähteenä sekä luonnon monimuotoisuuden varantona ja elämysten

tuottajana säilyvät mutta niiden suhteellinen merkitys muuttuu. Modernin tietoyhteiskunnan tuotantorakenteessa korostuu sähköinen tiedon tuottaminen ja jakelu, joka heikentää paperin markkinaosuutta. Täten osa metsäteollisuudesta kärsii sekä kysynnän rakenteellisesta siirtymästä että suhdannetaantumasta. Ennusteiden mukaan perinteisten metsäteollisuuden vientituotteiden kysyntä ja tuotanto taantuvat vuoteen 2020 mennessä, joten pitäisi löytää uutta innovatiivista tuotantoa tilalle. Tämä kysymys ratkeaa yritysten ja tutkimuksen välisenä yhteistyönä kilpailutilanteissa. Tässä artikkelissa keskityn siihen, kuinka puunjalostuksen arvoketjun alkupäässä, metsissä ja puuntuotannossa pitäisi reagoida kriisitilanteeseen.

Metsäsektorin ongelmia on pyritty ratkaisemaan neuvostotalouden logiikalla: lisäämällä puuston kasvua välittämättä kannattavuudesta tai vaikutuksista metsien tai soiden elämystuotantopotentiaaliin. Nykyinen kriisi johtuu kysynnän vähäisyydestä ja kun metsäsektorin ratkaisumalli on tarjonnan lisääminen voi lopputuloksena olla vain puuntuotannon kannattavuuskriisi ja pääoman tehoton käyttö. Ongelmat on todettu jo aikaisemminkin. Metsäpolitiikka oli ajautunut umpikujan jo 1980-luvun loppupuolella. Metsiin käyttämättä jääneet hakkuumahdollisuudet voitiin tulkita tehometsätalouden kauden virheinvestoinneiksi, joiden toteuttamista oli tuettu julkisilla varoilla (Ollonqvist 1998, 280). Vaikka ongelmat tajuttiin metsäsektori osoittautui kyvyttömäksi reagoimaan niihin. Nykyistä kriisiä edeltävää ajattelutapaa kuvaa seuraava arvio: ”Toistaiseksi metsä- ja elinkeinopolitiikan painopiste näyttää olevan enemmän kehityksen hidastamisessa kuin uuden luomisessa. Resursseja ja toimia on kohdistettu selvästi enemmän puun tarjontaan liittyviin toimenpiteisiin ja liikenneinfrastruktuurin kysy-

myksiin kuin uusien liiketoimintamallien, palveluiden sekä kysyntäpuolen tekijöiden vahvistamiseen” (Hetemäki 2009, 456). Kauppatieteilijöillä olisi paljon annettavaa uuden ajattelun levittämisessä metsäalalle. Uutta ajattelua on jo näkyvissä, kuten osoittaa seuraava: ”Sijoitetun pääoman tuotto ja sen vaikutukset metsänkäsittelyyn tulisi olla kaikille metsäammattilaisille itsestään selvää ... Mottien maksimoinnista metsänomistajien hyötyjen maksimointiin.” (Ojala 2009, 13)

Tuotantotoiminnan keskeiset osapuolet ovat myyjä ja ostaja, puuntuotannossa metsänomistaja ja metsäteollisuus. Meillä kuitenkin tuotantoprosessiin sekaantuu suuri määrä ns. toimijoita (maa- ja metsätalousministeriö, Tapio, metsäkeskukset, metsänhoitoyhdistykset), jotka edistävät metsänhoitoa ja valvovat, etteivät metsänomistajat hävitä omia metsiään. Kuitenkin metsänhoidon edistäminen on ollut normatiivista ja vaihtoehtotonta. Metsätalous on ajautunut julkisesti tuetun maatalouden sivulinkeinoksi eikä se ole kyennyt itsenäiseen, yritysten tapaan johdettuun liiketoimintamalliin (Kolström 2005, 98). Tässä olisi liiketaloustieteelle tehtävää, muuttaa passiivisena metsäpolitiikan toteuttajana nähty metsänomistaja aktiiviseksi yrittäjäksi, jonka toiminta ohjautuu taloudellisten tunnuslukujen (kannattavuus, pääoman tuotto ym.) eikä kuten nykyään metsähoidon tunnuslukujen perusteella. Metsäntutkimuslaitoksen ylijohtaja Hannu Raution sanoin ”metsänomistaja on pääsääntöisesti nähtävä tietoisena ja älyllisenä olentona, jolla on oikeus tehdä ratkaisunsa oman intressiharkintansa pohjalta” (sitaatti Ojala 2009, 13). Puuntuottaja-yrittäjää on kohdeltava rationaalisena toimijana eikä potentiaalisena metsänhävittäjänä. Hänelle on myös annettava oikeus valita itse metsänkäsittely- ja uudistustavat. Metsänomistajien tiukka hallinnollinen

holhous on saanut muutakin kritiikkiä osakseen (ks. Smolander, Puttonen 2009, 12).

Tämä on tärkeää koska kaikki viittaa siihen, että puun tuottamisen kannattavuus heikenee lähitulevaisuudessa. Metsätalouteen on määrittäväksi otettava taloudelliset tavoitteet kuten kannattavuus, pääoman tuotto, perinteisten puuston kasvuun liittyvien tunnuslukujen sijaan. Kannattavuustavoite merkitsee sitä, että kallis istutusmetsätalous on korvattava halvemmilla metsänuudistustavoilla, joiden kehittämiseksi on tuskin tehty kaikki mahdollinen. Valtavat, yhä kasvavat hakkuusäästöt merkitsevät sitä, että taloudellista perustetta metsien kasvu nopeuttamiselle ei ole näkyvissä. Kun metsänomistajaa aletaan kohdella yrittäjänä poistuu myös peruste metsätalouden julkiselle tuelle. Tukea voidaan karsia, yrittäjä joutuu kantamaan itse riskit kuten hirvivahingot ym. Nykyään jaetaan veroin kerättyä tukea metsänomistajille heidän omaisuutensa kartuttamiseen (kuten metsänistutukseen, kunnostusojituksiin). Tällaiselle ei ole perusteita yrittäjyyteen pohjautuvassa puuntuotannossa. On selvä, että taloudelliseen tehokkuuteen perustuva puuntuotanto tekee turhaksi monia nykyään julkisin ja metsänomistajien varoin tuettavia toimintoja (raskaat metsäorganisaatiot, taimitarhat ym.), joiden taloudellinen tehokkuus on kyseenalaista ja joiden aiheuttama kustannusrasitus heikentää puuntuotannon kannattavuutta. Kun metsäteollisuuden kapasiteettia vähennetään on syytä purkaa myös kalliita metsänhoidon organisaatioita sekä supistaa julkista tukea metsätaloudelle. On syytä muistaa, että puuhuollon kannalta turha ja luonnon monipuolisuuden ja vesistöjen tilan kannalta tuhoisa soiden ojituskampanja toteutettiin 1960- ja -70-luvuilla pitkälti julkisen rahoituksen avulla ylläpidettyjen organisaatioiden toimesta.

Jos, kuten näyttää, teollisuus vähentää puunostojaan lähivuosina heikkenee puuntuotannon kannattavuus ratkaisevasti. Ylimääräistä puuta jää runsaasti mm. energiantuotantoon tai vientiin. On kuitenkin ilmeistä että energiatuotannon pustomaksukyky jää alhaiseksi. Kun metsien merkitys tulonlähteenä näyttää vähenevän niiden rooli elämystuotannossa sen sijaan säilyy, jopa kasvaa. Metsiä voidaan rauhoittaa ilman, että puuhuolto vaarantuu. Missä määrin metsäelämyksiä voidaan tuotteistaa jää nähtäväksi. Jos ennusteet toteutuvat on selvä, että nykyisenlainen kallis metsänuudistuskäytäntö ei paranna metsäsektorin kilpailukykyä, puun saatavuutta eikä alenna puukustannuksia vaan päinvastoin lisää niitä, joten on löydettävä kustannustehokkaampia keinoja. Tässä olisi liiketaloustieteilijöillä annettavaa metsäsektorille. Onko sillä halua ja edellytyksiä edistää kannattavaa metsätaloutta, mikä edellyttäisi monien toimintojen ja instituutioiden karsimista? Helpompaa on sulkea silmänsä ongelmilta ja teeskennellä, että mitään ei tarvitse muuttaa. Korkea-arvoinen maa- ja metsätalousministeriön virkailija kirjoittaa: "On todennäköistä, että kaikelle kasvatetulle hyvälaatuiselle raakapuulle on tulevana vuosikymmeninä käyttöä kun onnistumme asiakaslähtöisessä tuotekehittämisessä... Muun muassa kestävän metsätalouden rahoitus-

tuen (Kemeran) riittävyys metsänhoito- ja perusparannustöiden edistämiseksi on turvattava" (Kokkonen 2009, 264). Riittääkö vahva usko siihen, että kaikki jatkuu ennallaan? ■

Lähteet

- HETEMÄKI LAURI** (2009) "Metsäalan luova tuho." Kansantaloudellinen aikakauskirja 4, s. 450–457
- HETEMÄKI LAURI, HÄNNINEN RIITTA** (2009) Arvio Suomen puunjalostuksen tuotannosta ja puunkäytöstä vuosina 2015 ja 2020. Metla työraportteja 122.
- KOKKONEN MARJA** (2009) "Politiikan näkökulma metsäsektorin kehittämiseen ja alueelliseen metsäohjelmatyöhön" Metsätieteen aikakauskirja 3, s. 263–267
- KOLSTRÖM TANELI** (2005) Metsätalouden toimijoiden rooli, teoksesta A. Niskanen (toim.) Menestyvä metsäala ja tulevaisuuden haasteet. Gummerrus
- KUUSELA KULLERVO** (1999) Metsän leiviskät. Metsäsuunnittelu ja sen saavutukset 1947–1996. Atena
- KANSALLINEN METSÄOHJELMA** 2015 (2008) Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja
- LÄHDE ERKKI** (1992) Metsämafia. Hakapaino Oy, Helsinki
- OJALA JUHA** (2009) "Metsäalan päähuomio alan kannattavuuteen", Metsäntutkimus 4.
- OLLONQVIST PEKKA** (1998) Metsäpolitiikka ja sen tekijät. Metsälehti kustannus. Helsinki
- PINE B. JOSEPH, GILMORE JAMES H.** (1999) The Experience Economy. HBS Press, Boston
- SCHULZE GERHARD** (2005) Die Erlebnisgesellschaft. Campus Verlag. Frankfurt am Main.
- SMOLANDER HEIKKI, PUTTONEN PASI** (2009) "Pakkolaki yrittää paikata tukipolitiikkaa" Talouselämä 28, s. 12

VESA PUTTONEN

Tapaus Seppänen

Päätoimittaja Malmi toivoo finanssikriisiä käsittelevien artikkelien kirjoittavan puheenvuoroja. Esko Seppänen kirjoitti LTA 1/10 artikkelissaan ”Joutukaa sielut, on aikamme kallis” väliotsikolla ”Tapaus Puttonen”. Koen jollakin tasolla, että Seppänen haastaa minut vastaamaan. Koen hänen kirjoituksensa sekavaksi tajunnanvirraksi, johon on vaikea tarttua, vaikka tekstinsä sinänsä on sujuvaa ja lennokasta. Yritän tässä kuitenkin vastata Seppäselle sikäli, kun hän on (väärin) ymmärtänyt, että mielestäni valtion ei pitäisi osallistua markkinoiden toimintaan vaan antaa rationaalisten markkinoiden toimia rauhassa. Valtion tulee toimia aktiivisesti, mutta sen tulee pitäytyä toimiin oikeissa kohdissa.

Seppänen viittaa edelliseen syvään pankkikriisiin Suomessa 1990-luvun alussa. Silloin asioita voitiin ratkaista kansallisin voimin, nykyisestä lamasta ei omin voimin elvytä. Seppänen on tässä oikeassa. Mutta vanhaan on turha haikailla. Aikana jolloin pankkitoimintaa suojeltiin kilpailulta, pystyttiin niiden toimintaa luonnollisesti helposti muutenkin määräämään. Nykyään tämä ei enää ole mahdollista, koska pankit kansainvälisillä markkinoilla pystyvät

halutessaan hyödyntämään maiden välisiä eroja sääntelyssä (ns. regulatory arbitrage). Vastaavasti pankit joutuvat kilpailemaan kansainvälisesti, eivätkä ne enää voi odottaa yksittäisen valtion turvaavan niille suojaa kilpailua vastaan. Sikäli olen markkinaliberalisti, että uskon yksityisten yritysten toimivan tehokkaammin ja olevan innovatiivisempia kuin mihin kilpailulta suojellut oligopolistisessa asemassa olevat yritykset pystyvät.

Uusliberalistisista markkinoista

Markkinatalous perustuu darwinismiin, jossa voimakkaat menestyvät paremmin kuin heikot. Väärin toimineet ja muuten tehottomat yritykset häviävät, eihän niiden kuulukaan menestyä yhtä hyvin kuin oikein toimivien ja tehokkaiden pankkien. Tämä ei tarkoita, että valtion tulisi jättäytyä kokonaan syrjään rahoitusmarkkinoilta. Ensinnäkin valtio määrää pankkitoiminnan säännöt. Jotta markkinavoimat pystyvät erottelamaan hyvät pankit huonoista, on valtion perusteltua vaatia pankeilta läpinäkyvyyttä. Risto Harisalo toteaa asiallisesti omassa kirjoituksessaan (Harisalo, 2010), että sääntelyn määrä esimerkiksi Yhdysvalloissa on viime vuosina sel-

VESA PUTTONEN, rahoituksen professori

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu • e-mail: vesa.puttonen@hse.fi

västi kasvanut, ei vähentynyt. Yhdysvalloissa ollaan oltu yleisesti huolestuneita siitä, ovatko raportointivaatimukset menneet liian pitkälle ja onko maa menettämässä kilpailuasemaansa sen vuoksi. Enronin kriisin jälkeen pikavauhdilla tullut Sarbanes-Oxley -säännöstö on tästä hyvä esimerkki. Finanssikriisin innoittama ja presidentti Obaman ajama Dodd-Frank -act on 848 sivua pitkä uudistus rahoitusmarkkinoiden toimintaan, mitä on pidetty suurimpana lainsäädäntöuudistuksena sitten 1930-luvun muutosten.

Valtioiden välillä on kilpailua siitä, miten ne houkuttelevat yrityksiä ja liian tiukaksi koettu valvonta on yritysten näkökulmasta kustannus. Jos Yhdysvaltoja pitää markkinatalouden esikuvana, tulevaisuus on juristien. Sääntelyä kuitenkin tarvitaan, kuten George Akerlof ja Robert Shiller kirjassaan "Animal spirits" toteavat. Seppäsenkin viittaama "villieläimen vaisto" meissä ihmisissä johtaa siihen, että valtiota tarvitaan sääntöjen laatimisessa.

Valtiota tarvitaan markkinoilla

Pankkitoiminta on monimutkaista ja sen seuranta on monen mielestä epäkiinnostavaa. Tämän vuoksi valtiota tarvitaan valvomaan pankkeja. Paikalliset rahoitustarkastukset valvovat rahoituslaitoksia jatkuvasti, mutta silloin tällöin näytetään tarvittavan myös laajoja yhteisharjoituksia, joita kutsutaan stressitesteiksi. Euroopassa heinäkuussa 2010 julkaistut herkkyyksianalyysin tulokset 91 pankin osalta osoittivat, että normaaliolosuhteissa selvä valtaosa pankeista kestäisi odotettua huonommankin skenaarion ilman tarvetta pääomitukselle. Tulosten julkistamisella pyrittiin lisäämään yleistä markkinoiden uskottavuutta. Seitsemän pankin osalta annettiin määräaika, jolloin pankkien piti pystyä kertomaan mistä ne hankkivat lisää riskipuskureita.

Määrät olivat pieniä (reilu 3 mrd euroa) sen rinnalla mitä pankit omaehtoisesti ovat viime vuosien aikana tehneet järjestämällä osakeanteja ja positiivisia tuloksia (arviolta 200 mrd euroa). Mikään muu taho kuin Euroopan Komissio, Euroopan Keskuspankki ja kansalliset rahoitustarkastukset yhdessä ei pysty tällaista harjoitusta tekemään. Valtiovaltaa siis tarvitaan markkinoilla.

Valtio tarvitsee pankkeja ja pankit tarvitsevat valtiota. Jos valtio ei osallistuisi pankkitoiminnan valvontaan miltään osin, syntyisi mahdollisuus yksittäisille pankeille ottaa liian suuria riskejä ja jättää niistä kertomatta julkisuuteen. Tuloksena olisi konkurssseja, joissa tavalliset pankkitallettajatkin menettäisivät pääomiaan. Koska pankkien varainhankinta perustuu erityisesti Euroopassa talletuksiin, on kriittisen tärkeää, että kansalaiset voivat luottaa pankkien pysyvän pystyssä ja konkurssitilanteessakin pystyvän maksamaan talletukset säästäjille takaisin. Tämän luottamuksen ylläpitämiseksi valtiot tarjoavat takaamaan pankkitalletukset tiettyyn rajaan asti, Euroopassa tällä hetkellä yleisesti 50.000 euroon asti.

Yhdysvalloissa on elokuussa 2010 mennyt konkurssiin 114 pankkia vuoden alusta lasketuna. Tämä ei ole ratkaisevasti vähentänyt kansalaisten luottamusta pankkijärjestelmään, koska vaikeuksiin ajautuneiden pankkien vastuut on ottanut vastuulleen liittovaltion vakuuslaitos (F.D.I.C.) tai joku yksityinen toimija. On vältetty tilanne, mihin Venäjällä ajaututtiin 1990-luvulla pankkitallettajien menettäessä säästönsä pankkien konkurssissa. Venäläiset eivät enää uskaltaneet pitää rahoja pankkitileillä vaan pitivät ne mieluummin vaikka sukanvarressa siitä huolimatta, että inflaatio oli 15 prosenttia. Nämä rahat olivat pois talouselämän kierrosta ja näin mahdollisesti hyviinkään investointiideoihin ei saanut rahoitusta.

Rahoituslaitokset hyödyntävät valtioiden antamat takuut täysimittaisesti

Kukaan yksittäinen toimija – ei edes Bernie Madoff – ollut yksin vastuussa finanssikriisistä. Sepänen esittää kirjassaan ”Hullun rahan tauti” hyvän analyysin monista virheistä, jotka erityisesti Yhdysvalloissa aiheuttivat suuren kuplan, mikä nyt on puhjennut. Alhaiset pankkien pääomavaatimukset, otc-johdannaiset ja muu varjopankkijärjestelmä, CDS-markkinoiden läpinäkyvättömyys ja pehmeät vakuudet asuntolainamarkkinoilla yhdistyneenä globaaleihin talouden epätasapainoihin johtivat kriisiin, minkä jälkiä korjataan vielä useita vuosia. Kaiken pohjalla oli kuitenkin perin yksinkertainen unelma, että jokaisella amerikkalaisella olisi oma asunto, vaikkakin pankin rahoittamana. Liian pitkään jatkunut asuntojen hintojen nousu mahdollisti ketjukirjemäisen kehityksen, mitä rahoitusmarkkinoiden innovaatiot ruokkivat.

Tässä unelmassaan amerikkalaiset eivät ole yksin, kysymys on kaiketi yleismaailmallisesta ihmisten toiveesta asua hyvin. Poliittisesti on hyväksyttyä, että omistusasumista tuetaan, vaikka se johtaisikin rahoitusmarkkinoiden epätasapainoon. Suomessakin omistusasumista on pitkään tuettu verotuksellisesti eikä rationaalinen politiikka tällä hetkellä lähde ajamaan asuntolainojen korkojen verovähennyksen poistoa, vaikka se olisi monessa mielessä taloudellisesti perusteltua. Yhdysvalloissa perustetut Freddie Mac ja Fannie Mae toimivat valtion erityisaseman turvin ja vastaavat 90 prosentista asuntolainojen jälkimarkkinoista, mitä pidettiin hyväksyttynä, kunnes ne ajautuivat mittaviin taloudellisiin ongelmiin ja konkurssin välttämiseksi kansallistettiin. Jälkikäteen katsottuna niiden toimintaan olisi pitänyt tehdä suuria muutoksia hyvän sään aikana, voidaan jopa kysyä

olisiko niiden toiminnan pitänyt edes antaa kasvaa. Niiden toiminta mahdollisti kuitenkin monen amerikkalaisen unelman toteutumisen pitkän aikaa.

Tässä tulee esille keskeinen haaste rahoitusmarkkinoiden toiminnalle. Valtiota tarvitaan rahoitusmarkkinoiden valvojana ja takaajana. Mutta missä menee se raja, minkä jälkeen valtion ei enää pidäkään taata rahoituslaitosten sidosryhmien saamia täysimääräisesti? Paljon on puhuttu hyvän hallintotavan (good corporate governance) merkityksestä finanssikriisien estäjänä. Hyvä hallintotapa ei kuitenkaan estä liian suurta riskinottoa. Työnjako pankeissakin menee niin, että osakkeenomistajat toivovat mahdollisimman suurta arvonnousua, mikä voi edellyttää suurta riskinottoa. Hallituksen tehtävä on ensi sijaisesti valita ja valvoa toimiva johto, joka osakkeenomistajien intressien mukaisesti ottaa riskejä. Osakkeenomistajat omistavat yrityksen ja voisivat halutessaan laittaa pääomansa vaikka valtion obligaatioihin. Osakkeenomistajat toimivat rationaalisesti, jos ne ottavat täyden hyödyn esimerkiksi valtion talletustakauksista. Veronmaksajien intressissä voisi hyvinkin olla, että pankkien velkojat joutuisivat kiinnittämään huomiota saataviensa epävarmuuteen ja hinnoittelemaan ne. Näin markkinataloudessa pitäisi tapahtua. Tämä rajoittaisi pankkien riskinottoa. Valtion lähtiessä pankkien takuumieheksi – eksplisiittisesti tai implisiittisesti – markkinoiden toiminta häiriintyy, vaikka valtion tarkoitus tietenkin on rauhoittaa markkinoiden toimintaa. Se tulee kuitenkin myös rahoittaneeksi markkinoiden toimintaa.

Euroopan tilanteesta

Tämä on tilanne tällä hetkellä Euroopassakin, missä pankkitaletusten valtiotakauksien tasoja on nostettu normaalista eikä ole ollut puhetta-

kaan tilanteen palauttamisesta ennen finanssi-kriisiä olleille tasoille. Poliittisesti kenenkään intressissä ei ole ryhtyä tällaista vaatimaan. Asuntolainojen korkovähennyksessä kysymys on saman tyyppisestä asiasta; meistä kansalaisista tuntuu siltä että valtion tehtävänä on tukea meitä kaikkia ”hyvässä asumisessa”, mikä on määritelty omistusasumiseksi. Samalla tulemme hyväksyneeksi järjestelmän, missä rahoituslaitokset – rationaalisesti ja oikein toimiessaan – lainoittavat ihmisten asuntoja enemmän kuin mihin näillä ilman valtion veroporkkanaa olisi varaa. Yhdysvalloissa on koettu kaikkien aikojen suurimman kiinteistökuplan puhkeaminen, mutta vielä syksyllä 2010 asuntomarkkinoiden toimintaan ei varsinaisesti ole tehty muita rakenteellisia muutoksia kuin muutamien keskeisten rahoituslaitosten vastuiden ja omistuksen ottaminen valtion hoidettavaksi dominoilmiön syntymisen estämisen nimissä.

Yhdysvallat oli keskeisessä roolissa maailmanlaajuisen finanssikuplan puhaltamisessa, mutta kohtuuden nimissä on todettava, että se ei ollut yksin. Meillä Euroopassa monet yritykset, pankit ja kansalaiset osallistuivat täysin rinnoin globaaleille rahoitusmarkkinoille, joilla korot pysyivät alhaalla ja samaan aikaan asuntojen, osakkeiden ja raaka-aineiden hinnat nousivat. Velkaantumisessa on nyt saavutettu kipupiste, minkä jälkeen seuraa henkinen krapula. Kulutusjuhlien lasku on tullut maksuun.

Mutta tässäkin valtiot ja EU ovat toimilaan sotkeneet markkinoiden toimintaa. Euroopalaisen yhteistyön nimissä ei ajoissa suunniteltu, mitä tapahtuu, jos joku euromaista ei toimi-kaan yhteisten sovittujen pelisääntöjen mukaisesti. Kreikassa eurosta on otettu kaikki ilo irti ilman tunnontuskia siitä, että maa ei ole täyttänyt Maastrichtin kriteerejä edes väärennetyillä tunnusluvuillaan. Kreikan valtio pystyi rahoitta-

maan kulutusjuhlia edullisesti aina kevääseen 2010 asti, sillä obligaatio-sijoittajat voivat uskoa euromaan pystyvän hoitamaan velvollisuutensa. Nyt tilanteen kriisiytyttyä koko EU tuli yhdessä IMF:n kanssa Kreikan takuumieheksi, koska mitään muuta ei ollut tehtävissä. Normaalisti toimivilla markkinoilla Kreikan valtion velkojat olisivat kärsineet tappioita ainakin ns. haircutin eli velkojen nimellisarvojen leikkauksen muodossa. Syksyä 2010 eletessä tilanne tuntuu ratkenneen, mutta tilanne on rauhoittunut vain sen ansiosta, että EU ja IMF suostuvat lainaamaan rahaa Kreikalle edullisemmin kuin mikä on rahan markkinahinta. Sama on tilanne ainakin Irlannissa ja Espanjassa. Tässä tapauksessa valtioiden yhteenliittymä, ei yksittäinen valtio, subventoi yksittäisten valtioiden holtitonta taloudenpitoa.

Liiketaloustieteilijöiden roolista

Selvyyden vuoksi totean Seppäselle, että en kut-su itseäni hallitusammattilaiseksi. Liiketaloustieteen professorina minusta on luontevaa, että osallistun mahdollisuuksien mukaan liike-elämän toimintaan. Toimin tällä hetkellä sivutoimisesti neljän yrityksen hallituksessa. Käytännön kokemuksesta on selvää hyötyä sekä opetuksessa että tutkimustoiminnassa. Oma näkemykseni liiketaloustieteistä on, että niitä ei voi oppia eikä opettaa tyhjiössä, sillä kysymys on ihmisten toiminnasta, mitä ei pysty lyhyellä aikavälillä ennakoimaan. Tätä tarkoitan toteamalla, että me ihmiset olemme taipuvaisia ahneuteen, itsekkyyteen ja laiskuuteen. Tästä on kysymys ”villieläimen vaistossa”, mitä Seppäsen mukaan ei pidä kieltää. Pidän kuitenkin tärkeänä, että kaikki sidokseni liike-elämään ovat yleisessä tiedossa, jotta jokainen voi arvioida tulenko joskus sokeaksi eri intressiryhmien tavoitteiden välillä. Päätoimissani olen rahoituksen professori, käyt-

tännön tehtävät ovat sivutoimia. Itse ajattelen niin, että tärkein omaisuuteni on ammatillinen integriteetti, minkä menettäminen on liian arvokasta menetettäväksi. Sikäli Seppäsen huoli, että olisin ensisijaisesti sidosryhmien edustaja ja edunsaaja, ei onneksi pidä paikkaansa.

Liiketaloustieteilijöiltä ei voida perustellusti odottaa patenttiratkaisuja jokaiseen talouden ongelmaan – reaali maailma on liian monimuotoinen yksinkertaisilla työkaluilla ratkaistavaksi. Poliitikkojen tehtävä on – virkamiesten avustuksella – laatia yhteiskunnan yleiset pelisäännöt. Valvovan viranomaiskoneiston tehtävä on huolehtia, että säännöistä pidetään kiinni. Tutkijat voivat halutessaan hyödyntää omaa riippumatonta asemaansa ja näköalapaikkaansa kiinnittämällä huomiota yksittäisiin epäkohtiin ja esittää parempia vaihtoehtoja.

Ehdottaessani Finnairin lentäjälakon aikana, että ”kaikki lentäjät on irtisanottava”, en kuvitellutkaan, että lentäjiä ryhdyttäisiin irtisanomaan. Minusta vain on kohtuutonta, että yksi ammattiryhmä laittaa polvilleen paitsi muun Finnairin henkilöstön myös keskeisen osan suomalaisesta talouselämästä. Suljetun talouden aikana saavutettujen etujen kohtuuttomuus paljastuu markkinatalouden aikana, kuten oikein onkin. En tiedä, olisiko Seppäsen mukaan lentäjille pitänyt antaa kaikki pyytämänsä kysymättä, että mitä jos toimittaisiin jotenkin toisin. Mielestäni tutkijat voivat parhaimmillaan auttaa talouselämän pelisääntöjen kehittämisessä ehdottamalla uusia tapoja ajatella. En osaa ajatella, että meillä Suomessa olisi vielä ainakaan liikaa mielipiteitä vaihdettavaksi. ■

PERTTI KETTUNEN

Tarina teknologian murroksesta ja sen avaamasta kehityspolusta

Talouden kompuroiva kehitys

Lamat ja muut katastrofit ovat olleet aina seuraamme! Vuosisatoja tai tuhansia ne ovat kurittaneet ja karsineet ihmiskuntaa. Luonnonmullistukset, sää, kansainvaellukset, sodat ja muut elinmahdollisuuksia vaikeuttavat ristiriidat ovat tuhonneet milloin vuotuisen sadon, karjanhoidon tai viljelyn mahdollisuudet, milloin kauppareittejä, kauppakumppaneiden yhteiskuntia tai oman yhteiskunnan rakenteita. Yhteistä on sellainen yhteiskunnan toiminnan vaurioituminen, joka lamaannuttaa taloudellista toimintaa ja johtaa elinmahdollisuuksien kaventumiseen.

Toivomamme rauhallisen kansallisen tai kansainvälisen kehityksen rikkovat edelleenkin vähintään kymmenvuotiskausittain suuret tai hieman pienemmät lamat. Maailmanlaajuisilta sodilta olemme jo pitkään välttyneet. Luonnonkatastrofit aiheuttavat tuhoa vain rajoitetuilla alueilla. Siltikin globaalit lamat ovat täällä seuraamme. Maailmantalouden ja yksittäisten kansantalouksien kehitys kompastelee. Näin tapahtuu, vaikka tietomme lamoista ja niiden

syynystä ovat kasvaneet. Kehitetyt lamanennustamisen ja -torjunnan järjestelmät eivät nekään paljon auta. Laman laukaisevana tekijänä voi olla kansainvälinen kriisi, 1970-luvun öljykriisi olkoon siitä esimerkkinä, mutta usein myös talouden toimijoiden ylilyönnit. Hyvänä esimerkkinä on viimeisin subprime-ongelmista alkanut lama. Uutta on luomassamme kulutusvetoisessa markkinataloudessa piilevä rakenteellinen lamaherkkyys. Kansainvälisten taloudellisten kytkösten ja verkottumisen luomat kanavat levittävät laman nopeasti kaikkiin maailman kolkkiin. Elämme lamaherkässä maailmassa.

Tutkimus ja yritykset löytävät toisensa, tehdas keksitään

Kehitys nykyiseen moderniin tai pitäisi kai sanoa jo postmoderniin, lamaherkkään talouteen alkoi jo 150 vuotta sitten. 1800-luku oli kaikkialla läntisessä maailmassa tieteen, teollisuuden ja yritystoiminnan vuosisata. Vasta 1800-luvulla nähtiin todellinen teollinen vallankumous. Merkantilismin viimeiset merkit hävisivät

PERTTI KETTUNEN, emeritusprofessori

• e-mail: pertti.kettunen@jyu.fi

vuosisadan puolenvälin maissa, kauppa ja elinkeinojen harjoittaminen vapautuivat. Tutkimus ja yritykset löysivät toisensa. Vahvasti suoraan käytännön ratkaisuihin suuntautunut tutkimus muutti maailmaa. Monet nykyisen teknologian perusoivallukset syntyivät. Rautatiet ja merenkulun teknologinen kehitys alensivat kuljetuskustannuksia ja loivat aiempaa suuremmat mahdollisuudet globaalille kaupalle. Mokyr (2005, 95–104) katsoo, että 1800-luvun loppupuolta voi hyvin kutsua toiseksi teolliseksi vallankumoukseksi. Eroa edelliseen 1700-luvun lopun teolliseen vallankumoukseen oli erityisesti tutkimuksen ja käytännön kehittämistyön vuorovaikutus. Tutkimus joudutti teknologian kehitystä avaamalla tieteellisiä perusteita, joihin innovaatiot voivat nojautua. Samanaikaisesti käytännön kehittämistyö paljasti niin ongelmia kuin ratkaisumahdollisuuksia, jotka antoivat vauhtia tutkimukselle.

Tiede ja tutkimuspohjainen pääomavaltainen teollisuus syntyi. Tehdas, sellaisena kuin me sen käsitämme, syntyi. 1700-luvun cottage-teollisuudessa tuotanto oli hajautettu lukuisiin perhe- tai pienpajayksiköihin. Kysynnän vaihteluihin voitiin vastata vähentämällä tai lisäämällä tilauksia näiltä pienpajoilta. Uusi teknologia edellytti pitemmälle vietyä työnajakoa, työryhmiä ja usein jatkuvaa tuotantoa. Uuden teknologian teollisuus edellytti myös aiempaa suurempia investointeja, jotka nekin asettivat vaatimuksia tuotannon laajuudelle ja tuottavuudelle. Kuljetusmahdollisuuksien parantuminen laajensi markkina-alueen globaaliksi. Uudet halvemmat teolliset tuotteet alkoivat nopeasti korvata aiempia käsityönä tai pienpajoissa valmistettuja tuotteita. Aivan uusia ennen tuntemattomia tuotteita ilmestyi markkinoille (Mokyr, 2005, 136–142). Englanti oli johtava teollisuusmaa vuosisadan loppupuolelle saakka. Uusi

tieto ja osaaminen ei jäänyt yksin Englannin omaisuudeksi. Englannin asema alkoi heiketä Saksan, Yhdysvaltojen ja Japanin teollisuuden nopean kehityksen paineessa. Rahoituksen ja pankkien maailmassa Lontoon City oli ja on edelleen vahva keskus ja vallankäyttäjä. (Alford, 1996, 26–27). Sähkö, polttomoottori, öljyn jalostus ja monet kemian keksinnöt sekä automaation ensimmäiset sovellutukset loivat pohjaa vuosisadan lopun ja seuraavan vuosisadan huimalle nousulle.

Teknologinen kehitys näkyi hyvin mm. merikuljetuksissa purjelaivojen ja höyrylaivojen keskinäisessä kilpailussa. Molempien teknologia kehittyi nopeasti 1800-luvun aikana. Vielä vuosisadan puolivälissä purjelaivat olivat halvempia yli 3000-mailin pituisilla kuljetuksilla ja hallitsivat valtamerikuljetuksia. Vuosisadan lopussa höyrylaivat olivat vallanneet kaikki alle 10 000 mailin kuljetukset. Purjelaivatkin olivat kehittyneet niin nopeudeltaan kuin kapasiteetiltaan. Purjelaivoille olivat jääneet vain todella pitkät kuljetukset, esimerkiksi vehnän kuljetus Australiasta Eurooppaan. Näillä pitkillä reiteillä purjelaivateknologian ja meteorologian kehitys olivat lyhentäneet matka-ajan 125:stä vuorokaudesta 92:een vuorokauteen. Viimeiset suomalaiset Gustaf Eriksonin suuret parkkilaivat purjehtivat valtamerillä vielä toisen maailmansodan jälkeen. Purjelaivat jäivät kuitenkin ihmisten mieliin suurten merten valtiaina. Bernstein lainaa merikirjailija Joseph Conradin ylistävää tekstiä suurista purjelaivateknologian huipuista ajalta jolloin ne vielä meriä hallitsivat:

The sailing ship, when I knew her in her days of perfection, was a sensible creature....No iron ship of yesterday ever attained the marvels of speed which the seamanship of men

famous in their time had obtained from their wooden copper-sheeted predecessors. Everything had been done to make the iron ship perfect, but no wit of man had managed to devise an efficient coating composition to keep her bottom clean with the smooth cleanliness of yellow metal sheeting. After a spell a few weeks at sea, an iron ship begins to lag as if she had grown tired too soon. (Bernstein, 2008, 328).

Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla syntyi globaalin markkinatalouden aika, jota kesti ensimmäiseen maailmansotaan saakka. Kaupan ja raaka-aineiden tuotannon aloilla globaaleja yrityksiä oli toiminut jo vuosisatoja. Nyt oli aika kypsä maailmalaajuisesti toimiville teollisille suuryrityksille. Maailmakauppa moninkertaistui, vaikka vuosisadan lopulla protektionismi nosti päätään. Eri maissa teollistumisen kehitys kulki hieman eri latuja. Englannissa oli oma jo edellisellä vuosisadalla syntynyt yrittäjävetoinen kehityksensä. Samanlainen kasvoi Yhdysvalloissa. Saksassa kehitystä ohjasivat pankit ja kartellinmuodostus, Venäjällä kasvoi valtio-omisteen ja -johtoinen teollisuus. Japanissa rakennettiin ikioma zaibatsu-järjestelmä, jonka ydintä olivat perheomisteiset pankki- ja teollisuusryhmät (Alford, 1996, 27–32).

1800-luku mullisti maailmaa paljon perustavammalla tavalla kuin sitä seurannut 1900-luku. 1800-luvun kuluessa luotiin lähes kaikki ne aatteelliset, tieteelliset, teknologiset ja toiminnalliset peruslinjaukset ja näkemykset, joille seuraava vuosisata rakensi. Meidän maailmamme kivijalka rakennettiin ja siitä olemme jatkaneet rakennustyötä eteenpäin jo toistasataa vuotta. Bernstein vertaa 1800-lukua ja 1900-lukua näin:

The nineteenth century brought changes in world trade that would not be matched by even those of the twentieth. By 1900, transcontinental trade in both luxury and bulk commodities had become part of everyday life. Imagine for a moment two time travelers: the first sent from the year 1800 to the year 1900, and the second from 1900 to 2000. Our twentieth-century time traveler, starting out in 1900, would already be familiar with instantaneous global communication, passenger trains speeding at more than sixty miles per hour, and perishable foods sent from the antipodes in refrigerated railcars and ships. By contrast, our nineteenth-century time traveler would never have seen information, people, or goods travel faster than the speed of a horse. For this traveler, the very idea of buying tulips grown across the continent, eating out-of-season strawberries from across the ocean or reading the news the day it happened anywhere on the planet – all things that were everyday occurrences in 1900 – would seem fantastic (Bernstein, 2008, 318.)

Tekniikan ja talouden tutkimus ja koulutus integroituvat kehitykseen sitä kantavina voimina

Kansantaloustiede

Aivan kuten teollisuudessa ja kaupassa myös taloustieteessä luotiin pohjaa kehitystä tukeville nykyaikaisille linjauksille. David Ricardo (1772–1823) oli paitsi tutkija myös poliittinen vaikuttaja Englannin parlamentin jäsenenä. Ricardon pääteos *Principles of Political Economy and Taxation* ja sen argumentointi kehittyivät kirjan eri painoksissa. Kirja aikaansai melkoisen keskus-

telun ja Ricardo kehitteli keskustelun myötä omia ajatuksiaan. Kirjaa voidaan pitää klassisen kansantaloustieteen merkkiteoksena. Hänen arvo- ja palkkateoriansa vaikuttivat mm. Malthuksen ja Marxin ajatteluun.

Hyödykkeen arvo määräytyy Ricardon mukaan todellisten reaalikustannusten mukaan, joista olennaisin on palkka. Palkan määräytymisen tärkeä perusta on tuotantoon käytettävissä olevat pääomat, ns. wage-fund -teoria. Tämän teorian juuret ovat jo Adam Smithin ajatuksissa:

Sattuu harvoin, että maatyöntekijällä on millä ylläpitää itseänsä sadon korjuuseen saakka. Ylläpidon antaa hänelle tavallisesti etukäteen omista varoistaan työnantaja, maanviljelijä, jonka palveluksessa hän on ja jolla ei olisi mitään etua hänen työssäpitämisestään, jollei saisi jakaa hänen työnsä tuottoa, eli jollei hänen pääomaansa palautettaisi hänelle voiton kera.

Sattuu toisinaan, että yksityisellä riippumattomalla työmiehellä on tarpeeksi pääomaa sekä työainestensa ostamiseen että ylläpitonsa työn valmistumiseen saakka. Hän on sekä työnantaja että työmies ja nauttii oman työnsä koko tuoton, s.o. koko sen arvon, jonka se lisää niihin aineksiin, joihin se kohdistuu. Siihen sisältyy kaksi tavallisesti erillistä tuloa, jotka kuuluvat kahdelle eri henkilölle, nimittäin pääomavoitot ja työpalkka (Smith, 1933,84–85.)

Ricardon toinen tärkeä ala ulkomaankauppateoria rakentui suhteellisten kustannusten idealle (Bell,1953, 231–237). Ricardon aikalaisia ja kansantaloustieteen kehittäjiä oli runsaslukuinen joukko. Koulukunta syntyi, Ricardon kanssa samoilla linjoilla olivat John Stuart Mill ja

väestötutkijana aikakirjoihin jäänyt Thomas Robert Malthus. Kritiikkiä esittivät mm. historiallisen koulukunnan Gustav Schmoller ja sosialistisen koulukunnan Karl Marx. Vuosisadan lopulla esiin nousi rajahyötyteoria itävaltalainen Carl Menger sen ensimmäisenä esittäjänä. William Stanley Jevons, Léon Walras ja Vilfredo Pareto, Alfrad Marshall olivat muita tämän ajatuslinjan pioneereja. Kaikki tässä mainitut ovat edelleen tieteenalan historian arvostettuja merkkihenkilöitä (Eklund, Hébert, 1990,145–165).

Näiden kansantaloustieteen tutkijoiden ajatuksista lähti se kehitys, joka on synnyttänyt ekonomistien ammattikunnan, taloustieteen vahvaan asemaan kansantalouksien ohjaamisessa ja talouden kielen leviämiseen arkiseenkin kielenkäyttöön.

Teknillinen tutkimus ja korkeakoulutus

Teknisen ja taloudellisen osaamisen kehittyessä alkoi maailman maiden ja maanosien jatkuva kilpailu asemasta maailmassa ja sen taloudessa tutkimuksen ja koulutuksen laajuudella ja tasolla. Tutkimuslaitoksia luotiin ja yritykset alkoivat aiempaa enemmän panostaa tuotteiden ja teknologian kehitystoimintaan. Teknillisen ja kaupallisen alan korkeakouluja alkoi syntyä. 1800-luvun lopulla niiden määrä kasvoi jo vauhdilla. Teknillisen alan korkeakoulutus alkoi Euroopassa jo satakunta vuotta kauppatieteellistä aiemmin. Tosin syntyvät oppilaitokset eivät aluksi aivan korkeakoulun nimitystä vastanneet. Ensimmäisenä teknillisenä korkeakouluna pidetään eräissä lähteissä Braunschweigissa vuonna 1745 perustettua Kollegium Karolinumia. Perustaja oli Braunschweigin herttua, Fredrik Suuren vävy. Ensimmäisenä vuonna opiskelijoita oli kolme. (Heiniö, Walli, 1924, 14) Vahvana kilpailija ensimmäisen teknillisen korkeakoulun

asemasta on Pariisin Ecole Polytechnique, jonka perustamisvuosi on 1795. Kehityksen alkuvaiheen teknillisiä korkeakouluja ovat myös Berliini 1799, Gratz 1811, Tukholma 1825, Kööpenhamina 1829 ja Zürich 1855. Helsinkiin perustettiin Helsingin teknillinen reaalikoulu 1849. Polyteknilliseksi opistoksi se pariisilaisen esikuvansa mukaan muutti nimensä vuonna 1879. Todella korkeakoulutasolle se astui vuonna 1908.

Kauppakorkeakoulut ja tutkimus

Kauppakorkeakoulujen perustaminen alkoi vasta 1800-luvun toisella puoliskolla. Ne yleistivät vuosisadan vaihteen vaiheilla jo nopeasti Atlantin molemmin puolin. Kaikkein ensimmäisenä kauppakorkeakouluna pidetään vuonna 1852 Antwerpeniin perustettua oppilaitosta, jonka nimenä oli Institut Supérieur de Commerce d'Anvers. Seuraavina syntyivät kauppakorkeakoulut Wieniin 1873, Pariisiin 1881, Philadelphiaan 1881, Budapestiin 1883, Lontooseen 1895, Leipzigiin 1898, Tokioon 1898, Chicagoon 1898, St. Galleniin 1899 ja Tukholmaan 1909 (Saarsalmi, 1961, 10–15). Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä perustettiin eri puolilla maailman kehittyneitä maita ainakin 30 kauppakorkeakoulua. (Katara, Lavonius, 1919)

Itsestään selvää ja laajaa innostusta ei uusien korkeakoulujen perustaminen herättänyt. Yliopistot eivät olleet kiinnostuneita ottamaan kaupallista opetusta ohjelmaansa, sitä ei pidetty tieteenä. Ne olivat liian käytännöllisiä (Lehtonen, 2008, 20). Niitä myös pidettiin turhina tai suorastaan haitallisina. Kauppakorkeakouluja vastustettaessa käytettiin kahta perusväitettä. Ensimmäisen mukaan tuleville kauppiaille ja liikemiehille on tärkeämpää hankkia hyvää ja laajaa yleissivistystä kuin kapea ammatillinen koulutus. Toisen mukaan teorian opiskelu vierottaa

kaupalliselle alalle aikovan henkilön käytännön tehtävistä (Saarsalmi, 1961, 12). Koulutus pilasi hyvän työmiehen, niinhän sitä sanotaan vieläkin aina joskus. Kauppakorkeakoulu Suomeen perustettiin vasta 1911.

Virallista syntymäpäivää ja vuotta ei kauppatieteille ole sovittu. 1800-luvun viimeiset vuosikymmenet riittänevät määrittäykseksi. Ensimmäiset edelleen muistettavat tutkijat ja heidän tutkimuksensa ovat aivan seuraavan vuosisadan alusta. Saksalainen liiketaloustiede ja sen tutkijat olivat esimerkkinä monien maiden kauppatieteen korkeakoulujen kehittämiseksi. Suomalais-saksalaisesta näkökulmasta Eugen Schmalenbachin, ”liiketaloustieteen isän”, habilitoituminen 1904 ja hänen professuurinsa vuosi 1906 ovat hyviä merkkipaaluja. Saksassa ovat myös kauppatieteen ytimen liiketaloustieteen suomalaisen nimen juuret. Merkittäviä vuosisadan vaihteen tai 1900-luvun alun tutkijoita ja heidän teoksiaan ovat mm. Taylor ja Scientific Management, joka ilmestyi 1911, Ranskassa Fayol ja Administration industrielle et générale, prévoyance, organisation, commandement, coordination, controle. Kirja ilmestyi jo 1916, mutta käännettiin englanniksi vasta 1949, Saksassa Weberin Wirtschaft und Gesellschaft ilmestyi 1920, mutta käännettiin englanniksi vasta 1947. Saksalainen ja suomalainen liiketaloustiede olivat pitkään laskentatoimipainotteista, amerikkalainen kehittyi Taylorista eteenpäin johtamiskysymyksiä painottaen ja valloitti maailmaa. Ranskalainen liiketaloustiede jäi pitkäksi aikaa oman kielialueensa piiriin.

Merkittävä piirre liiketaloustieteiden tutkimuksessa on kaikilla kielialueilla niiden sovellutuskäyttö, mm. liikkeenjohdon kirjallisuus ja koulutus. Liiketaloustieteestä peräisin oleva kieli on levinnyt vielä kansantaloustieteen sanastoa laajemmin ja syvemmin lehtien palstoil-

le ja arkikieleen. Se lävistää kaiken inhimillisen toiminnan aina perheiden ja yksilöiden oman elämänsä pohdintoja myöten.

Millaisen maailman loimmekaan 1800-luvulla

Tärkein muutos vuosisadan aikana on ollut muutosta johtavissa maissa tapahtunut tiedon ja tutkimuksen merkityksen oivaltaminen kehityksen ydinvoimana. Moderni tehdasjärjestelmä syntyi. Moderni globaaleihin markkinoihin rakentuva talousjärjestelmä alkoi hahmottua. Tämä merkitsi tutkimus- ja koulutusjärjestelmän luomista. Teollisuuden toiminnan pääomavaltaisuuden ja teknologian kehittyessä työ alkoi vaatia entistä enemmän osaamista ja oppimista. Vanha työssä oppimisen järjestelmä ei enää riittänyt. Tarvittiin parempaa peruskoulutusta, enemmän kuin alkeellinen luku- ja laskutaito. Koulujärjestelmien kehittämisen ja ammatillisen koulutuksen aika alkoi kaikissa teollistuneissa ja teollistuvissa maissa. Kehityksen vauhti ja painotukset vaihtelivat suuresti aina maan kulttuurin ja tavoitteiden mukaan.

Olenainen muutos aikaisempaan oli myös ajattelun, päätöksenteon, toiminnan ja niiden mukana vallan hajautuminen lukuisten ellei suorastaan lukemattomien valtioiden, yritysten, ihmisten ja ihmisryhmien pariin. Sen mukana valta todellisuuden määrittämisessä sirpaloitui. Todellisuuksia oli useita kansakuntien välillä ja jokaisen kansakunnan sisällä. Päätöksentekovalta hajaantui useimmissa maissa aivan uudella tavalla monelle eri tasolle ja taholle. Taloudessa kuitenkin suurten maailmanlaajuisesti toimivien yritysten vaikutus ulottuu nyt lähes jokaiseen maahan ja yksilöön. Ne muokkaavat merkittävästi elämänmuotoamme kahdella tavalla. Ensiksikin ne ovat tuoneet takaisin

uudessa muodossa 1700-luvun lopun cottage teollisuuden rakennetta toimintaverkoissaan. Tuotannon määrää ja suuntautumista voidaan muokata maailmanlaajuisesti alihankkijoita lisäämällä tai vähentämällä, siirtämällä tuotantoa maasta toiseen, etsiä edullisinta suhdanteisiin sopeutuvaa rakennetta. Toiseksi ne ovat nostaneet keskeiseksi vallan- ja voimanlähteekseen tehtaan sijaan markkinointijärjestelmät. Globaali kuluttajavetoinen kilpailu samankaltaistaa. Tuotteet ja palvelut ovat samanlaisia maasta ja valuutasta riippumatta. Media seuraa muun yritystoiminnan kehitystä. Senkin viestit ovat hyvin samansuuntaisia kautta maailman. Sosiaalinen media on aivan oma maailmansa, yllätyksellinen, omaa elämäänsä elävä. Joskus se nostaa esiin merkittäviä valtavirrasta poikkeavia trendejä, näkemyksiä, toimintatapoja.

Toinen teollinen vallankumous 1800-luvun lopulla loi perustan sille taloudelle, jossa nyt elämme. Uutta ja kestävästä rakennelmaa ei tälle perustalle ole aikaansaatu. Syntynyt järjestelmä on kulutusvetoinen tiukan kilpailun globaali markkinatalous, viime aikoina yhtä enemmän tavaroista irtautuva, mielikuvien ja palvelusten markkinoiden hallitsema markkinatalous. Palvelukset ovat nopeimmin kasvava ja nopeimmin uudistuva talouden ala. Palvelut ovat samalla nousemassa taloutemme keskiöön. Ne ovat niin lasten, aikuisten kuin vanhusten arjen leimallinen osa. Kaikilla talouden aloilla olennainen piirre on muutoksen ja kasvun vaatimus. Kehitys on vauhdittunut, uutta teknologiaa tulee vanhaa korvaamaan yhä nopeammin. Uusia palveluja luodaan yhä vauhdikkaammin, kun väestön ikärakenne muuttuu, elämäntyyli muuttuvat ja elintason nousee. Kehityksen, eli hieman toisin sanoen, taloutemme, kaiken aikaa vauhdikkaamman muutoksen vaatimus on uutta. Elämme maailmassa, jonka

rakenne vaatii jatkuvaa nopeaa uudistumista, innovaatioita innovaatioiden perään. Toinen vaatimus on jatkuva kasvu. Taloutemme rakenne edellyttää talouden jatkuvaa ainakin 3% vuotuista kasvua. Nämä vaatimukset ulottuvat teollisen tuottamisen lisäksi ja erityisen voimakkaasti kaikkeen muuhunkin, erityisesti palvelualoille, mutta myös tieteeseen, taiteeseen ja elämäntyyleihin.

Vähemmän toivottu seuraus taloutemme ja elämänmuotomme kehityksestä on sen epävakaus. Jatkuva kilpailu markkinoista, kuluttajista ja heidän rahoistaan, jatkuva edullisimman rakenteen etsiminen toiminnalle ja muutamien keskeisten alojen, erityisesti raha- ja pääomamarkkinoiden suuri vaikutus muiden alojen toimintaan tekee järjestelmästä herkän huonoille uutisille, kriiseille ja pettymyksille. Pienehköltä kuulostava huono uutinen voi saada katastrofaaliset seuraukset.

Entä nyt, miltä näyttää tulevaisuus?

Kasvun ja lamojen aikoihin olemme tottuneet, vaikka emme pysty niitä hyvin hallitsemaan tai hillitsemään. Entäpä mikä on Euroopan ja koko läntisen kulttuuripiirin tulevaisuus maailman nousevien kansakuntien joukon kasvaessa. Siinä asemamme näyttää heikkenevän. Teknologistan ja muidenkin uutuusien tuottajana Yhdysvallat ja Eurooppa ovat toki vielä muuta maailmaa edellä. Teollisuudessa Kiina ja monet muut maat ovat monilla aloilla selvästi raivaamassa itselleen jälleen paikan maailman maiden eturivissä. Mokyr (1992, 302) näkee läntisen maailman etuna ja innovaatioita tuottavana rikkautena sen kulttuurisen monipuolisuuden. Se mahdollistaa innovatiivisuuden ja uuden luomisen pienessä Euroopassakin.

The West may run out of stamina long before it runs out of ideas. We are, after all, living in an exception. Technologically creative societies are unusual in history. Our age is unique: only in the last two centuries has Western society succeeded in raising the standard of living of the bulk of the population beyond the minimum of subsistence. What made the West successful was neither capitalism nor science, nor an historical accident such as favorable geography. Instead, political and mental diversity combined to create an everchanging panorama of technologically creative societies. From its modest beginnings in the monasteries and rain-soaked fields and forests of western Europe, Western technological creativity rested on two foundations: a materialistic pragmatism based on the belief that manipulation of nature in the service of economic welfare was acceptable, indeed, commendable behavior, and the continuous competition between political units for political and economic hegemony. Upon those foundations rested the institutions and incentive structures needed for sustained technological progress. But the structure is and will always be shaky. There are no sufficient conditions for technological creativity in any society. Precisely for that reason it is crucial that the world preserve a measure of diversity. If technological progress is ephemeral and rare, multiplying the number of societies in which the experiment is carried out and allowing some measure of competition between them improves the chances for continued progress. As long as some societies remain creative, others will eventually be dragged along.

Mokyrin viestissä riittää miettimistä kaikille meille. Läntisen maailman kehitys on ollut menestystarina. Parissa vuosisadassa elintaso ja hyvinvointi ovat nousseet tasolle, josta ennen ei

osattu uneksiakaan. Suomikin oli vielä 1860-luvulla eräs Euroopan köyhimpiä maita, nälkävuodet jatkuvana painajaisena. Kulttuurien moninaisuus, rinnakkaiselo ja keskinäinen kilpailu ovat olleet Euroopan kehityksen ja innovatiivisuuden ydinvoima sanoo Mokyr. Miten sen voi säilyttää jatkuvasti yhdenmukaistuvassa Euroopassa? Toisena haasteena on talouden epävakauden hallitseminen. Olemme luoneet maailman, jossa pienetkin häiriöt voivat kasvaa globaaleiksi turbulensseiksi, taantumiksi, lamoiksi ja katastrofeiksi. Ratkaisua epävakauden ongelmaan emme ole löytäneet. Me elämme lamasta lamaan. Senpä vuoksi taloutemme ja elämänmuotomme uhkista ja vaaroista on välttämätöntä keskustella. Niitä on syytä tutkia myös liiketaloustieteilijöiden. Taloutemme perusyksiköissä, teollisissa ja palveluyrityksissä sekä kotitalouksissa riittää vielä tutkittavaa myös tästä kriisien ja lamojen näkökulmasta. Tältä pohjalta voisi löytyä uusia ajatuksia lamojen ja ongelmatilanteiden kohtaamiseen. ■

Lähteet

- ALFORD, B.W.E.**, Britain in the World Economy 1914–1990. Routledge 1996
- BELL, JOHN FRED**, A History of Economic Thought. Ronald Press 1953
- BERNSTEIN, WILLIAM J.**, A Splendid Exchange. How Trade Shaped the World. Atlantic Monthly Press 2008
- EKELUND, ROBERT B., HÉBERT, ROBERT F.**, A History of Economic Theory and Method. McGraw-Hill, 3rd. ed. 1990
- HEINIÖ, SULO A., WALLI, ARVO I.** (toim.) Tekniikan voittokulku. (Toimitettu Max Geitelin saksalaisen alkuteoksen Der Siegeslauf der Technik mukaan) WSOY 1924
- KATARA, PEKKA, LAVONIUS J. AX.**, Kauppakorkeakoulukysymys nykyisessä vaiheessaan. Esi-tyksen laativat marraskuun 7 p. pidetyn liikemieskokouksen asettama kauppakorkeakoulukomitea, jonka puheenjohtajana toimii pankinjohtaja J.Ax. Lavonius ja sihteerinä fil.lis. Pekka Katara. Helsinki 1919
- LEHTONEN, Eeva-Liisa**, Pohjoismaiden ensimmäinen kauppatieteiden tohtori Vilho Paavo Nurmi. Helsinki kauppakorkeakoulun julkaisuja B-97. Helsingin kauppakorkeakoulu 2008
- MOKYR, JOEL**, The Level of Riches. Technological Creativity and Economic Progress. Oxford University Press 1992
- MOKYR, JOEL**, The Gifts of Athena. Historical Origins of the Knowledge Economy. Princeton University Press 2005
- SAARSALMI, MEERE**, Kauppakorkeakoulu 1911–1961. Historiikki, opettaja- ja virkailijamatrikkelit. Kauppakorkeakoulu 1961
- SMITH, ADAM**, Kansojen varallisuus. WSOY 1933

ERKKI K. LAITINEN

Yrityssaneerauksen tehokkuus laman aikana pienyrityksissä*

TIIVISTELMÄ

Tämän tutkimuksen tavoitteena on arvioida pienyritysten lakiperusteisen yrityssaneerauksen (YSL) tehokkuuteen vaikuttavia tekijöitä laman aikana. Tutkimus toteutettiin lähettämällä vuonna 2009 kysely 258 yrityssaneerauksessa olevan yrityksen johtajalle, joista kyselyyn vastasi 98 (38 %). Saneerauksen tehokkuus jaettiin tutkimuksessa taloudelliseen tehokkuuteen (vaikutus taloudellisiin tunnuslukuihin) ja kokonaistehokkuuteen (saneerauksen onnistuminen kokonaisuudessaan). Tulokset osoittavat muun muassa, että saneeraus tapahtuu taloudellisesti tehokkaammin, jos siinä käytetään aktiivisia saneeraustoimenpiteitä ja vahvaa velkajärjestelyä. Yritykset ovat saneeraukseen kokonaisuudessaan sitä enemmän tyytyväisiä, mitä enemmän siinä käytetään velkajärjestelyä ja mitä vähemmän vaihto-omaisuuteen liittyviä toimenpiteitä, tuotteiden hinnan laskua ja uusien tuotteiden kehittämistä. Erityisesti laman aikana on saneerauksen onnistumiselle tärkeää, että yritykselle annetaan pelivaraa vahvan velkajärjestelyn avulla.

1. Johdanto

Suomen yrityssaneerauslainsäädännön syntymiseen vaikutti voimakkaasti 1990-luvun taitteen ennätysmäinen lama, jolloin konkurssien määrä kasvoi jyrkästi. Vielä vuonna 1989 yritysten ja yhteisöjen konkurssreja pantiin Tilastokeskuksen mukaan vireille ainoastaan 2037 kun lukumäärä huippuvuonna 1992 oli jo 6353 ja seuraava-

nakin vuonna 1993 vielä 5861. Yrityksen saneerauksesta annettu laki (Yrityssaneerauslaki, YSL) astui voimaan 8.2.1993. Ennen tätä lainsäädäntöä taloudellisiin vaikeuksiin joutuneilla yrityksillä oli ainoastaan mahdollisuus joko vapaaehtoiseen saneeraukseen yhteistyössä velkojien kanssa tai joutua konkurssiin. Yrityssaneeraukseen on hakenut vuosina 1993–2010 yhteensä

* Artikkelii liittyy Suomen Akatemian hankkeisiin No 118926 ja No 126630.

ERKKI K. LAITINEN, professori

Vaasan yliopisto, Laskentatoimen ja rahoituksen yksikkö • e-mail: ekla@uwasa.fi

6122 yritystä (Tilastokeskus, Yrityssaneeraukset). Siihen on hakenut keskimäärin noin 340 yritystä vuosittain, mutta viime ajan laman vuoksi hakijoiden lukumäärä on noussut tasolle 530–540.

Yrityssaneerauslaki merkitsi uutta mahdollisuutta maksukyvyttömyysvaikeuksien hoitamiseksi. Sen avulla annettiin taloudellisessa vaikeuksissa olevalle, mutta elinkelpoiselle yritykselle, mahdollisuus yrityksen tervehdyttämiseen käräjäoikeiden vahvistaman saneerausohjelman mukaisesti. Saneerauksesta tuli tällä tavalla tervetullut vaihtoehto konkurssille. Saneeraukseen hyväksyminen edellyttää kuitenkin, että yritys on elinkelpoinen ja sen yritystoiminta on saneerauksen avulla tervehdytettävissä. Helpoimmin tervehdytettäväksi on osoittautunut kannattava yritys, joka on ajautunut vaikeuksiin raskaan velkaisuuden vuoksi. Sen sijaan kannattamattoman liiketoiminnan tervehdyttäminen kannattavaksi on yhä haaste saneeraajille.

Saneerausohjelma on yrityssaneerauksessa keskeisessä asemassa. Siinä tulee yksilöidä velallisen toiminnan tervehdyttämiseksi tarkoitetut toimenpiteet ja järjestelyt sekä velallisen ja velkojen asemaa koskevat toimenpiteet ja järjestelyt sekä näiden perustelut (42 §). Lisäksi ohjelmassa tulee määrätä muun muassa siitä, onko velallisen toimintaa tarkoitus jatkaa ja missä laajuudessa, sekä tähän mahdollisesti liittyvistä yritysmuodon, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen tai yhtiösopimuksen taikka yrityksen organisaation muutoksista, velallisen varoja koskevista toimenpiteistä ja järjestelyistä, henkilöstöä koskevista järjestelyistä, saneerausvelkoja koskevista järjestelyistä, ohjelman rahoituksesta ja sen seurannasta. YSL puuttuu myös saneerausvelkoihin liittyvän velkajärjestyksen keinoihin (44 §). Saneerausmenettelyyn hakeutavalta yritykseltä vaaditaan myös selvitystä saneerauskeinoista, joilla yritystoiminta voidaan ter-

vehdyttää.

Lakisääteisen saneerauksen onnistumista on tutkittu Suomessa varsin vähän. Tilastojen mukaan yrityssaneeraukseen hakevista yrityksistä hyväksytään menettelyyn 50–60 %. Saneeraukseen hyväksytyistä hakijoista noin 75 % laatii saneeraussuunnitelman, joka vahvistetaan oikeudessa. Vahvistetun saneerausohjelman käynnistäneistä yrityksistä ohjelman toteuttamisessa epäonnistuu 40–50 %. Koska riski saneerauksen epäonnistumiselle on suuri, on erittäin tärkeää tutkia syitä, jotka saneerauksessa johtavat epäonnistumiseen ja myös kehittää malleja, joiden avulla saneerauksen onnistumista voidaan arvioida etukäteen. Laitisen (2008 ja 2009) tutkimukset osoittavat, että yrittäjän sukupuolella, yhtiömuodolla, velkojen leikkauksella, taloudellisten vaikeuksien syillä, saneerauksessa käytetyillä keinoilla ja saneerausta edeltävillä maksuhäiriöillä on vaikutusta saneerauksen onnistumiseen. Tutkimuksessa kehitetty logistinen malli ennusti erittäin hyvin saneerauksen onnistumista muun muassa näiden tekijöiden perusteella. Se luokitteli oikein 83.3 % saneerausten keskeyttämisistä.

Laitisen saamat tulokset perustuvat saneerausyrityksiin, joissa saneeraustoimenpiteet on tehty ennen lamaa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia yrityssaneerauksen tehokkuuteen vaikuttavia tekijöitä laman aikana. Tutkimuksen tulokset perustuvat kyselyyn, joka on tehty saneerauksessa oleville yrityksille vuonna 2009. Tähän kyselyyn vastasi yhteensä 98 (38 %) yritysjohtajaa. Tulosten analysoinnissa saneerauksen tehokkuus jaetaan taloudelliseen tehokkuuteen (vaikutus taloudellisiin tunnuslukuihin) ja kokonaistehokkuuteen (saneerauksen onnistuminen kokonaisuudessaan). Molemmissa tapauksissa tehokkuuden mittaaminen tapahtuu yritysten johtajien tekemien arvioiden pe-

rusteella. Tutkimustuloksia analysoidaan pääasiassa ristiintaulukoinnin ja siihen perustuvien testien avulla. Sen lisäksi kehitetään logistinen malli saneerauksen kokonaistehokkuuden enustamiseksi.

Tämän artikkelin sisällön rakenne on seuraava. Tässä johdannossa esitettiin tutkimuksen tausta ja tavoite. Toisessa luvussa käsitellään aikaisemmin saneerauksesta tehtyjä tutkimuksia, jotka ryhmitellään vapaaehtoista ja lakiperusteista saneerausta koskeviin tutkimuksiin. Tutkimusten perusteella esitetään tutkimushypoteesi, jonka mukaan erityisesti aktiivilla saneerauskeinoilla on positiivinen vaikutus saneerauksen tehokkuuteen. Toisena hypoteesina oletetaan, että velkajärjestelyn vahvuus on positiivisesti yhteydessä tehokkuuteen. Kolmannessa luvussa käsitellään taloudelliseen tehokkuuteen liittyvät tutkimustulokset kun taas neljäs luku keskittyy kokonaistehokkuuteen. Tutkimuksen yhteenveto esitetään viimeisessä luvussa.

2. Aikaisemmat tutkimukset

2.1 Vapaaehtoinen saneeraus

Saneerauskeinoja vapaaehtoisessa saneerauksessa on tutkittu paljon sekä ulkomailla että myös Suomessa. Schendel ja Patton (1976) osoittivat, että vakavat taloudelliset vaikeudet kestävät keskimäärin 6.5 vuotta ja vastaavasti tervehdyttäminen 7.5 vuotta. Saneerauksen onnistumista on siten arvioitava pitemmällä tähtäyksellä. Schendel, Patton ja Riggs (1976) jakoivat saneerauskeinot kahdeksaan luokkaan. He eivät asettaneet keinoja tärkeysjärjestykseen, mutta totesivat, että saneerauksen onnistumiselle yksittäiset keinot eivät ole tärkeitä, vaan eri keinojen tehokas yhdistelmä, saneerausstrategia. O'Neillin (1986) mielestä saneeraustrategia pitää valita siten, että se on yhteensopiva yrityk-

sen ominaisuuksien ja olosuhteiden kanssa. Hoffmanin (1989) ajatuksena oli, että taloudellisten vaikeuksien sisäisiä syitä saneerataan operationaalisilla saneerauskeinoilla ja ulkoisia syitä strategisilla saneerauskeinoilla. Robbinsin ja Pearcen (1992) mielestä taloudellisten vaikeuksien aikana pitää käyttää passiivisia saneerauskeinoja (karsintaa, leikkauksia), mutta tervehdyttämisen aikana aktiivisia keinoja (uusiin tuotteisiin ja markkinoihin panostamista). Grinyer, Mayes ja McKiernan (1990) osoittivat, että saneerauksessa onnistuneet yritykset käyttivät aktiivisia keinoja ja epäonnistuneet lähinnä passiivisia keinoja.

Tätä keskeistä tulosta tukevat myös muut saneeraustutkimukset. Smith ja Graves (2005) esittävät yhteenvedon vapaaehtoiseen saneeraukseen liittyvästä tutkimuksesta ja toteavat, että onnistuneet yrityssaneeraukset perustuvat tavallisesti nimenomaan tehokkuutta parantaviin aktiivisiin keinoihin. Muun muassa Hambrick ja Schecter (1983), Robbins ja Pearce (1992) sekä Chowdhury ja Lang (1996) havaitsivat, että tehokkuuden parantamiseen tähtäävät saneerauskeinot ovat yrityksen tervehdyttämisen onnistumiselle olennaisen tärkeitä. Robbins ja Pearce (1992) toteavat, että ne ovat tärkeitä riippumatta siitä, mikä syy taloudellisten vaikeuksien takana on. Tästä syystä myös tässä tutkimuksessa esitetään hypoteesi, että pitkällä tähtäyksellä saneerauksessa ovat onnistuneet yritykset, jotka ovat käyttäneet enemmän aktiivisia saneerauskeinoja. Suomessa saneerauskeinojen käyttöä ovat tutkineet muun muassa Prihti (1980), Långström (1995), Strang (1998) ja Laitinen (2000).

Laitinen (2000) tutki 750 keskisuuren ja suuren suomalaisen yrityksen käyttämiä vapaaehtoisia saneerauskeinoja edellisen laman aikana vuosina 1989–1993 ja niiden vaikutuksia

keskipitkällä ja pitkällä tähtäyksellä. Keskipitkällä tähtäyksellä aktiivinen markkinoinnin tehostamisstrategia on selvästi tehokkain ja vastaavasti passiivinen velkojen uudelleenjärjestelystrategia tehottomin strategia. Keskipitkällä ja pitkällä tähtäyksellä aktiiviset saneerausstrategiat ovat etenkin kannattavuuden suhteen huomattavasti tehokkaammat kuin passiiviset strategiat. Tutkimuksen tulokset vahvistavat sitä käsitystä, että yritysten kannattaa jatkuvasti ja aktiivisesti tehostaa toimintaansa ja kysynnän heikentyessä esimerkiksi laman seurauksena panostaa erityisesti markkinoinnin kehittämiseen. Passiivinen saneeraus ei anna yritykselle riittäviä mahdollisuuksia tärkeimmän toimintaedellytystekijän, kannattavuuden, jatkuvaan parantamiseen.

Tutkimustulosten perusteella saneerauskeinot voidaan sijoittaa passiivisuus-aktiivisuusasteikolle, jonka toisessa päässä ovat passiiviset saneerauskeinot ja toisessa päässä aktiiviset keinot. Tällä perusteella voidaan esittää hypoteesi, jonka mukaan saneeraus toteutuu sitä tehokkaammin, mitä enemmän siinä käytetään aktiivisia saneerauskeinoja ja mitä vähemmän passiivisia keinoja. Hypoteesin arvioinnissa on otettava huomioon se, että edellä mainitut tulokset koskevat vapaaehtoista saneerausta. Lakiperusteisessa saneerauksessa olosuhdetekijät ja kohdeyritykset ovat erilaisia. Esimerkiksi velkajärjestelyyn lakiperusteisessa saneerauksessa on huomattavasti paremmat mahdollisuudet. Sen vuoksi seuraavassa alaluvussa käsitellään erikseen lakiperusteiseen saneeraukseen liittyviä tutkimuksia.

2.2 Lakiperusteinen saneeraus

Saneeraukseen pääsy

Lakiperusteisen saneerauksen onnistumisessa on kaksi vaihetta: 1) yritys pääsee saneerauk-

seen ja välttää konkurssiin liittyvän likvidaatian (saneeraukseen valinta) ja 2) saneeraus onnistuu ja yrityksestä tulee elinkelpoinen (saneerausohjelman onnistuminen). Jos saneerauskäytäntö on tehokas, vain jatkamiskelpoiset yritykset valitaan saneeraukseen ja tehdään saneerausohjelmalla elinkelpoisiksi, jolloin ne voivat jatkaa liiketoimintaansa. Saneerausohjelman onnistumiseen (vaihe 2) voidaan vaikuttaa jo valitsemalla saneeraukseen (vaihe 1) sellaiset yritykset, joilla on parhaimmat mahdollisuudet toiminnan jatkamiseen. Sen vuoksi tekijät, jotka selittävät yrityksen valintaa saneeraukseen, selittävät usein myös sen saneerausohjelman onnistumista (Routledge & Gadenne, 2000). Useissa tutkimuksissa saneerauksen onnistumisella tarkoitetaan vain sitä, että yrityksen saneerausohjelma hyväksytään oikeudessa. Tutkimuksissa käytetyt selittäjät ovat usein tilinpäätöstietoja ja muita julkisia tietoja, sillä luottamuksellisia tietoja esimerkiksi saneerausohjelmasta on vaikea saada tutkimuksen käyttöön (Poston, Harmon & Gramlich, 1994).

Monet erityisesti saneeraukseen valintaa koskevista tutkimuksista perustuvat koalitioteoriaan (coalition behaviour theory), jonka pohjalta johdetaan hypoteeseja tärkeimmistä selittäjistä (Bulow & Shoven, 1978). Teorian mukaan saneerauspäätöksessä ovat mukana useat eri sidosryhmät, joilla on erilaiset motiivit ja erilainen valta vaikuttaa siihen, pääseekö yritys saneeraukseen ja millainen ohjelma sille hyväksytään. Nämä sidosryhmät voivat muodostaa erilaisia koalitioita saadakseen enemmän valtaa ja ajaakseen yhdessä omia etujaan. Tyypillisiä sidosryhmiä ovat omistajat, vakuusvelkojat ja vakuudettomat velkojat sekä erilaiset etuoikeutetut velkojat. Koalitioteoriaa voidaan soveltaa erilaisiin lainsäädännöllisiin olosuhteisiin, sillä eri sidosryhmien motiivit ja valta pe-

rustuvat pitkälle konkurssi- ja saneerauslakiin. White (1984 ja 1989) esimerkiksi sovelsi teoriaa Yhdysvaltojen saneerauslakiin (Chapter 11) ja Routledge & Gadenne (2000) Australian vapaaehtoiseen järjestelyyn (Voluntary Administration, VA).

Saneerauksen onnistuminen

LoPucki & Doherty (2002: 1946–1947) esittävät kaksi kilpailevaa teoriaa siitä, millä tavalla eri tekijät vaikuttavat saneerausohjelman toteuttamiseen. Ensimmäisen teorian mukaan on paljon sellaisia tekijöitä, jotka tekevät saneerauksen vaikeammaksi ja heikentävät onnistumisen todennäköisyyttä. Yrityksen taloudelliset vaikeudet voivat olla poikkeuksellisen vakavat, negatiivinen kehitys erittäin jyrkkä tai yrityksen johto erittäin epäpätevä. Yritys saattaa toimia toimialalla, joka on vaikeassa suhdannevaiheessa, jolla on poikkeuksellisen paljon kilpailua tai jolla tulevaisuuden näkymät ovat heikot. Yritys voi kärsiä heikosta sijainnista, huonoista suhteista sidosryhmiin tai kilpailijoiden saamista patenteista. Yrityksen toimittajat saattavat olla haluttomia jatkamaan yhteistyötä, velkojat ja osakkeenomistajat voivat olla vihamielisiä tai esittää kohtuuttomia vaatimuksia. Yritys on lisäksi voinut vieraantua asiakkaistaan. Kaikki nämä tekijät tekevät yrityksen vaikeammaksi saneerata ja kasvattavat keskeytymisen riskiä, jolloin niitä voidaan käyttää saneerausohjelman läpiviennin ennustamisessa.

Toisen teorian mukaan näillä tekijöillä ei ole merkitystä saneerausohjelman onnistumisen todennäköisyydelle. Jos saneerausprosessi toimii tehokkaasti, saneerauksen toimijat tunnistavat yrityksen vaikeudet ja ratkaisevat ne. Jos yritys on poikkeuksellisen velkainen, se voidaan korjata velkajärjestelyllä. Epäpätevä yrityksen johto voidaan vaihtaa tai sitä voidaan täyden-

tää, toimipisteitä sulkea ja täyttää velkojien, osakkeenomistajien ja asiakkaiden vaatimukset. Jos saneerauksen sidosryhmät esittävät kohtuuttomia vaatimuksia takaisinmaksusta, tuomari voi määrätä heidän neuvottelemaan uudelleen kieltäytymällä hyväksymästä epärealistista maksuohjelmaa. Jos yritys ei pysty operatiivisesti hoitamaan maksuohjelmaa, maksuja voidaan vähentää tai eliminoida lähes kokonaan velkajärjestelyssä. Jos yritys ei pysty kattamaan edes omia operatiivisia kulujaan, vaan on kannattamaton, se voidaan asettaa konkurssiin ja likvidoida sen omaisuus. Se ei vaikuta saneerausohjelman riskiin, koska tällaiselle yritykselle ei vahvisteta ohjelmaa. Tämän teorian mukaan toiset yritykset ovat vaikeammin saneerattavissa kuin toiset, mutta saneerauksen vaikeus ei vaikuta läpiviennin todennäköisyyteen, sillä vaikeudet ovat ratkaistavissa. Lopuckin & Dohertyn (2002: 1956–1957) saamat empiiriset tulokset tukivat tätä teoriaa, sillä saneerauksen keskeytymisen todennäköisyys ei riippunut edeltävistä taloudellisista tunnusluvuista, koosta, toimialasta tai muista tekijöistä.

Lopuckin & Dohertyn teoria edellyttää, että saneerausjärjestelmä on tehokas. Saneerausohjelman keskeytymiseen voivat vaikuttaa monet tekijät, jos järjestelmässä on tehottomuutta. 1) Saneerauksen keskeytymiselle saatetaan luoda puitteet jo itse laillisen prosessin aikana, mikäli sitä ei hoideta tehokkaasti ja virtaviivaisesti (Laakso, 2007). 2) Yritykselle saatetaan myös laatia liian tiukka maksuohjelma, jolloin sille jää liian vähän pelivaraa ja ohjelma keskeytyy (Laakso, 2009). 3) Saneerauksen onnistunut hoitaminen edellyttää, että yrityksen vaikeudet tunnistetaan ja niille etsitään ratkaisu. Saneerausohjelman keskeytymisen riskiä lisää, jos yrityksellä on piileviä (tai piilotettuja) ongelmia, joita ei havaita ennen saneerausta ja joille

ei edes etsitä ratkaisua. Nämä piilevät ongelmat saattavat tulla saneerausohjelmaa toteutettaessa yllättäen esiin ja kaataa koko ohjelman. 4) Jos yrityksen saneeraussuunnitelmassa esitetään vääriä ratkaisuja yrityksen vaikeuksiin, todennäköisyys keskeytymiseen kasvaa. 5) Sen lisäksi saneerausohjelma saattaa keskeytyä, jos johto, yritys tai sen toimintaympäristö äkillisesti muuttuu negatiivisesti ilman, että sitä voitiin ottaa huomioon suunnitelmassa.

Jos saneerausjärjestelmä ei ole tehokas, saneeraukseen onnistumista voidaan siten enustaa monilla eri tekijöillä. Suomen yrityksaneerausjärjestelmä on arvioitu hyväksi, mutta ei tehokkaaksi (Sundgren 1998 ja Laitinen 2011). Laitinen (2008 ja 2009) havaitsi epäonnistuneiden ja onnistuneiden yrityssaneerausten välillä tilastollisesti merkitseviä eroja useissa eri muutujissa. Näistä tärkeimmät ovat yhtiömuoto, johtajan sukupuoli, vakuudettomien velkojen leikkausosuus, syyt taloudellisille vaikeuksille, saneerauksessa käytetyt keinot ja saneerausta edeltävät maksuhäiriöt. Yhtiömuodon merkitys saattaa liittyä yrittäjäriskiin, joka on eri yhtiömuodoissa erilainen. Se on pienin osakeyhtiöillä, joita oli poikkeuksellisen paljon epäonnistuneiden saneerausten joukossa. Tämän lisäksi johtajan sukupuolella tuntuu myös olevan merkitystä saneerauksen onnistumiselle. Naisten tai avioparien johtamat yritykset onnistuivat selvästi muita useammin saneerauksessa. Saneerauksessa onnistuneet yritykset olivat ajautuneet taloudellisiin vaikeuksiin useammin tuote- ja rahoitusmarkkinoilla tapahtuneiden muutosten vuoksi. Velkajärjestelyssä niiden vakuudettomia velkoja leikattiin myös enemmän. Näiden yritysten saneerausohjelmissa ehdotettiin merkittävästi useammin aktiivisia saneerauskeinoja kun taas epäonnistuneille ehdotettiin useammin passiivisia keinoja.

Laitisen (2008 ja 2009) tutkimustulokset tukevat vapaaehtoisia saneerauksia koskevia tutkimuksia siinä, että aktiivisilla keinoilla on positiivinen yhteys saneerauksen onnistumiseen. Sen sijaan tulokset ovat ristiriidassa sen tuloksen kanssa, että passiivinen velkajärjestely heikentäisi onnistumista (Laitinen 2000). Laksäätteisissä saneerauksissa Laitinen on todennut sen parantavan onnistumisen todennäköisyyttä. Vapaaehtoisessa saneerauksessa vahva velkajärjestely viittaa siihen, että yritys on taloudellisesti erittäin heikossa kunnossa ja sillä on korkea konkurssiriski. Sen vuoksi myös riski epäonnistumiselle on suuri. Lakiperusteisessa saneerauksessa kaikki yritykset ovat määritelmällisesti maksukyvyttömiä tai sen vakavasti uhkaamia. Mitä vahvemmin tällaisen yrityksen velkoja järjestellään, sitä enemmän sille annetaan pelivaraa suhteessa muihin saneerattaviin yrityksiin.

Koska tutkimuksen havaintoaineisto perustuu lakiperusteisiin saneerauksiin, asetetaan toiseksi hypoteesiksi se, että velkajärjestelyn vahvuudella on positiivinen yhteys saneerauksen tehokkuuteen. Tämän hypoteesin arvioinnissa on huomattava, että Laitisen (2008 ja 2009) tutkimuksessa saneeraukset on tehty nousukauden aikana kun taas tämä tutkimus koskee laman aikana tehtyjä saneeraustoimenpiteitä. Laman aikana yrityksillä on entistä vähemmän pelivaraa, joten lama saattaa entisestään vahvistaa hypoteesissa oletettua riippuvuutta. Hypoteesien arvioinnissa on myös huomattava, että niiden voimassaolo saattaa riippua tehokkuuden käsitteestä. Tässä tutkimuksessa tehokkuutta mitataan kahdella erilaisella Likertin asteikkoon perustuvalla muuttujalla kun taas Laitisen (2008 ja 2009) tutkimuksissa saneerausohjelman läpivienti mittasi onnistumista ja keskeytyminen vastaavasti epäonnistumista.

3. Saneerauksen taloudellinen tehokkuus

3.1 Tutkimuksen käsitteet ja aineisto

Saneerauksen onnistumiselle voidaan määritellä eri tasoja sen mukaan, miten voimakkaasti saneerauksen toimenpiteet ovat parantaneet yrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä. Saneerauksen positiivisen vaikutuksen voimakkuutta taloudellisiin toimintaedellytyksiin voidaan nimittää saneerauksen taloudelliseksi tehokkuudeksi. Saneerauksen tehokkuutta on tutkittu tästä näkökulmasta erittäin vähän. Routledge & Gadenne (2004) mittasivat saneerauksen onnistumista sijoitetun pääoman tuottosuhteen positiivisuudella peräkkäisinä saneerausvuosina, mutta tehokkuuden asteita oli ainoastaan kaksi (ei-positiivinen ja positiivinen). Tässä yhteydessä esiteltävässä tutkimuksessa tehokkuutta mitataan Likertin 7-portaisella asteikolla.

Taloudellisen tehokkuuden ja siihen vaikuttavien tekijöiden selvittämiseksi muutama vuosi sitten yrityssaneerauksen (YSL) aloittaneille (FOV-koodi) ja vielä vuonna 2009 toiminnassa oleville suomalaisille yrityksille lähetettiin kysely. Saneerausohjelmaa oli toteutettu yrityksissä tässä vaiheessa useita vuosia, mutta viimeisten vuosien lama tekee saneerauksesta erittäin haasteellisen. Kyselyyn otettiin mukaan sellaiset yritykset, joille oli löydettävissä sähköpostiosoite. Vastauspyyntö internetissä olevaan lomakkeeseen lähetettiin yhteensä 258 yrityksen johtajalle tai muulle vastuuhenkilölle, joista kyselyyn vastasi 98 (38 %). Puuttuvien tietojen vuoksi tilastollisissa ajoissa on mukana muuttujista riippuen vain noin 90 (35 %) vastausta. Kyselyyn vastannut (keskimääräinen) mediaani-yritys työllistää 2.8 työntekijää ja sen liikevaihto 239 tuhatta euroa vuodessa. Taseen loppusumman mediaani otoksessa on vain 104.5 tu-

hatta euroa, joten yritykset ovat erittäin pieniä, tyypillisiä saneerausyrityksiä. Vastanneista oli 36 % teollisuuden, 18 % rakennusalan ja 19 % palvelualan yrityksiä.

Taloudellista tehokkuutta mitattiin vastaajien itse tekemällä arviolla siitä, miten merkittävästi yrityssaneeraus on vaikuttanut taloudellisen tilanteen parantamiseen asteikolla 1–7, jossa 1 tarkoittaa ei merkitystä ja 7 erittäin paljon merkitystä. Tehokkuutta arvioitiin viidellä eri taloudellisella osa-alueella: 1) kannattavuus, 2) kasvu, 3) maksuvalmius, 4) vakavaraisuus ja 5) toiminnan jatkuvuus. Näiden osa-alueiden vaikutuksen merkittävydestä laskettiin keskiarvo, jota käytetään tässä yhteydessä saneerausohjelman (taloudellisen tehokkuuden) mittaamiseen. Tällä tavalla yhdistetyn mittarin Chronbachin alfa on 0.88, joka viittaa hyvään reliabiliteettiin.

Tehokkuuden mediaani koko aineistossa on 5.4 ja keskiarvo 5.0, joka viittaa keskimäärin suhteellisen suureen merkitykseen (melko suuri tai suuri merkitys). Heikoimmin saneerausohjelma on vaikuttanut yritykseen kasvuun, sillä sen (osittaisen) tehokkuuden keskiarvo on vain 4.0 (keskimääräisen verran merkitystä). Tehokkuuden arvioimiseksi yritykset jaettiin kahteen ryhmään, jolloin tehokkaiden saneerausten ryhmään tulivat ne, joilla yleinen tehokkuus on vähintään 5 (melko suuri, suuri tai erittäin suuri merkitys). Tähän ryhmään kuuluu yhteensä 59 % yrityksistä. Loput 41 % yrityksistä sijoitettiin tehottomien saneerausten ryhmään, joilla saneerauksen taloudellinen tehokkuus on vähemmän kuin 5 (melko suuri merkitystä). Niistä yrityksistä ($n = 37$), jotka olivat julkaisseet tilinpäätöstiedot, havaittiin, että tilinpäätösmittareilla kaikki viisi taloudellista osa-aluetta ovat tehottomien saneerausten ryhmässä heikommat kuin tehokkaassa ryhmässä.

3.2 Taloudelliseen tehokkuuteen vaikuttavat tekijät

Taulukossa 1 on esitetty eri tekijöiden kvartiilit tehottomissa ja tehokkaissa saneerausyrityksissä. Tekijät on jaettu useisiin ryhmiin, joista saneerauksen toimenpiteet ovat tärkeimmät. Tehokkaat saneerausyritykset työllistävät selvästi enemmän kuin tehottomat ja myös tuottavat liikevaihtoa enemmän. Koon lisäksi toimialalla on merkitystä tehokkuudelle. Palvelualan yritysten saneerauksista huomattavan suuri osa osoittautuu tehokkaiksi. Niiden osuus tehokkaista saneerauksista on 26 %, mutta tehottomista ainoastaan 9 %. Tehokkaat saneerausyritykset painottavat menestystekijöinä muita enemmän tuotteiden korkeaa laatua ja toimitusvarmuutta. Sen sijaan toimintaympäristön epävarmuudella (ennustettavuudella) tai kilpailun kireydellä ei ole vaikutusta saneerauksen tehokkuuteen. Kriisi tulee tehokkaiden saneerausyritysten johdolle enemmän yllätyksenä kuin muille yrityksille. Kriisin ulkoiset syyt eivät poikkea toisistaan merkittävästi tehokkaissa ja tehottomissa saneerauksissa. Sen sijaan sisäisissä syissä on eroja. Tehokkaissa saneerausyrityksissä jokapäiväisten tehtävien suunnittelu, oikeiden toimintatapojen käytännön toteutus sekä näiden valvonta vaikuttavat enemmän kriisin syntymiseen kuin muilla. Tehokkaissa saneerauksissa jokapäiväisten tehtävien valvonta on olennainen kriisin syntymiseen vaikuttava tekijä.

Tehokkuus edellyttää myös suunnitelmallisuutta saneeraustoimenpiteiden toteuttamisessa. Tehokkaissa saneerauksissa toteutetut toimenpiteet vastaavat paremmin saneeraussuunnitelmassa esitettyjä toimenpiteitä kuin muissa saneerauksissa. Tehottomissa saneerauksissa ei ole ehkä pystytty saneerausohjelmaa laadittaessa tunnistamaan yhtä selvästi kaikkia vaikeuksia

ja kehittämään toimenpiteitä niiden ratkaisemiseksi. Sen lisäksi näissä yrityksissä on saattanut ilmetä kokonaan uusia vaikeuksia, joiden vuoksi suunniteltuja toimenpiteitä ei ole voitu toteuttaa ja saneeraus on jäänyt tehottomaksi. Jos saneerattavan yrityksen vaikeudet pystytään tunnistamaan ohjelmaa laadittaessa ja niille kehittämään toimivat ratkaisuvaihtoehdot, eikä saneerauksen aikana ilmene uusia vaikeuksia, suunnitellut toimenpiteet voidaan toteuttaa ohjelman mukaan ja saneerauksesta tulee tehokas. Jos tätä vastaavuutta ei ole, saneerauksessa joudutaan käyttämään toimenpiteitä, joita ei alun perin ole aiottu käyttää. Tämän seurauksena saneeraus on tehoton, eikä se paranna merkittävästi yrityksen taloudellista tilannetta. Ennen saneerausta suoritettava yrityksen vaikeuksien (heikkojen puolien) huolellinen kartoittaminen ja niille käyttökelpoisten ratkaisuvaihtoehtojen kehittäminen on erittäin tärkeää saneerauksen tehokkuudelle.

Saneeraustoimenpiteitä koskevat tulokset tukevat selvästi tutkimuksen ensimmäistä hypoteesia. Saneeraus tapahtuu tehokkaammin, jos siinä käytetään aktiivisia saneeraustoimenpiteitä. Keskeisimmät erot tehokkaiden ja tehottomien saneerausten välillä ovat siinä, että tehokkaissa saneerauksissa käytetään merkittävästi enemmän sellaisia aktiivisia toimenpiteitä kuin ydintoimintaan keskittyminen sekä toiminnan valvonnan ja suunnittelun tehostaminen. Passiivisissa toimenpiteissä (kulujen karsimisessa) ei ole eroja ryhmien välillä. Sen sijaan velkajärjestelyllä on olennainen vaikutus tehokkuuteen ja siten myös tutkimuksen toinen hypoteesi saa vahvaa tukea. Tehokkaissa saneerauksissa velkojen leikkaamista ja velkarakenteen muuttamista edullisemmaksi käytetään merkittävästi enemmän kun taas tehottomissa saneerauksissa laskujen maksamista hidastetaan enemmän

(passiivinen toimenpide). Panostaminen aktiivisiin saneeraustoimenpiteisiin ja vahvaan velkajärjestelyyn näkyy siten selvästi saneerauksen tehokkuudessa.

Saneerauksen tehokkuutta parantaa myös havaittujen puutteiden korjaus. Tehokkaammissa saneerauksissa panostetaan enemmän jokapäiväisten tehtävien ja oikeiden toimintatapojen suunnittelun ja toteuttamisen parantamiseen sekä tehtävien valvonnan kehittämiseen. Sen lisäksi tehokkaammissa saneerauksissa kehitetään enemmän laskentajärjestelmiä. Selvimät erot ryhmien välillä ovat kustannuslaskelmien, lyhyen tähtäyksen rahoitus- ja sijoituslaskelmien sekä ei-taloudellisen suorituskyvyn laskelmien kehittämisessä. Sidosryhmillä ja niiden tuella on saneerausyrityksissä yleisesti huomattava merkitys saneerauksen onnistumiselle. Tehokkaammissa saneerauksissa erityisesti johtajilla, omistajilla ja asiakkaila on vielä enemmän merkitystä kuin muissa saneerauksissa. Yrityksen johdon, omistajien ja asiakkaiden vahva tuki ja sitoutuminen saneeraukseen voivat siten parantaa olennaisesti saneerauksen tehokkuutta.

4. Saneerauksen kokonaistehokkuus

4.1 Taloudellinen tehokkuus ja kokonaistehokkuus

Yrityksen johto käsittää saneerauksen kokonaisuudessaan onnistuneeksi, jos saneerausohjelma etenee saumattomasti sen asettamien tavoitteiden ja vaatimusten mukaisesti. Saneeraus saattaa olla taloudellisesti tehokas ja parantaa yrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä, mutta siitä huolimatta yrityksen johto voi olla saneeraukseen tyytymätön ja kokee sen kokonaisuudessaan epäonnistuneen. Yritysjohdo näkee saneerauksen yhtenä kokonaisuutena talou-

dellisia tekijöitä laajemmin, jolloin sen tyytyväisyyteen vaikuttavat tehokkuuden lisäksi monet muut tekijät. Sen vuoksi tässä luvussa analysoidaan samalla aineistolla kuin edellä niitä tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet yritysjohdon arvioon saneerauksen onnistumisesta kokonaisuudessaan. Kysymys on siten yritysjohdon arvioimasta saneerauksen kokonaistehokkuudesta, jota tässä yhteydessä nimitetään tyytyväisyydeksi saneeraukseen kokonaisuudessaan.

Suoritetussa kyselyssä yritysjohdon tyytyväisyyttä mitattiin Likertin asteikolla 1–7, jossa 1 viittaa erittäin huonoon tyytyväisyyteen (saneeraus onnistui kokonaisuudessaan erittäin huonosti) ja 7 erittäin hyvään tyytyväisyyteen (saneeraus onnistui kokonaisuudessaan erittäin hyvin). Taloudellinen tehokkuus (yhdistetty keskimääräinen vaikutus taloudellisiin tekijöihin) selittää korrelaation perusteella näin mitatusta kokonaistehokkuudesta vain 25 %. Tyytyväisyys saneeraukseen on ollut yleensä hyvä, sillä sen mediaani on 6 (onnistui kokonaisuudessaan hyvin) ja keskiarvo 5.18. Käytetyn mitta-asteikon keskikohta (4) viittaa siihen, että tyytyväisyys ei ole huono, mutta ei myöskään hyvä. Saatujen vastausten perusteella vain 23 yrityksen (27 %) tyytyväisyys on ollut korkeintaan 4. Tämän vuoksi mittarin alimmat arvot yhdistettiin ryhmittäisessä tarkastelussa siten, että sille 1–4 antaneet yritykset muodostavat oman luokkansa (heikko tyytyväisyys).

Tilinpäätöstietojen perusteella tehdyssä testissä tyytyväisyys korreloi erityisesti viimeisen vuoden sijoitetun pääoman tuotto prosenttiin (kannattavuuteen). Tyytyväisyserot toimialojen välillä eivät ole mediaanitestin perusteella tilastollisesti merkitsevät. Tästä huolimatta tyytyväisyyden jakautumisessa on havaittavia eroja. Teollisuudessa sen jakautuminen eri luokkiin on tasaisin kun taas rakentamisessa se on epätasai-

TAULUKKO 1. Saneerauksen taloudellista tehokkuutta selittävät merkittävimmät tekijät.

Tekijä\$	Tehottomat saneeraukset:			Tehokkaat saneeraukset:			Khi#
	Ala-kvartiili	Mediaani	Ylä-kvartiili	Ala-kvartiili	Mediaani	Ylä-kvartiili	
Työntekijöiden lukumäärä	1.00	4.00	9.00	4.00	7.50	13.75	0.0070
Osa-aikaisten työntekijöiden lukumäärä	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	1.50	0.0750
Liikevaihto (teuroa)	129.00	399.00	1400.00	326.25	990.00	4508.25	0.0360
Toimiala palvelu (0 tai 1)&	0.00	0.09	0.00	0.00	0.26	1.00	0.0440
Menestystekijänä tuotteiden korkea laatu (1-7)	5.00	6.00	7.00	6.00	6.00	7.00	0.0930
Menestystekijänä tuotteiden toimitusvarmuus (1-7)	5.00	6.00	7.00	6.00	7.00	7.00	0.0360
Tuotteiden hintakehityksen ennustettavuus (1-7)	4.00	4.00	5.00	4.00	5.00	5.25	0.1500
Kilpailun voimakkuus markkinoilla (1-7)	4.00	5.00	7.00	5.00	5.00	6.00	0.9560
Ulkoisten kriisin syiden ennustettavuus (1-7)	2.00	3.00	4.00	2.00	4.00	5.00	0.3520
Kriisin yllättävyys yritysjohdolle (1-7)	2.00	3.00	4.00	2.00	4.00	5.25	0.0870
Kriisiin synn: tehtävien suunnittelu (1-7)	2.00	3.00	4.00	2.50	4.00	5.00	0.0170
Kriisiin synn: toimintatapojen suunnittelu (1-7)	2.00	4.00	5.00	3.00	4.00	6.00	0.2790
Kriisiin synn: strategisten hankkeiden suunnittelu (1-7)	2.00	4.00	6.00	2.75	4.00	6.00	0.5990
Kriisiin synn: tehtävien toteutus (1-7)	1.75	3.00	5.00	2.00	4.00	6.00	0.2370
Kriisiin synn: toimintatapojen toteutus (1-7)	2.00	4.00	5.00	3.00	4.00	6.00	0.0580
Kriisiin synn: strategisten hankkeiden toteutus (1-7)	2.00	4.00	6.00	3.00	4.00	6.00	0.6620
Kriisiin synn: tehtävien valvonta (1-7)	2.00	3.00	4.00	2.00	5.00	6.00	0.0110
Kriisiin synn: toimintatapojen valvonta (1-7)	2.00	4.00	5.00	2.50	5.00	6.00	0.0490
Kriisiin synn: strategisten hankkeiden valvonta (1-7)	2.00	4.00	5.00	2.00	5.00	6.00	0.2800
Toteutettujen ja suunnitelmassa esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	6.75	0.0070
Toimenpide: turhien toimintojen karsinta (1-7)	3.00	5.00	6.00	4.75	6.00	7.00	0.0320
Toimenpide: keskittyminen ydintoimintaan (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	7.00	7.00	0.0050
Toimenpide: toiminnan valvonnan tehostaminen (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0020

Toimenpide: toiminnan suunnittelun tehostaminen (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0040
Toimenpide: työvoiman sopeuttaminen tuotantoon (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0540
Toimenpide: tuotteiden hintatason nostaminen (1-7)	4.00	4.00	5.00	4.00	5.00	6.00	0.0190
Toimenpide: vanhojen tuotteiden parantaminen (1-7)	3.00	4.00	5.00	2.50	5.00	6.00	0.0820
Toimenpide: myyntiä edistävien kulujen karsinta (1-7)	2.00	4.00	5.00	2.00	4.00	6.00	0.9420
Toimenpide: tuotantotoiminnan kulujen karsinta (1-7)	4.00	4.00	5.00	3.00	5.00	6.00	0.8420
Toimenpide: hallinnon kulujen karsinta (1-7)	3.00	4.00	5.00	3.00	5.00	6.00	0.6060
Toimenpide: velkojen leikkaaminen (1-7)	2.00	4.00	6.00	4.75	6.00	7.00	0.0030
Toimenpide: laskujen maksamisen hidastaminen (1-7)	2.00	3.00	4.00	1.00	2.00	4.00	0.0700
Toimenpide: velkarakenteen muuttaminen edullisemmaksi (1-7)	2.00	4.00	5.00	4.00	5.00	6.00	0.0160
Puutteiden korjaus: tehtävien suunnittelu (1-7)	3.00	4.00	5.00	3.00	5.00	6.00	0.0410
Puutteiden korjaus: toimintatapojen suunnittelu (1-7)	3.00	4.00	5.00	4.00	5.00	6.00	0.0130
Puutteiden korjaus: tehtävien toteutus (1-7)	4.00	4.00	5.00	3.50	5.00	6.00	0.0180
Puutteiden korjaus: toimintatapojen toteutus (1-7)	4.00	4.00	5.00	3.75	6.00	6.00	0.0070
Puutteiden korjaus: tehtävien valvonta (1-7)	3.75	4.00	5.00	3.00	5.00	6.00	0.0890
Muutos: kustannuslaskelmat (1-7)	3.00	4.00	5.00	3.75	5.00	6.00	0.0660
Muutos: lyhyen tähtäyksen rahoituslaskelmat (1-7)	3.00	4.00	5.00	3.00	5.00	6.00	0.0440
Muutos: lyhyen tähtäyksen sijoituslaskelmat (1-7)	3.00	4.00	5.00	2.75	5.00	6.00	0.0430
Muutos: Ei-taloudellisen suorituskyvyn laskelmat (1-7)	2.00	3.00	4.00	2.00	4.00	6.00	0.0210
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: johtajat (1-7)	5.00	6.00	6.00	6.00	6.00	7.00	0.0000
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: omistajat (1-7)	5.00	6.00	7.00	6.00	6.00	7.00	0.0030
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: työntekijät (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0460
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: asiakkaat (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0040
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: tilintarkastaja (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0160

Selite:

§ = Mitta-asteikko 1-7 kuvaa ominaisuuden, toimenpiteen tai merkityksen voimakkuutta (1 = heikko & 7 = erittäin suuri).

= Kruskal-Wallis test.

& = Mediaanin sijasta esitetty keskiarvo (kaksiluokkainen muuttuja).

sin. Rakennusyritysten tyytyväisyys on kolmasosassa (33 %) tapauksia heikko ja kolmasosassa (33 %) erittäin hyvä. Palveluyrityksistä yli 56 % raportoi, että tyytyväisyys saneeraukseen on hyvä tai erittäin hyvä ja vain 12 % pitää sitä heikkona (1–4).

4.2 Kokonaistehokkuuteen (tyytyväisyyteen) vaikuttavat tekijät

Taulukossa 2 on esitetty tilastolliset jakaumat tekijöistä, joilla on merkitystä yritysten tyytyväisyyteen saneerauksen toteuttamiseen kokonaisuudessaan (kokonaistehokkuus). Yritykset on taulukossa jaettu kahteen ryhmään siten, että luokkaan 1 (ei-tyytyväiset) kuuluvat yritykset, joiden tyytyväisyys on korkeintaan 4 (saneeraus ei ole kokonaisuudessaan onnistunut heikosti, eikä hyvin). Loput yritykset (5–7) kuuluvat luokkaan 2 (tyytyväiset). Yrityksen johtajalla on merkitystä tyytyväisyyteen. Tyytyväisissä saneerausyrityksissä johtajalla on enemmän kokemusta yrityksestä, mutta vähemmän ammatillista koulutusta. Sen lisäksi näillä yrityksillä on enemmän työntekijöitä ja ne tuottavat enemmän liikevaihtoa kuin muut. Yrityksen koko vaikuttaa siten positiivisesti tyytyväisyyteen.

Yrityksen toimintaympäristön tekijöillä (toimiala, kilpailustrategia, epävarmuus) on myös tilastollisesti merkitsevä vaikutus tyytyväisyyteen. Palvelualan, erilaistamista kilpailustrategiana käyttävät ja tuotteiden laatua menestystekijänä korostavat yritykset ovat tyytyväisiä saneeraukseen useammin kuin muut. Markkinoilla vallitsevan kilpailun voimakkuudella ei ole merkitsevää vaikutusta saneerauksen kokonaistehokkuuteen. Kriisin ulkoiset syyt ovat ei-tyytyväisissä yrityksissä muita vahvemmin säästösten ja lakien kehittyminen, teknologian kehittyminen tai raaka-aineiden saannin kehittyminen. Nämä ovat tekijöitä, joihin yrityksen on

suhteellisen vaikea joustavasti sopeutua ja säilyttää kilpailukykyä. Kriisin sisäisistä syistä tilastollisesti merkitsevä tekijä on vaikeudet os-totoiminnassa, joista ei-tyytyväisissä yrityksissä kärsitään enemmän. Tämän tekijän merkitys saattaa selittyä toimialaeroilla.

Tyytyväiset ja ei-tyytyväiset yritykset eroavat merkittävästi saneerauksessa käytettyjen keinojen suhteen. Ydintoimintaan keskittymisellä tai valvonnan ja suunnittelun kehittämisellä ei ole merkitsevää vaikutusta tyytyväisyyteen. Ne ovat aktiivisia keinoja, joiden ansiosta yritys voi jatkaa toimintaansa (ohjelman läpivienti) ja myös parantaa taloudellisia toimintaedellytyksiään (taloudellinen tehokkuus), mutta ei kokonaistehokkuutta. Tutkimuksen ensimmäinen hypoteesi ei siten toteudu, kun tehokkuutta mitataan saneerauksen onnistumisella kokonaisuudessaan. Ei-tyytyväisissä yrityksissä käytetään huomattavasti enemmän hintatason laskua saneeraustoimenpiteenä kuin toisessa ryhmässä. Sen lisäksi ne panostavat enemmän uusiin tuotteisiin, varaston kierron nopeuttamiseen ja omaisuuden realisointiin. Nämä ovat sellaisia toimenpiteitä, jotka ovat yrityksen näkökulmasta vaikeita toteuttaa tai niiden tavoitteiden vastaisia. Ne heikentävät siten tyytyväisyyttä saneeraukseen.

Tyytyväisissä yrityksissä vakuudettomien velkojen leikkaaminen (velkajärjestely) nousee selvästi tärkeämmäksi toimenpiteeksi kuin ei-tyytyväisissä. Velkojen riittävä leikkaaminen on siten merkittävä keino luoda saneerattavalle yritykselle pelivaraa, joka paitsi varmistaa yrityksen toiminnan jatkamisen, myös parantaa saneerauksen onnistumista kokonaisuudessaan. Se on teknisesti yksinkertainen toteuttaa ja vastaa yrityksen tavoitteita. Tämä tulos tukee siten tutkimuksen toista hypoteesia velkajärjestelyn positiivisesta merkityksestä.

Toteutettujen ja saneerausohjelmassa suunniteltujen toimenpiteiden vastaavuus on tyytyväisissä yrityksissä olennaisesti korkeammalla tasolla kuin ei-tyytyväisissä. Tämä vastaavuus on tilastollisesti merkitsevin tyytyväisyyteen vaikuttava tekijä. Tyytyväisissä yrityksissä toteutetaan selkeämmin juuri ne toimenpiteet, joista saneerausohjelmassa on sovittu. Ei-tyytyväisissä yrityksissä saneerausohjelmaa laadittaessa ei ole tunnistettu kaikkia olennaisia vaikeuksia ja etsitty niille ratkaisuja, tai saneerauksen aikana on ilmennyt kokonaan uusia vaikeuksia, joihin ei ole osattu varautua ja joiden vuoksi yritys ei ole tyytyväinen saneeraukseen. Jos kaikki menee saneeraussuunnitelman mukaisesti, yritys on tyytyväinen. Jos yritys joutuu tekemään saneerauksessa toimenpiteitä, joita ei esitetty suunnitelmassa, tyytyväisyys heikkenee.

Tyytyväisyys saneeraukseen riippuu merkittävästi kaikkien sidosryhmien sitoutumisesta ja tuesta. Tyytyväisissä yrityksissä arvioidaan kaikkien sidosryhmien vaikutus saneerauksen toteuttamiseen merkitsevämmäksi kuin ei-tyytyväisissä. Tyytyväisissä yrityksissä kaikki sidosryhmät ovat saneerausohjelman takana ja tukevat sen toteuttamista. Merkitsevimmät erot tyytyväisten ja ei-tyytyväisten yritysten välillä ovat rahoittajan, valvojan, johtajien ja omistajan merkityksessä. Myös verottajan merkitys on tyytyväisissä yrityksissä olennaisen korkea. Tavoitteita vastaavan saneerausohjelman toteuttaminen edellyttää usein rahoittajan ja verottajan joustavuutta, jolloin yritykselle voidaan luoda saneerausohjelmaan riittävästi rahoituksellista pelivaraa. Tulokset korostavat sitä perinteistä näkemystä, että yritys on eri sidosryhmien yhteistyömuoto. Mitä paremmin yhteistyö eri sidosryhmien kanssa sujuu, sitä paremmin myös saneeraus yritysten mielestä toteutuu.

Kriisin syiden havaittavuudella tai yllätyksellisyydellä ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta tyytyväisyyteen. Kriisin lähestyminen on havaittu tyytyväisissä ja ei-tyytyväisissä yrityksissä suunnilleen yhtä selvästi, eikä kriisi ole tullut suurena yllätyksenä. Keskeinen ero ryhmien välillä on siinä, että tyytyväisissä yrityksissä yrityksen johto on ryhtynyt nopeasti kriisin edellyttämiin toimenpiteisiin ja hakenut yritys-saneeraukseen suhteellisen pian kun taas ei-tyytyväisissä yrityksissä johto on reagoinut huomattavasti hitaammin. Tyytyväisissä yrityksissä johto on ryhtynyt toimenpiteisiin keskimäärin 2 kuukauden kuluttua kriisin havaitsemisesta kun ei-tyytyväisissä yrityksissä se on vienyt 7 kuukautta. Vastaavat viiveet saneeraukseen hakemisessa ovat tyytyväisissä yrityksissä keskimäärin 15 kuukautta ja ei-tyytyväisissä lähes kaksi vuotta (22 kuukautta). Nopeudella on keskeinen merkitys tyytyväisyydelle. Kun yritysjohto havaitsee kriisin lähestyvän, sen pitää ryhtyä toimenpiteisiin mahdollisimman pian ja jättää myös nopeasti hakemus yrityssaneeraukseen, mikäli toimenpiteet ovat riittämättömiä. Mitä nopeammin yritys aloittaa kriisin havaitsemisen jälkeen yrityssaneerauksen, sitä korkeammaksi nousee saneerauksen kokonaistehokkuus.

4.3 Saneeraustyytyväisyyden selittäminen

Saneeraustyytyväisyyteen vaikuttavien tekijöiden perusteella on mahdollista kehittää tilastollinen malli tyytyväisyyden selittämiseksi. Taulukossa 3 on esitetty kaksi erilaista mallia, joista ensimmäinen on logistinen regressiomalli. Logistisessa 2-luokkaisessa regressiomallissa johdetaan kaava, joka osoittaa ehdollisen todennäköisyyden sille, että yrityksen on tyytyväinen saneeraukseen (yritys kuuluu tyytyväisten ryhmään). Mallin johtamisessa annetaan sama painoarvo tyytyväisille ja ei-tyytyväisille yrityksille

TAULUKKO 2. Saneerausyytyvyyttä selittävät merkittävimmät tekijät.

Tekijä	Ei-tyytyväiset yritykset:				Tyytyväiset yritykset:			
	Ala-kvartiili	Mediaani	Ylä-kvartiili	Kvartiilit:	Ala-kvartiili	Mediaani	Ylä-kvartiili	Khi:#
Työkokemus saneerattavassa yrityksessä (1-7)	4.00	6.00	7.00		6.00	7.00	7.00	0.0150
Ei tutkintoon perustuvaa ammattikoulutusta (0 tai 1)&	0.00	0.04	0.00		0.00	0.19	0.00	0.0560
Työntekijöiden lukumäärä	1.75	4.00	12.00		3.00	7.00	13.75	0.0550
Liikevaihto (teuroa)	193.25	411.00	1145.00		280.50	935.00	4793.75	0.0960
Logaritminen työntekijöiden lukumäärä	0.52	1.39	2.48		1.10	1.95	2.62	0.0550
Toimiala palvelu (0 tai 1)&	0.00	0.07	0.00		0.00	0.23	0.00	0.0780
Markkinastrategia edelläkävijä (0 tai 1)	0.00	0.00	0.00		0.00	0.06	0.00	0.1720
Kilpailustrategia erilaistaminen (0 tai 1)&	0.00	0.21	0.00		0.00	0.44	1.00	0.0450
Menestystekijänä tuotteiden korkea laatu (1-7)	5.00	6.00	7.00		6.00	6.00	7.00	0.0280
Raaka-aineiden saannin kehittymisen ennakoinnin tarkkuus (1-7)	4.00	5.00	6.00		4.00	4.00	5.00	0.0420
Kilpailun keskimääräinen voimakkuus (1-7)	4.00	6.00	6.00		4.00	5.00	6.00	0.6170
Kriisin syynä säädösten ja lakien kehittyminen (1-7)	2.00	2.00	4.00		1.00	2.00	3.00	0.0180
Kriisin syynä teknologian kehittyminen alalla (1-7)	2.00	2.50	4.00		1.00	2.00	3.00	0.0990
Kriisin syynä raaka-aineiden saannin kehittyminen (1-7)	1.00	2.00	4.00		1.00	1.00	3.00	0.0310
Kriisin syynä ostotoiminnan vaikeudet (1-7) (sisäinen)	2.00	4.00	6.00		1.00	2.50	5.00	0.0210
Toteutettujen ja suunn. esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1-7)	3.25	4.00	5.00		5.00	6.00	7.00	0.0000
Toimenpide: keskittyminen ydintoimintaan (1-7)	5.00	5.50	6.75		5.00	6.00	7.00	0.3080
Toimenpide: toiminnan valvonnan tehostaminen (1-7)	4.00	5.00	6.00		4.00	6.00	6.25	0.3130
Toimenpide: toiminnan suunnittelun tehostaminen (1-7)	4.00	5.00	6.00		4.50	6.00	7.00	0.2770
Toimenpide: laskentajärjestelmien kehittäminen (1-7)	4.00	5.00	5.00		4.00	5.00	6.00	0.5570
Toimenpide: tuotteiden hintatason laskelminen (1-7)	2.00	3.50	4.00		1.00	1.50	3.00	0.0010
Toimenpide: uusien tuotteiden kehittäminen (1-7)	4.00	5.00	6.00		2.00	4.00	6.00	0.0740

Toimenpide: varaston kierron nopeuttaminen (1-7)	4.00	5.00	6.00	1.00	4.00	5.00	0.0020
Toimenpide: varaston realisointi (1-7)	2.25	4.00	6.00	1.00	2.00	4.00	0.0060
Toimenpide: käyttöomaisuuden realisointi (1-7)	2.00	4.00	6.00	1.00	2.00	4.25	0.0630
Toimenpide: velkojen leikkaaminen (1-7)	2.00	4.00	6.00	3.75	6.00	7.00	0.0700
Muutos: hinnoittelulaskelmia kehitetty (1-7)	1.25	5.00	5.75	4.00	5.00	6.00	0.1170
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: selvittäjä (1-7)	3.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0190
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: valvoja (1-7)	2.00	4.00	6.00	4.75	6.00	7.00	0.0030
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: johtajat (1-7)	5.00	6.00	6.00	5.50	6.00	7.00	0.0030
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: omistajat (1-7)	4.00	6.00	6.00	6.00	6.00	7.00	0.0030
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: työntekijät (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0050
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: asiakkaat (1-7)	4.00	5.00	5.25	4.50	6.00	7.00	0.0050
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: rahoittajat (1-7)	2.00	4.00	5.00	3.00	5.00	7.00	0.0010
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: verottaja (1-7)	2.00	3.00	5.00	4.00	5.00	6.00	0.0050
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: tilintarkastaja (1-7)	4.00	5.00	6.00	5.00	6.00	7.00	0.0130
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: tilitoimisto (1-7)	4.00	4.00	6.00	4.00	6.00	7.00	0.0140
Yksityistalouden vaikeuksien merkitys saneeraukseen (1-7)	1.00	2.00	5.00	1.00	1.00	4.00	0.5080
Kriisin syiden havaittavuus (1-7)	2.00	5.00	6.00	3.00	4.00	5.00	0.3820
Kriisin yllätyksellisyys johdolle (1-7)	2.00	3.00	5.00	2.00	3.00	4.25	0.9710
Viive kriisin havaitsemisesta saneeraukseen hakuun (kk)	8.75	22.50	39.00	6.00	15.00	22.00	0.0710
Viive kriisin havaitsemisesta toimintaan ryhtymiseen (kk)	3.75	7.00	18.75	1.00	2.00	6.00	0.0070
Viive kriisin havaitsemisesta ohjelman vahvistamiseen (kk)	14.50	30.00	46.50	10.50	19.00	30.75	0.1040
Saneerausohjelmaa toteutettu nyt (vuosia)	4.00	6.00	7.00	5.00	6.00	7.00	0.5130

Selite:

§ = Mitta-asteikko 1-7 kuvaa ominaisuuden, toimenpiteen tai merkityksen voimakkuutta (1 = heikko & 7 = erittäin suuri).

= Kruskal-Wallis test.

& = Mediaanin sijasta esitetty keskiarvo (kaksiluokkainen muuttuja).

(painotettu estimointi). Mallin muuttujat on valittu edellisen taulukon muuttujista askeltaen siten, että ensin malliin on otettu tilastollisin perustein paras muuttuja, jonka jälkeen malliin on lisätty muuttujia niiden paremmuusjärjestyksessä kunnes mallin tilastollisia ominaisuuksia ei enää voida parantaa. Logistisen regressiomallin logit lasketaan sijoittamalla malliin siinä esiintyvät muuttujat seuraavasti:

$$L = -17.555$$

- + 0.973 • Toteutettujen ja suunnitelmassa esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1–7)
- + 1.002 • Merkitys saneerauksen onnistumiselle: rahoittajat (1–7)
- 0.931 • Toimenpide: varaston realisointi (1–7)
- + 1.734 • Menestystekijänä tuotteiden korkea laatu (1–7)
- + 1.444 • Logaritminen työntekijöiden lukumäärä,

joka sijoitetaan logistiseen funktioon tyytyväisten yritysten ryhmään kuuluvuuden todennäköisyyden laskemiseksi:

$$P = 1/(1 + e^{-L})$$

Jos tyytyväisten yritysten ryhmään kuulumisen todennäköisyys (P) on yli 0.5 (kriittinen arvo), yritys luokitellaan tyytyväiseksi 2-luokkaisessa luokittelussa.

Mallin mukaan yritys on tyytyväinen saneerauksen onnistumiseen kokonaisuudessaan sitä todennäköisemmin, 1) mitä paremmin käytännössä tehdyt saneeraustoimenpiteet vastaavat suunnitelmassa esitettyjä toimenpiteitä, 2) mitä enemmän rahoittajilla on merkitystä saneerauksen onnistumiselle, 3) mitä vähemmän saneerauksessa käytetään varaston realisointia, 4)

mitä enemmän yritys painottaa toiminnassaan menestystekijänä tuotteiden korkeaa laatua ja 5) mitä enemmän yrityksellä on työntekijöitä. Kriittisellä arvolla (0.5) käytetystä havaintoaineistosta (80 yritystä) yrityksistä luokitellaan oikein lähes 90 %. Mallin luokittelun tarkkuuskerroin on erittäin korkea. Kuviossa 1 on esitetty mallin tuottama ROC-käyrä, jonka mukaan lähes 80 % tyytyväisistä yrityksistä saa suuremman ehdollisen todennäköisyyden P kuin yksikään ei-tyytyväinen yritys. Malli luokittelee yritykset erittäin tehokkaasti tyytyväisiin ja ei-tyytyväisiin yrityksiin. Sen luokittelukyky on verrattavissa Laitisen (2009) malliin.

Toinen taulukossa esitetty malli on lineaarinen regressiomalli, jossa valittujen muuttujien avulla selitetään tyytyväisyyttä saneeraukseen. Tyytyväisyyttä mitataan nyt 7-portaisella asteikolla, missä 1 = erittäin huono tyytyväisyys (onnistunut erittäin huonosti) ja 7 = erittäin hyvä tyytyväisyys (onnistunut erittäin hyvin). Muuttujat on valittu malliin yksi kerrallaan askeltaen siten, että mallille saadaan paras mahdollinen suorituskyky tyytyväisyyden selittämisessä. Muuttujien lisääminen malliin lopetetaan kun parhaimmat uudet muuttujaehdokkaat eivät enää ole tilastollisesti merkitseviä. Malli antaa suoraan ennusteen tyytyväisyydelle T (1–7) sijoittamalla malliin muuttujat seuraavasti:

$$T = 2.059$$

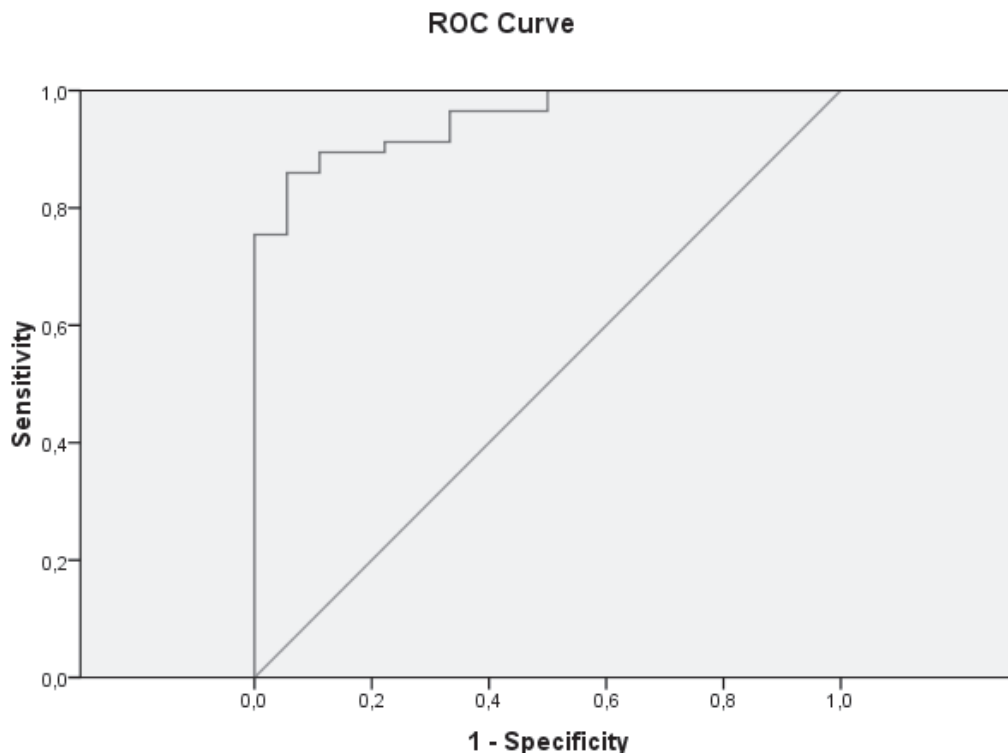
- + 0.477 • Toteutettujen ja suunnitelmassa esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1–7)
- + 0.206 • Merkitys saneerauksen onnistumiselle: rahoittajat (1–7)
- 0.207 • Toimenpide: varaston realisointi (1–7)
- + 0.270 • Logaritminen työntekijöiden lukumäärä

Tämä yksinkertainen regressiomalli selittää lähes puolet (45 %) saneeraustyytyväisyydestä. Se osoittaa, että saneeraus onnistuu kokonaisuudessaan sitä paremmin, 1) mitä paremmin käytännössä toteutetut ja suunnitellut sa-

neeraustoimenpiteet vastaavat toisiaan, 2) mitä enemmän rahoittajilla on merkitystä saneerauksen onnistumiselle, 3) mitä vähemmän toimenpiteenä käytetään varaston realisointia ja 4) mitä enemmän yrityksessä on työntekijöitä.

TAULUKKO 3. Kehitetyt mallit saneerauksen kokonaistehokkuuden selittämiseksi.

1. Logistinen regressiomalli (ehdollinen todennäköisyys saneerauksen onnistumiselle kokonaisuudessaan)				
Muuttuja	Kerroin	Keskivirhe	Waldin testi	p-arvo
Toteutettujen ja suunn. esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1–7)	0.973	0.447	4.747	0.029000
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: rahoittajat (1–7)	1.002	0.354	8.017	0.005000
Toimenpide: varaston realisointi (1–7)	–0.931	0.33	7.945	0.005000
Menestystekijänä tuotteiden korkea laatu (1–7)	1.734	0.635	7.452	0.006000
Logaritminen työntekijöiden lukumäärä	1.144	0.43	7.073	0.008000
Vakio	–17.555	5.526	10.092	0.001000
Nagelkerken selitysaste	0.7560			
Ei-tyytyväinen yritys luokiteltu ei-tyytyväiseksi	88.90			
Tyytyväinen yritys luokiteltu tyytyväiseksi	87.70			
Kaikista havainnoista luokiteltu oikein	88.30			
Tarkkuuskerroin	0.9020			
2. Lineaarinen regressiomalli (saneerauksen onnistuneisuuden kokonaisuudessaan 1–7 selittäminen)				
Muuttuja	Kerroin	Keskihajonta	t-testi	p-arvo
Vakio	2.059	0.669	3.080	0.003000
Toteutettujen ja suunn. esitettyjen toimenpiteiden vastaavuus (1–7)	0.477	0.105	4.558	0.000000
Merkitys saneerauksen onnistumiselle: rahoittajat (1–7)	0.206	0.071	2.910	0.005000
Toimenpide: varaston realisointi (1–7)	–0.207	0.072	–2.886	0.005000
Logaritminen työntekijöiden lukumäärä	0.270	0.107	2.529	0.014000
Selitysaste	0.453			
F-testisuure	14.706			
p-arvo	0.000000			

KUVIO 1. Saneerauksen onnistumista kuvaavan logistisen regressiomallin ROC-käyrä.

Selite:

Sensitivity = Niiden tyytyväisten yritysten osuus, joilla tyytyväisten ryhmään kuuluvuuden todennäköisyys ylittää raja-arvon.

1-Specificity = Niiden ei-tyytyväisten yritysten osuus, joilla tyytyväisten yritysten ryhmään kuuluvuuden todennäköisyys ylittää raja-arvon.

5. Yhteenveto

Suomessa on ollut yrityssaneerauslainsäädäntö (YSL) voimassa kohta 20 vuotta. Edellisen laman aikana tätä pelastusrengasta ei vielä ollut ja laman kourissa kamppailevat yritykset ajautuivat 1990-luvun taitteessa suurin joukoin konkurssiin. Tämän laman aikana hakemukset yrityssaneeraukseen ovat kasvaneet räjähdysmäisesti. Kun yrityssaneeraukseen haki 2006–2008 vuositain noin 300 yritystä, on hakijoita ollut vuosina 2009–2010 yli 500. Tämä osoittaa, että

yrityssaneerauslaki on erittäin tarpeellinen erityisesti laman aikana. Se antaa elinkelpoisille yrityksille mahdollisuuden selviytyä laman yli. Perusongelmaksi saneerauksessa on muodostunut elinkelpoisten yritysten valinta saneeraukseen ja sopivien saneerauskeinojen valinta. Tähän liittyviä tutkimuksia on tehty erittäin vähän ja ne käsittelevät vain harvoin yritysten saneerausta laman aikana, mikä on poikkeuksellisen haasteellista.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli arvioida pienyritysten lakiperusteisen yrityssaneerauksen tehokkuuteen vaikuttavia tekijöitä laman aikana. Saneerauksen tehokkuus jaettiin tutkimuksessa taloudelliseen tehokkuuteen (vaikutus taloudellisiin tunnuslukuihin) ja kokonaistehokkuuteen (saneerauksen onnistuminen kokonaisuudessaan). Tutkimus toteutettiin lähettämällä vuonna 2009 kysely 258 yrityssaneerauksessa olevan yrityksen johtajalle, joista kyselyyn 38 %. Tulokset osoittavat, että yrityssaneeraus on olennaisesti tehostanut yritysten taloudellisia toimintaedellytyksiä. Toimintaedellytyksistä saneerauksen vaikutus on ollut heikoin kasvun tehostamisessa. Tämä on luonnollinen tulos, sillä lama heikentää olennaisesti pienyritysten kasvumahdollisuuksia. Sen lisäksi saneerauksen eräs keskeisimmistä toimintatavoista on pysähdyttää yrityksen kasvu saneerausta käynnistettäessä. Tulokset osoittavat myös, että saneeraus on kokonaisuudessaan onnistunut hyvin ja yritysjohdajat ovat siihen tyytyväisiä.

Tutkimuksen tulokset tukevat esitettyä hypoteesia siitä, että saneeraus tapahtuu taloudellisesti tehokkaammin, jos siinä käytetään aktiivisia saneeraustoimenpiteitä ja vahvaa velkajärjestelyä. Sen sijaan yrityssaneerauksen kokonaistehokkuuteen aktiivisten keinojen merkitys on vähäinen, eikä tulos siten niiltä osin anna tukea esitetyle hypoteesille. Yritykset ovat saneeraukseen kokonaisuudessaan sitä enemmän tyytyväisiä, mitä enemmän siinä käytetään velkajärjestelyä ja mitä vähemmän vaihto-omaisuuteen liittyviä toimenpiteitä, tuotteiden hinnan laskua ja uusien tuotteiden kehittämistä. Sekä taloudellisen tehokkuuden että kokonaistehokkuuden osalta tulokset tukevat siten toista tutkimuksen hypoteesia siitä, että velkajärjestely on tehokas saneerauskeino. Erityisesti laman aikana on saneerauksen onnistumiselle tärkeää,

että yritykselle annetaan pelivaraa vahvan velkajärjestelyn avulla. Se antaa yritykselle aikaa parantaa kannattavuutta ja muita toimintaedellytyksiä liiketoiminnan saneerauksen avulla. ■

Lähdeluettelo

- BULOW, J. & J. SHOVEN** (1978). The bankruptcy decision. *Bell Journal of Economics*. 9: 2. 437–456.
- CHOWDHURY, S.D. & J.R. LANG** (1996). Turn-around in small firms: an assessment of efficiency strategies. *Journal of Business Research*. 36: 2. 169–178.
- GRINER, P.H., D. MAYES & P. MCKIERNAN** (1990). The Sharpbenders: Achieving a sustained improvement in performance. *Long Range Planning*. 23: 1. 116–125.
- HAMBRICK, D.C. & S.M. SCHETER** (1983). Turn-around strategies for mature industrial-product business units. *Academy of Management Journal*. 26: June. 231–48.
- HOFFMAN, R.C.** (1989). Strategies for corporate turnaround: What do we know about them? *Journal of General Management*. 14: 3. 46–66.
- LAAKSO, T.** (2007). *Characteristics of the process supersede characteristics of the debtor explaining failure to recover by legal reorganization proceedings*. Working papers. W 434. Helsingin kauppakorkeakoulu. Helsinki.
- LAAKSO, T.** (2009). *Fatal Zero-Slack*. Global Management 2009. Achieving Excellence through an Integrated Approach. Sevilla. June 22–24, 2009.
- LAITINEN, E.K.** (2000). Long-term Success of Adaptation Strategies: Evidence from Finnish Companies. *Long Range Planning*. 33. 805–830.
- LAITINEN, E.K.** (2008). Data system for assessing probability of failure in SME reorganization. *Industrial Management & Data Systems*. 108: 7. 849–866.
- LAITINEN, E.K.** (2009). Success factors in small firm reorganization. *International Journal of Management and Enterprise Development*. 6: 3. 300–321.
- LAITINEN, E.K.** (2011). Assessing viability of Finnish reorganization and bankruptcy firms. *European Journal of Law and Economics*. 31: 2. 167–198.
- LOPUCKI, L.M. & J.W. DOHERTY** (2002). Why are Delaware and New York bankruptcy reorganizations failing? *Vanderbilt Law Review*. 55: 6. 1933–1985.
- LÅNGSTRÖM, S.** (1995). *Framgångsfaktorer i de finländska storföretagen under 1990-talskrisen*. Meddelanded från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten. A-436. Åbo Akademi. Åbo.

- O'NEILL, H.M.** (1986). Turnaround and recovery: What strategy do we need? *Long Range Planning*. 19: 1. 88–98.
- POSTON, K.M., W.K. HARMON & J.D. GRAMLICH** (1994). A test of financial ratios as predictors of turnaround versus failure among financially distressed firms. *Journal of Applied Business Research*. 10: Winter. 41–56.
- PRIHTI, A.** (1980). *Yrityksen saneeraus ja toiminnan uudelleensuuntaus*. *Ekonomia-sarja*. Weilin & Göös. Helsinki.
- ROBBINS, D.K. & J. PEARCE II** (1992). Turnaround retrenchment and recovery. *Strategic Management Journal*. 13. 287–309.
- ROUTLEDGE, J. & D. GADENNE** (2000). Financial distress, reorganization and corporate performance. *Accounting & Finance*. 40. 233–260.
- ROUTLEDGE, J. & D. GADENNE** (2004). An exploratory study of the company reorganisation decision in voluntary administration. *Pacific Accounting Review*. 16: June. 31–56.
- SCHENDEL, D.E. & G.R. PATTON** (1976). Corporate turnaround strategies: A study of profit decline and recovery. *Journal of General Management*. 3: 3. 3–11.
- SCHENDEL, D.E., G.R. PATTON & J. RIGGS** (1976). Corporate stagnation and turnaround. *Journal of Economics and Business*. 28: 3. 236–241.
- SMITH, M. & C. GRAVES** (2005). Corporate turnaround and financial distress. *Managerial Auditing Journal*. 20: 3. 304–320.
- STRANG, L.** (1998). *The Turnaround process: Conditions and strategies for a successful turnaround of firms*. Tohtorinväitöskirja. Helsingin teknillisen korkeakoulun julkaisuja. Helsinki.
- SUNDGREN, S.** (1998). Does a reorganization law improve the efficiency of the insolvency law? The Finnish experience. *European Journal of Law and Economics*. 6. 177–198.
- WHITE, M.** (1984). Bankruptcy, liquidation and reorganization. In Logue, D. (Ed.). *Handbook of modern finance*. Warren, Gorham and Lamont. New York.
- WHITE, M.** (1989). The corporate bankruptcy decision. *Journal of Economic Perspectives*. 3: Spring. 129–152.

UOLEVI LEHTINEN

Taantumakeskustelun tärkeydestä ja luonteesta

Keskustelun tausta ja merkitys

Liiketaloudellisen Aikauskirjan vuoden 2009 viimeisessä numerossa julkaistiin artikkelini ”Taantumien aiheuttama haaste kauppatieteilijöille” (LTA 3–4/2009). Esitin artikkelissa seuraavan haasteen: ”Rohkenen tämän lehden puolesta haastaa kaikki kauppatieteellisen tutkimuksen harjoittajat ja ystävät keskustelemaan taantumien/lamien liittyvistä asioista ja tapahtumista sekä erityisesti kauppatieteellisen taantumien tutkimuksen lähtökohdista, näkökulmista, sisällöstä, metodeista jne. Myös muiden tieteenalojen edustajien puheenvuorot ovat tervetulleita, jos ne liittyvät aihepiiriin. Aikauskirja toivottaa luonnollisesti tervetulleeksi myös asioita koskevat varsinaiset tutkimusartikkelit.”

Tiedelähtöistä taantumien/lamien keskustelua on pääasiassa käyty kansantaloustieteen ja kansantaloustieteilijöiden näkökulmista. En suinkaan pidä tätä keskustelua merkityksettömänä tai huonona. Keskustelu ei kuitenkaan ole näytännön tuottavan ratkaisevan merkittäviä näkemyksiä tai johtopäätöksiä taantumien ennakoim-

nin, ennaltaehkäisyn, hoidon tai jälkitoimenpiteidenkään kannalta.

Esimerkiksi kansantaloustieteilijöiden suoranaisista harharetkistä, jotka liittyvät taantumien/lamien keskusteluun, soveltuneen hyvinkin keskustelu ”uudesta taloudesta”. Tultaessa vuosittain vaihteeseen monet tieteilijät ja tietäjät alkoivat puhua sellaisesta ”uudesta taloudesta”, jossa ICT-sektorilla tapahtuva kehitys ja sen seuraukselliset vaikutukset jatkuvaan kasvuun ja suhdanne- ym. taloudellisten vaihtelujen vähäisyyden. Edes ICT-kuplan puhkeaminen vuosittain alussa ei tuonut varovaisuutta ”uutta taloutta” koskeviin keskusteluihin. Vielä vuonna 2003 talousnobelisti Robert Lucas esitti, että taantumien torjunnan ongelma on ratkaistu. Seuraavana vuonna Yhdysvaltain Keskuspankin nykyinen pääjohtaja, silloinen Princetonin yliopiston professori Ben Bernanke esitti jotakuinkin samaa. Hän myönsi satunnaisten pienten taantumien esiintymismahdollisuudet, mutta katsoi vakavien taantumien syntyamisajan olevan ohi globaaleista lamoista puhumattakaan.

UOLEVI LEHTINEN, emeritusprofessori ja -rehtori

• e-mail: uolevi.lehtinen@uta.fi

Kirjoitin jo vuonna 2000 Kauppalehteen artikkelin ”Mikä ihmeen uusi talous?” (KL 7.11.2000), jossa ihmettelin suuresti ”uutta taloutta” koskevia uskomuksia. Nykyään ei juuri kukaan näytä puhuvan ”uudesta taloudesta”, ei ainakaan ilmoittautuvan sen puolestapuhujaksi. Tämä ei olekaan mikään ihme, jos ajatellaan viimeisten vuosien talouskehitystä. Joka tapauksessa talouden vaihteluista keskusteleminen ja niiden tutkiminen tuntuu tällä hetkellä merkityksellisemmältä kuin juuri koskaan aikaisemmin.

Koska taantuma-/lamailmiöt ovat monimuotoisia ja monimutkaisia, niitä on syytä lähestyä monitieteisesti. Juuri tämän vuoksi haasteen esitinkin. On miellyttävää, että melko monenlaisen taustan omaavat henkilöt ottivat haasteen vastaan ja kirjoittivat taantumasta/lamasta omista näkökulmistaan. Yksi varsinainen tutkimusartikkelikin julkaistiin. Itsekkään jälkivisaasti arvioiden haasteen ajoitus ja kohdennus taisivat onnistua kohtuullisesti.

Kun kirjoitin haasteartikkelin syksyllä 2009, näytti siltä, että meneillään olleesta, normaalinoloisesta taantumasta selvitään ns. säällisessä ajassa. Mutta näinhän ei käynytäkään. Itse perustaantuma pitkittyi ja monimuotoistui maittain ja maiden sisällä. Esimerkiksi osan euromaista kriisiytyessä on kehittynyt ns. eurokriisi, joka saattaa monissa maissa muotoutua varsin pitkäaikaiseksi taantumaksi tai jopa lamaksi. Kriisi uhkaa levitä euroalueelta myös sen ulkopuolelle.

Vastaavanlaista taloudellis-poliittista kriisiä ei liene koettu aikaisemmin koko maailmassa. Tähän vaikuttaa globalisaation nykytila ts. koko maailman talousjärjestelmä on suuressa määrin integroitunut. Toisaalta Euroopan Unioniin (EU) ja euromaiksi hyväksyttiin hyvin monenkirjava joukko maita. Esimerkiksi Italian heikkous eli valtion velka on nykyään selvästi

suurempi kuin sen kansantuote, Espanjan työttömyysaste on selvästi yli 20 prosenttia, Ranskan julkisen talouden vaje on lähes 6 prosenttia ja Kreikan useimmat tunnusluvut ovat huonoja. Vastaavasti viennissäkin vahvalla Saksalla ja sen pankeilla on ollut varaa rahoittaa heikompia maita – ja vaikuttaa osaltaan niiden kriisien käynnistymiseen ja syventymiseen.

Kaikkia mukaan otettuja maita ei olisi alkuvaiheessa pitänyt hyväksyä euromaisiksi. Mukaan otettiin kuitenkin poliittisin perustein maita, jotka poikkesivat jo tuolloin kovin paljon taloudelliselta rakenteeltaan ja suorituskyvyltään. Integroituneessa taloudessa maiden väliset erot tulevat esiin varsin konkreettisina sekä erilaisia päätöksiä ja toimia edellyttävinä. Yhteisen raha- ja talouspolitiikan muotoileminen kaikille jäsenvaltioille sopivaksi ei nykyisellään voi onnistua. Järjestelmävika voisi korjaantua liittovaltiokehityksen myötä noudattaen yhteistä talouspolitiikkaa. Mutta tällaista kehitystä eivät tietenkään kaikki kannata.

Alun perin ajattelin kirjoittaa syntyvään taantumakirjoitussarjaan päätösartikkelin, johon sisältyisi myös jonkinmoinen yhteenvedo käydystä keskustelusta. Tämä oli aikomukseni siitakin huolimatta, vaikka jo silloin uskoin elpymisen olevan ”hidasta ja poukkoilevaa”. Lisäksi en tuolloinkaan pitänyt mahdollisena tilannetta, jossa olisi syytä pyrkiä varsinaisesti lopettamaan tai edes hillitsemään taantuma-/lamakeskustelua.

Tällä hetkellä jatkokeskustelun tärkeyttä korostaa sekin, ettei liene lainkaan yliampuvaa olettaa, että vuonna 2012 taantuma on tosiasia useissa maissa. Joissain maissa lienee paikallaan puhua lamastakin. Näyttää siltä, että jopa Suomessa kansantuotteen kasvu jää vain niukasti positiiviseksi. Edessä voi olla vuosien heikkoho talouskehitys.

Nykytilanteessa onkin sekä yleiset että ajankohtaiset syyt toivoa taantumakeskustelun jatkumista ja monipuolistumista entisestään. Taloudestahan Suomen kuten kaikkien muidenkin maiden selviytyminen perimmältään riippuu, nimenomaan rauhan aikana.

Selvytyden vuoksi todettakoon tässä yhteydessä, että seuraavassa taantumalla tarkoitetaan tilannetta, jossa maan tai alueen bruttokansantuote on laskenut vähintään kahtena peräkkäisenä vuosineljänneksenä. Lamalla tarkoitetaan tavallista pidempää ja syvempää taantumaa, kuten se tavallisesti ja hieman epämääräisesti määritellään taloustieteessä.

Esitän seuraavassa muutamia sellaisia kysymyksiä ja kommentteja, joita olisi syytä selvittää eri näkökulmista taantumapäätöksenteon taustaksi ja pohjustukseksi. Koettakoon tämä vain vaatimattomana ja hajanaisena jatkokeskustelun virittely-yrityksenä. Vaikka osa kysymyksistä lähtee käytännön päätöksenteko-ongelmien pohjalta, kysymysten avulla on muotoiltavissa myös tieteen keinoin tarkasteltavissa olevia ongelmia.

Keskustelun pääaiheita

Ovatko (taantuma)taloustieteen ja -päättöksen taustalla olevat teoriat ja mallit jollain tapaa kyseenalaisia ja/tai kyseenalaisille oletuksille perustuvia? Tähän peruskysymykseen liittyy monia alakysymyksiä. Onko taloustiedettä rakennettaessa syytä entistä enemmän jättää sivuun economic man -tyyppinen, rationalistinen ajattelu, vaikka se johtaisikin kauniista, matemaattisesti muotoilluista teorioista tinkimiseen? Missä määrin liiketaloustieteet, käyttäytymistieteet (etenkin psykologia, sosiaalipsykologia ja sosiologia) sekä muutkin tieteenalat voivat tarjota apua teorianmuodostukseen? Onhan taloudellinen käyttäytyminen luonteeltaan eräs

monimutkaisen inhimillisen käyttäytymisen erityismuoto, johon liittyvät esimerkiksi persoonallisuuden piirteet, arvot ja asenteet. Näin ollen hyvin suppeaksi arvioitavissa olevan ihmiskuvan ottaminen taloudellisen teorianmuodostuksen perustaksi voi tuntua varsin epärealistiselta jopa taloudellisessakin ympäristössä.

Entä onko mahdollista yhdistää rationalistisia (economic man -tyyppisiä) ja behavioristisia (käyttäytymistiedepohjaisia) lähtökohtia ja teorioita? Eiväthän ne ole välttämättä toisiaan poissulkevia. Esimerkiksi liiketaloudellisessa kuluttajakäyttäytymistä koskevassa teorianmuodostuksessa on käytetty hyväksi ja luotu matemaattisesti formuloituja, käyttäytymistieteellisiin lähtökohtiin perustuvia malleja.

Ovatko tarkastelutasot ja -näkökulmat tarkoituksenmukaiset? Esimerkiksi onko harrastettu liikaa makrotarkastelua ja lyöty laimin mikrotarkastelua? Kuluttajat ovat viime kädessä avainasemassa markkinoilla, mikä puoltaa mikronäkökulman merkityksellisyyttä. Onko syytä kiinnittää enemmän huomiota jakelutien eri portaisiin?

Onko maiden ja kansojen mahdollista, järkevää ja mielekästä suostua oman edustuksellisen demokratiansa kaventumiseen? Demokraattinen liikkumavara on kaventunut velkaantumisen ja muiden talouskriisiin liittyvien tekijöiden, globalisaation ja markkinavoimien vallan kasvun vuoksi. Jos esimerkiksi EU-maiden talouskuri koventuu ja EU- ja/tai euromaat muutenkin yhdentyvät tai ajautuvat liittovaltion suuntaan, maakohtainen demokraattinen pelivara supistuu organisatorisestikin. Tämä merkitsee myös EU:n ja euromaiden toimielimien muodollisen vallan ja vaikutusvallan kasvua. Mutta päätökset edellyttävät EU:n vahvaa hallitusta/komissiota, parlamenttia ja perustuslakia.

Yhdysvaltain, Kiinan ja euroryhmästä jät-

täytyneiden Euroopan maiden käyttäytyminen ilmentää osaksi myös halua itsenäiseen päätöksentekoon. Euroopan maista erityisesti Iso-Britannian käytös on perinteisesti ollut ja on tälläkin hetkellä uppiniskaista euromaiden uudistumispyrkimysten kannalta.

Päätöksenteon avoimuus lienee tärkeimpiä keinoja demokratian, kansalaisvaikuttamisen ja uskottavuuden edistämiseksi. Tämä koskee myös EU:a, jonka Lissabonin sopimus edellyttääkin avoimuutta. Päätökset pitäisi tehdä avoimesti ja lähellä kansalaisia.

Mutta toteutuuko avoimuus EU:n päätöksenteossa? Anneli Jäätteenmäen mukaan avoimuuden ongelmia on EU:n varojen käytössä, hallinnossa ja päätöksenteossa (HS 15.2.2012). Niinpä EU:n toimielimiä juridisissa asioissa avustavien oikeudellisten yksiköiden lausunnot eivät ole julkisia, vaikka jopa EU:n oma tuomioistuin on sitä vaatinut. Jäätteenmäen mukaan avoimuuden toteuttamista vastustaa komissio, joka on vaatinut asiakirjojen avoimuuden vähentämistä vedoten siihen, että asiakirjapyynnöt häiritsevät komission työtä. Mutta myös suurissa jäsenmaissa ja Etelä-Euroopan maissa on avoimuuden vastustajia. Niiden vastapuolina ovat Euroopan parlamentti ja EU:n tuomioistuin sekä Pohjoismaat.

Kysymys kestävän kehityksen ja oikeudenmukaisuuden tuomisesta osaksi talousjärjestelmää on sekä valtava että erittäin tärkeä asia, kuten YK:n pääsihteerin asettaman kestävän kehityksen paneelin puheenjohtajat Suomen presidentti Tarja Halonen ja Etelä-Afrikan presidentti Jacob Zuma kuvaavat artikkelissaan (HS 30.1.2012). Jos tarkastellaan presidenttien johdolla valmistuneen raportin Resilient People, Resilient Planet ehdotuksia, niihin liittyy esimerkiksi seuraavia suuria kysymyksiä.

Miten mitata ja hinnoitella tärkeät asiat

kuten talouspäästösten seuraukset esimerkiksi saasteet? Miten saada tiede tiennäyttäjäksi kohonnut kokonaisvaltaisempaa päätöksentekoa ilmaston muutoksen, luonnon monimuotoisuuden, vesi- ja ruokapulan sekä planeetan kantokyvyn kannalta? Miten palkita kauaskantoinen ajattelu ja toiminta? Miten kohentaa kykyä kestää vaikeita aikoja ja sopeutua niihin? Miten saada kaikki ymmärtämään tasa-arvo mahdollisuutena ja estää moninainen eriarvoisuus sekä naisten, nuorten ja köyhien syrjäytyminen? Nämä ovat sangen suuria sekä erittäin vaikeasti ja hitaasti ratkeavia ongelmia, oikeastaan ikuisuuskyymyksiä. Mutta myös ne olisi pakko ottaa lisäantähtäyksen talouspulmia, mikäli ihmiset haluavat väistää lopullisen katastrofin, taloudesakin.

Kansainväliset voimasuhteet ovat muuttaneet finanssikriisistä vuonna 2008 alkaneen taloudellisesti pahimmillaan heikon tai parhaimmillaan heikohkon ajanjakson aikana. Jatkuuko Kiinan ja muiden nousevien talousmahdientien kansainvälisen aseman vahvistuminen ennen muuta EU:n kustannuksella? EU:ssa taas Kreikka, Portugali, Irlanti, ehkä Espanja ja Italia-kin ovat menettäneet sananvaltaansa ja jossain määrin itsemääräämisoikeuttaan Saksan ja Ranskankin sananvallan vahvistuessa. Jotta syy ja seuraus -ympyrän luonne selviäisi täysin, täytynee vielä todeta, että etenkin Saksan vientimestäytymisen tuottamien miljardien sijoittaminen nykyisiin kriisimaihin osaltaan auttoi niiden kriisiytymisen liikkeellelähtöä.

Valtava, mutta melko tunnistamaton tulivuori näyttää liittyvän luottoriskijohdannaisiin (credit default swap), joita on yhteensä liikkeellä noin 30 000 miljardin dollarin nimellismäärä. Määrä vastaa puolta koko maailman kansantuotteesta. Sijoittajat pelkäävät luottoriskijoh-

dannaisista syntyviä tappioita. Ne voisivat olla paljon isompia kuin julkisten velkojen aiheuttamat tappiot, kuten toimitusjohtaja Urho Lampinen on esittänyt (HS 22.9.2011).

Eräiltä osiltaan myös palkitsemisjärjestelmät ovat vaikuttaneet talouskriisien syntymiseen. Selvä esimerkki lienee Yhdysvalloissa 2006 alkanut asuntohintojen kuplan muodostuminen ja sen sivu- ja seurannaisvaikutukset. Toivottavasti kriittinen keskustelu ja arviointi johtaa vähitellen palkitsemisjärjestelmien järjestykseen ja niihin liittyvien välittömien ja välillisten riskien vähenemiseen.

Jo aikaisemmin viittasin siihen, että vastaavanlaista pitkittynyttä taloudellis-poliittista kriisiä ei olla koettu aikaisemmin koko maailmassa. Vai onko? Jos vastaavanlaista kriisiä ei ole koettu, mitkä ovat nykykriisin erityispiirteet? Miksi vastaavanlaista kriisiä ei ole koettu aikaisemmin ja miksi se on koettu nyt?

Itse asiassa ei ole edes selvää, mistä kriisistä on kysymys. Onko kriisi järjestelmäkriisi, maksutasekriisi, velkakriisi, holtittoman taloudenpidon kriisi, demokratian korruptoitumisen kriisi vai kaikkia näitä eri tavoin eri maissa? Vai jotain muuta? Ainakin tällaisiin arkikeskustelun ja tieteellisen keskustelun aiheisiin voitaisiin pyrkiä etsimään vastauksia.

Muistutettakoon vielä, että nyt ajankoh- taisten kriisien taustalla on valtavia perusongel- mia, jotka uhkaavat nykykriisien ratkaisupyrki- myksiä. Kansainvälisen talouseliitin tammikui- sessa huipputapaamisessa World Economic Forumissa julkistettiin 469 globaalin yrityksen johtajan ja talousasiantuntijan näkemyksiin pe- rustuva tutkimus tulevaisuudesta. Siinä varoitet- tiin erityisesti, että nuorisotyöttömyys, väestön ikääntyminen ja tuloerojen kasvaminen lisäävät sortoyhteiskunnan vaaraa ihmiskunnan tulevai- suuden uhkana.

Keskustelua EU:n kriisiytymisestä ja sen hoidosta

EU:n problematiikan käsittely kuvastaa yleisem- minkin taantumaproblematiikkaa, koska myös maailmantalouden näkökulmasta EU näyttää olevan taantumakeskustelun keskiössä. Lähtö- kohtaisesti tähän vaikuttavat EU:n suuri talou- dellinen, väestöllinen, kulttuurinen jne. koko ja merkitys. Mutta kiistatta EU:ssa ja euromaissa myös eletään isoa ja syvälle kouraisevaa kriisiä, joka on vahvasti eurooppalaisen talouspolitiikan kriisi. Rahoitus, julkinen talous, yritysten kilpailukyky ja ihmisten kulutusmahdollisuudet ovat kriisiytyneet vaihtelevasti maittain ja alueit- tain. Poliittinen tahto, kyky ja nopeus sekä eri- tyisesti luottamus niihin tuntuvat olevan ala- maissa. Itsekkyys, piittaamattomuus, opportu- nismi, ahneus ja suoranaiset huiputuksetkin näyttävät lisääntyneen yhteisöllisen ajattelun kustannuksella. EU:n kansainvälinen vaikutus ja arvostus ovat alentuneet melkoisesti, kuten jo edellä esitin.

Mutta mitä Eurooppaa kohdanneen kriisin selättäminen sitten vaatii? Ainakin pitkällä tähtäyksellä edellytetään kilpailukykyistä taloutta ja toimintakykyistä yhteistyöjärjestelmää. Vaa- tiiko se talousliiton tiivistämistä? Vai onko rat- kaisua haettava EU:n poliittisesta yhdentymises- tä, kuten professori Martti Koskenniemi näyttää edellyttävän (HS 22.12.2011)? Kysymyksessä kun ei ole pelkästään taloudellinen vaan viime kädessä myös poliittinen kriisi. Poliittista yhden- tämistä tuntuu tukevan se, että vahva keskusval- ta voinee nykyistä kohtuullisemmassa aikatau- lussa päättää kriisitoimista hyvinvoinnin periaat- teesta luopumatta. Kieltämättä myös Yhdysval- tain selviytyminen taantumasta tukee samaa käsitystä. Myös itse kriisi saa kansalaiset hyväk- symään voimien kokoamisen helpommin.

Koskenniemen mukaan eri elinten toimi-

valta ja jäsenmaiden liikkumavara voitaisiin ratkaista perustuslaissa, johon voitaisiin kirjata budjettikurin ohella myös aatteellinen pyrkimys hyvinvointiin sekä Euroopan tasolla toimivaan poliittiseen järjestelmään ja kansalaisyhteiskunnan aikaansaamiseen. Tavoitteet tulee tehdä useiksi vuosiksi. Niiden pitää vahvistaa sitä, mikä Euroopassa ja eurooppalaisille on arvokasta: hyvinvointia, tasa-arvoa ja moniarvoisuutta.

Kriisiaikana on tullut pohdintaan myös muita EU:n organisointiin liittyviä kysymyksiä. Voiko EU:sta ja euroryhmästä erota ja voiko niistä erottaa? Tästä on keskusteltu erityisesti pahimmin kriisiytyneiden maiden osalta. Mikä on euroryhmän asema tulevaisuudessa? Jotkut tahot ovat nähneet siinä koko EU:n peruslinjauksia kehittävän ydinryhmän, mutta tämä tietysti edellyttää euron pelastamishalua ja pelastamisen onnistumista, mikä lienee eduksi maailmantaloudenkin kannalta. Kuinka paljon, kuinka kauan ja millä ehdoin kriisiytyneitä maita pitää tukea? Miten pitkälle menevää talouspoliittista yhtenäisyyttä ja koordinoitua toivotaan? Miten talouspoliittinen yhtenäisyys ja koordinointi hoidetaan sopimustasolla ja käytännössä? Miten edistetään tehokkaimmin EU:n etuja ja tavoitteita kansainvälisessä kanssakäymisessä?

EU:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittäminen näyttää jääneen ja jäävän taloudellisten suhdanteiden jalkoihin. Sen uskotavuutta arvioidaan nykyään pikemminkin pörseissä, luottoluokituslaitoksissa ja kansallisissa päätöksentekokelemissä kuin diplomatian ja kriisinhallinnan näyttämöillä, kuten erikoistutkija Tommi Koivula on todennut (HS 16.12.2012). Ironista asiassa on, että EU näyttää heikentäneen asemaansa ihan itse. Lohdullista taas on, että EU voi vielä saada jättämänsä tyhjiön hal-

lintaansa toimimalla nopeasti, koska muut vallat eivät ole tyhjiötä täyttäneet. Mutta onko EU:lla riittävästi kykyä ja tahtoa ripeään ulko- ja turvallisuuspoliittiseen toimintaan?

Viimeksi pitämässään kokouksessa 30.1. 2012 valtionjohtajat 25 euromaasta pääsivät sopimukseen budjettikuria kiristävästä talouspoliittisesta liitosta. Liiton ulkopuolelle jäävät toivotusti Iso-Britannia ja yllättäen Tsekin tasavalta. Liitossa olevien tavoitteena on pyrkiä pitämään talouden rakenteellinen alijäämä alle 0.5 prosentissa kansantuotteesta. Ei ole ihme, että talouskuria koetetaan kiristää, koska euroon liittyvä moraalikato syntyi jo heti vakaus- ja kehityssopimuksen tekemisen jälkeen ja se huipentui 25.11.2003, jolloin päätettiin, että suuret euromaat Saksa ja Ranska saavat rikkoa sopimuksen mukaisia julkisen talouden alijäämä sääntöjä.

Mutta pitääkö budjettikurin olla aiotun tiukka? Mitä ja milloin poikkeamia tulisi sallia? Kasvun kannalta ylitiukka "kamreerisääntely" ei ole hyväksi. Tiukan sääntelyn taustalla on vahvasti Saksan ordoliberalistinen perinne, jonka keinovalikoimassa säännöt ja kurinpitotoimet ovat keskeisessä asemassa.

Kokouksessaan valtionjohtajat hyväksyivät myös sopimuksen Euroopan pysyvästä vakausmekanismista EVM:sta. Sen sijaan Saksan ehdotus Kreikan asettamiseksi veto-oikeuden omaavan budjettikomissaarin holhoukseen ei ollut esillä varsinaisessa kokouksessa. Vain Hollannin ja Ruotsin johtajat tukivat ehdotusta. Ehdotus kuvastaa kuitenkin taloudellisesti vahvojen maiden melkoista kyllästymistä heikoimpien maiden jatkuvaan tukemiseen ja niiden epäluotettavuuteen. Riidanhaluakin on ilmassa puolin ja toisin, mikä ei lupaa hyvää.

Kansainvälisen valuuttarahaston, Maailmanpankin ja Maailman kauppajärjestön sekä kahdeksan muun johtavan järjestön johtajat il-

maisivat julkisesti huolensa talouden tasapainottamishjelmien riskeistä ja kehottivat kasvun ja työllisyyden tukemiseen. Onkin erittäin perusteltua kysyä, pitäisikö EU:kin tehdä vyön kiristämisen sijasta tai rinnalla myös jotain muuta, jotta tiukka talouskuuri ei tyrehdyttäisi kasvua eikä lisäisi sen myötä EU:n 23 miljoonan kansalaisen työttömyyttä. Ainakin useissa maissa voitaisiin pyrkiä täsmäelvytykseen. EU-johtajat lupasivatkin viime kokouksessaan auttaa pk-yrityksiä saamaan rahoitusta, purkaa kaupan rajoitteita sekä tarjota nuorille koulutus- ja harjoittelumahdollisuuksia. Käyttämättömiä 82 miljardin rakennerahastoja luvattiin hyödyntää työttömyyden hoidossa. Hyvä niin.

Vuonna 2009 hahmottelin haasteartikkelissani taantumailmiöiden analyysiviitekehiksen, jossa tarkastelutasot (toisaalta globaali-, maa-, alue- ja kuntataso sekä toisaalta toimiala-, yritys- ja kuluttaja-/asiakastaso) ja tarkastelunäkökulmat (syyt, vaikutukset, varautumistoimet ja elvytystoimet) asetettiin vastakkain (LTA 3–4/2009). Tällä tavoin saatiin 28 tarkastelukenttää. Melko pinnallisenkin tarkastelun pohjalta tuntuu aiheelliselta kysyä: Onko pitkään jatkuneille kriiseille ollut tyypillistä, että kullakin tasolla ja kustakin näkökulmasta tarkasteltavana olevat taantuma- ja muut kriisi-ilmiöt ovat hyvin erilaisia kohteesta riippuen? Jos tarkastellaan esimerkiksi eurokriisin vaikutuksia eri euromaissa, ne ovat varsin erilaisia. Tutkimuksen kannalta tämä merkitsee sitä, että aiheen rajauksessa on oltava varsin tarkka. Tässä artikkelissa se merkitsee valitettavasti sitä, että moniin esittämiini asioihin ja mielipiteisiin sisältyy aika lailla tulkinnanvaraisuutta.

Tuntuu melkein tarpeettomalta kysyä, tarvitseeko EU:n uudistaa visiotaan. Juuri sitähan EU mielestäni tarvitsee. Kokonaisvaltaisen ja vahvan pitkän ajanjakson vision keskiössä on

oltava näkemys taloudesta ja sen hoidosta, joka vaikuttaa kaikkeen muuhun toimintaan, myös edellä esitettyjen kysymysten vaatimiin ratkaisuihin. Visioitaessa ei kuitenkaan pidä unohtaa, että EU syntyi rauhanpyrkimysten pohjalta, suuren rauhanprojektina. EU:n taustana oleva kehitys perustui suuressa määrin pyrkimykseen yhdistää kansoja ja hoitaa sodan repimiä haavoja. Mutta kuka tai ketkä tuon Euroopan uuden kokonaisvaltaisen vision luovat ja miten se tapahtuu?

Edelliseen liittyvä seuraava tärkeä kysymys: Onko EU enää se liitto, johon joskus pyrittiin ja uskottiin? Hylätty on Maastrichtin kriteerit. Ne kielsivät esimerkiksi jäsenvaltioita pelastamasta budjettiasiansa huonosti hoitanutta valtiota. Hylätty on myös alkuperäinen vakaas- ja kasvuso- pimus, kun Ranska ja Saksakin olivat jättäneet noudattamatta sitä. Sopimusten mukaisia sanktioita ei ole määrätty. Euroryhmän kokouksista on tullut merkittäviä päätöksentekotapahtumia, joiden kannanotot on yleensä hyväksytty myöhemmin EU:n huippukokouksissa. Mutta halutaanko sitten aidosti ja tietoisesti mennä liittovaltionkaan suuntaan? Onko euromaiden yhteisö ollut pettymys ennako-odotuksiin verrattuna?

Keskustelua EU-maiden tilanteesta ja toimista

Mitä sitten tapahtuu EU:n eri valtioille eurokriisiä hoidettaessa? Kreikan tilanne ja kehitysnäkymät eivät näytä lupaavilta maan kovista tavoitteista huolimatta, vaikka kriisitukeakin on selvitelty jo pari vuotta. Tavoitteena on säästää, myydä valtion omaisuutta ja vähintäänkin vähentää veronkiertoa. Kysymys on itse asiassa sisäisestä devalvaatiosta. Jos toteutus ontuu, Kreikka säilyy kroonisesti kilpailu- ja maksukyvyttömänä. Kilpailukyvyyn ovat vähitellen tuhon-

neet ennen muuta palkankorotukset, runsaat julkiset menot ja niiden rahoittaminen velkarakalla, julkisen sektorin tehottomuus ja viennin yksipuolisuus. Syytä lienee myös mentaliteetti-puolella.

Alijäämien vähentäminen talouden vyönkiristuksen avulla merkitsee toki kansantalouden säästöjä. Mutta ne eivät synnytä uutta kysyntää vaan vähentävät sitä. Kasvu heikkenee. Ja sen myötä vähenee myös maksukykyisyys.

Tavoitteena on, että Kreikan velkataakka supistuu 120 prosenttiin kansantuotteesta vuoteen 2020 mennessä. Mutta kaavailtu 130 miljardin lisälainaohjelma, johon yksityiset sijoittajatkin saataneen merkittävästi mukaan, on arvioitu riittämättömäksi tämän tavoitteen saavuttamisen kannalta.

Kannattaako siis Kreikan kaltaista maata pitää toisten siivellä elävänä euromaana tai edes EU-maana? On hyvät syyt kysyä: Eikö ainakin Kreikan ja ehkä myös Portugalin osalta olisi korkea aika tunnustaa tosiasiat eli maiden maksukyvyttömyys sekä ryhtyä ainakin velkojen uudelleenjärjestelyyn ja samalla myös pankkien kansalliseen pääomittamiseen. Tämä tietysti tapahtuu, jos mentäisiin jopa globaaliin velkajärjestelyyn, jota professori Heikki Patomäki on perustellen esittänyt. Argentiinan menettelyä 2000-luvun alussa eli ulkomaan velan maksun keskeyttämistä näytetään käytettävän usein esimerkkinä maksukyvyttömyyden onnistuneesta hoidosta. Argentiinan menettelyä ei voida kuitenkaan ottaa suoraan malliksi Kreikalle, koska esimerkiksi Argentiinan talouden perusta oli selvästi vahvempi kuin Kreikan. Ja jotkuthan kärsivät Argentiinankin lainojen maksamattomuudesta.

Olisiko Kreikan saattaminen velkasaneeraukseen reilumpaa kreikkalaisiakin kohtaan kuin heidän näännyttämisenä veronkorotusten

ja menonleikkausten avulla? Edellyttääkö Saksan ja Ranskan johdon poliittinen etu Kreikan näännyttämistä? Näinhän kaikki eurovaltiot saadaan osallistumaan "solidaarisesti" Saksan ja Ranskan Kreikalle paljon lainanneiden pankkien pääomittamiseen Kreikan "pelastamisen" nimissä. Jos Kreikka sitten maksaa velkansa uudella velalla saksalaisille ja ranskalaisille pankeille, pankkien kotivaltioiden poliittisesti hankalat pääomittamisvelvoitteet voidaan unohtaa.

Mutta miten käy Irlannin, Italian, Espanjan jne., jos Kreikka ja Portugali päästetään kaatumaan? Kaatuuko tai järkkyykö niidenkin talous? Järkkyykö vähitellen koko EU:n talous? Vai pystyvätkö markkinat kokemaan esimerkiksi Kreikan ja Portugalin poistamisen tai poistumisen jonkinlaisena paiseiden puhkaisemisena? Entä mitkä ovat EU:n muutosten vaikutukset muun maailman talouteen?

On myös kehitelty eurokriisin hallinta- ja ratkaisukeinoja. Niitä ovat Euroopan kriisirahastot EVVR (väliaikainen) ja EVM (pysyvä), joiden osalta ongelmana on rahastojen koko. Pysyväksi aiotun EVM:n osalta koko olisi näillä näkymin 750 miljardia euroa. Ovatko rahastot liian pieniä ollakseen kyllin uskottavia pysäyttämään eurokriisin leviämisen? Tästä kertonee se, että EVVR:n luottoluokitusta laskettiin.

Euroopan keskuspankki EKP on helpottanut rahoituskriisiä (ainakin toviksi) tarjoamalla pankeille halpaa lainaa. Sen pankeille viime joulukuun alussa lupaamia kolmen vuoden lainoja haettiin yli ennako-odotusten eli lähes 500 miljardia euroa. Lyhyet korot ovat laskeneet tuntuvasti ja pitkät korot alentuneet hitaammin. Mutta onko tämä kestävä ratkaisu vai voiko se kääntyä myös tervehtymistä vastaan? Vai pitäisikö EKP:n sääntelyvaltaa ja tervehdyttämisvastuuta euroalueen pankkien suhteen kasvattaa?

Kansainvälinen valuuttarahasto IMF on puolestaan viestittänyt tarvitsevasa 500–600 miljardia dollaria euromailta. Tämä on edellytys sille, että rahasto voi osaltaan pitää kriisimaita edelleen pystyssä.

Eurobondeja eli euromaiden yhdessä taakamia joukkovelkakirjoja on ehdotettu erääksi kriisin hallinta- ja ratkaisukeinoksi. Mutta ovatko ne sitä? Ja ovatko ne oikeudenmukaisia eri taidolla taloutensa hoitaneita maita kohtaan? Erimielisyys on melkoinen ja sen syyt sekä periaatteellisia että itsekkäitä. Tosiasiassa eurobondeja vastaa nykyään pitkälle se, että keskuspankki on jo ostanut suuria määriä (220 miljardilla eurolla) valtioiden joukkovelkakirjoja toukokuusta 2010 lähtien ja ottanut ne tileihinsä. Onko velkakirjojen ostaminen tarkoituksenmukaista?

Ranska ja Saksakin ja vähitellen myös useat muut euromaat ovat kaavailleet rahoitusmarkkinaveroa, jonka suuruudeksi komissio ehti jo syksyllä esittää 0,1 prosenttia arvopaperien kaupasta paitsi johdannaisten osalta, joiden kaupalle ehdotettiin 0,01 prosentin veroa. Rahoitusmarkkinaveron eduiksi ainakin sen puoltajat arvioivat verotaakan jakautumisen oikeudenmukaisemmin, finanssialan spekulatiivisten piirteiden vähenemisen ja melkoiset verotulot. Mutta vähentäisikö vero tuntuvasti turhaa lyhyen tähtäimen spekulatiivista kaupankäyntiä? Aiheuttaisiko vero arvopaperikaupan pakoa niihin maihin, joissa kauppaa ei veroteta? Auki on vielä olennainen kattavuuskysymyksenkin. Eli mitkä maat tulisivat mukaan verotukseen? Yhdysvallat, Kiina ja Iso-Britannia jättäytynevät varmastikin pois rahoitusmarkkinaverottajien joukosta. Ne tekevät tämän paljolti itsekkäistä kilpailuun ja politiikkaan liittyvistä syistä.

Taloudellisen tilanteen arvioimiseksi on tehty pankkien stressitestejä ja korjailtu luotto-

luokituksia. Ovatko ne auttaneet tekemään parempia taloustilanteen arvioita ja korjaustoimenpiteitä? Sekä luottoluokituksiin että stressitesteihin kohdistuva kritiikki näyttää ainakin oikeuttavan tällaisen kysymyksen. Jo pian pääjohtajaksi tulonsa jälkeen elokuussa 2011 IMF:n Christine Lagarde vaati euromaita pääomittamaan pankkejaan, jotta euroalueen finanssikriisin leviäminen saataisiin estetyksi. Reaktio oli laimea.

Tosiasiassa EU:n komissio on jo laatinut ehdotuksen pankkien kriisihallintadirektiiviksi, mikä ei olekaan hämmästyttävää, kun finanssi- ja velkakriisit ovat jatkuneet kohta neljä vuotta. Direktiiviehdotusta ei ole kuitenkaan vielä päästetty julkisuuteen. Tietävästi sen pohjana ovat kuitenkin seuraavat kaksi olennaista kysymystä: Miksi veronmaksajien pitää maksaa ongelmien aiheuttaneen pankkisektorin laskut, kun pankit itse ovat ottaneet ongelmiin johtaneen riskin? Miksi sallitaan niin suurten pankkien olemassaolo, joiden kaatuminen voi vaarantaa koko pankkijärjestelmän ja maailmantalouden tasapainon? Ainakin kysymykset vaikuttavat järkeviltä.

Direktiiviä koskevien ennakkotietojen mukaan kriisinhoitoon tarvittavat varat kerättäisiin maittain pankeilta etukäteen. Viranomaiset saisivat varsin laajat valtuudet puuttua pankkien toimintaan, jos pankki ylittäisi lakisääteiset vakavaraisuusrajat. Esimerkiksi kriisiytyneiden pankkien velkoja voitaisiin leikata aina ja myös osakkeenomistajat kärsivät tappioita. Pankkien edellytetään laativan oman suunnitelmansa kriisin varalle, joten vaarallisen suuretkaan pankit eivät voisi odottaa veronmaksajien kriisiapua ns. tumput suorana. Monia kysymyksiä kuten valvovan viranomaisen nimeäminen jää vielä myöhempään keskusteluun.

Myös muita kriisin hallinta- ja ratkaisukei-

noja on ehdotettu. Mainittakoon tässä vain, että tri Sakari Puisto ehdotti ja perusteli koko rahajärjestelmän kytkemistä jälleen kultakantaan, koska paperirahajärjestelmässä keskuspankit ovat voineet kasvattaa luottokantaa melkein rajattomasti ja aiheuttaa illuusion uudesta varallisuudesta (HS 11.1.2012). Tämä illuusio on puolestaan johtanut ylisuureen kulutukseen, riskinottoon ja investointien määrään, mikä johtaa kestävämmään tilanteeseen.

EU:n ja EU-maiden on otettava toiminnassaan huomioon myös kehittyvien maiden velkaongelmat. Tavoitteena tällöin on oltava, etteivät EU-maat suurena lainoista johtuvia lisäriskejä kehittyvissä maissa.

Keskustelua Suomen tilanteesta ja toimista

EU:n ja euroalueen synkeässä talousmaisemassa Suomen kuva on valoisimmasta päästä, mistä kertoo myös parhaan luottoluokituksen säilyminen. EU:n taluspulmat vaikuttavat kuitenkin Suomen taloustilanteeseen monella tapaa.

Ehkä tärkeintä on, ettei vienti EU:hun vedä. Kauppa- ja vaihtotaseet ovat viime vuonna kääntyneet miinukselle. Kauppatase oli 3,6 miljardia euroa alijäämäinen, kun se oli vielä vuonna 2010 yli 500 miljoonaa euroa ylijäämäinen. Vientimme ylijäämäisyys on laskenut jo monena vuonna ja samalla Suomen kansantalous on velkaantunut lisää. Näin on käynyt, vaikka Suomen tärkeimmät vientimaat Saksa, Ruotsi ja Venäjä eivät ole varsinaisia kriisimaita. Vientimahdollisuuksia parantaa myös se, että Yhdysvaltojen talous näyttää päässeensä jaloilleen ja kehittyvien maiden kansantaloudet kasvavat vauhdilla.

Osin vientiongelmien vuoksi Suomen bruttokansantuotteen kasvu jäänee vain niukasti plusmerkkiseksi tänä vuonna ja ehkä pidem-

mäksikin ajaksi. Valtiontalous on alle neljä prosenttia alijäämäinen. Suomella on myös vaarallinen kestävyysvaje ts. pitkällä aikavälillä valtion tulot eivät riitä menojen kattamiseen.

Talous velkaantuu lisää, vaikka Suomen velka oli vuoden vaihteessa vain 44 prosenttia bruttokansantuotteesta eli suhteellisen vähäinen. Investoinnit supistunevat tänä vuonna ja suuntautuvat liian vähäisessä määrin koneisiin ja laitteisiin. Työttömyys ei juuri lisääntyne, vaikka viime vuoden lopulta lähtien eurokriisin pitkittymisen vaikutukset ovat näkyneet irtisanomisina ja lomautuksina. Kuluttajien ostovoima kasvaa vain hieman, kun raamisopimuksen 3,4 prosentin palkankorotuksesta inflaatio syönee vajaat kolme prosenttia.

Suomalaiset yritykset investoivat lisääntyvästi ulkomaille. Valitettavasti samalla katoaa työpaikkoja Suomesta.

Eurokriisi voi aiheuttaa yrityksille rahoitusongelmia, mikä voi puolestaan jarruttaa investointeja. Kriisi vaikuttaa negatiivisesti myös yritysten tuloksiin. Vaikutuksia on kuitenkin vaikea mitata. Ne ovat myös varsin yrityskohtaisia. Monien epäonnistumisten vastapainona ovat syntyneet viime vuoden menestystarinat kuten pelialan Rovio, jätteidenkäsittelyalan Mari-Matic ja kaviaarinkasvattaja Carelian Caviar.

Suomessa on viime aikoina kolme tahoa tehnyt työtä ratkaisumallien löytämiseksi yritystoiminnan eri probleema-alueilla. Ne ovat keskittyneet pääomamarkkinoiden kehittämiseen, ICT-alalta irtautuvien ripeään työllistämiseen ja investointien lisäämiseen. Näiden kehittämistahojen ja useiden muidenkin yritystoiminnan kehittäjien taustatavoitteena on ollut pyrkimys löytää ratkaisuja uusien yritysten synnyttämiseksi. Syntyvät yritykset saivat mieluummin olla kasvu- ja työllistämishakuisia. Työryhmien ratkaisumallit toivottavasti lisäävät merkittävä-

ti ponnisteluja uuden, osaavan kasvuyrityskannan synnyttämiseksi, mitä voidaan pitää Suomen talouden kohtalonkysymyksenä. Lisäksi on maahan houkuteltava myös ulkomaisia rahoittajia ja osaajia, mikä edellyttää ennakoitavuutta, vähintään samantasoisia toimintamahdollisuuksia kuin kilpailijamaissa ja oikein viritettyjä taloudellisia houkuttimia. Näiden pyrkimysten yhteydessä on hyväksyttävä schumbeterilainen luovan tuhon prosessi. Suuren osan aloittavista yrityksistä on kuoltava tehdäkseen tilaa uusille aloittajille.

Suomalaisten pääpankit ovat menestyneet molemmissa stressitesteissä varsin hyvin. Mutta pystyvätkö pankit todella vastaamaan moninlaisista rahoitustarpeista tulevaisuudessakin? Kuntien takauskeskuksen toimitusjohtaja Heikki Niemeläinen toteaa, että suomalaisen pankkijärjestelmän pienuus ja omien varojen vähäisyys (25 miljardia euroa) ovat keskeinen selittäjä Suomen talouselämän puutteille Ruotsiin verrattuna (HS 23.12.2011). Kohtalokkaimmin rahoitusjärjestelmä voi vaikuttaa vähentämällä pk-yritysten investointeja.

Tällaiset lähtökohdat omaava Suomi voi ajautua taantumaan, vaikka se ei vielä siinä olekaan. Joka tapauksessa Suomi on leikkaus- ja veronkorotuspäätösten sekä rakenneuudistusten edessä, kun hallitus kokoontuu hallitusohjelman edellyttämään kehysriiheen vuoden 2012 maaliskuussa.

Yleisesti sopinee toivoa, että juustohöylän tai yksipuolisesti leikkauksia painottavan ”kamreerinäkemyksen” sijasta käytetään asiantuntemusta ja malttia varsinkin kasvuun ja kilpailukykyyn vaikuttavissa päätöksissä. Kasvua rajoittaisivat erityisesti yhteisöverotuksen ja työn kokonaisverotuksen kiristäminen. Tärkeää olisi keskustella myös työurien pidentämisestä ja tehostamisesta ts. työn tarjonnan lisäämisestä.

Lisäämiseen päästäisiin, jos ihmiset tulisivat työelämään nykyistä nopeammin, työskentelisivät nykyistä enemmän ja siirtyisivät eläkkeelle nykyistä myöhemmin. Pitäisikö siis pyrkiä opiskelua ja työntekoa tehostaviin toimiin, eläköitymistä myöhentäviin ratkaisuihin jne.? Työn tarjonnan lisäksi olisi kiinnitettävä huomiota myös työn kysynnän lisäämiseen. Pitäisikö siltä osin pyrkiä edistämään yrittäjyyttä, kannustamaan suomalaisia ja ulkomaisia yrityksiä sijoittamaan Suomeen jne.?

Kunnallisen ja muunkin palvelutuotannon tehostamisesta pitäisi päästä päätöksiin ainakin jossain vaiheessa. Lisäkysymyksenä voitaneen pohtia, olisiko syytä ja mahdollista myös myydä julkista varallisuutta.

Suomella on pelivaraa erityisesti suhteellisen vähäisen velkaantuneisuutensa ja alijäämänsä sekä erinomaisen luottoluokituksensa vuoksi. Niinpä tuntuukin perustellulta kysyä: Pitäisikö Suomessa kiinnittää huomiota leikkausten ja veronkorotusten lisäksi myös rajoitettuun ja hyvin suunnattuun täsmäelvytykseen samalla, kun tasapainotetaan taloutta. Eihän Keyneskään edellyttänyt leikkauksia, ei ainakaan leikkausepaineista toimintaa laskukaudella vaan nousukaudella. Olisiko rahaa elvytykseen hankittava myös velaksi, jos rahat eivät muuten riitä? Olisiko parannettava yritysten toimintaedellytyksiä erityisesti viennissä? Olisiko pyrittävä rohkeaan veropolitiikkaan ja turhien yritystukiin karsintaan? Pitäisikö uudistaa tiedestrategia siten, että se parantaisi korkealaatuisen perustutkimuksen edellytyksiä ja samalla tutkimusperusteisten innovaatioiden syntymisedellytyksiä? Olisiko innovointia edistettävä myös panostamalla lisää tuotekehitykseen? Voisiko esim. kah-ta viimeksi mainittua kehittämiskohdetta – ja monia muitakin kohteita – edistää tehostamalla ja kohdentamalla Euroopan aluekehitysrahaston

ja sosiaalirahaston Suomelle myöntämän rahan käyttöä? Pitäisikö eri kysymyksiä tarkastella sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä? Mielestäni näihin kysymyksiin tulisi pääosin vastata myönteisesti ja toimia sen mukaisesti.

Niin Suomen kuin muidenkin euromaiden kriisipäätöksenteon taustalla on siten yksi perin vakava kysymys. Syödäänkö talouskasvun eväät, jos samanaikaisesti kiristetään verotusta ja karsitaan julkisen talouden menoja? Vastaus kysymykseen on myönteinen, mikäli toimenpiteitä ei kohdenneta asiantuntevasti, taitavasti ja maltillisesti.

Jotta mahdollisimman korkealuokkainen asiantuntemus saataisiin entistä paremmin käyttöön, olisi Suomessa harkittava esimerkiksi Yhdysvalloissa vuodesta 1946 toimineen CEA:in (Council of Economic Advisors) kaltaisen neuvonantajaelimen perustamista, kuten Raimo Ilaskivi on ehdottanutkin (HS 27.11.2011). Sen jäseniksi pitäisi mielestäni kutsua ainakin professoritason kansantaloustieteen ja liiketaloustieteiden ehdottomat huiput sekä käytännön talouspolitiikan korkeimmat suunnittelijat ja päättäjät. Näin huipputasoiset asiantuntijat saisivat sen roolin, missä he voisivat todella merkittävästi avustaa poliittista päätöksentekoa.

Keskustelua talousjärjestelmistäkin

Taantumien ja lamojen sekä niihin liittyvien tuki- ja valtiollistamistoimien vuoksi ei ole ihmeellistä, että keskustelijoiden katseet ovat kääntyneet myös talousjärjestelmäkysymyksiin. Neuvostososialismi romahti lopullisesti vuonna 1989. Sosialismin/kommunismien osalta onkin lähinnä vain ihmetelty, koska kiinalainen sosialismi romahtaa sisältäpäin ja kuinka se näyttää selviävän tästä lamastakin lähes kuivin jaloin.

Berliinin Humboldt-yliopiston vieraileva professori Seppo Hentilä on todennut, ettei Karl Marxin Pääomasta tietenkään löydy lääkkeitä nykyiseen finanssikriisiin. Kirja onkin lähinnä 1800-luvun kapitalismin kritiikkiä. Aalto-yliopiston kansantaloustieteen professori Matti Pohjola puolestaan on sanonut, että Marxilta on jäänyt kansantaloustieteeseen vain ajatus siitä, että työttömyyttä on aina, koska sen tehtävä on tasapainottaa palkkavaatimukset ja yritysten palkanmaksukyky. Tämä on yhä olennainen osa kansantalouden makroteoriaa. Marx on kuitenkin noussut muotiin Euroopassa, mutta ei niinkään sosialististen/kommunististen (yllättävän vähäisten!) oppiensä vuoksi vaan taitavana kapitalismin kriitikkona.

Kuten Karl Marxin myös Adam Smithin ajatuksia on tulkittu ja käytetty väärin. Smith esimerkiksi kannatti sääntelyä ja katsoi, että se voi hyödyttää vähäosaisia.

Kapitalismin kriisistä ovat puhuneet ja kirjoittaneet monet nykytiedemiehet ja -naiset. Kaiketi innokkain kapitalismin kriitikko on jo pitkään ollut yhdysvaltalainen Yalen yliopiston tutkija Immanuel Wallerstein. Hänen mukaansa seuraavat 50 vuotta ovat erittäin kaoottiset. Mikään valtakeskus ei kykene kontrolloimaan, hillitsemään ja hallitsemaan maailman politiikkaa ja taloutta. Puolen vuosituhannen kukoistamisen jälkeen kapitalistinen maailmantalous on Wallersteinin mukaan tulossa tiensä päähän, koska halpa työvoima ja luonnonvarat loppuvat.

Monet muutkin ovat kritisoineet kapitalismia ja markkinataloutta. Kaikki heistä eivät ole olleet mitään vasemmistoradikaaleja. Keskeisiä kritikoita ovat olleet Maailmanpankin ex-pääekonomisti ja talousnobelisti Joseph Stiglitz, suursijoittaja George Soros ja Yhdysvaltain entinen työministeri Robert Reich.

Myös maakohtaisesti kriittisyys vaihtelee. Niin kutsutuista länsimaista Yhdysvalloissa ja Isossa Britanniassa kapitalismi on perinteisesti ollut ja on edelleen vapaimmillaan. Saksassa ja eritoten Ranskassa on perinteisesti kavahdettu ja kavahdetaan edelleen rajoittamatonta kapitalismia. Niinpä näiden maiden oikeistolaiset johtajat ovat korostaneet kapitalismia rajoittavia tekijöitä. Liittokansleri Angela Merkel on painottanut työntekijöiden valtaa ja presidentti Nicholas Sarkozy vastaavasti valtion puuttumista talouteen.

Kenties keskeisimmäksi kapitalismin kritiikoksi on kohonnut suurimmalta osin London School of Economicsissa uransa luonut, intialaissyntyinen professori Meghnad Desai. Hänen ajatuksensa ja visionsa ovat varsin tärkeitä. Mielestäni jopa niin tärkeitä, että ne ovat oman ”vir tensä väärtti”.

Päätellen kahvin, voin ja kananmunien hintajoustavuudesta ylöspäin ja joustamattomuudesta alaspäin voinee perustellusti epäillä jopa markkinatalouden peruslogiikan toimivuutta. Saataisiinko kysynnän ja tarjonnan suhde toimimaan nykyistä paremmin jollain keinoin?

Rikkain kaksi prosenttia omistaa yli puolet maailman pääomasta, joten talousjärjestelmämme lienee katsottava epäonnistuneen vaurauden oikeudenmukaisessa jaossa. Onko siis

panostettava vahvemmin vaurauden oikeudenmukaiseen jakoon ekologisen kestävyysden lisäksi talousjärjestelmää kehitettäessä?

Nyt jo pitkään maailmantaloudessa polveilleen taantuma- tai lähes taantumajakson jälkeen monikaan taloutta ymmärtävä ei täysin uskone markkinoiden kaikkivoipaisuuteen. Markkinoilla voi syntyä myös virheratkaisuja, jopa virhesumia. Vaikka kapitalismi ja markkinatalous ovat monessa suhteessa onnistuneet, ne eivät riitä suojaamaan kansalaisia kaikilta riskeiltä. Jatkuvasti tarvittaneen seurantaa, sääntelyä ja turvaverkostoja – siis ihmiskasvoista kapitalismia ja markkinataloutta.

Kiitokset vaan ei hyvästit

Joka tapauksessa SUURkiitos niille, jotka ovat kirjoittaneet taantumasta tässä lehdessä jo aikaisemmin. Mutta huolimatta näiden kirjoittajien erinomaisista suorituksista keskustelu jatkuu! ■

Helsingissä 15.2.2012

Uolevi Lehtinen

PEKKA PIHLANTO

Velkakriisi kurittaa Eurooppaa

Syväänalyysi kriisin taustoista

Kriisin ainekset luotiin jo euron syntyessä

Muutama vuosi sitten Liiketaloudellisessa Aikauskirjassa käytiin finanssikriisistä vilkasta keskustelua. Osallistuin siihen parilla puheenvuorolla (Pihlanto 2009a ja 2010), joista toinen oli kommentti ensimmäistä koskevaan vastineeseen (Harisalo 2010). Uolevi Lehtinen on haastanut lukijat jatkamaan keskustelua Euroopan taloustilanteesta. Vastaan haasteeseen kirjoittamalla velkakriisistä.

Kiinnitän huomiota ensinnäkin siihen, miten rahoitusmarkkinajärjestelmä ja poliittinen järjestelmä ovat joutuneet kriisissä vastakkain. Toiseksi nostan esiin Euroopan eteläisten ja pohjoisten valtioiden väliset kulttuurierot, jotka ovat vaikuttaneet kriisin syntyyn ja kehittymiseen sekä sen ratkaisemisessa kohdattuihin yllettäviinkin ongelmiin. Lopuksi palaan taas keran talouden toimijoiden ahneuteen, eli kohtuuttomuuksiin menneeseen oman edun tavoitteluun, jonka näen oleelliseksi kaikkien talouskriisien syntyyn vaikuttavaksi tekijäksi.

Kutsun tätä tarkastelua syväänalyysiksi, koska paneudun tavanomaista syvemmälle kriisin taustatekijöihin – erityisesti kriisissä relevanttien järjestelmien, kulttuurien ja päätöksentekijöiden ominaispiirteisiin, joita talousanalyysissä ei yleensä oteta huomioon. Kuitenkin näiden tekijöiden vaikutus talouden kriisiytymiseen saattaa olla suuri, joskus jopa ratkaiseva. Esimerkkivaltiona nousee seuraavassa usein esille Kreikka, koska se on tarkastelemiltani näkökannoilta hyvin tyypillinen tapaus.

Mitä tähän mennessä on tapahtunut? Finanssikriisi on jo voitettu, mutta sen jälkimainingeissa Eurooppaa ja erityisesti euroaluetta kohtasi velkakriisi, jota ei ole saatu vielä kukaan kunnolla hallintaan. Kriisi on arvioitu hyvin vakavaksi, ja sen syistä ja torjuntakeinoista vallitsee niin EU-poliitikkojen kuin asiantuntijoidenkin piirissä erilaisia näkemyksiä. Siksi se ansaitsee oman keskustelukierroksensa.

Tie velkakriisiä kohti alkoi EY:n komission entisen puheenjohtajan Jacques Delorsin mukaan heti kun euro oli syntynyt. EU:ssa katsot-

PEKKA PIHLANTO, professori emeritus

BID Innovaatiot ja yrityskehitys, Turun yliopisto • e-mail: ppihlanto@utu.fi

tiin valuutan alkuvuosina läpi sormien jäsenmaiden puutteita ja niiden talouksien välistä epätasapainoa. Delorsin mukaan kaikki Euroopan maat ovat vastuussa kriisistä. Delors ei maininnut syyllisyyden asteesta mitään, mutta selvää on, että sen osalta jäsenmaiden välillä on suuria eroja. Jotkut maat ovat hoitaneet taloutensa hyvin, toiset huonosti – ja eräät erittäin huonosti.

Euroalueen velkakriisillä tarkoitetaan yleensä sitä talouden ongelmatilannetta johon euroalue joutui 2010-luvun alussa. Kriisin taustalla oli finanssikriisin ohella eräiden euromaiden pitkään jatkunut holtiton talouspolitiikka, jonka seurauksena valtiot velkaantuivat voimakkaasti. Samalla hidastunut talouskasvu vähensi valtioiden tuloja.

EU-valtiot olivat olleet jo pitkään ylivelkaantuneita, mutta rahoitusmarkkinat ja EU-poliitikot eivät olleet siitä erityisen huolestuneita. Jossakin vaiheessa markkinat havahtuivat tilanteeseen ja korot alkoivat nousta. Siihen asti oli ilmeisesti vallinnut näkemys, että EU on kokonaisuutena vahva talousalue, jonka päättäjät eivät anna sen luhistua. Talous ja markkinat toimivat yleensäkin pitkälti uskon ja luottamuksen varassa, mutta kun nämä alkavat horjua, johtopäätökset voivat olla hyvin radikaaleja, vaikka mitään äkillistä kielteistä muutosta ei olisikaan tapahtunut.

Kriisi syntyi ja levisi, koska sijoittajat alkoivat pelätä, etteivät ongelmamaat ehkä pysty maksamaan velkojaan, mikä puolestaan heikentäisi lainaa antaneiden maiden ja niiden pankkien maksukykyä. Niinpä seurauksena oli vähitellen epäluottamus koko euroaluetta kohtaan. Tämä vaikeutti monien euromaiden lainanottoa. Pankkien välinen epäluottamus näkyi niiden haluttomuutena lainata toisilleen, jolloin rahoitusmarkkinat alkoivat halvaantua.

Loppuvuodesta 2011 yhä useammat alkoivat pitää euroalueen hajoamista huomion arvoisena skenaariona huolimatta siitä, että sen seuraukset arvioidaan jopa katastrofaalisiksi. Jo pitkään osa talousasiantuntijoista ja poliitikoistakin on pitänyt Kreikan eroa eurosta mahdollisena ja jopa viisaana politiikkana, mutta virallinen EU torjuu edelleen ajatuksen jyrkästi.

Periaatteessa EU:n sääntöjen olisi pitänyt estää velkakriisi. Valtioiden budjettivajeille ja velkaantumiselle oli asetettu rajat, mutta niitä ei noudatettu. Jopa suuret euromaat Saksa ja Ranska näyttivät huonoa esimerkkiä poikkeamalla säännöistä, mutta EU:lla ei ollut voimaa, eikä halua saattaa niitä järjestykseen. Kriisin hoito-toimenpiteissäkin tehtiin virheitä ja rikottiin sääntöjä. No bailout -sääntö kielsi euromaita ottamasta vastuuta toistensa veloista, mutta sekin sivuutettiin perustamalla tukirahastoja ja laatimalla taloudellisia tukipaketteja kriisimaille. Lisäksi Euroopan keskuspankki on luotottanut pankkeja halpakorkoisella lainalla. Tätä kirjoitettaessa tilanne on rauhoittunut muun muassa Kreikan toisen tukipaketin ja Euroopan keskuspankin toimenpiteiden vaikutuksesta, mutta kriisi ei ole suinkaan ohi.

Markkinoiden ja poliittisen järjestelmän yhteentörmäys

Euroopan velkakriisiä analysoitaessa on oleellista tarkastella kahden keskeisen osapuolen, EU:n toimijoiden ja markkinoiden ominaisuuksia sekä käyttäytymistapoja. Ensinnäkin EUpäättäjiä on vaivannut lyhytnäköisyys ja hyväuskoisuus. On ilmeisesti uskottu, että tukipaketien ja erilaisten rahastojen muodostamien ”palomuurien” avulla tilanne saadaan lopullisesti hallintaan. Näin ei kuitenkaan ole ainaakaan tähän mennessä käynyt, vaikka toimenpiteiden tehoon on parin vuoden ajan virallisesti

uskottu. Kieltämättä näin on saatu ostetuksi aikaa – EU-valtioiden veronmaksajien rahoilla – ja euroalueen talouden totaalinen romahdus on vältetty.

Oma roolinsa vahvan virallisen optimismin luomisessa on ollut euroideologialla. Siihen on uskottu niin kuin ideologioihin uskotaan – sokeasti, päästämättä ikäviä skenaarioita mieleen tai ainakaan ryhtymättä kunnolla varautumaan niihin.

Velkakriisin toinen keskeinen osapuoli on finanssimaailma, niin sanotut markkinavoimat. Eräs oleellinen ero markkinoiden ja EU-poliitikkojen välillä on se, että markkinoilla toimivat ovat pääsääntöisesti sijoittamassa joko omia varojaan tai muiden varoja, joista he ovat jonkinlaisessa todellisessa vastuussa. Ehkä juuri siksi markkinat tunnustavat tosiasiat nopeammin kuin poliitikot, ja reagoivat niihin viivyttelämättä. Hoitaahan jokainen omaa omaisuuttaan kaikkein huolellisimmin.

Poliittisissa organisaatioissa, valtioissa ja valtioliitoissa, on moni asia toisin kuin markkinoilla. EU-päätäjien toiminnalle tyypillinen ikävien tosiasioiden välttely niin pitkään kuin suinkin mahdollista, ja niiden tunnustaminen vasta siinä vaiheessa kun muuta mahdollisuutta ei enää ole, ei johdu pelkästään euroideologias- ta. Poliitikot – EU-poliitikot mukaan lukien – päättävät muiden eli kansalaisten rahoista, ja heidän vastuunsa rajoittuu yleensä niin sanot- tuun poliittiseen vastuuseen, joka ei käytännössä merkitse juuri mitään. Varsinaista sanktioiden uhkaa heillä ei siis ole päätöksenteossaan, joka saattaa koskea hyvin suuriakin kansallisia varal- lisuuseriä. Europoliitikot olisivat tuskin valmiita suuntaamaan omia yksityisiä varojaan niin epä- varmaan kohteeseen kuin esimerkiksi Kreik- kaan. Kuitenkin sinne sijoitetaan ”vastuun kan- tamisen” nimissä yhteisiä varoja ikään kuin

kokeilumielessä: ”katsotaan, jospa tämä riittäi- si”. Ainakin julkisesti perustellaan, että ollaan pakkotilanteessa, jossa ei ole vaihtoehtoja.

Poliitikon ainoa todellinen riski onkin jää- dä valitsematta seuraavissa vaaleissa, ja siksi uudelleenalinta on hänen toimintansa tärkein tavoite. Poliitikon omaisuus ei ole koskaan vaa- kalaudalla, ellei hän syyllisty rangaistavaan omaisuusrikokseen, josta joutuu korvausvastuu- seen. Asetelmaan liittyy, että poliitikon suunnit- teluhorisontti ylittää harvoin vaalikauden pituu- den. Tämä on ongelma, sillä monien keskeisten periaatepäätösten vaikutukset ulottuvat vuosien, jopa vuosikymmenien päähän. Voi olla kohta- lokasta, jos näillä seikoilla ei ole mitään painoa poliitikon päätöksenteossa.

Velkakriisin hoitoa arvioitaessa ei voi myöskään välttyä havainnolta, että poliittinen järjestelmä ei ole pitkään aikaan tuottanut ”suurmiehiä tai -naisia”, jotka uskaltaisivat ottaa vastuuta ja tehdä vaikeitakin päätöksiä. Tämä lienee osaltaan politiikan lisääntyneen läpinä- kyvyyden syytä. Tähän ovat taas vaikuttaneet informaatioteknologian kehitys ja sen mahdol- lisiksi tekemät sosiaalisen median muodot, jotka saattavat poliitikkojen tekemiset välittömästi julkisuuteen ja usein hyvin kriittisessä valossa.

Siten poliittisesta tulevaisuudestaan huol- estuneet poliitikot joutuvat miettimään entistä tarkemmin, miltä heidän tekonsa esimerkiksi velkakriisin hoitamisessa näyttäivät äänestäjien silmissä. Kansa rankaisee heti seuraavissa vaa- leissa, joten vaikeita päätöksiä ei uskalleta teh- dä. ”Historian tuomiota”, joka saattaisi olla vapauttava, ei ole siis varaa odottaa. Tätä voi tietysti pitää demokratian lisääntymisen mer- kinä, mutta toisaalta jos ja kun se estää pitem- mällä aikavälillä katsoen kansalaisten kannalta järkevät päätökset, se näyttää demokratian var- jopuolelta. Aikaisemmin poliitikoilla oli nykyis-

tä parempi työrauha, jota jatkuva julkinen seuranta ei tarvellyt. Sitä ei kuitenkaan voi pitää tavoiteltavana asiantilana, mutta kysymyksessä on kuitenkin tekijä, joka on syytä muistaa verrattaessa entisajan ja tämän hetken poliittisen järjestelmän toimintaa toisiinsa. Nykyisin tästä päätöksentekorauhan ”ylellisyydestä” voivat nauttia vain sosiaalisesti ja teknisesti takapajuisten maiden ja diktatuuriin johtajat.

Lyhytnäköisen politiikan ongelman polttavuutta on myös lisännyt politiikon tehtävän muodostuminen ammatiksi. Entisaikoina oli tavallisempaa kuin nykyisin, että henkilö ryhtyi kansanedustajaksi ja mahdollisesti ministeriksi vain tilapäisesti, vaikkapa yhdeksi vaalikaudeksi, palatakseen sen jälkeen siviiliammattiinsa. Tällöin poliitikko saattoi tehdä oikeiksi kokemiaan päätöksiä joutumatta koko ajan tutkailemaan äänestäjiensä reaktioita. Hänellä ei ollut tarvetta mielistellä heitä, sillä seuraavissa vaaleissa hän saattoi jo olla vanhoissa tehtävissään politiikan ulkopuolella. Ainakin Suomessa ministeriksi saatettiin kutsua politiikan ulkopuolelta professoreja, yritysjohtajia ja muita muussa kuin politiikassa ansioituneita henkilöitä.

Nykyisin pääministeri ja muutkin velkakriisin hoidossa keskeiset ministerit ovat puoluejohtajia ja muita puoluehierarkian yläpään ammattipoliitikkoja. He ovat yhä yleisemmin niin sanottuja poliittisia broilereita, joilla ei ole ehkä päivänkään kokemusta politiikan ulkopuolisesta työelämästä. Tämä ei ole välttämättä yhteiskunnan etu, vaikka politiikka onkin muodostunut niin monitahoiseksi, että sitä on vaikea hallita ilman poliittista kokemusta. EU-kriisin hoitoa arvioitaessa on kuitenkin otettava huomioon, että harvat poliitikot – esimerkiksi huipukokouksissa kauaskantoisia päätöksiä tekevät pääministerit – omaavat todellista taloudellista osaamista, puhumattakaan koulutuksesta: aina-

kin suomalaiset poliitikot ovat nykyisin korkeintaan maisteritasoa.

Sen sijaan rahoitusmarkkinatoimijat ovat finanssialan asiantuntijoita ja monesti heillä on alan yliopistotutkinto. He ovat keskittyneet finanssimaailmaan ja tekevät siellä jokapäiväistä työtään, kun taas poliitikoille rahoitusmaailma on vain työntään yksi sektori. Siten he ovat siinä, kuten monella muullakin alueella, asiantuntijoiden armoilla. Alaa tuntemattoman on usein vaikea tehdä päätöksiä, varsinkin jos asiantuntijoiden neuvot ovat ristiriitaisia – kuten ne usein ovat.

Nämä poliittisen järjestelmän ja markkinoiden luonne-erot ja niiden toimijoiden erilaiset taustat selittävät paljon epäsuhdasta, joka on vallinnut EU-päätäjien toimenpiteiden ja markkinoiden reaktioiden kesken. Velkakriisin syntyminen ja sen paheneminen ovat siis eräältä osin johtuneet kahden toisiinsa sopimattoman tai ainakin huonosti sopivan järjestelmän välisestä kitkasta ja lopulta yhteentörmäyksestä. Tämä on ollut omiaan synnyttämään markkinoilla levottomuutta ja epäluottamusta, sillä markkinatoimijat ovat kokeneet sijoitustensa riskin lisääntyvän poliittisten toimijoiden epäuskottavan ja ajoittain amatöörimäisen toiminnan – viivytyksen ja tehottomien ratkaisujen – johdosta. Poliitikot eivät ole joko ymmärtäneet tai uskoneet, että markkinatoimijat odottavat nopeita päätöksiä ja johdonmukaista toimintapolitiikkaa. Tai sitten äänestäjien paine on ratkaissut tehdyt valinnat. Näin kriisi on jatkuvasti pahentunut ja usko poliittisiin päättäjiin vähentynyt.

Markkinajärjestelmällä on etulyöntiasema poliittiseen järjestelmään nähden erityisesti nykyisessä tilanteessa, jossa monet valtiot ovat ylivelkaantuneita. Ylivelkaantunut joutuu aina pankin määräysvallan alaiseksi, pahimmassa tapauksessa täysin tämän armoille. Hyvin talou-

tensa hoitaneella taas on neuvotteluvoimaa, sillä hänellä on vaihtoehtoja – ylivelkaantuneella ei niitä enää juurikaan ole.

Asetelma voi toimia myös vaikeuksiin joutuneen eduksi, jos rahoittajan saatavat ovat niin suuret, että tämä ei kestäisi velallisen konkurssia. Nyt erityisesti EU-päättäjät pelkäävät kriisivaltion maksukyvyttömyyttä, ja laativat tukipaketteja toisensa perään. Kriisimaiden luottoluokitusten heikkeneminen ja niiden korkotasoon nousu puolestaan osoittavat, että myös markkinat tuntevat huolta tilanteesta.

Rahoittajien vahvaa asemaa on velkakriisissä entisestään vahvistanut luottoluokituslaitosten rooli. Ne ovat yksityisiä yrityksiä, jotka kaikki sattuvat olemaan yhdysvaltalaisia. On epäiltävissä, että luokitattajien edustajat toimivat hyvässä yhteisymmärryksessä rahoituslaitosten kanssa – poliittinen järjestelmä on niille vieraampi yhteistyökumppani. Niinpä luokitattajat ovat saattaneet toimia finanssimaailman spekulanttien kanssa yhteistyössä viimeksi mainittujen ansaitessa vedonlyönnillä, jonka kohteina ovat ylivelkaantuneet ja kriisin partaalla horjuvat valtiot. Joka tapauksessa tältä näyttää esimerkiksi tilanteesta, jossa finanssitoimija on lyönyt vetoa tietyn valtion lainojen korkotason nousun puolesta ja luokitattaja sitten alentaa valtion luokitusta, minkä seurauksena vedonlyöjä voittaa.

Luottoluokitattajien ja koko markkinajärjestelmän aseman on tehnyt vahvaksi poliittiseen järjestelmään nähden erityisesti globalisaatio, rahoitusmarkkinoiden muuttuminen maailmanlaajuisiksi. Silloin kun rahoitusmarkkinat olivat vielä suurimmalta osin kansallisella pohjalla, valtio niin velallisena kuin muutoinkin oli suhteellisen vahva toimija. Se saattoi lainsäädännöllä rajoittaa rahoitusmarkkinoiden toimintaa – esimerkiksi säännöstellä korkotasoa, asettaa rajoituksia ja vaatimuksia pankkien toiminnalle.

Jo toimenpiteiden uhka hillitsi olemassaolollaan markkinatoimijoiden liikkeitä.

Nykyisin ei yksittäinen valtio tai edes EU:n kaltainen valtioiden yhteenliittymä juurikaan pystyisi harjoittamaan tehokasta sääntelyä, sillä markkinajärjestelmän toimijat voisivat siirtää liiketoimintaansa muihin maihin, jos heidän edellytyksiään heikennetään. Tämä on nähty esimerkiksi Tobinin veron kaltaisen rahoitusmarkkinaveron voimaan saattamista koskevista keskusteluista.

Edellä kuvattu valtapotentiaalin epäsuhta markkinajärjestelmän eduksi on tehnyt luotonantajille mahdolliseksi saada kriisissä olevilta, konkurssin partaalla horjuvilta valtiolta saatavia takaisin. EU ja sen suhteellisen hyvässä taloudellisessa kunnossa olevat jäsenmaat ovat joutuneet laatimaan tukipaketteja tähän tarkoitukseen: EU on tavallaan pakotettu kriisimaiden avuksi – huolimatta voimassa olevasta no bail-out -säännöksestä. Tämä pakko syntyy uskuksesta, että jos kriisimaat eivät maksaisi velkojaan, alkaisi hallitsematon euroalueen pankkien nurinmeno, ja lopulta edessä saattaisi olla jopa euroalueen hajoaminen taloudelliseen katastrofiin, jonka mittasuhteita ei osata edes hahmotella. Kukaan ei tiedä, miten todenmukainen tämä arvio on – eikä EU halua testata sitä.

Velkakriisin leimaamalle eurotaloudelle on myös tyypillistä, että markkinatoimijat eivät halua – tai heidän ei tarvitse – sopeutua kaikkiin markkinatalouden yleisiin periaatteisiin, erityisesti siihen, että riskinottajan ja voitot itselleen korjaavan osapuolen tulee kantaa itse riskinsä. Euroalueen olosuhteet ovat johtaneet siihen, että pankit maksattavat virhearviointinsa – ja myös tahalliset ylitiöpäiset riskinottonsa – EU-valtioiden veronmaksajilla.

Kriisimaiden rahoittajapankkien toiminta viittaa siihen, että ne haluavat käyttää mainittua

markkinavoimien ”antamaa” valtaa hyväkseen. Pankit ovat olleet hyvin vastahakoisia suostumaan kriisimaiden velkojen leikkauksiin ja maksuaikojen pidennyksiin – ennen kuin on ollut aivan pakko, kuten tapahtui Kreikan tapauksessa. Nämä velkojen leikkaukset ja moratoriot ovat normaaleja keinoja tavanomaisissa pankkisuhteissa kriisiyityksen tai muun velallisen ja pankin kesken. Nyt tilanne on muodostunut epänormaaliaksi, sillä EU ja sen ylivelkaantuneet jäsenvaltiot ovat markkinoiden tiukassa talutusnuorassa.

Pohjoisen ja etelän kulttuurierot

Velkakriisi on kulminoitunut erityisesti Kreikkaan, mutta myös muut Välimeren rantavaltiot ja Portugal ovat edelleen vaaravyöhykkeessä. Välimerikytkennästä poikkeuksena on Irlanti, joka on, tosin määrätietoisten toimenpiteidensä ansiosta, toipumassa kriisistään. Juuri Etelä- ja Pohjois-Euroopan valtioiden välillä on suuria kulttuurieroja, jotka ovat nousseet kriisin yhteydessä huomion kohteiksi. Etelän katolisissa ja ortodoksisissa maissa on suhtautuminen työhön, valtioon, rehellisyyteen ja yleensäkin ”protestanttisiin” hyveisiin toinen kuin Pohjois-Euroopassa. Aikaisemmin niiden ei uskottu aiheuttavan ongelmia.

Mitä pohjoisemmaksi Euroopassa mennään, sitä toimivampi on yhteiskunta ja sitä luotettavampia ovat kansalliset keskimäärin. Annettu sana pitää niin yksityisessä kanssakäymisessä kuin yritysmaailmassakin. Valtiokoneisto toteuttaa tehdyt päätökset säntillisesti, ja kaikkia EU:n antamia harmillisiksikin koettuja säännöksiä noudatetaan ja noudattamista valvotaan.

Toisin on erityisesti Kreikassa. Siellä korruptio ja huono veromoraali sekä yleensäkin puutteellinen yleinen yhteiskuntamoraali ovat nousseet keskeisinä kriisitekijöinä esiin. Valtio-

johdon antamiin lupauksiin ei ainakaan tähän mennessä ole ollut syytä luottaa. Pahimpia tapauksia ovat olleet selvät tilastojen ja muiden virallisten tietojen väärentämiset. Tiedetään, että Kreikassa on yleisesti jätetty EU-säännöksiä toteuttamatta. Korruptio johtaa siihen, että viranomaiset voidaan maksaa passiivisiksi. Esimerkiksi veroviranomaiselle annettu lahjus saa tämän helpottamaan verovelvollisen maksutaakkaa. Tunnetusti valtion muidenkaan viranomaisten, esimerkiksi hallituksen ja tuomioistuinten päätöksiä ei välttämättä panna toimeen, vaan ne saattavat jäädä kuolleeksi kirjaimeksi.

Kreikka otettiin alun perin mukaan EU:hun ja euroalueeseen väärennettyihin tilastoihin nojautuen. Väitetään, että EU-päättäjät tiesivät tästä, mutta edellä mainittu EU-ideologia ja sen tukema katteeton optimismi saivat päättäjät katsomaan puutteita läpi sormiensa ja ottamaan Kreikan yhteisöön – ja pitämään sen mukana lähes millä hinnalla hyvänsä. Huolestuttavaa tässä yhteydessä on, että EU:ssa ja EU-valtioissa esitetään edelleen ideologisväritteisiä kantoja, joiden mukaan kooltaan suunnaton potentiaalinen ongelmavaltio Turkki pitäisi ottaa yhteisöön mukaan. Ilman akuuttia velkakriisiäkin tämä olisi uhkarohkeaa ja yhtä epäviisasta kuin aikoinaan – sinänsä suhteellisen pienen – Kreikan mukaanotto. Turkin tapaus on eräs esimerkki siitä, että EU:n piirissä ei ole joka suhteessa otettu kriisistä opiksi, vaan samoja virheitä ollaan valmiita tekemään uudelleen – jopa suuremmissa mittakaavassa kuin aikaisemmin.

Velkakriisiä ja sen syntytaustoja tarkasteltaessa pohjoisen ja etelän välinen kulttuurikuilu on otettava vakavasti huomioon, sillä se selittää paljon. Asialle ei voida tämän kriisin yhteydessä enää juuri mitään, mutta eroavuuden tunnistaminen auttaisi osaltaan ymmärtämään, miksi kriisi syntyi ja miksi se on niin sitkeä. Tämä tie-

to voisi mahdollisesti auttaa EU-viranomaisia tekemään jatkossa aikaisempaa parempia päätöksiä, jos oppimisprosessi saataisiin kunnolla käyntiin ja vahingollinen ideologinen sokeus poistumaan tai ainakin vähenemään.

Pohjoisen ja etelän kulttuurierot – tai ehkä tässä yhteydessä on kysymys myös kansallisista temperamenttieroista – tuovat jatkuvasti esiin uusia, odottamattomia ongelmia. Pohjois-Euroopan näkökulmasta on vaikea ymmärtää esimerkiksi kreikkalaisten jatkuvia lakkoja ja väkivaltaisia mielenosoituksia, jotka tuhoavat yrityksiä ja omaisuutta sekä vähentävät kansakunnan uskottavuutta EU:n jäsenenä.

Lisäksi ne ovat omiaan sahaamaan oksaa maan talouden ja erityisesti sen keskeisen elinkeinon, turistibisneksen alta. Näin toimien turistivirrat ehtyvät, sillä harva haluaa viettää lomaansa väkivallan ja kaaoksen varjossa. Tilanne on entisestään pahentunut, kun sinänsä ymmärrettävästi maan talouden tilaan pettyneet kreikkalaiset ovat alkaneet kohdistaa vihaa ja raivoa myös heitä auttavia paremmin asiansa hoitaneita valtioita kohtaan. Saksa ja muut parhaan luotoluokituksen omaavat maat on haukuttu jopa Kreikan presidentin suulla, mitä voi pitää ainutlaatuisena diplomaattisena ylilyöntinä.

Tämän riehuminen ohella on yllättävänä piirteenä tullut esiin kreikkalaisten ominaisuus, jota he itse kuvaavat ylpeydeksi. Tämä on tyyppillinen piirre myös muille Etelä-Euroopan kansoille. Jälleen Pohjois-Euroopan näkökulmasta on vaikea ymmärtää, että kun valtio on itse ajanut taloutensa – tosin ulkomaisten pankkien myötävaikutuksella – ylivelkaiseksi ja täysin kuralle, jopa valtion edustajat moittivat selvin sanoin Kreikalle taloudellisia tukitoimenpiteitä ja neuvontaa tarjoavia euromaita maan nöyryytämisestä.

Ylpeyden leimaamat kreikkalaiset poliiti-

kot eivät suostu ymmärtämään, että heidän katteettomat lupauksensa ja jatkuva päätösten ja sopimusten toimeenpanon jarruttelunsa ovat vieneet muiden EU-valtioiden luottamuksen kreikkalaisten haluun ja kykyyn tehdä yhteistyötä. Siksi varojaan Kreikan avustamiseen sijoittavat maat ovat alkaneet vaatia erilaisia vakuuksia ja takeita sille, että annettavat varat käytetään niin kuin on tarkoitus ja että luvatut talouden tervehdyttämistoimenpiteet todella toteutetaan. Etelän kulttuuriin näyttää kuuluvan tietynlainen häpeämättömyys ja ”synnintunnon” puute. Omia virheitä ja rikkomuksia ei myönnetä, ja jos niihin viitataan, loukkaannutaan.

Pohjoiseurooppalainen malli olisi toinen: ryhdyttäisiin muita osapuolia liiemmästi syyttelämästä määrätietoiseen toimintaan ongelmien ratkaisemiseksi. Kun virheitä on tehty, niitä ei ryhdytä selittelemään ja kaunistelemaan, vaan ne ollaan taipuvaiset myöntämään, ja jopa tuntemaan tiettyä kansallista häpeää niiden johdos- ta. Tällä tavalla esimerkiksi Suomen viime laman vaikutukset korjattiin. Ylpeys ei ole mikään syy jättää itse otetut ja käytetyt velat maksamatta – mitä talouden korjaustoimenpiteiden laiminlyöminen tietenkin tarkoittaa. Kansallisen ryhdistäytymisen voimalla Suomessa maksettiin myös sotakorvaukset. Tosin osittainkin epäonnistuminen ja viivästyminen korvausten maksamisessa olisi saattanut johtaa vakaviin ulkopoliittisiin tai jopa sotilaallisiin seurauksiin. Tätä uhkaa ei sentään Kreikalla tai muilla EU:n kriisivaltioilla tietenkään ole.

Eräs tähän rinnastettava vaara saattaa kuitenkin erityisesti Kreikan tapauksessa olla. Kreikassa on ennenkin tehty sotilasvallankaappauksia, joten ainakin periaatteessa tämä mahdollisuus on myös nyt olemassa. Jos maan poliittinen kaaos pahenee esimerkiksi Kreikan euroalueesta eroamisen seurauksena, on armeijan väliin-

tulo mahdollinen täydellisen anarkian ehkäisemiseksi. Tätä vaihtoehtoa voitaneen pitää maan kulttuuripiirteenä. Tosin siihen viittaaminen ei nykyisin ole sosiaalisesti korrektia. Tämän sai kokea suomalainen kansanedustaja, joka kieltämättä sopimattoman kevyeen sävyyn totesi blogikirjoituksessaan, että ainoa keino Kreikan tilanteen pelastamiseksi olisi sotilasvallankaappaus. Ei kuitenkaan liene täysin poissuljettua, että kreikkalaisten isänmaanystävien ylpeys voisi ääritilanteessa johtaa tähän epätoivoiseen ratkaisuun. Kansallinen ylpeys kaiketi aiheutti myös sen, että mainittu kansanedustajan heitto koettiin Kreikassa erittäin loukkaavana, ja ehkä jonkinlaisen myötäloukkaantumisen johdosta asia sai meilläkin osakseen ansaitsemattoman laajan huomion.

Ei pidä unohtaa myöskään ahneutta

Velkakriisin taustalla on vaikuttamassa myös toimijoiden ahneus, joka oli keskeinen tekijä jo finanssikriisin synnyssä ja laajenemisessa (ks. esim. Pihlanto 2009). Mitä sitten on tämä paljon kiistelty termi? Ahneus on tunne, joka ajaa ihmistä siinä kuin muutkin tunteet. Ahneus pohjautuu ihmisen luontaiseen hyödyn- tai voiton-tavoitteluun ja itsekkyyteen. Nämä ovat kohtuuden rajoissa pysyessään talouselämän positiivinen käyttövoima. Ahneudeksi voitontavoittelu muuttuu siinä vaiheessa, kun siitä alkaa olla kohtuutonta haittaa muille ihmisille, yrityksille ja yhteiskunnalle. Esimerkiksi kilpailu voi vahingoittaa kilpailijoita, mutta se on normaalia yritystoimintaa, ellei siinä mennä kohtuuttomuuksiin, esimerkiksi vilpillisen kilpailun alueelle, joka onkin lainsäädännössä sanktioitu.

Yhteiskunnan säännösten ja rajoitusten pitäisi periaatteessa estää ahneuden harjoittamisen ja siten sen yhteiskunnalliset haittavaiku-

tukset, mutta käytännössä yhteiskunnat ovat osoittautuneet ahneuden edessä varsin voimattomiksi. Poliitikot näyttävät uskoneen taloustieteilijöitä, jotka väittävät, että ahneus on pelkästään hyvä asia.

Euromaiden ylivelkaantumiseen vaikuttivat ilmeisesti omalta osaltaan rahoituslaitosten päättäjien saamat bonukset, sillä ne innostivat heitä ”myymään” lainoja valtioille, joiden velkaantuminen ylitti ennen pitkää turvallisen ja kohtuullisen rajan. Toiminta oli periaatteessa samanlaista kuin epämääräisten subprime-lainojen myyjillä finanssikriisin alla. Ahneus ilmeni näissä tapauksissa kohtuuttomana oman edun tavoitteluna, joka ei piitannut muille toimijoille syntyvistä vahingoista.

Näin kävi pitkälti siitä syystä, että kokemuksen mukaan finanssitoimijoiden karkeakaan virhesijoitus ei johda bonusten takaisinperintään. Niinpä he saattoivat omalta kannaltaan turvallisesti myöntää velkaantuneille euromaille yhä lisää lainaa ja ottivat näin ahneuksissaan muiden piikkiin kohtuuttomia riskejä saadakseen itselleen bonuksia. Näin velkakriisi alkoi muodostua ja lopulta kypsyä. Asiaa ei selittäne täysin se, että hyvässä uskossa luultiin euromaiden olevan turvallisia, koska arveltiin EU:n tulevan apuun – vaikka säännökset kieltävät sen.

Täten markkinatoimijoiden saamat bonukset ilmeisesti saivat heidät unohtamaan vastuullisuutensa ja huolellisuutensa heidän sijoittaessaan työnantajensa ja asiakkaitensa varoja. On vaikea keksiä parempaa motiivia tähän kuin bonukset, ”rahan myyntiprovisiot”.

Luonnollisesti myös kriisimaiksi ajautuneiden valtioiden poliittisten päättäjien toiminta oli moitittavaa – ja yleensä heitä pidetäänkin ainoina syyllisinä maansa ylivelkaantumiseen. Poliitikkojen ahneus liittyi juuri heidän keskeiseen tavoitteeseensa eli uudelleen valin-

taan seuraavissa vaaleissa. He ”ostivat” ylivelkaantumiseen johtaneilla lainamäärillä kansalaisille maan talouden kantokykyyn nähden kohtuuttomia etuja. Äänestäjät pysyivät siksi tyytyväisinä harjoitettuun politiikkaan ja poliitikkoihin, jotka saivat nyt rauhassa hoitaa omia etujaan valtion kustannuksella – kunnes totuus kriisin puhjettua paljastui. Tämä asetelma näyttää hyvin selvältä erityisesti Kreikassa. Ei ole siis hämmästyttävää, että mielenosoittajat kohdistivat raivonsa ensin omiin poliitikkoihinsa, kun he huomasivat tulleen näiden pettäviksi.

Myöskään EU:n päättäjät eivät ansaitse tässä prosessissa kiitoksia, joskaan ahneudesta ei voitane puhua ainakaan samassa mitassa kuin kriisimaiden poliitikkojen kohdalla. Tosin hekin laiminlöivät edellä kuvatulla tavalla tehtäviään äänestäjiensä reaktioita pelätessään. Ahneuden sijasta on heidän kohdallaan ehkä oikeampaa puhua tyhmyyttä lähentelevästä hyväuskoisuudesta.

Erityisesti niin sanotun *uusliberalismin* hengessä voimaan saatetut talouselämän ja myös yksilöiden liialliset vapaudet ovat tehneet ahneen käyttäytymisen aikaisempaa helpommaksi ja tuottoisammaksi. (ks. esim. Pihlanto 2009, 2009a ja 2010). Erilaisia talouden rajoituksiahan on länsimaissa purettu juuri yksilön ja talouselämän vapauden lisäämisen nimissä. Koska vapaus on positiivisesti latautunut käsite, tämä toiminta on saanut tapahtua pitkälti ilman merkittävää vastarintaa. Vapaus on suorastaan EU-ideologian kulmakiviä – viitattakoon vain pääomien ja ihmisten vapaaseen liikkuvuuteen ja kaupan esteiden poistamiseen.

Juuri vapauden positiivisen maineen vuoksi kohtuuttomuuksiin menevän vapauden varjopuolia, muun muassa ahneuden ja sen aiheuttamien haittojen lisääntymistä, ei ole haluttu ottaa vakavasti. Sen sijaan sitä on puolusteltu

erilaisin verukkein. Kysymyksessä on jälleen esimerkki ideologiasta, joka istuu ihmismielissä sitkeässä, piittaamatta vastakkaiseen suuntaan viittaavista kokemuksista. Luonnollisesti ne, jotka hyötyvät liiallisista vapauksista, eivät näe niissä mitään moitittavaa.

Talouselämä ja rahoitustutkimus eivät tunnetusti hyväksy ahneuden käsitettä muun muassa siksi, että termissä on tietty eettinen ja moraalinen sävy. Tämä on kuitenkin juuri käsitteen vahva puoli, sillä se tuo niin usein puuttuvan eettisen ulottuvuuden taloudelliseen keskusteluun – tässä yhteydessä euroalueen velkakriisin tarkasteluun. Ahneuden käsitteen ominaispiirre on vaikea mitattavuus, ja se on altis subjektiivisille tulkinnoille. Määrällisten suureiden maksimointiin ja optimointiin tottuneet taloustieteilijät ja yritysmaailman edustajat tietysti torjuvat nämä piirteet. He ovat taipuvaisia ajattelemaan, että mitä ei voida kvantifioida, sitä ei ole olemassakaan. Kysymyksessä on kuitenkin suuri erehdys, sillä huomattava määrä elämän – talouselämä mukaan lukien – kannalta tärkeistä tekijöistä on vaikeasti tai ei lainkaan määrällisesti mitattavissa. Silti jokainen yksilö joutuu ottamaan niihin kantaa päivittäin ja tekemään päätöksiä niitä koskevien arvioittensa pohjalta.

Tähän taloustieteen ja yritysmaailman mitattavuushakuiseen piirteeseen liittyy kapea ihmiskäsitys, *homo economicus*. Taloudellista hyvinvointiaan maksimoiva rationaalinen toimija on taloustieteilijöiden mallimaailman konstruktio, jota vastaavaa ei elävässä elämässä ole. Silti jotkut suosittelevat tätä tunteetonta maksimivoittoon pyrkivää matemaattista konstruktioita käytännön päätöksentekijöiden esikuvaksi. Ihmiset – myös yritysjohtajat – pyrkivät todellisuudessa moniin muihinkin tavoitteisiin kuin taloudellisiin. Talous on vain eräs osa-alue ih-

miselämän kokonaisuudesta, ja lisäksi taloudellisen hyödyn maksimointi voi olla monesti epärealistinen ajatus käytännössä: tyydyttäväkin voitto voi olla riittävä. On oleellista samalla tunnistaa, että ihmiset ovat (taloudellisen) järkipärisyyden ohella myös tunteisiinsa nojaavia olioita.

Ahneuden tunnepohjaisuus onkin eräs lisäsy siihen, että se ei herätä finanssi- ja yrittymämaailmassa vastakaikua. Todellisuudessa tunteiden välttely ei kuitenkaan onnistu keneltäkään ihmiseltä. Aivotutkimus on empiirisesti todennut, että ihminen ei pysty tekemään niin sanottuja rationaalisia päätöksiä, jos häneltä on jouduttu poistamaan aivoista osa, joka vastaa tunteiden käsittelystä. Tällainen henkilö ei uskalla varoa ylisuuria riskejä, vaan ottaa niitä mielellään, ja tekee samat virheet yhä uudelleen, kun tunne-elementti ei tasapainota järkipäristä harkintaa. Tosin hän ei myöskään murehdi tekemiään virheitä juuri siitä syystä, että hänestä puuttuu tunneulottuvuus.

Paradoksaalista on, että tunteet kieltävä finanssimaailma ja sen analyytikot sekä yleensäkin markkinoiden toimijat eivät voi välttyä rutiininomaisesti puhumasta markkinoiden ”luottamuksesta”, niiden ”hermostumisesta”, jne. Markkinoiden kurssinmuutokset pohjaavat tunnetusti päättäjien toiveisiin, odotuksiin, pelkoihin – ja myös ahneuteen. Kaikkihan ne ovat inhimillisiä tunteita. Markkinat muodostuvat suuren päätöksentekijäjoukon käsittämien yksilöiden päätöksistä ja samalla myös niiden takana olevista tunnereaktioista. Kun nämä yksittäiset reaktiot aggregoidaan markkinoiden liikkeiksi ja ominaisuuksiksi, tunnereaktioiden inhimillinen ja subjektiivinen perusta ei häviä mihinkään – vaikka niitä mitattaisiin määrällisten korvikesuureiden, esimerkiksi pörssikurssien tai korkotason avulla.

Kaikki nämä inhimilliset piirteet vaikuttavat luonnollisesti myös euroalueen velkakriisin taustalla. Luottomarkkinat, siis lähinnä pankkien ja luottoluokittajien analyytikot, ”hermostuivat” lopulta tiettyjen euromaiden velkaantumistaseseen ja niiden heikkoon kykyyn hoitaa taloutaan. Vaikka tämän päätöksen tukena oli numeerisia rationaalisiksi tarkoitettuja laskelmia, eivät niitä laatineet tunteettomat robotit vaan ihmiset. Tästä hermostumisesta alkoi sitten varsinainen velkakriisi. Se paheni koko ajan, kun sekä markkinoiden että poliittisen järjestelmän ja muidenkin osapuolten pelot lisääntyivät ja heijastuivat näiden suorittamiin tilannearvioihin tunnetulla tavalla.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tarkastelin velkakriisin taustatekijöistä ensimmäisenä EU:n ja EU-valtioiden poliittisen järjestelmän sekä rahoitusmarkkinajärjestelmän perustavaa laatua olevaa eroavuutta, joka on kriisissä johtanut näiden yhteentörmäykseen. Se on vaikeuttanut järjestelmien välttämätöntä yhteistoimintaa ja kärjistänyt kriisiä sekä haitannut sen ratkaisuyrityksiä. Vastakkainasettelu voidaan tiivistää kasvaneeseen luottamuksen puutteeseen järjestelmien toimijoiden välillä. Samalla nämä ovat ymmärtäneet toisiaan suhteellisen huonosti. Kumpikin osapuoli on hämmästellyt toisensa toimintatapoja – ja joskus myös toimimattomuutta.

EU:ssa olisikin kehitettävä mekanismeja, joilla helpotettaisiin osapuolten yhteistyötä ja tasoitettaisiin vastakohtaisuuksia – aluksi ehkä lähinnä asennetasolla. Järjestelmien toimintaperiaatteiden eroavuudet ovat kuitenkin pohjimiltaan niin perusluonteisia, että niitä ei saada millään keinoin täysin poistetuiksi. Ne on vain otettava huomioon tilannearvioita tehtäessä.

Toinen merkittävä vastakohtaisuus vallit-

see kriisivaltioiden ja näitä avustavien maiden – pohjoisen ja etelän – kulttuurien välillä. Tämä on paitsi myötävaikuttanut kriisin syntymiseen, myös syventänyt sitä ja vaikeuttanut sen ratkaisuyrityksiä. Tässäkin eroavuus on kulminoitunut osapuolten väliseen epäluottamukseen: toinen ei ymmärrä eikä aina halua ymmärtää toista. Kulttuurit ovat hyvin pysyviä ilmiöitä ja siten niiden muuttaminen on vaikeaa. Tilanteen helpottamiseksi EU:n piirissä olisi kuitenkin suunniteltava valistustoimia, joilla eri kulttuurien välistä kuilua pyritäisiin kaventamaan. Luonnollisesti suoranaisiin laittomuuksiin johtaviin kulttuurin vääristymiin on puututtava entistä tiukemmin maiden sisäisin ja EU-tasoisin lainsäädäntötoimenpitein.

Myös ihmisen peruspiirteisiin kuuluvalla ahneudella on ollut velkakriisissä oma roolinsa, vaikka taloustiede ja talouselämä eivät haluaakaan tätä eettispohjaista termiä käyttää. Ahneus määriteltiin edellä kohtuuttomuuksiin meneväksi oman edun tavoitteluksi, joka aiheuttaa vahinkoa muille osapuolille, esimerkiksi velkojen kaatumista muiden kuin velallisten kontolle.

Tuskin edes uusliberalismin varauksettomat kannattajatkaan pitävät ihanteellisenä sitä, että talouden toimija ajaa omaa etuaan muita tuntuvasti vahingoittaen. Toisistaan poikkeavia mielipiteitä kuitenkin esiintyy siitä muille syntyvän vahingon asteesta, joka ylittää kohtuuden rajan ja tarkoittaa siten ahneuden toteutumista.

Ahneutta pidetään yleensä erityisesti talouselämän ja tässä yhteydessä nimenomaan rahoitusmarkkinoiden instituutioissa toimivien ylilyöntinä. Kuitenkin velkakriisin aikana kummassakin tarkastellussa järjestelmässä on esiintynyt toimintaa, jonka seurauksena syntyneiden vahinkojen perusteella se voidaan luokitella ahneudeksi. Markkinatoimijoiden ahneus voittojen ansaitsemisessa on osaltaan johtanut kriisi-

maiden ylivelkaantumiseen ja luokituslaitokset ovat siunanneet tämän hyvin pitkälle. Esimerkiksi finanssipankkiirin lainanannostaan saamat suuret bonukset ja muut palkkiot ovat todennäköisesti johtaneet liian riskipitoisiin lainapäätöksiin ja siten myös riskien toteutumiseen. Syntyneet ja vielä syntyvät vahingot jäävät suuressa määrin kriisimaiden ja niitä avustaneiden maiden kannettaviksi. Kuitenkin myös kriisimaiden poliitikot ovat omalta osaltaan myötävaikuttaneet – ahneudellaan lainanotossa ja erilaisilla laiminlyönneillään – näiden vahinkojen syntymiseen.

Kriisin ratkaisuja etsittäessä on pidettävä mielessä kohtuullisuus. Toisin sanoen sen paremmin avustavien osapuolten kuin avustettavienkaan ei tule ahnehtia itselleen kohtuuttomia etuja eikä näin aiheuttaa toiselle osapuolelle kohtuutonta haittaa. Velkojilta ei siten pidä kiristää liikaa myönnytyksiä velkaantuneiden hyväksi, eikä kriisimaita tule pakottaa taloudellisen kasvun edellytykset tukahduttaviin saneeraustoimenpiteisiin. Vahvimmassa roolissa ovat tietenkin kriisimaille tukea antavat valtiot ja rahoituslaitokset, mutta kuten on nähty, myös avustettava saattaa kriisin laajenemisen uhatessa kaikkia osapuolia penätä itselleen kohtuutonta vastaantuloa ja ymmärtämystä sekä yrittää viivyttää sovittujen uudistusten toimeenpanoa.

Miten esimerkiksi Kreikka selviää velkakriisistään? Tätä kirjoitettaessa maa on saamassa toisen tukipaketin, minkä varassa se pystyy toimimaan jonkin aikaa. Optimistisimmat uskovat, että mikäli maa suostuu tekemään sovitut taloutensa tervehdyttämistoimenpiteet, se voi selviytyä. Tätä seikkaa arvioitaessa on syytä viitata paitsi Kreikan kansantalouden suuriin ongelmiin myös edellä esitettyihin kulttuuritekijöihin sekä poliittisen järjestelmän ominaispiirteisiin. Kreikan kulttuuri on suosinut tähänkin asti säännös-

ten – niin maan omien kuin EU:n asettamien – rikkomista, ja mikään ei viittaa siihen, että käytäntö maassa olisi oleellisesti muuttumassa. Tämä epäily on omiaan lisäämään rahoitusmarkkinajärjestelmän maata kohtaan tuntemaa epäluottamusta, ja kierre uhkaa jatkua.

Kreikan seuraavien vaalien jälkeen tilanne saattaa olla taas toinen. Tämä on poliittisen järjestelmän eräs piirre: vaalien jälkeen päättäjät ovat todennäköisesti suurelta osin vaihtuneet ja uudet kansanedustajat sekä hallituspuolueet eivät ehkä tyydy edeltäjiensä neuvottelemiin sopimuksiin, vaikka olisivat ne itse joutuneet – ehkä hyvinkin vastahakoisesti – siunaamaan. Voi siis olettaa, että tilanne ei valkene Kreikan osalta pitkään aikaan. Jotkut uskovat, että maan

eroaminen euroalueesta ja oman valuutan käyttöönotto tarjoaisi mahdollisuuden hitaaseen, vaikkakin tuskalliseen tervehtymiseen. Kukaan ei voi kuitenkaan tietää, mitä yllätyksiä tästä mahdollisesti seuraisi koko euroalueelle. ■

Lähdeluettelo

HARISALO, RISTO, Uusliberalismi – tiensä päässä vai alussa? Liiketaloudellinen Aikakauskirja 1/2010.

PIHLANTO, PEKKA Hallitsematon ahneus finanssikriisin taustalla. Kanava 1/2009.

PIHLANTO, PEKKA Nykymuotoinen uusliberalismi tiensä päässä? Liiketaloudellinen Aikakauskirja 3–4/2009 (2009a)

PIHLANTO, PEKKA Uusliberalismin arvostelu ei tarkoita liberalismiin hylkäämistä. Liiketaloudellinen Aikakauskirja 2/2010.

ANTTI KARILA

Ihmisen osa maailman markkinoilla

Miten voi saada kunnollista käsitystä maailman menosta, varsinkin talouden pyörteistä ja markkinoiden vaihteluista? Monen tavallisen kansalaisen mielestä kysymykseen on jokseenkin mahdotonta vastata. Yksistään erilainen ja useilta kanavilta tuleva joukkoviestintä voi sekoittaa päätä ja aiheuttaa turhautumista, pelkoa ja torjuntaa. Miltei jokaisen olohuoneeseen tulvii kuvaa, sanaa ja ääntä enemmän kuin kukaan kohtuudella jaksaa sulattaa. Taito käyttää kaukosäädintä on entistä tärkeämpää. Eristäytymishalu saa valtaa, kun taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset voimat muuttavat ympäristöä kaiken aikaa. Eristäytymisestä tulee väestöryhmiä toisistaan etäännyttävä tekijä. Jotta ihminen pystyisi kohtaamaan paremmin muutoksia, hänen tulisi olla kohtuullisesti selvillä siitä, mitä muutoksiin liittyy ja siitä, mitä niiden kanssa eläminen vaatii. Äänestäjien epätietoisuus ja torjunta näkyivät myös viime eduskuntavaalien tuloksissa. Paremmin koulutetut pystyvät sulattamaan ja ratkomaan useammin eteen tulevia ongelmia. Sosiaalinen ja ta-

loudellinen eriarvoistuminen kasvaa. Ennen kaikkea työ- ja kulutusmarkkinoilla parhaiten ja heikoimmin pärjäävien väliset erot kasvavat. Heidän väliinsä jää suuri enemmistö, joka toistaiseksi vielä tulee varsin kohtuullisesti toimeen taloutensa ja arkensa kanssa.

Psykologiselta kannalta ihmisen toimintaa talouden ja markkinoiden keskellä on toistaiseksi tutkittu verraten vähän. David Kahneman ja edesmennyt Amos Tversky saivat kymmenen vuotta sitten Nobel-palkinnon etenkin laatimansa Prospect Theoryn perusteella. Siinä he osoittivat, että ihmisen taloudellinen käyttäytyminen ja päätöksen teko eivät useinkaan ole loogisia puhtaasti järjen ratkaisuja. Niihin voi liittyä monia kognitiivisia vääristymiä ja tunneperäisiä vaikuttimia. Heidän mukaansa ihminen välttelee tavallisesti enemmän tappiota kuin mahdollista voittoa. Hänen taloudellinen tilanteensa vaikuttaa etenkin siihen, miten paljon hän ottaa riskejä tai pelaa varman päälle.

Kognitiivisia virhetoimintoja on mm. mielivaltainen päättely. Tietty johtopäätös tehdään

ANTTI KARILA, psykologian tohtori

• e-mail: antti.karila@kolumbus.fi

riippumatta tosiasioista. Parempi perehtyminen auttaisi asiaa. Voi tapahtua myös valikoivaa yleistämistä. Silloin päätös tehdään tuijottamalla joitakin yksityiskohtia eikä tilanteen olennaisia piirteitä. Yliyleistämistä tapahtuu, jos yhden tai muutaman kokemuksen perusteella muodostetaan sääntö ja sovelletaan sitä asetelmasta riippumatta. Toimintamalli jää ikään kuin päälle. Suurentelua tai vähättelyä taas tapahtuu monissa yhteyksissä. Silloin jonkin asian merkitystä paisutellaan suhteettomasti tai mitätöidään tosiasioita. Joillakin on taipumusta dikotomiseen, musta-valkeaan, joko - tai ajatteluun. Toimissaan he voivat mielestään vain joko onnistua tai epäonnistua, ei mitään siltä väliltä. Tuskin kukaan voi välttyä kokonaan kognitiivisilta virheiltiltä. Niitä voi sattua varsinkin kiireisissä tai stressaavissa tilanteissa, joita taloudellisen päätöksentekijän kuten muunkin henkilön kohdalle vaihtelevasti osuu.

Tunneperäiset vaikuttimet liittyvät inhimilliseen käyttäytymiseen niin taloudellisissa ratkaisutilanteissa kuin muussakin elämässä. Useilla ihmisillä pelot ovat herkemmissä, toisilla ilmenee helpommin toiveajattelua, uhkarohkeutta ja he ottavat kernaasti riskejäkin. Monet pyrkivät taas välttelemään riskejä kaikin keinoin. Tunneperäiset tekijät ja kognitiiviset vääristymät ovat vaikuttaneet markkinoilla toimineiden henkilöiden päätöksiin niin taloudellisen taantuman ja laman syntyvaiheissa kuin niiden jatkokehityksessäkin.

Tutkimusten ja arkihavaintojen mukaan varallisuuserot vaikuttavat markkinoilla toimivien päätöksiin. Suurituloisimmat henkilöt ottavat muita todennäköisemmin riskejä. He edustavat usein avointa, energistä, kilpailunhaluista ja hallitsemaan pyrkivää persoonallisuustyyppiä. Päätöksentekotilanteessa monet heistä saattavat olla liian lyhytnäköisiä pankkinsa tai yhtiönsä päätöksentekijöinä myös globaaleilla markkinoilla toimiessaan. He pyrkivät kyllä otamaan todennäköisyyslaskelmat huomioon pyrkiessään maksimoimaan tavoittelemansa hyödyn. Viime vuosien tapahtumat osoittavat, että he ovat kuitenkin yliarvioineet mahdollisen hyödyn nopeissa liikkeissään. Luottoriskijohdannaisten kohtuuton paisuminen USA:n asuntomarkkinoilla ja sitä seurannut romahdus 2008, toimijoiden paniikkijarrutus, konkurssit ja laaja talouden taantuma kertovat siitä rajulla tavalla. Sijoittajat olivat ankkuroituneet ahnaasti laskelmissaan helpolta näyttäneisiin virtuaalimarkkinoiden tuottoihin eivätkä nähneet tarpeeksi niihin liittyneitä riskejä. Usko markkinoiden järkevään, itseään säätelevään mekanismiin sai kovan kolauksen. Erityisesti EU:n piirissä on kohdattu ennen näkemättömiä ongelmia. Euro-
kriisi on edelleen vaikea haaste taloudelliselle ja poliittiselle päätöksenteolle. Olivatko Saksan ja Ranskan pankkiirit kreikkalaisia kumppaneita rahoittaessaan kvartaalitalouden sankareita, joiden jälkiä EU:n veronmaksajat nyt paikkaavat?

Tavallinen suomalainen palkansaaja ja kuluttaja ei todennäköisesti ajaudu kovin helpolla liialliseen riskinottoon. Suomalainen kadunmies nähdään yleensä persoonaltaan sääntilisenä, asiansa hoitavana ihmisenä. Hän pyrkii hoitamaan niin talouttaan, terveyttään kuin muutakin elämänsä varman päälle. "Mieluummin pyy pivossa kuin kymmenen oksalla." Tämä tunnollisuus ja luotettavuus on pantu kuvaamaan myös koko maatamme. Suomi onkin kautta vuosikymmenten tunnettu velkansa ja asiansa hoitavana ja ainakin toistaiseksi vielä parhaan luottoluokituksen maana. Tämä suomalainen piirre on vaikuttanut myös kuluneen vuoden aikana, kun Suomi on vetänyt poliittisia linjauksiaan eurokriisin hoidossa. Kun olemme itse hoitaneet asiamme kansainvälisesti katsoen

tiönsä päätöksentekijöinä myös globaaleilla markkinoilla toimiessaan. He pyrkivät kyllä otamaan todennäköisyyslaskelmat huomioon pyrkiessään maksimoimaan tavoittelemansa hyödyn. Viime vuosien tapahtumat osoittavat, että he ovat kuitenkin yliarvioineet mahdollisen hyödyn nopeissa liikkeissään. Luottoriskijohdannaisten kohtuuton paisuminen USA:n asuntomarkkinoilla ja sitä seurannut romahdus 2008, toimijoiden paniikkijarrutus, konkurssit ja laaja talouden taantuma kertovat siitä rajulla tavalla. Sijoittajat olivat ankkuroituneet ahnaasti laskelmissaan helpolta näyttäneisiin virtuaalimarkkinoiden tuottoihin eivätkä nähneet tarpeeksi niihin liittyneitä riskejä. Usko markkinoiden järkevään, itseään säätelevään mekanismiin sai kovan kolauksen. Erityisesti EU:n piirissä on kohdattu ennen näkemättömiä ongelmia. Euro-
kriisi on edelleen vaikea haaste taloudelliselle ja poliittiselle päätöksenteolle. Olivatko Saksan ja Ranskan pankkiirit kreikkalaisia kumppaneita rahoittaessaan kvartaalitalouden sankareita, joiden jälkiä EU:n veronmaksajat nyt paikkaavat?

kohtuullisen hyvin, odotamme muidenkin toimivan samoin, hoitavan velkansa ja vastuunsa. Viime syksyn raamitupo ja maaliskuussa sitä seurannut työmarkkinaosapuolten sopimus yhdessä hallituksen kehysrihipäätösten kanssa osoittavat, että vaikeassa tilanteessa päätösten tekijöiltämme löytyy edelleen keskinäistä luotamusta.

Tuloerot ovat maassamme kasvaneet viime vuosina varsinkin johdon palkitsemis- ja optio-ohjelmien vuoksi. Sitä vastoin kaikkein pienituloisimpien toimeentulo on käynyt yhä heikommaksi. Heitä ovat pitkäaikaistyöttömät, nuoret koulutuksen ja työmarkkinoiden ulkopuolelle jääneet ja kymmenet tuhannet nuoret aikuiset koulutuksestaan huolimatta. Monet mielenterveyskuntoutujat kuuluvat myös tähän ryhmään, samoin suuri osa eläkeläisistä.

Kun ihminen jää sivuun työelämästä, hänen tulevaisuuden näkymänsä ovat kovin harmaat ja epävarmat. Työttömyyden pitkittyessä taloudellinen tilanne heikkenee. Usko omaan selviytymiseen alkaa heiketä entisestään. Tähän kierteeseen alkaa herkästi liittyä lisääntynyt alkoholien käyttö, oman terveyden laiminlyönti ja sosiaaliset, varsinkin perheen ongelmat. Yhteiskunnalliset ja yksilölliset tekijät kietoutuvat toisiinsa, synnyttäen herkästi toisiaan vahvistavan, kielteisen kehityskulun. Riippuen ideologisista lähtökohdista tällaiseen elämäntilanteeseen joutunut voidaan nähdä helposti joko kyvyttömänä tai laiskana tai sitten enemmänkin yhteiskunnan uhrina.

Työelämän nykyiset vaatimukset voivat useastakin nuoresta näyttää niin kovilta, ettei heillä ole kunnolla rohkeutta edes yrittää hakea omaa paikkaansa työmarkkinoilla. Kyse on nuorten muodostamista, usein puutteellisiin tietoihin perustuvista mielikuvista ja käsityksistä. Nuorten arvoja koskeneissa tutkimuksissa on

viime vuosina käynyt ilmi, että nuoret suhtautuvat työhön ja työelämään sinänsä myönteisesti mutta monitahoisesti. Palkka ei suinkaan ole tärkein asia nuorten mielestä, vaan se, että työ on mieluisaa ja antaa tyydytystä ja että he tulevat työssä kohdelluksi oikeudenmukaisesti. Sen jälkeen tulee vasta työstä saatava rahallinen korvaus. Tämä on haaste työmarkkinajärjestöille, jotka perinteellisesti ovat kamppailleet keskenään palkoista, työajoista, lomista jne. Työelämän laadulliset tekijät kuten työyhteisön johtaminen ovat vasta viime vuosina nousseet käsittelyyn toden teolla. Työn tulee tarjota tekijälleen myös yhteisöllistä houkutusta ja tukea itsensä kehittämiseen. Nuorten on saatava työelämästä syntymään myönteisempi ja monipuolisempi mielikuva nykyisen, osin vääristyneen ja yksipuolisen kuvan sijasta. Työhön pääseminen on kyttävä saamaan nykyistä joustavammaksi ja nuoren lähtötilanteen huomioon ottavaksi.

Työelämän ulkopuolella oleviin nuoriin suhtautuminen on kysymys, jossa ideologiset kannanotot usein eroavat toisistaan. Hyvätuloi- sista, omaa varakkuuttaan kasvattavasta toimijasta kyseessä voi olla enemmänkin näiden nuorten saamattomuus. Myötämielisemmästä, sosiaalista herkkyyttä omaavasta henkilöstä kyse on yhteiskunnan kovuudesta, joustamattomasta suhtautumisesta heikompia jäseniään kohtaan. Jos juuri peruskoulunsa työläästi päättänyt nuori näkee myös työelämän vain jonain keskinäisen kilpailun kenttänä, hän kenties kokee itsensä neuvottomaksi ja väheksyy omia mahdollisuuksiaan. Tällöin halu hankkiutua lukio- tai ammatilliseen koulutukseen on häilyvää. Hän saattaa kognitiivisen virhearvion tapaan yliyleistää tilanteensa ja ajatella, ettei tästä tule mitään, en pärjää noilla areenoilla. Huolestuttavaa on, että hän voi samalla myös lyödä laimin itsestään huolehtimisen, ajautua

pähteiden käyttäjäksi tai rikollisuuteen. Hän on ehkä persoonaltaan herkempi, kognitiivisia puutteita omaava, tunne-elämän tasapaino voi vaihdella ja masennusoireilua ilmetä. Nämä lapset ja nuoret tarvitsevat viimeistään peruskouluvaiheessa erityishuomiota ja tukea. Muutoin he ovat perin alttiita sosiaaliseen syrjäytymiseen. Se tulee yhteiskunnalle aikaa myöten erittäin kalliiksi. Taloudellisen taantumun oloissa siihen varsinkaan ei olisi varaa.

Omat reunaehdonsa talouselämän tulevaisuudelle asettavat odotukset ja vaatimukset kestävästä kehityksestä. Siihen kuuluu talouden ohella myös sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä kehitys. Toistaiseksi niiden keskinäinen yhteensovittaminen näyttää tuottavan suuria vaikeuksia. Taloudellisen kasvun vaatijoilla on ollut vahvin ääni. Luontoympäristön ja luonnonvarojen puolesta puhujien ja ilmaston muutoksesta huolestuneiden ääni alkaa kuitenkin kuulua yhä vahvemmin eri foorumeilla. Näiden kehityksen eri puolien keskinäisestä yhteensovittamisesta riippuu ratkaisevasti, miten globaali kehitys löytää uusia kestävämpiä uomia.

Yhä enemmän näyttää siltä, että globaalintason muutos alkaa vaikuttaa niin maanosien kuin kunkin maan kehitykseen. Sitä kautta tullaan myös yksittäisen kansalaisen osallisuuteen ja vaikuttamismahdollisuuksiin. Tällöin on kyse yksittäisen kuluttajan valinnoista tavaroiden ja palveluiden markkinoilla, joilla maiden ja maanosien rajat ovat madaltuneet. Tässä myllerryksessä myös EU joutuu toimimaan ja etsimään ratkaisuja Euroopan selviytymiseen. EU:n ja jäsenmaiden kyky löytää kestäviä sovelluksia hyödykkeiden tuotannolle ja kulutukselle tulee yhä tärkeämmäksi. Muutokseen liittyy se, että monet suuryritykset Suomessakin ovat alkaneet viedä entistä enemmän asiantuntijapalveluja eri puolille maailmaa.

Teknologian kehityksen mukanaan tuomia uusia kestävämpiä ja luontoarvot paremmin huomioon ottavia ratkaisuja ei voi liikaa korostaa. Kulttuuri, taide-elämä ja niiden aineettomat tuotteet saavat entistä enemmän tilaa ja merkitystä. Sitä kautta voidaan hillitä myös luonnonvarojen kulutusta, ympäristön saastumista ja kulumista. Ihmisten huoli ympäristön kehityksestä voi alkaa vaikuttaa haavoittavasti entistä useampien kansalaisten ja yhteisöjen psyykkiseen hyvinvointiin. Näin käy varsinkin, jos siihen liittyy vielä työpaikkojen katoaminen ja muut turvattomuutta aiheuttavat tekijät, kestäväälle kehitykselle käänteiset ilmiöt.

Tulevina vuosina kysymys yksilön, yhteiskunnan ja yritysten vastuusta tulee entistä monitahoisemmaksi. Ellei ihmisille ala löytyä työtä ja toimeentuloa laajojen irtisanomisten jälkeen, kyse on epäilemättä yhteiskunnan tuotantorakenteen ja palveluverkoston kyvyttömyydestä suuryrityksen kylmän rationaalisen päätöksenteon keskellä. Yrityksen etu menee muun edelle. Väistämättä yhteiskunnan ja talouselämän tulee yhdessä etsiä jatkossa entistä tiiviimmin ratkaisuja kansainvälisen työnjaon ja tuotantorakenteen muutosten mukanaan tuomiin ongelmiin. Niiden onnistumisesta riippuu, kuinka paljon työttömyys ja sen aiheuttamat sosiaaliset ja terveydelliset ongelmat rasittavat niin yksittäistä kansalaista kuin hänen perhettään. Erityisen herkkiä kielteisille vaikutuksille ovat lapset ja nuoret.

Yhteiskunnan koulutustaso on meillä kansainvälisesti korkea ja myös tieteellinen kehitys jatkuu. Monimutkaistuneessa maailmassa yhä tärkeämmäksi tulee psykologian ja muiden tieteiden välinen yhteistyö ja entistä syvällisempi lähestymistapa edessä oleviin ihmisen ja yhteiskunnan välisiin ongelmiin. Muuten ne voidaan nähdä liian kapeasti yksilöllisinä, ihmisen

psykkisenä rajoittuneisuutena ja heikkoutena. Työelämän tule tarjota tulevana vuosina joustavammin mahdollisuuksia erilaiseen työllistymiseen. On otettava huomioon niin henkilöiden elämäntilanne kuin yksilölliset eroavuudet ja soveltuvuus kuhunkin työtehtävään. Työvoimapolun uhatessa on yhä vähemmän varaa jättää ketään työkäistä mahdollisuuksien ulkopuolelle.

Tässä esityksessä on kuvailtu niitä yksilöpsykologisia, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka koko ajan vaikuttavat ihmisten taloudelliseen käyttäytymiseen, niin myös taloudellisen taantumien ja laman syntyyn ja nii-

den ilmenemismuotoihin. Nämä eri tason tekijät ovat mukana sekä yritettäessä ehkäistä näitä ilmiöitä että yritettäessä hoitaa ja voittaa niiden aiheuttamia ongelmia. Maailmanhistoria osoittaa, että ihmislaji on aikojen kuluessa sopeutunut suuriinkin olosuhteiden vaihteluihin. Luonnonympäristö, ilmasto kuten myös työ ja työelämä ovat kokeneet monia mullistuksia. Ihminen on keksinyt itselleen kulloinkin selviytymiskeinoja ja välineitä. Voimme uskoa, että näin tulee tapahtumaan vastakin. Mutta jos yksilölliset, maakohtaiset ja globaalit ratkaisut viivästyvät kovin, maapallon käytettävissä oleva aika saattaa käydä vähiin. ■

Ovatko kauppakorkeakoulut syyllisiä finanssikriisiin?

Kimmo Alajoutsijärvi
Markkinoinnin professori

Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu

We met the enemy, and he is us.

(Walt Kelly)

1. Kauppakorkeakoulut kritiikin kohteena

Kauppakorkeakoulut¹ ovat olleet menestystarina sotien jälkeisessä maailmassa. Nykyisistä jo yli 12 000 kauppakorkeakoulusta noin 650 on AACSB- ja 150 EQUIS-akkreditoitu. Ne ovat myös koulutusinstituutioista vaikutusvaltaisimpia yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja yliopistojensa vetovoimaisimpia osia ja samalla muiden koulutusalojen rahoittajia.

Suomessakin kasvu on viime vuosikymmeninä ollut melkoinen, uusia yksiköitä on perustettu ja vanhat ovat laajentaneet toimintaansa (ks. esim. Alajoutsijärvi, Kettunen ja Tikkanen 2012). Myös Suomessa kauppatieteelliset yksi-

köt² ovat jo pitkään olleet toisten alojen rahoittajina monitieteisissä yliopistoissa. Viimeksi Helsingin ja Turun kauppakorkeakoulut liittyivät tähän joukkoon. Ainoa jäljellä oleva ns. *stand-alone*-kauppakorkeakoulu on Hanken.

Menestyksestä huolimatta – tai ehkä juuri sen takia – kauppakorkeakouluja on arvosteltu moninaisesti. Kritiikki on kasvanut samalla, kun kauppakorkeakouluista on tullut suosittu tutkimuskohde.

Ensinnäkin on väitetty, että tutkimus on erkaanut liike-elämän todellisista haasteista ja että siitä on tullut irrelevanttia, sisäsiittoista ja oppiainepohjaista, joka palvelee tutkijoiden urakehitystä, vaikka heidän huipputieteellisiä artikkeleitaan ei juuri lueta (esim. Bennis ja O'Toole 2005). Koulut eivät ole ottaneet omikseen liikkeenjohtajien komplekseja oikeita ongelmia, vaan ovat tyytyneet näennäistieteellisiin

¹ Käytän tässä esseessä kansantaloustieteestä termiä *taloustiede*. Koska kuitenkin tarvitsen yhteisnimityksen markkinoinnille, laskentatoimelle, johtamiselle (yms.) käytän niistä termiä *liiketaloustieteet*. Nojaan tässä ennen kaikkea keskieurooppalaiseen perinteeseen. Suomalaiset kauppakorkeakoulut ovat eläneet varhaiset vaihteensa Ruotsista matkitun – alun perin saksalaisen – mallin mukaisesti, jossa *Volkswirtschaftslehre* ja *Betriebswirtschaftslehre* ovat taloustieteen osa-alueita (vrt. Pohjola 2006: 306; ks. myös klassikko tieteiden taksonomiasta Whitley 1984: 153–218).

² Käytän termiä *kauppakorkeakoulu* laveasti siten, että suomalaisille yliopistoille tyypilliset kauppatieteelliset yksiköt tai taloustieteiden tiedekunnat sisältyvät tähän termiin.

mutta elegantteihin matemaattisiin malleihinsa (Locke 1996, Taleb 2007) samalla, kun ovat unohtaneet alkuperäisen professionaalisen luonteensa (Khurana 2007, Locke ja Spender 2011). On myös sanottu, että koulut valitsevat liian nuoria ja kokemattomia opiskelijoita, joille opetetaan vääriä asioita väärällä tavalla, mistä on seurannut mm. eettisiltä arvoiltaan vääränlaisia liikkeenjohtajia (Mintzberg 2004). Toisaalta kouluja on syytetty liian asiakaslähtöisiksi, jolloin syvällisen uuden tiedon tuottaminen on unohtunut (esim. Zell 2001, Starkey ja Tiratsoo 2007). Kauppakorkeakouluja on vielä kritisoitu siitäkin, että ne eivät ole kyenneet parantamaan yritysten tai kansakuntien kilpailukykyä, vaan – päinvastoin – muuttaneet liike-elämän hyvät käytännöt vahingollisiksi sekä yrityksille että yhteiskunnille (esim. Swanson 2004, Ghoshal 2005).

On huomattava, että edellä mainittu kritiikki on tapahtunut samaan aikaan, kun liikkeenjohtajien maine – ainakin USA:ssa tehtyjen gallupien mukaan – on laskenut historian alimmalle tasolle ylittäen vain muutamalla pisteellä käytettyjen autojen myyjät (Swanson 2004). Liikkeenjohtajien mainetta ovat tuhrineet ikävät tapahtumat, kuten IT-kuplan puhkeaminen, yritysskandaalit, *high-tech* yritysten yhteistyö diktatuurihallitusten kanssa, kultaiset sattevarjat, pyramidi- ja Ponzi-huijaukset, finanssikriisi, korporaatiokerjuu ja jättimäiset pelastuspaketit vain muutamia mainitakseni.

Meneillään olevalla finanssikriisillä on valtavia vaikutuksia globaaliin talouteen ja tavallisten ihmisten elämään eri puolilla maailmaa. Koska finanssikriisi on myös vastuullisen liikkeenjohtamisen kriisi, se on myös kauppakorkeakoulujen kriisi. Se on synnyttänyt kiivaan keskustelun kauppakorkeakoulujen sosiaalisesta vastuusta sekä oikeutuksesta olla arvostettu

akateeminen ja professionaalinen instituutio (esim. Heninz 2011, Locke ja Spender 2011, Thomas ja Wilson 2011, Wilson ja McKiernan 2011).

Tässä esseessä pohdin, *ovatko kauppakorkeakoulut syyllisiä finanssikriisiin?* Lisäksi jatkan edelleen, *ja jos ovat, niin millä tavalla?*

Vastaukseni näihin kysymyksiin on aidosti henkilökohtainen ja siksi tietenkin myös vain osittainen. Taustalla on oma ammatillinen kokemus (dekaani, professori), kymmenet keskustelut kollegojen kanssa kotimaassa ja ulkomailla sekä lukuisat kuullut ja itse pidetyt esitelmät teemasta. Tämän lisäksi finanssikriisi on synnyttänyt huomattavan määrän korkealaatuista kirjoja ja artikkeleita – joko suoraan tämän esseen teemasta tai sitä sivuten. Pyrkiessäni vastaamaan yllä olevaan kysymykseen käytän tietenkin kaikkea vakavasti otettavaa aineistoa hyväksi.

Luon ensin lyhyen katsauksen kauppakorkeakouluinstituution historiaan ja murroskohtiin, koska ne antavat kontekstia ymmärtää kauppakorkeakoulujen nykytilaa. Tämän jälkeen erittelen tarkemmin, millaisia syytöksiä kauppakorkeakouluista on tehty ja miten niihin on vastattu. Lopuksi pohdin kauppakorkeakoulujen vastuuta finanssikriisissä.³

2. Kauppakorkeakouluinstituution historia lyhyesti

Kauppakorkeakoulut kuuluvat professionaalisti orientoituneisiin aloihin, kuten sen esiku-

³ Tässä esseessä ei ole mahdollista paneutua kaikkiin kauppakorkeakouluja koskeneisiin ”korjausehdotuksiin”, mutta pääsääntö kirjoituksissa näyttää olevan se, että ensin nostetaan esille ongelma ja sen argumentit. Tämän jälkeen keskitytään juuri tuon kyseisen ongelman korjausehdotuksiin.

vat tekniikka ja lääketiede. Tällaisille koulutus-instituutioille tyypillisesti ne ammentavat tietopohjansa sekä ammatillisten käytäntöjen maailmasta että akateemisesta tiedemaailmasta (Simon 1967, Whitney 1988). Tämän pohjalta näille professionaalisille koulutusaloille on syntynyt kaksi tärkeää sosiaalista systeemiä, joissa kauppakorkeakoulut pyrkivät rakentamaan menestystään: professionaalinen mainejärjestelmä ja tiedemainejärjestelmä.

Kun kauppakorkeakouluja *ryhdyttiin perustamaan 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa*, ne haluttiin yliopistoihin ennen kaikkea kohottamaan liikkeenjohdon ammattikunnan arvostusta. (Khurana 2007, Engwall 2007). Niitä ei kuitenkaan haluttu tuoda taloustieteen yhteyteen, koska siihen aikaan sen ei koettu ratkaisevan liikkeenjohdon ongelmia. Kauppakorkeakoulujen perustamista vastustettiin monilta tahoilta – ei vähiten vanhempien tieteiden suunnasta. Erityisesti väitettiin, että kauppakorkeakoulut kiihdyttävät yksilöllistä ahneutta eivätkä palvele yhteiskuntaa (Kieser 2004, Engwall 2007).

Niinpä kauppakorkeakoulujen perustajilla oli kaksi toisistaan riippumatonta haastetta: kuinka tehdä liiketaloustieteestä yhteiskuntakelpoinen ja samalla akateeminen tiede, joka kuitenkin on selvästi taloustieteestä eroava tieteenala. Ensimmäinen haaste ratkaistiin määrittelemällä niiden tehtäväksi yhteiskunnallisen hyvän tuottaminen, mikä määriteltiin myös yrityksen olemassaolon tarkoituksiksi (Khurana 2007, Kieser 2004). Toinen haaste puolestaan ratkaistiin Pohjois-Amerikassa määrittelemällä tuotanto ja markkinointi tutkimuskohteeksi, kun taas saksankielisillä alueilla tutkimuskohteena oli tuloslaskelma ja tase (Kieser 2004). Pohjoismaat kopioivat kauppakorkeakoulumallinsa melko suoraviivaisesti Saksasta (Engwall 2007).

Seuraava merkkipaalu kauppakorkeakoulujen historiassa tapahtui toisen maailmansodan jälkeen. Erityisesti USA:ssa kauppakorkeakoulut olivat kasvaneet voimakkaasti ja uusia koulujakin oli perustettu runsaasti. Niiden opetuksen ja erityisesti tutkimuksen tasosta oltiin kuitenkin huolissaan. Fordin ja Carnegien säätiöt rahoittivat kaksi laajaa tutkimusta kauppakorkeakouluista. Niiden yhteinen viesti oli se, että opetus ei perustunut tutkimukseen, vaan entisten liikkeenjohtajien omiin kokemuksiin. Tästä syystä kauppakorkeakoulut täytyi nopeasti *tieteellistää* – jo kommunismin uhankin takia (Locke 1996, Khurana 2007, Augier ja March 2011). Fordin säätiö rahoitti 1960-luvun alussa nykyrahassa valtavalla summalla, noin 250 miljoonalla dollarilla, nykyisten eliittikauppakorkeakoulujen opetusohjelmien ja henkilöstön tieteellistämistä.

Koska kauppakorkeakoulut olivat laiminlyöneet omaa tohtorikoulutustaan, uusi henkilöstö oli rekrytoitava muista yhteiskuntatieteistä, erityisesti taloustieteestä. Keskeiseksi eetoskeksi valittiin rationalismi ja objektiivinen päätöksenteko, mikä oli luonnollista, sillä suuri osa teorioista kopioitiin taloustieteestä (Spender 2007). Käytännössä rationaalisuus tarkoitti kvantitatiivisten menetelmien ja tilastojen käyttöä, koska niiden uskottiin vähentävän subjektiivisten ideologioiden vaikutusta päätöksentekoon (Porter 1995). Oli myös luonnollista, että tieteen ihanteeksi valittiin eksaktit luonnontieteet, erityisesti fysiikka, koska se näytti tuolloin ratkaisevan lähes kaikki ihmiskunnan ongelmat.

Tosin merkittäviä soraääniäkin mahtui joukkoon. Esimerkiksi vuonna 1974 Friedrich von Hayek varoitti Nobel-palkintoluennossaan ”Tietämisen teeskentely” taloustieteilijöitä ja heitä kuuntelevia politiikkoja soveltamasta fy-

siikasta tuttuja matemaattisia malleja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tuolloinhan elettiin poikkeuksellisen syvässä talouskriisissä. Hayek ei ollut kovin ylpeä taloustieteen tuolloisesta tilasta ja totesikin sarkastisesti: "as a profession we have made a mess of things". Koska hän kuoli jo vuonna 1992, jää vain arvailtavaksi, mitä hän olisi sanonut nykyisessä finanssikriisissä.

Joka tapauksessa USA:n johtavista kauppakorkeakouluista tuli roolimalli lähes kaikkialla muualla länsimaissa paitsi Saksassa ja Japanissa. Suomessa tämän muutoksen imitointi tapahtui joiltakin osin yllättävän nopeasti. Esimerkiksi meikäläiset väitöskirjat, jotka olivat pitkälti noudattaneet saksalaista käsitteellisen tutkimuksen perinnettä, vaihdettiin empiirisen, pääasiassa tilastollisen tutkimuksen perinteeseen. Liikkeenjohdon koulutuksessa Lifim puolestaan pyrki noudattamaan "Harvardin mallia" pitkillä kursseillaan.

1980-luvulla *uusliberalistinen ideologia ja uusklassinen taloustiede* alkoivat voittaa alaa yleisesti USA:ssa ja erityisesti sen kauppakorkeakouluissa. Kilpailukykyongelmien ratkaisuna alettiin pitää liittovaltion roolin minimointia (Sachs 2011). Tähän liittyi lähes uskonnon kaltainen luottamus markkinavoimien kykyyn ratkaista taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. Yritysten olemassaolon tarkoitukseen ja myös näkemukseen siitä, mikä on yritysjohton tehtävä, vaikutti erityisesti agentti-päämies-teoria, joka oli selkeästi ristiriidassa aiemman tasapuolisen sidosryhmäajattelun kanssa. Kauppakorkeakoulujen eetoksen muutosta kuvaa hyvin Khuranan (2007) kirjan nimi: "From higher aims to hired hands".

Edellä mainittu eetos on säilynyt ja itse asiassa vahvistunut näihin päiviin saakka ja kulkeutunut Yhdysvaltojen kauppakorkeakouluis-

ta lähes kaikkien kauppakorkeakoulujen eetokseksi kauppakorkeakouluille tyypillisen matkimiskäyttäytymisen myötä, vaikka se on saanut ajoittaista voimakasta kritiikkiä ja poikkeuksiaakin on. Mielenkiintoinen esimerkki agentti-päämies-ajattelun diffuusiosta on Saksa, jonne se tuli vasta 1990-luvun lopulla (Fiss ja Zajac 2004). Saksa kielessä ei vielääkään ole sanaa omistaja-arvo, vaan siellä asiasta käytetään termiä *shareholder value*, mikä kertoo myös siitä, että Amerikan oppien omaksuminen ei vielääkään ole täydellistä. Japanissa ja Saksassa yrityksiä ei ole toistaiseksi johdettu pörssikurssivetoisesti vaan laajemmasta sidosryhmänäkökulmasta.

Nykytilanteessa USA on businesskoulujen supervalta - ainakin heidän omien rankingiensa mukaan. Tutkimuskontribuutioilla arvioiden väitetään, että sadasta parhaasta kauppakorkeakoulusta 72 on USA:ssa ja loppuistakin 9 Kanadassa. Talouden suurvalloista esimerkiksi Saksassa on vain yksi huippukauppakorkeakoulu ja Japanissa ei yhtään (University of Texas at Dallas 2011). Tätä taustaa vasten peilaan on suorastaan surkuhupaisaa, miten huonosti useimmat amerikkalaiset toimialat ja yritykset pärjäävät kansainvälisessä kilpailussa. Nykyisin USA:n yksi harvoista menestyneistä toimialoista ja vientituotteista ovat kauppakorkeakoulut ja niiden talous- ja liikkeenjohtamisopit⁴.

⁴ Locke (1996) ja Locke ja Spender (2011) kuvaavat tätä paradoksia osuvasti. Sachs (2011) ja Smith (2010) ovat myös hyviä analyysejä siitä, miten markkinafundamentalismi on vaarantamassa perinteisen markkinatalouden USA:ssa.

3. Finanssikriisiin liittyvät kauppakorkeakouluista esitetyt syytökset

Olen koonnut taulukkoon 1 kauppakorkeakouluista esitettyjä syytöksiä. Lähteet ovat pääasiassa tieteellisiä aikakauslehtiä tai arvostettujen kustantajien hyvin myyneitä kirjoja. Vaikka Taleb (2007) on julkaistu ennen varsinaisen finanssikriisin puhkeamista, se on mukana, koska kirjaa pidetään suorastaan profetallisenä finanssikriisin ennustajana. Krugman (2009) on puolestaan The New York Timesin kolumni ”*How Did Economists Get It So Wrong?*”, mutta sen mukaanottoa voidaan puolustella sen saamalla huomiolla, sekä sillä, että kirjoittaja on nobelisti ja siinä esitettyihin syytöksiin on vastattu hyvin spesifisesti. Kolmas poikkeava lähde on Englannin kuningatar Elisabethin kysymys taloustieteilijöille, ja neljäs *Insider Job* -niminen dokumentti.

Ensimmäisen ryhmän kritiikin kärki liittyy eettökyteen ja missioon liittyviin valintoihin, jotka tehtiin kauppakorkeakouluinstituutiossa toisen maailmansodan jälkeen: rationaalinen ihmiskäsitys, matemaattisen mallintamisen korostuminen ja ”tieteellistäminen”. Talebin (2007) mukaan kyse on jopa älyllisestä huijauksesta, josta ei ollut käytännön tai edes teoreettista hyötyä, vaan päinvastoin suurta vahinkoa. Matematiikka on palvellut lähinnä kilpajuoksussa akateemisista viroista. Lisäksi se on nostanut alalle tulon kynnyistä sekä eristänyt taloustiedettä muusta yhteiskunnasta mystifioimalla sen perusluonnetta. Talebin mukaan pahinta taloustieteiden matematisoinnissa on ollut kuitenkin se, että mallit ovat luoneet harhaisen turvallisuudentunteen esimerkiksi riskienhallinnasta; ne eivät ole sietäneet ”mustia joutsenia”, joiden esiintymistiheys on paljon suurem-

pi kuin on yleisesti luultu. Kritiikin mukaan rationalismi ja tehokkaiden markkinoiden hypoteesi ovat rajanneet tutkimuskohteita, metodologiaa ja todellisuuden ymmärrystä erityisesti ”poikkeuksellista ajoista” ja kriiseistä, koska päähuomio on ollut talouden tasapainotilassa.

Markkinafundamentalismi on luonnollinen jatko rationaalisuusoletukselle. Esimerkiksi Krugmanilla (2009) on kaksi tähän liittyvää ydinväitettä. Ensinnäkin rahoitusmarkkinat ovat sijoittajien irrationalisuuden takia tehottomia, mistä juontaa liiallinen volatilitetti, mikä puolestaan edellyttää regulaatiota. Toiseksi finanssikriisistä selviäminen vaatii julkista rahoitusta (*fiscal stimulus*).

Kolmas teema liittyy teorioiden sovellutuksiin. Kauppakorkeakoulut ovat tuottaneet finanssituotteita ja -työkaluja sekä niiden soveltajia, jotka ovat finanssikriisin taustalla. Khuranan (2007) tutkimuksen mukaan jopa puolella eliittikauppakorkeakoulujen MBA-opiskelijoista on ollut ensimmäinen työpaikka 20 suurimmassa USA:n finanssialan yrityksessä, samalla kun näiden yritysten ylin johto on useimmiten valmistunut kuudesta tärkeimmästä eliittikauppakorkeakoulusta. Luonnollisesti nämä alumnit ovat koulujensa edustajia, ylpeyden aiheita ja teorioiden sekä niiden sovellutusten haltijoita. On myös selvää, että nämä kauppakorkeakoulut eivät ole onnistuneet välittämään eettisiä arvoja opiskelijoilleen – tai eivät ole sitä halunneet tehdä. Kritiikin kärki on suunnattu agentti-päämies-teorian väitettyyn seurausvaikutukseen, jonka mukaan korporaatioita on alettu johtaa markkinaspekulanttien ehdoilla. Tällöin on luotu agentti-päämies-ongelma yrityksen pitkän tähtäimen kehittämisen ja yritysjohtoon välille. (Locke ja Spender 2011: 141, ks. myös Fox 2009: 265–286).

Eettisten ongelmien väitetään juontuvan ennen kaikkea lyhyen tähtäimen tulospaineista, jotka otettiin 1980-luvulla ensin yrityskäytäntöihin ja vähän myöhemmin myös kauppakorkeakouluihin (Trank ja Rynes 2003). Jacksonin (2010) mukaan taloustieteilijöille on tyypillistä pyrkiä selittämään kriisejä luonnonilmiön kaltaisina, jolloin ne kuvataan markkinoiden normaaleiksi häiriötiloiksi. Tyypillisesti ne myös redusoidaan teknisiksi matemaattisiksi yhtälöiksi, joiden ”hoidot” ovat usein uudenlaista juridista säätelyä. Jacksonin mukaan on mentävä edellisten näkökulmien taakse ja tunnistettava niiden moraalis-kulttuuriset mentaalimalit, joita ovat teknokraattinen ja ei-inhimillinen talousajattelu, egoistinen yksilöllisyys, ahneus⁵, lyhytnäköisyys, moraalisten arvojen kieltäminen ja spekulatiivinen kulttuuri. Kauppakorkeakoulut ovat epäonnistuneet hyveellisyyden ja korkean moraalin tuottamisessa. Ne tarjoavat ainakin implisiittisesti moraaliohjeen, jonka mukaan kaikki mikä ei ole laitonta on hyväksyttävää. Lisäksi businessetiikan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun koulutuksessa on myös epäonnistuttu. Niiden opetus on johtanut

yhtymästä valheelliseen hurskasteluun ja ”ikkunaverhojen” ripustamiseen.

Donaldson (2012) on hyvin pitkälti samoilla linjoilla, sillä hänen mukaansa finanssikriisi johtui perimmiltään kolmesta eettisestä ongelmasta, joita olivat vaarasta palkitseminen, kyseenalaisen käyttäytymisen normalisoituminen ja eettisten normien puuttuminen uusista finanssi-innovaatioista. Kauppakorkeakoulut eivät ole ymmärtäneet näitä eettisiä ongelmia eivätkä ole kyenneet tarjoamaan niihin ratkaisuja.

Insider Jobin keskeinen väite kauppakorkeakouluista on vielä paljon rumempi. Sen mukaan USA:n talouseliitti koostuu huippupoliitikoista, suuryritysten ylimmästä johdosta ja eliittikoulujen professoreista, jotka muodostavat toinen toisiaan tukevan korruptoituneen järjestelmän. Professorikunta on esimerkiksi syylistynyt sponsoreitaan tukeviin asiantuntijalausuntoihin ja tutkimusraportteihin. Insider Job aiheutti kiivaan julkisen keskustelun eliittikauppakorkeakoulujen professorikunnan moraalista ja eturistiriidoista, sekä johti organisatorisiin muutoksiin ainakin Harvardin ja Columbian businesskouluissa.

⁵ Toisin kuin Kanninen ja Malinen (2010: 24) väittävät muuten ansiokkaassa analyysissä, ahneus-argumentti kriisin osaselittäjänä ei ole ongelmallinen. Jos ihminen olisi pelkäänsä abne, hän tuskin lajina olisi kehittynyt nykyiseen muotoonsa. Ihmistieteissä on monenlaisia ihmiskäsityksiä, joista valtavirtataloustiede tuntuu korostavan yksipuolisesti käsitystä ihmisestä laskelmoivana, abneena oman edun tavoittelijana. Tässä vaarana on se, että kun alamme nähdä ihmiset vain sellaisena, alamme myös käyttäytyä ja ruokkia sellaista käyttäytymistä. Esimerkiksi Marglin (2008) kuvaa miten valtavirtataloustiede kaventaa ymmärrystä yhteisöjen merkityksestä ihmisten hyvinvoinnille. Putman (2002) on puolestaan klassinen sosiologinen analyysi tästä teemasta. Tietyllä tavalla koko finanssikriisi on kertomus sosiaalisen pääoman, keskinäisen luottamuksen ja yhteisöllisyyden puutteesta ja lopullisesta katoamisesta.

4. Finanssikriisiin liittyvät puolustuspuheenvuorot kauppakorkeakouluista

Löytämiäni kirjallisia puolustuspuheenvuoroja on huomattavasti vähemmän kuin syytöksiä, mutta niitäkin on. Olen poiminut niistä kaksi tärkeintä sekä koonnut loppuun yhteenvedon keskusteluista ja esitelmistä, jotka mielestäni kattavat hyvin keskeisimmät puolustusargumentit.

Taulukko 1. Kauppakorkeakouluista esitettyjä syytöksiä.

Kirjoittaja	Syytös
Rationaalinen ihmiskäsitys, matematisointi ja ”tieteellistäminen”	
Taleb (2007)	Optimointitouhu käänsi sosiaalitieteen kehityksen älyllisestä ja pohdiskelevasta suunnasta, johon se oli kulkemassa, yrityksestä tulla ”eksaktiksi tieteenksi”. ”Eksaktilla tieteellä tarkoitan toisen luokan teknisiä ongelmia niille, jotka haluavat kuvitella olevansa fysiikan laitoksella – niin sanottua fysiikkakateutta. Toisin sanoen älyllistä huijausta”.
Akerlof ja Shiller (2009)	Neoklassisen taloustieteen rationaalisuusoletus johti finanssimarkkinoiden deregulaatioon, mikä aiheutti finanssikriisin.
Locke ja Spender (2011)	Kauppakorkeakoulujen pakkomielle numeroihin ja ”tieteellistämiseen” yhdessä uusklassisen taloustieteen ja agentti–päämies-teorian dominanssin myötä johti ahneen liikkeenjohtokastin (<i>modern robber barons</i>) syntyyn. Tämä on johtanut moraalikatoon yritysten johdossa ja finanssisektorilla erityisesti, mistä vääjäämättömänä seurauksena oli kriisi.
Starkey ja Tempest (2009)	Kauppakorkeakoulujen pyrkimys tekniseen kompetenssiin johti kriisiin.
Elster (2011)	Taloustieteilijät tekevät yksinkertaistavia oletuksia esteettisistä ja matemaattisista intresseistä, joista unohtavat kertoa. Taloustieteilijät ovat aivan liian kunnianhimoisia kuvitellessaan kykenevänsä ennustamaan tulevaa talouden kehitystä.
Markkinafundamentalismi	
Krugman (2009)	Taloustieteilijät epäonnistuivat ennakoimaan finanssikriisiä, koska keskittyivät elegantteihin matemaattisiin malleihin, jotka sopivat idealisoituun ja ideologisoituun visioon täydellisistä markkinoista.
Starkey ja Tempest (2009)	Friedmanin, Jensenin ym. mukaan kauppakorkeakoulujen pitää keskittyä vain markkinoihin. Tämä markkinafundamentalismi ja naiivi usko markkinoihin johtivat kriisiin.
Johnson ja Kwak (2010)	1970-luvulta alkaen johtavat amerikkalaiset kauppakorkeakoulut ja niiden rahoituksen akateemikot auttoivat finanssisektorin transformaatiossa. Ne tuottivat uusia työkaluja, markkinoita ja jättituloja Wall Streetille. Reaganin hallinto muutti akateemiset teoriat ideologiaksi ja toimintapolitiikoiksi sekä aloitti finanssisektorin voimakkaan dereguloinnin, mikä lopulta johti finanssikriisiin.
Colander ym. (2009)	Finanssikriisi on paljastanut taloustieteiden ja taloustieteilijöiden systemaattisen ammatillisen epäonnistumisen. Taloustieteiden pitäisi keskittyä ymmärtämään kriisejä ja poikkeuksellisia aikoja sekä komplekseja dynaamisia systeemejä, jotka on laiminlyöty akateemisessa tutkimuksessa.
Wang ym. (2011)	Taloustieteellinen koulutus lisää ihmisten ahneutta, joka perimmältään johtaa kriiseihin.

Teorioiden sovellutukset ja niiden soveltajat	
Currie, Knights ja Starkey (2009)	Kauppakorkeakoulut ovat olleet rikoskumppaneita finanssikriisin synnyttämisessä. Finanssisektori on ollut maailman parhaista businesskouluista valmistuneiden pääasiallinen työnantaja, jossa he ovat soveltaneet oppimiaan taloustieteen rahoituksen sovelluksia, jotka johtivat finanssikriisiin.
Kaplan (2011)	Vaikka riskien hallinta on laskentatoimessa yksi keskeisimmistä tutkimusalueista, kauppakorkeakoulujen tutkimus luottaa liiaksi traditionaalsiin tutkimusmenetelmiin, jotka tarjoavat vain pintapuolisen kuvan riskeistä ja senkin pitkällä viiveellä
Elisabeth II (2009)	Miksi ette kertoneet lähestyvistä finanssikriisistä?
Eettiset ongelmat	
Insider Job (2010)	Amerikkalainen talouseliitti – akateemikot, poliitikot ja yritysjohtajat – ovat peruuttamattomasti korruptoituneita. Eliittikoulujen professorit kirjoittavat lausuntoja sponsoreidensa intressien mukaisesti, mutta eivät näe siinä mitään konfliktiristiriitaa.
Jackson (2010)	Kauppakorkeakoulujen opetusta hallitsevat moraaliskulttuuriset mentaalimallit, joita ovat teknokraattinen ja ei-inhimillinen talousajattelu, egoistinen yksilöllisyys, ahneus, lyhytnäköisyys, moraalisten arvojen kieltäminen ja spekulatiivinen kulttuuri.
Donaldson (2012)	Finanssikriisi johtui perimmiltään kolmesta eettisestä ongelmasta, joita olivat vaarasta palkitseminen, kyseenalaisen käyttäytymisen normalisoituminen ja eettisten normien puuttuminen uusista finanssimarkkinoiden innovaatioista. Kauppakorkeakoulut eivät ymmärtäneet näitä eettisiä ongelmia eivätkä kyenneet tarjoamaan niihin ratkaisuja.
Väärä kuva yritysjohdon työstä	
Segrestin ja Hatchuel (2011)	Kauppakorkeakoulujen antama kuva liikkeenjohdon liikkumavapaudesta on väärä, sillä osakeyhtiölaki velvoittaa yritysjohdon toimimaan osakkeenomistajien tahdon mukaan sekä teoriassa että käytännössä. Finanssikriisi on seurausta tästä fundamentaalisesta liikkeenjohdon kriisistä.

John Cochranen (2009) vastine on otsikoitu ”*How did Paul Krugman get it so Wrong?*” mukaillen alkuperäistä kolumnia, jossa Cochran mainittiin nimeltä edustamassa chicagolaisia taloustieteilijöitä, jotka ovat Krugmanin sanoin ”the product of a Dark Age of macroeconomics”. Ohitan muut molemminpuoliset henkilökohtaiset loukkaukset ja yritän keskittyä asiallisiin ydinviesteihin.

Cochranen mukaan oli täysin ymmärrettävää, että taloustieteilijät eivät kyenneet ennakkoimaan kriisiä, koska tehokkaiden markkinoiden hypoteesin mukaan kukaan ei voi tietää, minne markkinat ovat menossa, eikä kukaan voi siten luottaa ennustuksiin tai ennustajiin. Cochranen mukaan markkinoiden tehokkuus ei tarkoita markkinoiden stabiilisuutta, mutta hintojen ”ylisuuret” liikkeet voidaan selittää

irrationaalisella optimismilla tai pessimismillä. Uusliberalistisen talouspolitiikan kannattajat eivät koskaan ole väittäneet, että vapaat markkinat olisivat täydelliset, mutta että valtion säätelemät markkinat ovat vielä huonommat. Finanssikriisi aiheutui nimenomaan säädelyjen pankkien takia eikä vapaiden osake- tai kiinteistömarkkinoiden toiminnan seurauksena. Siksi finanssikriisistä ei ole mitään fundamentaalista opittavaa. Esimerkiksi matematiikka ei ole taloustieteen ongelma vaan matematiikan kehittymättömyys.

British Academyn (2009) vastine Englannin kuningattaren kysymykseen ”Miksi ette kertooneet lähestyvistä finanssikriisistä?” on kirjeen muotoinen kattava selvitys, jonka on allekirjoittanut yli 30 johtavaa brittiasiantuntijaa. British Academyn (2009) mukaan jotkut asiantuntijat ovat varoittivat finanssisektoriin liittyvistä riskeistä ja ennakoivat tulevaa kriisiä, mutta kukaan ei kyennyt näkemään sen muotoa, ajoitusta eikä ankaruutta. Oleellisin syy oli se, että kukaan ei ollut kokonaiskuvaa tilanteesta ja että koko rahoitusjärjestelmään liittyvää systeimiriskiä ei onnistuttu arvioimaan. Ongelmana oli myös tunnistaa kriisiin sopivia toimenpiteitä ja instrumentteja. Katastrofiin liittyi vielä monien osapuolien toiveajattelu, laumakäyttäytyminen, itsepetos sekä lyhyen tähtäimen hyötyminen kasvavasta finanssisektorista.

Finanssikriisi on kirvoittanut lukuisia virallisia seminaareja ja epävirallisia keskusteluja. Erityisen huomiolle pantavaa on finanssikriisin näkyvä rooli johtavien akkreditointiorganisaatioiden seminaareissa ja konferensseissa. Kauppakorkeakoulujen dekaanien ja professoreiden kannanottojen kirjoa vastuusta finanssikriisiin voi kuvailla vaikka seuraavasti:

- Kauppakorkeakouluilla ei ole mitään tekemistä finanssikriisin kanssa, joka

kuuluu taloudessa luonnollisena esiintyviin epätasapainotiloihin.

- Taloustieteen tehtävänä ei ole ennustaa tulevaa, vaan selittää jo tapahtunutta.
- Taloustieteissä tai kauppakorkeakoulujen opetuksessa ei ole mitään vikaa, vaan syy on mallien käyttäjissä ja poliitikoissa.
- Finanssikriisin syitä ei pidä hakea meidän oppiaineista (tyypillisesti johtamisen tai markkinointi), vaan rahoituksen ja taloustieteen oppiaineista.
- Finanssikriisin syitä ei pidä hakea meidän kauppakorkeakoulusta (tyypillisesti eurooppalainen ei-eliittikauppakorkeakoulu), vaan siihen ovat syypäinä maailman johtavat amerikkalaiset kauppakorkeakoulut.
- Taloustieteet ja kauppakorkeakoulut ovat osasyllisiä finanssikriisin ja sen taustasyihin, sillä ne ovat epäonnistuneet yritysetiikan koulutuksessa, jota pitää lisätä.

5. Puolustuspuheenvuorojen arviointia

Syllisyyden kieltäminen kokonaan ei luultavasti ole kovin uskottavaa. Jos se olisi totta, väittäisi samalla, että kauppakorkeakouluilla ei ole juuri mitään tekemistä talouden kanssa. Toivottavasti se ei ainakaan ole totta.

Myös sellaiset väitteet, että (finanssi)kriisiä on ollut jo ennen ensimmäisten kauppakorkeakoulujen perustamista, eivät anna kovin hyvää kuvaa kauppakorkeakouluista suhteessa tekniikan ja lääketieteen saavutuksiin. Niiden tutkimuksiin pohjautuvien innovaatioiden avulla ihmiskunta on kyennyt radikaalisti nostamaan elintasoaan ja elämänlaatuaan. Esimer-

kiksi lääketieteen rokotteet ja tekniikan tietokoneet ovat innovaatioita, joihin kauppakorkeakoulujen on vaikea vastata. Matematiikan avulla on mahdollista jopa lähettää avaruusluotain liikkuvasta planeetasta toiselle liikkuvalla planeetalle ja suhteellisen tarkkaan paikkaan. Mitä vastaavaa on saatu aikaiseksi taloustieteissä matematiikan avulla? Talouden kehitys integroituneena yhteiskuntaan ei noudata mekaniikan lakeja (Suvanto 2008). Siksi talouden kieli ei ole matematiikkaa, joka redusoi sen muka arvovapaiksi analyyseiksi ja päätöksiksi. Mitkä ylipäättänsä muuten ovat kauppakorkeakoulujen suurimmat innovaatiot tähän mennessä?⁶ Finanssikriisin yksi (vanha) opetus voisi olla se, etteivät taloustieteet ole eksakti tiede eivätkä ne sellaiseksi voi koskaan tulla (Hausman 1992, Rosenberg 1992). Ehkä sellaisen teeskentely kannattaisi lopettaa.

Finanssikriisin synnyttivät, tai ainakin sitä edesauttoivat, kauppakorkeakouluissa kehitetyt teoriat, sovellutukset ja niiden kantajat. Myös eliittikauppakorkeakoulujen ja finanssisektorin symbioosi ainakin USA:ssa on huomattavan ilmeinen. Finanssisektorin parhaina nousuvuosina jopa puolet eliittikouluista valmistuneista sai ensimmäisen työpaikkansa finanssisektorilta. Eliittikoulujen professorikunnalla oli myös hyvin kannattavaa konsultointia finanssisektorilla, jota kautta finanssisektorin ylimmän johdon itsekkäitä intressejä ja esimerkiksi lainsäädäntöä kiertävää toimintaa voitiin edesauttaa. Finanssisektori on myös tärkein

eliittikauppakorkeakoulujen lahjoittajataho. On perusteltua väittää, että tällaiset taustat vaimensivat kauppakorkeakoulujen halua toimia yhteiskunnallisena ”valvontaorganisaationa”. Tämä on erityisen raskauttavaa, koska kyseinen professorikasti on markkinafundamentalismin ylintä papistoa, jonka tehtävänä on varjella markkinatalouden eetosta (Nelson 2001).

Rahoituksen ja taloustieteen valtavirtausten ulkopuolella tuntuu olevan selkeästi halukkuutta myöntää ainakin kauppakorkeakoulujen osasyllisyys finanssikriisiin. Ja varsinkin kun puhutaan edellä mainittujen oppiaineiden syyllisyydestä. Minusta on kuitenkin selvää, että tuo peruste ei vapauta muita aloja vastuusta, sillä suurimmassa osassa kauppakorkeakouluja yhteiseksi eetokseksi on valittu ja hyväksytty uskomus tehokkaista markkinoista ja siitä johdettu poliittisesti väritynyt markkinaideologia. Tunnetuimpia poikkeuksia on *The Thunderbird School of Global Management*, jonka missiossa peräänkuulutetaan yritysten yhteiskuntavastuuta ja kestäväää kehitystä. Thunderbird oli ensimmäinen kauppakorkeakoulu, jossa myös otettiin käyttöön virallinen ”Professional Oath of Honor”. Myöhemmin Harvard Business School on seurannut tätä esimerkkiä.

Monet ovat valmiita myöntämään eliittikauppakorkeakoulujen vastuun finanssikriisistä, mutta kieltävät oman koulunsa syyllisyyden. Kauppakorkeakoulutoimiala on kuitenkin mitä suuremman määrän matkimistoimiala. Tyypillisesti esimerkiksi 50 huonommalle puolelle rankattu instituutio pyrkii kaikin keinoin 20 parhaan joukkoon, johon pääsee parhaiten muisuttamalla ”parhaimpia”. Vastaavasti ne, joita ei ole ollenkaan rankattu, pyrkivät määrätietoisesti edes rankattujen joukkoon. Myös kansainväliset akkreditoinnit samankaltaistavat johtavia kauppakorkeakouluja globaalisti.

⁶ *Kansantalouden tilipidon järjestelmä on ehkä taloustieteen suurin innovaatio ja ylipäättänsä suurimpia sosiaalisia innovaatioita 1900-luvulla. Ilman sitä ei hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitäminen olisi mahdollista. Toinen merkittävä talousinnovaatio on osakeyhtiö, joka syntyi 1600-luvun alussa sattumalta Hollannin Itä-Intian Kauppayhtiön maksuvalmiusvaikeuksien myötä (Ferguson 2009).*

Erityisesti bisnesetiikan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun kouluttajat ja tutkijat ovat vaatineet näihin teemoihin lisäpanostuksia. Uskallan kuitenkin väittää, että jos kauppakorkeakoulujen eetoksen ydintä ja mentaalimalleja ei muuteta radikaalisti, etiikan opetuksella ei juurikaan voida nostaa opettajien tai opiskelijoiden hyveellisyystasoa. Mielestäni etiikan ja yhteiskunnallisen vastuun opettajien ja tutkijoiden on myös syytä kysyä itseltään, miksi he ovat niin sivuraiteilla kauppakorkeakoulujen ytimestä, vaikka heidän viestinsä on aivan oleellinen markkinatalouden toimivuudelle. Kuten Nelsonin (2001) keskeinen teesi eli ns. markkinaparadoksi kertoo, markkinat lakkaavat toimimasta, jos siellä on liikaa oman edun tavoittelua, valehtelua, huijaamista, laittomuutta eli sitä kaikkea mitä finanssikriisiin on liittynyt.

6. Ovatko kauppakorkeakoulut syyllisiä finanssikriisiin?

On selvää, että finanssikriisin kaltaiselle monimutkaiselle yhteiskunnalliselle ilmiölle on monenlaisia selityksiä ja sille etsitään kuumeisesti myös monenlaisia syyllisiä. Finanssitavaratalot ja niiden pankkiirit, varjopankit, kvantit, poliitikot, markkinaideologit, Kiina, valvontaviranomaiset, asuntovelalliset ja luottoluokittajat ovat olleet kaikkien huulilla. Kauppakorkeakoulut ovat toistaiseksi päässeet suhteellisen vähällä ja se vähäkin kritiikki on suuntautunut lähinnä uusklassiseen taloustieteeseen. Minusta on kuitenkin selvää, että kauppakorkeakoulu akateemisena ja professionaalisenä instituutiona on myös osasyllinen finanssikriisiin.

Ensinnäkin kauppakorkeakoulut ovat epäonnistuneet akateemisessa roolissa olla keskustelun herättäjä tai varoittaja finanssisektorin

epäterveistä käytännöistä ja moraalikadosta. Vaikka taloustieteilijät eivät kykenisikään ennustamaan kriisin ajankohtaa, taloustieteilijöiden pitäisi kyetä tunnistamaan hauraita järjestelmiä – olipa se sitten globaali finanssisektori, yksittäinen yritys tai poliittinen suositus.⁷ Muutamaa taloustieteilijäpoikkeusta lukuun ottamatta finanssisektoriin liittyvät riskit jäivät etukäteen kokonaan huomiotta. Tässä kauppakorkeakoulu instituutiona epäonnistui pahoin – osittain varmasti myös sen takia, että se hyötyi finanssisektorin luonnottomasta kasvusta.

Kauppakorkeakoulut, kuten muutkin sosiaalieteilijät, ovat myös velvollisia kertomaan teorioidensa ja niiden sovellutusten rajoitteista tai väärinkäytöstä (vrt. Hayek 1974). Tämä juontaa siitä, että taloustieteen malleja käytetään ikään kuin näiden mallien empiirinen sisältö ja ideologinen ohjausvaikutus olisivat vähäisiä (vrt. Blommestein 2009). Jos esimerkiksi lääketieteilijät olisivat epäonnistuneet samassa mittakaavassa kuin taloustieteilijät, yhteiskunnallinen keskustelu ja siitä seuraavat vastuukysymykset olisivat varmasti eri luokkaa kuin mitä on nähty finanssikriisin seurauksena. Voiko selitys kritiikin laimeuteen olla se, että taloustieteilijöiltä ei oikeasti odotetakaan kykyä nähdä talousjärjestelmiin liittyviä riskejä etukäteen, tai edes kykyä neuvoa jälkikäteen ongelmien ratkaisuisissa?

⁷ *Liiketaloustieteessä klassinen teema on yrityksen menestystutkimukset. Myönnän, että pelkistän kovasti vuosikymmenien tutkimusta, mutta väitän, että tähän saakka menestystä on kyetty ennustamaan huonosti, kun taas jo tapahtuneen menestyksen selittämisessä ollaan ehkä bitusen verran parempia. Sen sijaan konkurssien ennustamisessa ollaan jo melko hyviä. Uskon, että menestyksen ennustamisessa ei koskaan päästä kunnollisiin tuloksiin, koska se on aina hyvin kontekstisidonnaista ja myös sattumalla on iso rooli.*

Vielä vakavampi asia kuin ymmärtämis-, ennustamis- ja ratkaisemiskyvyttömyys on se kysymys, ruokkivatko kauppakorkeakoulujen markkinoimat teoriat ja niiden sovellutukset finanssikriisien kaltaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Kauppakorkeakouluissa opetettavia teorioita vähätellään usein tarpeettomana ”diipa-daapana”, jolla ei ole mitään käytännön merkitystä. Väite ei ole läheskään aina totta. Usein sanotaan, että mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria, mutta toisaalta tuskin mikään on niin vaarallista kuin taloustieteen huono teoria.

Kauppakorkeakoulujen piilevä vaikutus on valtava. Esimerkiksi taloustieteen kieli ja ajattelutapa ovat ujuttautuneet jo lähes kaikille yhteiskunnan aloille. Yliopistojen, koulujen, sairaaloiden, ympäristöjärjestöjen ja jopa kirkkojen johtamisessa viljellään taloustieteiden ydinterminologiaa. Kauppakorkeakoulujen asema on erityisen vahva, koska sillä on palveluksessaan valtava teorieollisuus, joka markkinoi teoriat käytäntöön konsultointina, kursituksena, kirjoina, lehtinä ja ohjelmistotuotteina. Kauppakorkeakoulut muuttavat tätä kautta globaalisti yhteiskuntanormeja, agenda ja kieltä. Muilla yhteiskuntatieteilijöillä, esimerkiksi sosiologeilla tai valtio-oppineilla, ei ole vastaavaa markkinointikoneistoa.

Luonnontieteilijöihinkin verrattuna kauppakorkeakoulujen tutkijat ja heidän teorianensa ovat myös tietyllä tavalla yliveraisia. He voivat ja ovat muuttaneetkin tutkimiaan ilmiöitä (Ghoshal 2005, Ferraro, Pfeffer ja Sutton 2005). Luonnontieteilijöillehän se on pääsääntöisesti mahdotonta, josta kertovat monet aikaisempien vuosisatojen luonnontieteiden erheet. Esimerkiksi aurinko ei alkanut kiertää maapalloa, vaikka koko tiedeyhteisö niin väitti. Tuleville tutkijasukupolville jäi siis mahdolli-

suus korjata edellisen sukupolven väärinkäsitkset. Kauppakorkeakoulujen vaikuttavuus yhteiskuntaan, liike-elämään sekä ihmisten ajattelumalleihin ja käytäntöihin voi olla jopa ”lopullinen”. Parhaimmillaan tai pahimmillaan – katsontatavasta riippuen – dominoivat taloustieteen teoriat toteuttavat itse itsensä, jolloin tuleville tutkijoille ei jää muuta mahdollisuutta kuin todeta tapahtunut.

Kun puhutaan finanssikriisiin johtaneesta vastuuttomasta ja erityisesti Wall Streetin finanssisektorin yritysten johtamisesta, kaikkein eniten arvostelua ovat saaneet USA:ssa kehitettyihin agentti-päämies-teorioihin perustuneet kontrolli- ja kannustejärjestelmät, joilla on pyritty varmistamaan omistajien tavoitteiden maksimointi. Se on esimerkki dominantista teoriasta, josta on tullut empiirisestikin totta. Tätä uusliberalistisen taloustieteen lähtökohdtaa, jonka mukaan yritysjohdon tehtävänä on pyrkiä maksimoimaan omistajien osakkeiden arvoa pörssikurssilla mitattuna, ei kyseenalaisteta enää juuri missään listatussa yrityksessä. Itse asiassa agentti-päämies-teoriasta on tullut myös tärkeä osa osakeyhtiölakia (Segrestin ja Hatchuel 2011).

Kannustejärjestelmien tehtävänähän oli alun perin suitsia väitettyä johdon itsekkyyttä ja ahneutta sekä kannustaa yrityksen arvon pitkäjänteiseen kasvattamiseen. Monien suuryritysten tapauksessa kävikin juuri päinvastoin. Kuvaavaa on se, että kun tätä ahneuden suitsimista alettiin harrastaa 1960-luvun loppupuolella, keskimääräisen listatun jenkkirytyksen toimitusjohtajan palkka oli viisi kertaa USA:n presidentin palkka. 2000-luvun puolivälissä kerroin oli jo 62. Vastaavasti kun 1970-luvun alussa suuryritysten toimitusjohtaja tienasi 40-kertaisesti keskimääräiseen työntekijään nähden, niin tämän vuosituhannen alussa jo

1000-kertaisesti (Sachs 2011).⁸ ”Hoidon” seuraukset olivat siten katastrofaalisesti pahemmat kuin luultu sairaus. Lisäksi ne ovat edelleen vahvistaneet uskoa siihen, että yritysjohtajat ovat sitoutumishaluttomia ja opportunistisia oman edun tavoittelijoita.

Johdon kannustejärjestelmien suurin synty on ollut niiden vaikutus kaventaa yritysjohtajien näkökenttää yritysjohtamisesta ja sen sidosryhmistä sekä aikajänteestä. Ne ovat olleet aivan liian ”pikavoitto-omistajakeskeisiä”, mikä voi olla kohtalokasta myös yritysten pitkäjänteisten omistajien kannalta. Pörssiyritysten ylimmästä johdosta on tullut ökysäreke, joka vain puhuu joukkuepelaamisesta, mutta oikeasti miettii vain omia bonuksiaan. Tämän kaltainen ahneus ei vaaranna pelkästään kyseessä olevia yrityksiä, vaan systemaattisena ilmiönä koko markkinatalouden.

7. Lopuksi

Kauppakorkeakoulut ja niiden taloustieteilijät eivät olleet syvällisesti perillä siitä, mitä finanssisektorilla tapahtui ennen kriisiä. Simonin (1967) vanhan viisauden mukaan täyttääkseen velvollisuutensa kauppakorkeakoulujen täytyisi kuitenkin uppoutua perinpohjaisesti ja osallistua aktiivisesti myös käytäntöjen maailmaan, esimerkiksi finanssisektorin kvanttien työhön, kannustejärjestelmiin ja ajatusmaailmaan.

⁸ Kieroutunut palkkakehitys koskee myös USA:n not-for-profit-eliittiyliopistoja. Esimerkiksi Harvardin yliopistossa parhaiten palkattu johtaja (Chief Investment Officer) tienasi 33-kertaisesti professoriin nähden (compensation disclosure 2009), vaikka vuonna 2008 sijoitusten arvo oli romahtanut vajaalla 20 miljardilla dollarilla. Kuvaavaa on myös se, että parhaiten palkatut ovat työskennelleet aikaisemmin finanssisektorilla, joka on myös vankasti edustettu näiden yliopistojen säätiöiden hallituksissa (Tellus Institute 2011).

Tätä taustaa vasten tuntuu varsin kummalliselta se, miten vähän kvalitatiivisia aineistoja, esimerkiksi teemahaastatteluja, käytetään rahoitussektorin tutkimuksessa (yhtenä poikkeuksena Tuckett 2011). Minusta selitykseksi ei käy se, että taloustieteen valtavirran roolimalissa eli fysiikassakaan niitä ei käytetä. Olen varma siitä, että jos atomit osaisivat puhua, fyysikot haastattelisivat niitä. □

Kirjallisuus

- Akerlof, G.A. ja Shiller, R. (2009), *Animal Spirits*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Alajoutsijärvi, K. Kettunen, K. ja Tikkanen, H. (2012), ”Institutional evolution of business schools in Finland 1909–2009”, *Management & Organizational History* 7, painossa.
- Augier, M. ja March, J.G. (2011), *The Roots, Rituals, and Rhetorics of Change: North American Business Schools After the Second World War*, Stanford University Press, Stanford, California.
- Bennis, W.G. ja O’Toole, J. (2005), ”How business schools lost their way”, *Harvard Business Review* 5: 96–104.
- Blommestein, H.J. (2009), *The Financial Crisis as a Symbol of the Failure of Academic Finance?*, <http://ssrn.com/abstract=1477399> (viitattu 24.4.2012).
- British Academy (2009), *Letter to the Queen of England*, http://www.euroresidentes.com/empresa_empresas/carta-reina.pdf (viitattu 24.4.2012).
- Cochrane, J. (2009), How did Paul Krugman get it so wrong?, <http://modeledbehavior.com/2009/09/11/john-cochrane-responds-to-paul-krugman-full-text/> (Viitattu 24.4.2012).
- Colander, D., Föllmer, H., Haas, A., Goldberg, M., Juselius, K., Kirmen, A., Lux, T. ja Slot, B. (2009), ”The financial crisis and the systematic failure of Academic economics”, Working paper No. 1489, Kiel Institute for the World Economy, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1355882 (viitattu 24.4.2012).

- Currie, C., Knights, D. ja Starkey, K. (2010), "Introduction: A Post-crisis Critical Reflection on Business Schools", *British Journal of Management* 21:1–5.
- Donaldson, L. (2002), "Damned by Our Theories: Contradictions Between Theories and Management Education", *Academy of Management Learning and Education* 1: 96–106
- Engwall, L. (2007), "The anatomy of management education", *Scandinavian Journal of Management* 23, 4–35.
- Elster, J. (2009), "Excessive Ambitions", *Capitalism and Society* 4: 1–30.
- Ferguson, N. (2009), *The Ascent of Money*, Penguin Books, London.
- Ferraro, F., Pfeffer, J. ja Sutton R. (2005), "Economics Language and Assumptions: How Theories Can Become Self-Fulfilling", *Academy of Management Review* 30: 8–24.
- Fiss, P.C. ja Zajac, E.J. (2004), "The Diffusion of Ideas over Contested Terrain: The (Non)adoption of the Shareholder Value Orientation among German Firms", *Administrative Science Quarterly* 49: 501–534.
- Fox, J. (2009), *The Myth of the Rational Market. A History of Risk, Reward, and Delusion on Wall Street*, Harper, New York.
- Ghoshal, S. (2005), "Bad management theories are destroying good management practices", *Academy of Management Learning & Education* 4: 75–91.
- Hausman, D.M. (1992), *The inexact and separate science of economics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Heninz, W.J., (2011), "Leveraging of the Financial Crisis to Fulfill the Promise of Progressive Management", *Academy of Management Learning & Education* 10: 298–321.
- von Hayek, F.A. (1974), *The Pretence of Knowledge*. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 11, 1974, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1974/hayek-lecture.html (viitattu 24.4.2012).
- Jackson, K.T. (2010), "The Scandal Beneath the Financial Crises: Getting a View from a Moral-Cultural Mental Model", *Harvard Journal of Law & Public Policy* 33: 735–778.
- Johnson, S. ja Kwak, J. (2010), *13 Bankers*, Pantheon Books, New York.
- Kanninen, V. ja Malinen, T. (2010), "Taloustieteiden taustat: politiikkavirheet, sairaat kannusteet vai molemmat?", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 106: 24–43.
- Kaplan, R.S. (2011), "Accounting Scholarship that Advances Professional Knowledge and Practice", *The Accounting Review* 86: 367–383
- Khurana, R. (2007), *From higher aims to hired hands: The social transformation of American business schools and the unfulfilled promise of management as a profession*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Kieser, A. (2004), "The Americanization of Academic Management Education in Germany". *Journal of Management Inquiry* 13: 90–97.
- Krugman, P. (2009), "How Did Economists Get It So Wrong?", *New York Times*, September 2, 2009.
- Locke, R. (1996), *Collapse of the American management mystique*, Oxford University Press, New York.
- Locke, R. ja Spender, J.-C. (2011), *Confronting Managerialism: How the Business Elite and Their Schools Threw our Lives out of Balance*, Zed Books, London & New York.
- Marglin, S. (2008), *The Dismal Science*, Harvard University Press.
- Mintzberg, H. (2004), *Managers, not MBAs – A hard look at the soft practice of managing and management development*, Berrett-Koehler, San Francisco, CA.
- Nelson, R.H. (2001), *Economics as Religion – from Samuelson to Chicago and Beyond*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania.
- Pohjola, M. (2006) "Taloustiede vai kansantaloustiede?", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102: 305–306.

- Porter, T. M. (1995), *Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Putman, R.D. (2002), *Bowling Alone – The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York.
- Rosenberg, A. (1992), *Mathematical Politics or Science of Diminishing Returns?*, University of Chicago Press, Chicago.
- Sachs, J. (2011), *The Price of Civilization*, Random House, New York.
- Segrestin, B. ja Hatchuel, A. (2011), "Beyond Agency Theory, a Post-crisis View of Corporate Law", *British Journal of Management* 22: 484–499.
- Simon, H.A. (1967), "The Business School: A Problem in Organizational Design", *Journal of Management Studies* 4: 1–16.
- Smith, Y. (2010), *Econned – How unentlightened self interest undermined democracy and corrupted capitalism*, Palgrave MacMillan, New York.
- Sponder, J.C. (2007), "Management as a Regulated Profession: An Essay", *Journal of Management Inquiry* 1: 32–42.
- Starkey, K., Hatchuel, A. ja Tempest, S. (2009), "Management Research and the New Logics of Discovery and Engagement", *Journal of Management Studies* 46:3.
- Starkey, K. ja Tiratsoo, N. (2007), *The Business School and the Bottom Line*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Suvanto, A. (2008), "Ennustamisen vaikeus ja väistämättömyys", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104: 303–306.
- Swanson, D. L. (2004), "The buck stops here: Why universities must reclaim business ethics education", *Journal of Academic Ethics* 2: 43–61.
- Taleb, N. (2007), *Musta Joutsen*, Terra Cognita, Helsinki.
- Tellus Institute (2011), *Academic excess: Executive compensation at leading private colleges and universities in Massachusetts*, September.
- Thomas, H. ja Wilson, A.D. (2011), "Physics envy, cognitive legitimacy or practical relevance: Dilemmas in the evolution of management research in the UK", *British Journal of Management* 22: 443–456.
- Trank, C.Q. ja Rynes, S.L. (2003), "Who Moved Our Cheese? Reclaiming Professionalism in Business Education", *Academy of Management Learning & Education* 2: 189–205.
- Tuckett, D. (2011), *Minding the Markets. An Emotional Finance View of Financial Instability*, Palgrave MacMillan, London.
- University of Texas at Dallas (2011), Worldwide rankings – UTD top 100 business schools research rankings, <http://som.utdallas.edu/top100Ranking/searchRanking.php?t=w> (viitattu 24.4.2012).
- Wang, L., Malhotra, D. ja Murnighan, J.K. (2011), "Economics Education and Greed", *Academy of Management Learning and Education* 10: 643–660.
- Whitley, R. (1984), *The Intellectual and social organization of the sciences*, Clarendon Press, New York.
- Whitley, R. (1988), "The Management Sciences and Managerial Skills", *Organization Studies*, 9: 47–68.
- Wilson, D. ja McKiernan, P. (2011), "Global Mimicry: Putting Strategic Choice Back on the Business School Agenda". *British Journal of Management* 22: 457–469.
- Zell, D. (2001), "The market-driven business school: Has the pendulum swung too far?" *Journal of Management Inquiry* 10: 324–348.

TIMO AIRAKSINEN

Taantuma vai alan rakennemuutos yrityksen ongelmana?

Tiedotusvälineet kertovat meille lähes päivittäin siitä, että sillä ja sillä alalla tai yrityksellä menee nyt huonosti Suomessa. Yritys on aloittanut YT-neuvottelut ja suunnittelee henkilöstövähennyksiä tuotannon vähentämisen, heikkojen kysyntänäkymien ja kannattavuuden heikkenemisen takia.

Business-kirjallisuudessa käsitellään voittopuolisesti keinoja, joilla yritys menestyy entistä paremmin. Huonosti meneminen on kiinnostanut vähemmän ja harvemmin. Tässä artikkelissa analysoidaan tilanteita, joissa yrityksellä menee huonosti. Keskeiseksi kysymykseksi nostetaan se, onko kyseessä taantuma vaiako alan rakennekriisi tai ollaanko ehkä pikemminkin itse aiheutettussa talousahdingossa. Kysymyksen pitäisi askarruttaa sekä yrityksen johtoa ja omistajia että yrityksen nykyisiä ja potentiaalisia rahoittajia sekä muita yrityksen sidosryhmiä.

Vastausta etsitään hahmottamalla kolme tyyliteltyä vaihtoehtoa ja näiden tunto-merkit. Kunkin osalta kartoitetaan myös mahdollisuuksia

perusongelman korjaamiseen ja sitä, mihin yrityksen tulisi jatkoa ajatellen kiinnittää ehkä huomiota. Käytännössä menettelyä hankaloittaa se, että tilanteet esiintyvät todellisuudessa usein päällekkäin ja yrityksellä voi olla useita liiketoiminta-alueita ja tuotteita, joiden ongelmatilanteet poikkeavat selvästi toisistaan.

Esitystavan pelkistämiseksi yrityksen oletetaan toimivan vain yhdellä liiketoiminta-alueella ja yhdellä markkina-alueella.

Mitä tarkoitetaan sillä, että yrityksellä menee huonosti?

Kaikilla aloilla ja kaikkina aikoina yritysten menestymisessä havaitaan suurta hajontaa ja yleensä erot ovat varsin kestäviä. Toisilla yrityksillä menee syystä tai toisesta jatkuvasti paremmin kuin toisilla. Oman lukunsa muodostavat uudet yritykset, joista suuri, jopa suurin osa lopettaa toimintansa ensimmäisen viiden vuoden kuluessa, kun alkuvaikeudet osoittautuvat odotettua suuremmiksi.

TIMO AIRAKSINEN, KTT

• e-mail: timo.airaksinen@wmail.fi

Yleisesti ottaen yrityksellä menee huonosti, kun se ei pääse omistajien asettamiin tuottotavoitteisiin. Astetta vakavampi tilanne on se, että yrityksen myynti laskee ja yritys tuottaa tappiota. Vielä vakavammasta asiasta on kyse, kun myynti laskee satunnaisvaihtelut huomioon ottaen trendinomaisesti ja yritys tekee tappiota monta vuotta peräkkäin. Kuinka kauan heikko kehitys voi jatkua riippuu yrityksen omista pääomista sekä omistajien kärsivällisyydestä ja uskosta kehityksen kääntymisestä parempaan. Sitä ennen omistajat todennäköisesti vaihtavat myös yrityksen johtoa odottaen, että uusi johto pystyisi kääntämään tuloskehityksen nousuun.

Tässä kirjoituksessa yrityksen heikolla kehityksellä viitataan yrityksen myynnin ja kannattavuuden putoamiseen usean vuoden ajan niin, että tätä ei voida selittää alalle tavanomaisella suhdannevaihtelulla tai yksittäisillä, tilapäisesti vaikuttavilla virhepäätöksillä tai tapah-
tumilla.

Kilpailukyvyyn heikkeneminen on tärkeä tuntomerkki

Aloitetaan tarkastelu kilpailukyvyyn käsitteestä yritystasolla. Kilpailukyvyyn (competitiveness) käsitettä käytetään paljon taloustieteessä ja vielä enemmän talouspoliittisessa keskustelussa, vaikka sille ei oikein löydy yleisesti hyväksyttyä, täsmällistä määritelmää taloustietellisessä kirjallisuudessa.

Wikipedia antaa tämän kirjoituksen tarkoitukseen riittävän hyvän määritelmän: Competitiveness pertains to the ability and performance of a firm, sub-sector or country to sell and supply goods and services in a given market in relation to the ability and performance of other firms, sub-sectors or countries in the same market.

Toisin sanoen kysymys on siitä, kuinka houkutteleviksi ostajat kokevat yrityksen tuotteet kilpailutilanteessa. Tämä näkyy sananmukaisesti yrityksen kykyä voittaa kauppvoja itselleen tilanteessa, jossa on useita myyjiä, joiden välillä ostaja tekee valinnan omien kriteeriensä pohjalta. Kilpailukyky on pitkälti tuotekohtaista niin, että sama myyjä on toisissa tuotteissa kilpailukykyisempi kuin toisissa. Toisaalta kilpailukyky on pitkälti myös markkina-aluekohtaista niin, että sama myyjä on toisilla markkinoilla kilpailukykyisempi kuin toisilla.

Michael Porter puhuu kilpailukyvyyn asemasta mieluummin kilpailueduista, joilla tarkoitetaan tekijöitä, jotka tuovat yritykselle (toimialalle, maalle) menestystä kilpailijoihin verrattuna. Yrityksen hyvä kilpailukyky perustuu siihen, että yrityksellä on kestäviä kilpailuetuja, joita kilpailijat eivät pysty kopioimaan ainakaan kovin nopeasti.

Yhden tuotteen yrityksessä kilpailukyky kulkee yleensä käsi kädessä yrityksen taloudellisen menestymisen kanssa ainakin vähän pitemmällä aikajänteellä, mutta ei suinkaan aina. Poikkeuksia saattavat aiheuttaa esimerkiksi kilpailun rajoitukset, yrityksen epätavalliset tavoitteet tai koko toimialan poikkeuksellisen vahva tai heikko kasvu. Monella markkina-alueella toimivassa monituoteyrityksessä koko yrityksen kilpailukyky on eräänlainen painotettu keskiarvo yksittäisten tuotteiden kilpailuvyydestä.

Yritystasolla kilpailukyvyyn paras mittari on markkinaosuuskehitys, jos vain markkina voidaan kohtuullisen tarkasti täsmentää ja vähintään merkittävien myyjien myyntitiedot on saatavissa. Molemmat ehdot tosin tuottavat käytännössä yleensä vaikeuksia ja kilpailukyvyyn mittaamisessa joudutaan tyytymään eriasteisiin likiarvoihin.

Alan rakennemuutos yrityksen vaikeuksien syynä

Kun haetaan syitä yrityksen sitkeän oloiseen huonoon kehitykseen, yleisimpiä selityksiä näyttää olevan se, että alan sanotaan joutuneen rakennemuutoksen kouriin. Aloitetaan vaihtoehtojen tarkastelu rakennemuutostilanteen analyysistä.

Rakennemuutoksella viitataan usein toimialojen suhteellisten osuuksien muuttumiseen kansantalouden kehittyessä. Tässä kirjoituksessa rakennemuutoksella tarkoitetaan sen sijaan yksittäisen alan toimintaympäristön ja kilpailuasetelmien muutosta. Ne alan yritykset voittavat, joiden kilpailukykyä toimintaympäristön muutos suosii ja vastaavasti ne yritykset häviävät, joiden kilpailukyky kärsii muutoksesta. Tyypillisesti rakennemuutos tuo alalle myös uusia menestyviä kilpailijoita samalla kun alalta poistuu vanhoja yrityksiä.

Alan rakennemuutoksen ajurina on yleensä joku seuraavista neljästä vaihtoehtosta tai näiden yhdistelmästä:

- kilpailun globalisoituminen,
- teknologinen innovaatio,
- uusi entistä tehokkaampi toimintatapa,
- tärkeän tuotantopanoksen vaihtuminen.

Kilpailun globalisoitumisen tuottamalla rakennemuutoksella tarkoitetaan tyypillisesti sitä, että markkinoille tulee uusia menestyviä kilpailijoita uusista maista, joiden kustannustaso erityisesti palkkakustannusten osalta on selvästi alhaisempi kuin vanhojen kilpailijoiden. Viime vuosikymmenien näkyvimpänä trendinä on ollut ensin japanilaisten, sitten korealaisten ja viimeksi kiinalaisten yritysten menestys monilla aloilla. Vaatteet ja tekstiilituotteet, elektroniikka, kulkuvälineet ja työkoneet sekä muovi- ja metallituotteet ovat hyviä esimerkkejä. Aluksi uusien kilpailijoiden kilpailuetu on pe-

rustunut ensisijaisesti alhaisiin palkkakustannuksiin ja tuotekopiointiin. Kokemuksen karttuessa tulokkaat ovat pystyneet usein jopa yllättävän nopeasti haastamaan vanhat toimijat myös tuotteiden laadulla ja teknisillä ominaisuuksilla.

Teknologisen innovaation vetämä alan rakennemuutos on toinen hyvin yleinen tapaus meidän ajassamme. Hyvinä esimerkkeinä ovat puhelimet, valokuvauslaitteet, äänitteet ja TV-vastaanottimet, joiden vanhaan teknologiaan perustuvat yritykset ovat hävinneet markkinoilta lähes kokonaan kymmenessä vuodessa. Uudemmissa esimerkeistä mainittakoon verkko-kauppa ja sähköiset lukulaitteet, jotka ovat parhaillaan haastamassa perinteisesti toimivia yrityksiä.

Selkeä esimerkki uuden, entistä tehokkaamman toimintatavan ajamasta rakennemuutoksesta on lentoliikennealaa ravisuttava halpalentoyhtiöiden esiinmarssi. Toinen esimerkki voisi olla vakuutuslaitteiden yhdistäminen pankkipalveluihin ja kolmas pankkipalveluiden yhdistäminen päivittäistavarakauppapalveluihin.

Keskeisen tuotantopanoksen vaihtumiseen liittyy usein myös teknologinen innovaatio. Esimerkkeinä mainittakoon puusta valmistettujen veneiden korvautuminen pitkälti lujitemuovista tai alumiinista valmistetuilla veneillä. Toinen Suomelle vielä merkittävämpi esimerkki on nopeakasvuisen eukalyptuspuun käyttöönotto selluteollisuuden raaka-aineena kotimaisten puulajien sijaan.

Milloin alan rakennemuutos voidaan väittää perustellusti yrityksen heikon kehityksen syyksi? Tähän voidaan esittää kaksi ehtoa, joiden tulee täytyä: (1) Rakennemuutos ja sen aiheuttaja on selkeästi tunnistettavissa ja (2) yritys on menettänyt usean vuoden ajan kilpailu-

kykyään ja markkinaosuuttaan. Selityksenä yrityksen heikolle kehitykselle on yleensä se, että yritys ei ole havainnut muutosta ajoissa tai ei ole kyennyt sopeutumaan/ osannut sopeutua muutoksen tuomiin uusiin vaatimuksiin.

Taantumako pääsyy yrityksen vaikeuksiin?

Toinen usein kuultu puolustelu sille, että yrityksellä menee sitkeän tuntuisesti huonosti, on viittaus taantumahan tai lamaan, heikkoihin suhdanteisiin, talouden alamäkeen yms. Milloin taantuma-argumenttiin voidaan perustellusti vedota?

Talouden laskusuhdanne/alamäki on yksi vaihe markkinatalouden tavanomaista suhdannekiertoa. Se kestää tyypillisesti 1–1½ vuoden verran. Joskus, kuten tällä hetkellä läntisissä teollisuusmaissa, talouskehitys ajautuu suuriin ja pitkäkestoisiin vaikeuksiin, mikä näkyy kokonaistuotannon kasvun hidastumisena nollan tuntumaan tai jopa supistumisena usean vuoden ajan. Tässä käsitellään nimenomaan tällaista tilannetta. Sitä kuvataan yleiskielessä termeillä taantuma, pitkittyvä taantuma tai lama¹. Tässä käytetään taantuma-termiä vapaasti tulkittuna, sillä yksittäisen yrityksen näkökulmasta kokonaistuotannon ½ prosentin kasvulla tai supistumisella ei ole suurta eroa. Tällaisessa kokonaistaloudellisessa tilanteessa joka tapauksessa suurella osalla yrityksiä myynti putoaa ja kannattavuus heikkenee merkittävästi. Jos yrityksellä on muutenkin mennyt heikosti, taantuma iskee erityisen ankarasti ja voi merkitä jopa yrityksen loppua.

Korostettakoon, että taantumalla ei siis tarkoiteta tässä yhtä tai muutamaa lähialaa koskevaa heikkoa myynnin ja kannattavuuden kehitystä, vaan koko kansantaloutta. Tavallisesti taantuma on vielä kansainvälinen eli koskee Suomen tapauksessa vähintään koko Länsi-Eurooppaa ja myös useimpia muita suomalaisen vientiteollisuuden asiakasmaita.

Yritystasolla makrotason taantuma vaikuttaa kysynnän kautta. Myynti putoaa taantumasta johtuvan kuluttajien ostovoiman ja yritysten investointihalukkuuden heikkenemisen takia. Taustalla on kasvanut työttömyys, palkkojen ja pääomatulojen putoaminen, yritysten tuotantokapasiteetin vajaakäyttö ja tulevien näkymien epävarmuus. Eri aloilla myynnin reagointi asiakkaiden tulojen muutokseen, tulojousto, voi vaihdella huomattavasti. Joillain aloilla vaikutus voi olla jopa käänteinen, kuten perintätoimintaa harjoittavissa yrityksissä.

Yrityksen kilpailukyvyllä ei ole suurta roolia taantumassa. Yritysten tulokset heikkenevät, mutta markkinaosuudet eivät välttämättä muutu paljoakaan ainakaan ensi vaiheessa, kun myynti putoaa kaikilta kilpailijoilta. Jokaisella alalla yksittäisten yritysten kannattavuudessa ja vakavaraisuudessa on tietysti suuria eroja sekä hyvinä aikoina että huonoina aikoina. Mitä kannattavampi ja rahoituksellisesti vahvempi yritys, sitä parempi potentiaalinen kilpailukyky yrityksellä on taantumassa. Vahva yritys voi halutesaan vallata markkinaosuutta kilpailijoiltaan pudottamalla hintoja ja/tai tehostamalla markkinointitoimia. Mutta miksi se oikeastaan näin tekisi, koska toimet söisivät todennäköisesti yrityksen kannattavuutta. Pitkällä tähtäyksellä epävarmassa toimintaympäristössä tarvitaan taantumakestävyyttä ja tämä riippuu ensisijaisesti vahvasta rahoitusasemasta. Pitkän päälle taantuma johtaa tyypillisesti myös alalta poistumiin,

¹ Rajanveto näiden välillä ei ole selkeä. Makroloustieteilijät käyttävät taantumaa määritelmänä BKT:n vähenemistä kahden peräkkäisen vuosineljänneksen ajan. Yrityksen heikkoa kehitystä selitettäessä puoli vuotta on kuitenkin liian lyhyt ajanjakso.

kun rahoituksellisesti ja/tai kannattavuudeltaan heikoimmat yritykset lopettavat tai vaihtavat alaa. Tällöin jäljelle jääneiden yritysten markkinaosuudet tietysti kasvavat, mutta tätä ei ole syytä tulkita kyseisten yritysten kilpailukyvn paranemisen ansioksi.

Jotopäätöksenä voidaan sanoa, että taantumargumentti yrityksen huonon menestyksen pääsyyinä on pätevä erityisesti, jos (1) yrityksen asiakkaiden taloudet ovat selkeästi todennettavassa taantumassa ja jos (2) yrityksellä on mennyt vähintään tyydyttävästi ennen taantumaa.

Yritys voi myös "laiskistua"

Yrityksen heikko kehitys voi toki johtua muistakin syistä kuin talouden taantumasta tai alan rakennemuutoksesta. Kolmas käytännössä usein tavattava perustyyppi yrityksen sitkeiden vaikeuksien aiheuttajana on pääosin itse aiheutettu kilpailukyvn menetys.

Kustannukset ovat ehkä vähittäin vuosien saatossa karanneet. Toimintojen kehittäminen ja tuotteen uudistaminen on mahdollisesti laiminlyöty. Markkinoille on ehkä tullut uusia järkevämmin toimivia kilpailijoita, jotka ovat huomanneet vanhojen yritysten heikkoudet. Miksei myös joku vanha kilpailija ole saattanut herätä ja onnistua parantamaan määrätietoisella uudistamisella merkittävästi ja kestävästi kilpailukykyään. Kutsutaan tätä selitystä yrityksen vaikeuksille paremman termin puuttuessa yrityksen "laiskistumiseksi".

Miten yrityksen laiskittumistaudin tunnistaa? Diagnosi on periaatteessa suoraviivainen. Yrityksen kilpailukyvn heikkeneminen näkyy markkinaosuuden usean vuoden jatkuneena putoamisena eikä tätä pystytä uskottavasti perustelemaan alan rakennemuutoksella tai yleisellä taantumalla. Selkeä osoitus viimeksi mai-

nitusta on se, että yrityksellä on mennyt huonosti jo ennen taantumaa tuloa. Tilanne on luonnollisesti pahin, jos kaikki kolme oireyhtymää osuvat samaan aikaan eli jos laiskistunut yritys joutuu rakennemuutoksen jalkoihin ja samaan aikaan osuu vielä pitkittyvä taantuma.

Jotain yritys voi tehdä tilanteen parantamiseksi

Edellä on tyylitelty kolme vaihtoehtoista oireyhtymää ja tunnistustapaa huonosti menevälle yritykselle. Näitä nimitettiin alan rakennemuutostapaukseksi, taantumatapaukseksi ja yrityksen laiskistumistapaukseksi. On ehkä kohtuullista vaatia myös hieman vastauksia siihen, onko mitään tehtävissä, kun yritys on esitetyn kaltaisissa vaikeuksissa.

Aloitetaan taantumasta. Makrotalouden taantumassa yksittäisen yrityksen tärkein tavoite on hengissä pysyminen. Taantuma loppuu aikaan, vaikka sen ennakoimisessa kannattaa välttää katteetonta optimismia. Vahva tase on taantumassa yrityksen paras ase. Mutta siitä riippumatta yrityksen on järkevää yrittää päästä kustannusten leikkaamiseen eri keinoin tuotannon vähentämisen tahdissa. Näin saadaan lisää uskottavuutta omistajien ja rahoittajien silmissä ja vältetään tappioiden suureneminen kestävämmälle tasolle. Monituoteyrityksellä on mahdollisuus luopua heikoimmista kannattavista tuotteista, jotta saadaan lisää resursseja ja aikaa kilpailukykyisimpien tuotteiden kehittämiseen. Kustannusten karsimisessa pitää tietysti varoa, ettei menetetä yrityksen mahdollisia uniikkeja tulevaisuuden menestystekijöitä, joita on rakennettu vuosien ajan, esimerkkeinä tuotteiden laatu, avainhenkilöt ja patentit.

Alan rakennemuutuskriisissä on olennaista tiedostaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ne tekijät, jotka rakennemuutosta ohjaa-

vat ja tämän jälkeen arvioida yrityksen mahdollisuudet joko vaikuttaa edes jossain määrin muutoksen suuntaan tai vähintäänkin sopeutua muutokseen.

Alan globalisoitumisen tapauksessa vasta-toimia tuskin kannattaa hakea protektionismista poliitikkojen tuella, vaikka tämä näyttää usein houkuttelevalta. Yrityksen on parempi pyrkiä itse hakeutumaan kasvumarkkinoille pyrkien samalla terävöittämään omia kilpailuetujaan uusien markkinoiden vaatimusten mukaisesti. Tämä koskee muun muassa tuotteiden laatua, designia ja teknisiä ominaisuuksia. Uudessa kilpailutilanteessa on aina etua myös entistä paremmasta kustannustehokkuudesta. Kaikista toiminnoista ja prosesseista kannattaa hakea mahdollisuuksia tuottavuuden parantamiseen. Tähän kuuluu hankintojen ja tuotannon sijoittamisen uudelleen arvointi globaalien mahdollisuuksien näkökulmasta. Kilpailukyvyyn palauttamisen tavoite globalisoituvassa kilpailuympäristössä on haastava, mutta ei mahdoton. Tämän osoittaa muun muassa monien saksalaisten yritysten onnistuminen kilpailukykyä yllä pitämisessä huomattavan globaalissa toimintaympäristössä. Esimerkkinä olkoon autoteollisuus, jossa saksalaiset autot ovat menestyneet jatkuvasti hyvin aasialaisia autoja vastaan.

Teknologiavetoisessa rakennemuutoksessa yritys tarvitsee yleensä uutta osaamista. Tämän hankkimista pelkästään omin voimin, omalla tutkimus- ja kehityspanostuksella, pidetään herkästi liian kalliina ja ainakin aikaa vievänä. Valitettavasti juuri aika on usein kriittinen niukkuustekijä. Onneksi uutta osaamista voidaan aina pyrkiä hankkimaan myös yrityksen ulkopuolelta muun muassa rekrytoinneilla, yhteistyösopimuksilla tai yritysostoilla.

Jos alan rakennemuutos perustuu uuden toimintatavan tuomiin kilpailuetuihin, vanhan

yrityksen on vastattava kilpailuun siirtymällä myös ainakin osittain uuteen tapaan toimia. Parhaimmassa tapauksessa siihen pystyy vielä tekemään parannuksiakin yrityksen aiemman kokemuksen pohjalta.

Kun alan rakennemuutoksen aiheuttaa keskeisen tuotantopanoksen vaihtuminen, yrityksen pitäisi saada vähintäänkin kilpailukykyinen hankintasuhde uuden tuotantopanoksen myyjien kanssa sekä myös tarvittava tekninen osaaminen uuden tuotantopanoksen käyttämiseen.

Laiskistuneen yrityksen korjaaminen kilpailukykyiselle uralle on parhaimmillaankin vaativa ja aikaa vievä tehtävä. Usein tarvitaan vähintään johdon vaihtamista, ehkä myös uusia omistajia. Harvoin ongelmissa on kyse yhden tai kahden asian korjaamisesta. Pikemminkin tarvitaan tavanomaista ulkopuolisen asiantuntimuksen avulla rakennettavaa saneeraus- ja kehittämisprojektia, jossa käydään perusteellisesti läpi yrityksen koko toiminta. Toimintatavat ja kustannukset analysoidaan nykyisten kilpailuetujen ja -haittojen kartoittamiseksi sekä tehostumuksien ja kustannusvuotojen paikantamiseksi. Jos tämän pohjalta omistajien kanssa päädytään siihen, että yritykseen kilpailukyvyyn palauttamiseen kannattaa investoida riittävästi, ryhdytään töihin. Tarvittavaa lisäpääomaa ja kustannussäästöjä voidaan ehkä saada luopumalla vajaakäyttöisistä tiloista ja koneista ja ulkoistamalla turhan kalliiksi tulevia tukitoimintoja. Hankinta-, tuotanto-, hallinto- ja myyntiprosessit virtaviivaistetaan ja henkilöstöresurssien tarve arvioidaan uudelta pohjalta. Tuotteiden ja osaamisen kehittämiseen ja koko henkilöstön sitouttamiseen ja motivointiin rakennetaan kehittämisprojektit jne.

Lopuksi muutama sana talous- ja teollisuuspolitiikasta

Entä talous- ja teollisuuspolitiikan rooli? On selvää, että yksittäisen yrityksen osalta päävastuu huonon kehityksen kääntämisestä kuuluu markkinataloudessa yritykselle itselleen. Mutta onko kohtuullista odottaa talous- ja teollisuuspolitiikalta mitään muuta kuin yleistä talouskasvun ja talouden kansainvälisen kilpailukyvyen edistämistä. Tunnetusti ainakin suurehkon yrityksen nurinmenosta aiheutuu monille ihmisille ja koko yhteiskunnalle merkittäviä kustannuksia.

Eli kannattaisiko sittenkin veronmaksajien varoja ja muita julkisia toimia käyttää siihen, että yritetään pelastaa tai korjata tässä hahmotellun kaltaisesta huonosti meneviä yrityksiä? Helpointa vastaaminen on, kun kyseessä on taantuman aiheuttamat ongelmat. Olen sitä mieltä, että pitkän päälle elinkelpoisiksi arvioitavia yrityksiä ei tulisi päästää nurin, vaan auttaa vaikeiden vuosien yli rahoituksellisin toimin. Tällöin tarkoitan julkisia lainoja, takauksia ja pääomasijoituksia. Olisi myös järkevää yrittää parantaa ja nopeuttaa yritysten mahdollisuuksia työvoimakustannusten sopeuttamiseksi, kun tuotantoa joudutaan taantuman takia vähentämään. Asia koskee työmarkkinajärjestelmän osapuolia yhtä paljon kuin valtiovaltaa. Suomessa olisi esimerkiksi suotavaa Saksan tavoin helpottaa siirtymistä osa-aikatyöhön, kuten nelipäiväiseen työviikkoon tai kuuden tunnin

työaikaan lomautusten ja irtisanomisten vaihtoehtona, kun myynti ei vedä.

Kun yrityksen ongelmana on nimenomaan menetetty kilpailukyky alan rakenneuutoksen tai yrityksen laiskistumisen takia, julkisen vallan tukitoimiin pitää sen sijaan suhtautua hyvin varauksellisesti. Julkisen vallan osallistumista kaivataan ehkä äkillisen työttömyyden lisäyksen aiheuttamiin alueellisiin vaikeuksiin, mutta muuten on periaatteessa parempi käyttää liikeneviä veronmaksajien varoja yleisesti osaamisen ja innovaatioiden edistämiseen ja uusien yritysten hyväksi. Vanhojen, vaikeuksissa olevien yritysten tukeminen voi olla järkevää korkeintaan poikkeuksellisesti tapauksissa, joissa yrityksen toiminnalla on huomattavia myönteisiä ulkoisvaikutuksia. Esimerkkeinä mainittakoon teknologian kehittämisyhteistyö julkisten ja yksityisten toimijain välillä sekä liikennettä tai vähittäiskauppaa harjoittavat yritykset harvaan asutuilla seuduilla.

Samalla on syytä myöntää, että suomalaisen talous- ja teollisuuspolitiikan nykyinen käytäntö vastaa pitkälti tässä esitettyä näkemystä lukuun ottamatta taantumassa kaivattavia lisäkeinoja työvoimakustannusten sopeuttamiseksi. Ehdotettu lyhennettyyn työaikaan siirtymisen mahdollisuus taantuman ajaksi voisi olla tervetullut lisäkeino suomalaisen kilpailukyvyä säilyttämiseksi taantuman yli. Sen pitäisi olla sekä yritysten että niiden henkilöstön mutta samalla myös koko yhteiskunnan intressissä. ■

JUHA RAITIO

Balladi eurosta eli Euroopan velkakriisin synty, hoito ja seuraukset

Fredi lauloi joskus 1960-luvulla balladia roskisdyykkarista. Kertosäkeen mukaan vaikka paremmaksi kaikki muuttuu, hyväksi ei milloinkaan. Tästä alkaa myös balladi eurosta, joka taitaa sävyltään olla aika kaukana Eurooppa-hymnistä, eli Beethovenin oodista ilolle. Euroopan rahaliittoon liittyy tiettyjä rakenteellisia ja poliittisia ongelmia, joita kirjoituksessani käsittelen. Tämän balladin taustalla on myös komissaari Olli Rehnin Apu-lehdessä heinäkuussa 2012 esittämä mielestäni osuva tulkinta EU:n päätöksenteosta eurokriisissä. Hänen mukaansa päätöksenteko eurokriisin osalta on kuin savolainen jalkapallo: ”naatitaan, naatitaan, mutta ei laakasta”. Näitä suomalaisesta politiikasta ammennettuja sitaatteja olisi helppo eurokriisin osalta tuoda esiin lisääkin, mutta ehkäpä tämä riittää tällä kertaa, jottei esitykseni

saisi puoluepoliittisia tai jopa populistisia vaikutteita. Euron kriisi on ymmärrettävästi kirvoittanut kärkeviä kommentteja yli puoluerajojen ja itse asiassa aihetta olisi varsin helppoa lähestyä huumorin keinoin. Kenties kuitenkin rakentavampaa on pohtia, miten Euroopan unioni voisi nykyisestä euroalueen kriisistä selviytyä. Yritän ensin tehdä summittaisen diagnoosin ja sitten esittää hoitovaihtoehtot. Kirjoitukseni on essee, joka on tarkoitettu oikeustieteilijän keskustelupuheenvuoroksi Euroopan velkakriisistä.

1. Miksi ja miten Euroopan rahaliitto perustettiin?

Saksan keskuspankin ns. vahvan markan politiikka aiheutti poliittista vastakkainasettelua 1970- ja 1980-luvuilla. Bundesbankin rahapolitiikan vaikutuksesta etenkin Ranska joutui mu-

kautumaan rahapolitiikassa ja siten osin myös laajemmin talouspolitiikassa Saksan määräämään tahtiin. Tämä ärsytti ranskalaista poliittista eliittiä. Talouspoliittinen päätöksenteko oli Euroopassa varsin yksipuolista. Järjestelmästä tuli epävakaa siksi, etteivät muut eurooppalaiset valtiot joko kyenneet tai halunneet sopeutua Saksan määräämään talouspolitiikkaan. Euron synty on osittain sidoksissa varsinkin ranskalaisten pyrkimykseen saada Saksa ja Bundesbank ylikansalliseen kontrolliin EU:n rakenteiden avulla.

Kun euroaluetta synnytettiin 1990-luvun alussa, niin Ranskan presidentti Mitterrand liitti Saksojen yhdistymisen ja rahaliittohankkeen yhteen sekä vaati Saksaa hyväksymään EMU:n. Liittokansleri Kohl antoi myöten, koska hän pelkäsi, että muutoin Saksa jäisi yhdistymiseen penseästi suhtautuvien Neuvostoliiton, Iso-Britannian ja Ranskan saartamaksi. Toisaalta Saksassa nähtiin, että D-markka on ehkä liiankin vahva ja siksi D-markkaa mahdollisesti heikomman euron ottaminen käyttöön voisi vaikuttaa vientiä edistävasti saksalaistuotteiden hinnan halpenemisen vuoksi. Voidaan kuitenkin kärjistää sanoa, että Saksojen yhdistymisen hintana oli D-markka. Bundesbank vastusti euroa ja EMU:a juuri tästä syystä.

EMU herätti kuitenkin perustellusti epäilyjä alusta alkaen. Valuuttakurssi oli ollut Euroopan taloudessa keskeinen joustoelementti, sillä mm. työmarkkinoiden vahvan järjestäytymisasteen vuoksi palkat eivät ole joustaneet ja Euroopan sisäinen muuttoliikekin oli talousyhteisön aikaan vähäistä. Ennakoitiin, että euron synty tuo mukanaan työttömyyttä, sillä työllisyyden arveltiin olevan uusi joustoelementti. Toinen ongelma liittyi siihen, ettei rahaliittoon liittynyt yhteistä finanssipolitiikkaa. Varsinkin Saksassa pelättiin, että euromaille saattaa syntyä houku-

tus harjoittaa leväperäistä finanssipolitiikkaa, koska euroalueella ei enää rahamarkkinoilla saada yksittäisen jäsenvaltion talouspolitiikasta markkinoiden välitöntä reaktiota valuuttakurssien nousun tai laskun myötä.

Tämä pelko ei ole ollut turha. Sauli Niinistö ja Johnny Åkerholm kuvaavat ennen nykyistä velkakriisiä julkaistussa artikkelissaan euroalueen syntyyn johtanutta kehitystä ja leväperäisen finanssipolitiikan merkitystä ottaen esimerkiksi Ranskan tilanteen.¹ Esimerkki on osuva, sillä Ranskassa 1980-luvun alussa presidentti Mitterrandin valtakaudella hallitus ryhtyi harjoittamaan liian elvyttävää finanssipolitiikkaa sosialistien vaalilupausten toteuttamiseksi. Tästä oli seurauksena se, että julkiset menot lisääntyivät ja julkisen sektorin alijäämä kasvoi. Rahamarkkinat toimivat kurinpitäjänä eivätkä yksittäisen jäsenvaltion talouspoliittiset ratkaisut voineet olla vaikuttamatta sen valuutan arvoon. Niinpä 1980-luvun alussa Ranskan frangi heikkeni ja sen vuoksi Ranskan valtion lainojen korkokulut kohosivat. Mitterrand ja hallitus joutuivat muuttamaan politiikkaansa ja alkoivat elvytyksen asemesta korostaa vakautta. Yhteisvaluutan rakenteelliseksi ongelmaksi on osoittautunut se, ettei rahamarkkinoiden tarjoamaa kuria enää samalla tavalla ole, mikäli yksittäinen euromaa ylivelkaantuu. Koko euroalueen korkotaso voi kyllä nousta ja euron arvo laskea, mutta ylivelkaantuneen euromaan osalta on selvää, ettei rahamarkkinoiden reaktio kohdistu ainakaan velkaantumisen alkuvaiheessa siihen riittävän tehokkaasti.

¹ Ks. Sauli Niinistö – Johnny Åkerholm: Yhteinen raha – eurooppalaisen yhteistyön alku- vai päätepiste?, teoksessa Aleksander Stubb (toim.): Marginaalista ytimeen, Suomi Euroopan unionissa 1989–2003, Helsinki, Tammi, 2006, s. 217–232.

Yksittäisten jäsenmaiden ylivelkaantumisen ja leväperäisen talouspolitiikan estämiseksi rahaliittoon sisällytettiin rajoitteita. Ensinnäkin ns. no bail out -kielto esti sen, että mikään EU:n instituutio tai toinen jäsenvaltio voisi rahoittaa ylivelkaantunutta euromaata. Toinen keskeinen rajoitus oli se, ettei Euroopan keskuspankki voisi rahoittaa julkista sektoria, vaan ylivelkaantunut euromaa joutuisi hakemaan uutta lainaa markkinoilta. Kuten olemme viime aikoina huomanneet, molemmat näistä rajoitteista ovat vesittyneet velkakriisin kurimuksessa. Edes se ei auttanut, että kurinalaisen finanssipolitiikan tueksi solmittiin lähinnä Saksan ajamana erityyppinen kasvu- ja vakaussopimus (SGP, Stability and Growth Pact). Sen tarkoituksena oli lisätä euromaan valtiontalouden ns. alijäämärajoituksen uskottavuutta määrittelemällä menettelytavat ja sanktiot rajoitusta rikottaessa. Hieman kärjistään voidaan väittää, että Saksa korosti vakautta ja Ranska kasvua. Etenkin pienet euromaat suhtautuivat kasvu- ja vakaussopimukseen skeptisesti, koska ne halusivat säilyttää talous- ja finanssipolitiikassaan joustoa epäsymmetristen häiriöiden varalta.

Toisaalta euroon liittymiseksi edellytetään verrattain ankarien ns. konvergenssi- eli lähentymiskriteerien täyttämistä. Jäsenvaltioiden lähentymisen tason arvioinnissa on käytetty seuraavia arviointiperusteita: hintavakauden kestävyys (inflaatiövauhti), julkistalouden kestävä rahoitusasema, valuuttakurssien vakaus ja pitkän aikavälin korkokantojen taso. Lähentymiskriteerit liittyvät siten mm. valtion budjetin alijäämän tai valtion velan suhteeseen bruttokansantuotteesta. Valitettavasti euroalueeseen otettiin poliittisista syistä mukaan valtioita, jotka todellisuudessa eivät näitä kriteereitä täyttäneet. Ongelmana on ollut se, että eurovaltiot ovat saattaneet osoittaa taloutensa ja budjettinsa ti-

lan todellista paremmaksi. Näyttää siltä, että etenkin saksalaiset ovat vaatineet sääntöjä, joiden noudattamisessa on ilmennyt koko euron historian ajan ongelmia.

2. Euron alkutaival ja uhkaavat merkit

Euroa alettiin valuuttana noteerata vuoden 1999 alusta ja eurosetelit ja -kolikot otettiin käyttöön vuoden 2002 tammi- ja helmikuussa verrattain helposti. Euron kurssi laski alkuvuonna 1999 ennakoitua enemmän, mikä heijastui sisämarkkinoille monin eri tavoin. Esimerkiksi punnan arvo suhteessa euroon oli verrattain korkea ja se puolestaan aiheutti ongelmia brittiläisten tuotteiden menekille Euroopassa. Vaikka britit kritisoivat euroa ja Euroopan keskuspankkia, niin toisaalta euron alkutaival vaikutti ehkä yllättävänkin menestyksekkäältä. Inflaatio pysyi verrattain alhaalla ja korot pysyivät matalalla hitaan talouskasvun aikana. Euro onnistui vakauttamaan euroalueen taloutta. Suomen osalta euron vakaus on keskeinen menestystekijä verrattuna arvoltaan verrattain epävakaiseen markkaan. Aikanaan metsätalous ja viennin intressit heiluttelivat markan arvoa, mutta vuosituhannen vaihteessa markka olisi varmastikin revalvoitunut nimenomaan elektroniikkateollisuuden vetäessä Suomeen huomattavia summia ulkomaista sijoituspääomaa.

Euro antoi yksittäisten euromaiden finanssipolitiikalle liikkumatilaa. Näytti siltä, etteivät sijoittajat ottaneet kovin vakavasti sitä, että julkisen sektorin kestävyys vaihteli voimakkaasti maittain. Minkään euromaan ei uskottu joutuvan akuuttiin velkakriisiin ja siksi sijoittajat eivät vaatineet heikoimmiltakaan euromailta asianmukaista riskilisää lainanannossaan. Lisäksi yksityinen sektori ylivelkaantui tilanteessa, jossa alhaisten korkojen ja paikallisen inflaatio-

tason yhdistelmä saattoi suorastaan kannustaa riskinottoa. Näin syntyi esimerkiksi Irlannin ja Espanjan kiinteistökupla. Kenties myös oli niin, että sijoittajat eivät uskoneet no bail out –säännön todella pätevän ja uskoivat lopulta muiden euromaiden tulevan apuun, mikäli jokin euro-maa ei kykenisi enää itse hankkimaan rahoitusta markkinoilta mielekkäällä korolla. Tässä tilanteessa useat euromaat rikkoivat julkisen talouden alijäämäisyydelle yhteisesti sovitut rajat. Kun alijäämärajoitusta rikottiin 2000-luvulla, niin kasvu- ja vakaussopimus ei toiminut odotetulla tavalla.

Kasvu- ja vakaussopimuksen olisi tullut periaatteessa estää valtioiden ja yksityisen sektorin ylivelkaantuminen, mutta tunnetusti toisin kävi. Kasvu- ja vakaussopimuksen kannalta varsin demoralisoivaa on ollut, etteivät edes Saksa ja Ranska ole kyenneet sitä noudattamaan.² Viime kädessä kasvu- ja vakaussopimuksen valvonta on jäänyt neuvostolle, eli jäsenmaille, mistä ei ole hyvää seurannut. Neuvosto ei käytännössä ryhtynyt rankaisemaan Saksaa ja Ranskaa siitä, etteivät ne olleet pysyneet kasvu- ja vakaussopimuksen vaatimuksien mukaisessa talouspolitiikassa. Vaikka EU-tuomioistuimien kumosikin tämän neuvoston päätöksen, niin silti kasvu- ja vakaussopimuksen noudattamisen kannalta demoralisoiva vaikutus oli ehtinyt syntyä. On myös niin, että komissio olisi selkeästi tehokkaampi kasvu- ja vakaussopimuksen viimekätinen valvoja kuin neuvosto, jossa kasvu- ja vakaussopimus vuosituhannen alussa osin vesittyi päivänpolitiikan paineissa.

On muuten huomionarvoista, että eurovaltioiden ylivelkaantumisen valvonnan osalta 'pukki on edelleenkin kaalimaan vartijana' Lis-

sabonin sopimuksen jälkeen. Nimittäin SEUT 126(10) artiklan mukaan sitä kanneoikeutta, josta määrätään 258 ja 259 artikloissa ei voida käyttää 126 artiklan 1–9 kohdassa tarkoitetuista asioista. Siis yksittäinen jäsenvaltio tai komissio eivät voi nostaa rikkomuskannetta, mikäli jäsenvaltiot eivät ole onnistuneet välttämään liiallisia julkistalouden alijäämiä SEUT 126 artiklan edellyttämällä tavalla. Myöhemmin esitettävällä tavalla tätä mielestäni ilmeistä epäkohtaa on yritetty korjata ns. budjettikuriosopimuksella.

Kasvu- ja vakaussopimuksen epäonnistuminen johtui osittain siitä, että euromaissa nähtiin julkisen sektorin alijäämäisyydelle asetetut ehdottomat rajat liian kahlitsevina ja joustamattomina kansallisen finanssipolitiikan kannalta. Asiaa ei auttanut se, että vuonna 1997 säädettyjä kasvu- ja vakaussopimusta täytäntöönpanevia sekundaarinormeja on uudistettu vuonna 2005 ja hiljattain vuonna 2011, jolloin ns. six pack³ astui voimaan. Juridisesti kasvu- ja vakaussopimusta toteuttaa artikloihin 121(6) ja 126 SEUT perustuen ns. ennaltaehkäisevä osio ja korjaava osio. Ennaltaehkäisevää osiota kuvaa tulkinnallisesti edelleen relevantti asetus (EY) N:o 1466/97 julkisyhteisöjen rahoitusvalvonnan sekä talouspolitiikan valvonnan ja yhteensovittamisen tehostamisesta.⁴ Korjaavaan osioon ja artikla 126 SEUT:n kontekstiin julkistalouden liiallisten alijäämien välttämisestä liittyvät asetus (EY) N:o 1497/97 liiallisia alijäämiä koskevan menettelyn täytäntöönpanon nopeuttamisesta ja selkeyttämisestä.⁵

3 Ks. asetukset (EU) N:o 1173-1177/2011 ja direktiivi 2011/85/EU, jotka on julkaistu EUVL, N:o L 306, 23.11.2011, s. 1–41.

4 EYVL, N:o L 209, 2.8.1997, s. 1. Tätä on sittemmin muutettu asetuksella (EY) N:o 1055/2005 ja hiljattain ns. six packiin kuuluvalla asetuksella (EU) N:o 1175/2011.

5 EYVL, N:o L 209, 2.8.1997, s. 6. Tätä puolestaan on muutettu asetuksella (EY) N:o 1056/2005 ja hiljattain ns. six packiin kuuluvalla asetuksella (EU) N:o 1177/2011.

2 Tämä ilmenee havainnollisesti asiasta C-27/04 komissio v. neuvosto (2004) ECR I-6649.

Six pack -apupaketin sisällöstä totean tässä yhteydessä vain muutamia keskeisiä seikkoja. Kansallisia budjettikehikoita koskeva direktiivi lähtee siitä, etteivät vain EU-tason toimenpiteet ole riittäviä vakaus- ja kasvusopimuksen vahvistamiseksi, sillä nykyinen sopimuskehikko ei ole kyennyt estämään julkisen talouden ylivelkaantumista. Yleisesti voidaan todeta, että tämä apupaketti sisältää useita elementtejä, joilla tarkennetaan sitä, milloin jäsenvaltio poikkeaa ns. varovaisesta finanssipolitiikasta, mikä tehostaa etenkin euroalueen budjettikurin valvontaa. Huoli liittyy edelleenkin siihen, missä määrin euromaat kykenevät tai haluavat noudattaa six pack -apupakettia.

3. Velkakriisin synty ja euroalueen vakausmekanismit korjausliikkeenä

Vuoden 2008 Lehman Brothers-yhtiön konkurssista tunnettu lama levisi Yhdysvalloista pian myös Eurooppaan. Johdannaismarkkinoilla ilmeni merkittäviä ongelmia. Niinpä komissio joutui globaalin talouskriisin seurauksena ryhtymään toimiin, joilla on ollut vaikutus valtiontukisäännösten soveltamiseen. Esimerkkeinä ovat komission tiedonannot, joilla vaikutettiin ns. *de minimis* -kynnyksarvoihin⁶, rahoituslaitosten pääomapohjan vahvistamiseen⁷ tai valtiontakausten edellytyksiin⁸. Nämä sisämarkkina- ja

kilpailuoikeudelliset korjausliikkeet jäivät suurelta yleisöltä huomaamatta, mutta ne ovat silti esinäytös tuleville euroalueen vakausjärjestelyille.

ERVM, ERVV ja EVM liittyvät kaikki samaan kokonaisuuteen euroalueen vakausjärjestelyinä. Ensin tuli ERVM, siis Euroopan rahoitusvakautusmekanismi. Kreikan valtio oli ajautunut taloudessaan umpikujaan ylivelkaantumisen vuoksi keväällä 2010. Pikaisesti laadittiin asetus N:o 407/2010⁹ ERVM:n perustamisesta. Se päätettiin olevan noin 60 miljardin euron suuruinen ja komission tuli hankkia nämä varat pääomamarkkinoilta. On luontevaa, että komissio oli keskeinen toimija ERVM:n osalta, sillä se sopii EU:n puolesta pääomamarkkinoilta tai rahoituslaitoksista otettavista lainoista tai luottojärjestelyistä. ERVM:n puitteissa komissio toteuttaa tarvittavat lainojen hallinnointijärjestelyt yhdessä Euroopan keskuspankin kanssa.

Jo aivan alusta saakka oli selvää, ettei ERVM:n edustama varallisuusmassa riitä vastaamaan niihin haasteisiin, joita euroalueen velkakriisi merkitsee. Ratkaisuksi syntyi ERVV eli Euroopan rahoitusvakausväline, joka on toukokuussa 2010 euromaiden kesken sovittu enintään kesään 2013 asti toimiva järjestely. Sen tarkoituksena on pyrkiä turvaamaan euroalueen rahoitusvakaus. Euromaiden ja Luxemburgin lain mukaisen osakeyhtiön (European Financial Stability Facility, Société Anonyme) välillä on tehty ERVV-puitesopimus, joka on keskeinen juridinen instrumentti, kun pohditaan kriisimaiden avustuspakettien oikeudellisia ongelmia. ERVV laskee liikkeelle joukkolainoja, joille euromaat antavat takauksen.

⁶ Ks. komission tiedonanto – Tilapäiset yhteisön puitteet valtiontukitoimenpiteille rahoituksen saatavuuden turvaamiseksi tämänhetkisessä finanssi- ja talouskriisissä, EUVL, N:o C 83, 7.4.2009, s. 1.

⁷ Ks. komission tiedonanto rahoituslaitosten pääomapohjan vahvistamisesta tämänhetkisessä finanssikriisissä: tuen rajaaminen välttämättömään vähimmäismäärään ja suojatoimet kilpailun kohtuuttoman vääristämisen estämiseksi, EUVL, N:o C 10, 15.1.2009, s. 2.

⁸ Ks. komission tiedonanto – Valtiontukisääntöjen soveltaminen maailmanlaajuisen finanssikriisin seurauksena rahoituslaitosten suhteen toteutettuihin toimenpiteisiin, EUVL, N:o C 270, 25.10.2008, s. 8.

⁹ Ks. neuvoston asetus (EU) 407/2010 Euroopan rahoitusvakautusmekanismien perustamisesta, EUVL, N:o L 118, 12.5.2010, s. 1 EUVL, N:o L 118, 12.5.2010, s. 1.

Pysyvä kriisinhallintajärjestelmä Euroopan vakausmekanismi EVM ryhtyy vakauttamistoimenpiteisiin euromaiden yhteisellä sopimuksella (*mutual agreement*). EVM:n johdossa hallintoneuvostossa ovat euromaiden valtiovarainministerit ja ei-äänivaltaisina tarkkailijoina talouskomissaari ja EKP:n pääjohtaja. EVM:ään sisältyy yksityisen sektorin vastuu niin, että euroalueen jäsenvaltioiden velkasitoumuksiin liitetään yhteistoimintalausekkeet (*Collective Action Clause*), jotka mahdollistavat pankkien ja sijoittajien mukanaolon velkajärjestelyissä. Yksityisen sektorin sitouttaminen kriisin hoitoon on ollut Suomelle keskeinen tavoite. Tämä politiikka on saanut vastakaikua, sillä ennen EVM:n käyttöönottoa syksyllä 2011 toteutetun Kreikan toisen tukipaketin osalta yksityisen sektorin vastuu toteutettiin vapaaehtoisuuden pohjalta.

4. No bail out -säännön kiertäminen vai perussopimuksen muutos vakausjärjestelyjen oikeuttamiseksi?

Poliittisesti vakausmekanismien luominen herätti keskustelun siitä, voidaanko EU:ssa edes ryhtyä vakausmekanismien kaltaisiin järjestelyihin. No bail out -sääntö on SEUT 125 artiklassa ja se kuuluu seuraavasti:

”Unioni ei ole vastuussa eikä ota vastatakseen sitoumuksista, joita jäsenvaltioiden keskuks hallinnoilla, alueellisilla, paikallisilla tai muilla viranomaisilla, muilla julkisoikeudellisilla laitoksilla tai yrityksillä on, edellä sanotun kuitenkin rajoittamatta vastavuoroisten taloudellisten takuiden antamista tietyn hankkeen yhteiseksi toteuttamiseksi. Jäsenvaltio ei ole vastuussa eikä ota vastatakseen sitoumuksista, joita toisen jäsenvaltion keskushallinnoilla, alueellisilla, paikallisilla tai muilla viranomaisilla, muilla julkisoikeu-

dellisilla laitoksilla tai julkisilla yrityksillä on, edellä sanotun kuitenkin rajoittamatta vastavuoroisten taloudellisten takuiden antamista tietyn hankkeen yhteiseksi toteuttamiseksi”.

Taustana tällä no bail out-klausuulille on ajatus siitä, että euroalueella kunkin euromaan vastuulla on huolehtia valtiontalouden tasapainosta ja tämä heijastaa euroon perinteisesti liitettyä Bundesbankista tunnettua ”vahvan markan politiikkaa”. Kreikan, Irlannin ja Portugalin valtiontalouksien vakavat ongelmat ovat pakottaneet euromaat varsin poikkeuksellisiin toimiin ja käytännössä tänä päivänä euroalueen kriisimaiden apupaketteja ei voida tulkita enää vain SEUT 125 artiklaa hyödyntäen.

Nimittäin kun Kreikan velkakriisi aktualisoitui vuonna 2010, niin asetus N:o 407/2010 ERVM:n perustamisesta laadittiin ilman kunnollista lainsäädäntöpohjaa. ERVM:n erityisenä juridisena ongelmana on sen lainsäädäntöpohja SEUT 122(2) artikla, jonka nojalla unionin taloudellista apua voidaan myöntää, jos kyseessä on luonnonkatastrofi tai muu sellainen syy, johon maa ei ole itse kyennyt vaikuttamaan. On selvää, ettei Kreikan ylivelkaantuminen ole tapahtunut ilman sen omaa myötävaikutusta. Etenkin Saksassa lainsäädäntöpohja kyseenalaistettiin hyvin pian, mikä samalla asetti Saksan hallituksen varsin hankalaan välikäteen. Tämä liittyy paitsi kansalaismielipiteeseen ja keskusteluun solidaarisuudesta toisia jäsenvaltioita kohtaan myös siihen, että ensimmäistä Kreikan apupakettia koskien nostettiin kanne Saksan perustuslakituomioistuimeen. Kreikan ensimmäinen apupaketti oli 110 miljardin euron suuruinen kahdenvälinen lainaohjelma yhdessä kansainvälisen valuuttarahasto IMF:n kanssa niin, että euromaiden osuus oli 80 miljardia. Liittokansleri Merkelin sanat Saksan liittopäivillä (*Bundestag*) 19.5.2010 kuvaavat hy-

vin tuon hetkistä Saksa-Ranska –akselin ajatus-maailmaa:

"Es geht um viel mehr als um diese Zahlen; es geht um viel mehr als um eine Währung. Die Währungsunion ist eine Schicksalsgemeinschaft. Es geht deshalb um nicht mehr und nicht weniger als um die Bewahrung und Bewährung der europäischen Idee. Das ist unsere historische Aufgabe; denn scheitert der Euro, dann scheitert Europa".¹⁰

Tässä poliittisessa ilmapiirissä varsinkin Saksan johdolla linjattiin, että ERVM:n ja sen kautta myös ERVV:n ja EVM:n lainsäädäntöpohjan vahvistamiseksi on muutettava perussopimusta. Siis on luotava perussopimukseen artikla, joka selkeästi mahdollistaa euroalueen tulevat vakauttamistoimet. Niinpä Euroopan vakausmekanismiin toteuttamiseksi maaliskuun 2011 Eurooppa-neuvoston kokouksessa päätettiin lisätä SEUT 136 artiklaan seuraava kohta:

"Jäsenvaltiot, joiden rahayksikkö on euro, voivat perustaa vakausmekanismin, joka aktivoidaan, jos se on välttämätöntä koko euroalueen vakauden turvaamiseksi. Mahdollisen pyydetyn rahoitustuen myöntämiselle mekanismin puitteissa asetetaan tiukat ehdot".

Koska kyse on Lissabonin sopimuksen muutoksesta, on ymmärrettävää, että sen muuttaminen vie pari vuotta ratifiointikierroksen vuoksi. Toteutettu muutos merkitsee käytännössä sitä, että EVM:n synnyttämiseksi voidaan löytää tuki perussopimuksesta. Toisaalta Eurooppa-neuvosto päätti joulukuussa 2010 pitämässään kokouksessa EVM-sopimuksen ja SEUT 136 artiklan muutoksen yhteydessä, ettei SEUT 122 artiklaa enää käytetä euroalueen vakaustoimien

oikeusperustana. Tämä puolestaan merkitsee sitä, ettei ERVM:ää ole sittemmin käytetty uusien ohjelmien rahoittamiseen.

No bail out -säännön tulkinnan kannalta on myös huomionarvoista, että Saksan perustuslakituomioistuin hylkäsi 7.9.2011 talousvaikeuksiin ajautuneiden euromaiden tuista nostetun kanteen. Tosin perustuslakituomioistuimen mukaan kaikki tukipäätökset tulee jatkossa käsitellä liittopäivien talousvaliokunnassa, mikä rajoittaa liittokanslerin valtaa päättää Saksan uusista tukitoimista talousvaikeuksiin ajautuneille euromaille. Saksan perustuslakituomioistuimen antama ratkaisu ei ollut yllättävä. Nimitäin Frankfurter Allgemeinen haastatteleva eurooppaoikeuden professori Christian Callies katsoi jo syksyllä 2010, että Saksan Kreikalle antama apu rikkoo sekä EU-oikeutta että Saksan perustuslakia vastaan, mutta lopulta kuitenkin perustuslakituomioistuin tulee suhtautumaan siihen kuin laittomasti rakennettuun rakennukseen (*Schwarzbau*), jonka purkaminen olisi sinänsä hallinnollisesti perusteltua, mutta taloudellisesti tuhlauksena. Hän korostaa hallituksella olevan tietty poliittinen harkinta- ja päätäntävalta (*ein politischer Entscheidungsspielraum*), jota se on voinut hyödyntää Kreikka-tuen kaltaisessa poikkeuksellisessa tilanteessa vuonna 2010.¹¹

5. Velkakriisin syveneminen ja vakausmekanismien toiminta

5.1. ERVV

Syksyllä 2011 huolta aiheutti etenkin Espanjan ja Italian heikko taloudellinen tilanne ylivelkaantumisen vuoksi. Pelättiin, että Kreikan, Portugalin ja Irlannin lisäksi nämä suuremmat euromaat joutuisivat maksuvaikeuksiin niin, että

¹⁰ Ks. Callies, Christian: Perspektiven des Euro zwischen Solidarität und Recht – Eine rechtliche Analyse der Griechenlandhilfe und des Rettungsschirms, ZEuS, 2/2011, s. 214–282, lainaus sivulla 217.

¹¹ Ks. esim. Joachim Hahn, Frankfurter Allgemeine, 27.10.2010 – "Rechtswidrig – aber folgenlos".

niistäkin tulisi ns. väistyviä takaajia ERVV:n järjestelmässä. Toisaalta Kreikalle oli kesällä 2011 suunnattu toisena apupaketina yhteensä 109 miljardin euron rahoitus euromailta ja kansainväliseltä valuuttarahastolta. Alusta asti on ollut selvää, ettei ERVV:n rahoituskapasiteetti riitä vastaamaan niihin taloudellisiin ongelmiin, joiden mittaluokka liittyy esimerkiksi Italian valtiontalouteen. ERVV:n kooksi alun perin sovittu 440 miljardia euroa on selkeästi vähemmän kuin pelkästään Italian valtion velka. Nimittäin keväällä 2011 kävi selväksi, että ERVV:n lainauskapasiteetista oli käytössä vain noin 250 miljardia, koska kriisiytyneiden euromaiden takauksilla ei ole juurikaan markkinoilla arvoa. Käytännössä tästä syntyi paine nostaa euromaiden takausvastuita sekä joustavoittaa vakausmekanismien toimintaa.

Niinpä heinäkuun 2011 EU-huippukouksessa sekä ERVV:n että pysyvän Euroopan vakausmekanismin EVM:n toimintaa joustavoitettiin. Tätä muutosta on käsitelty euromaiden kansanedustuslaitoksissa syksyllä 2011. Joustavoittaminen sisältää pääpiirteissään seuraavat toimet:

- Ennakollisen tuen antaminen
- Lainan antaminen valtiolle rahoituslaitosten pääomittamisen rahoittamista varten
- Oikeus ERVV:lle poikkeustapauksissa Euroopan keskuspankin (EKP) suorittaman arvion perusteella ostaa valtioiden joukkovelkakirjoja jälkimarkkinoilta.
- ERVV:n lainoista perittävän koron alentaminen.

Muutoksella takaajien ERVV:n varainhankinnalle annettavien takausten kokonaismäärää korotettiin 440 miljardista eurosta 780 miljardiin euroon. Suomen kannalta tämä merkitsee sitä, että maamme osuus takausvastuista nousi enimmäismäärältään 7,9 miljardista noin

13,974 miljardiin euroon. Aktiivisten takausten kokonaismäärä on 726 miljardia euroa, jolloin ei oteta lukuun väistyvien takaajien Irlannin, Kreikan ja Portugalin osuutta. Jos nekin lasketaan, niin takausten kokonaismäärä on 780 miljardia euroa.

ERVV-puitesopimuksella takausten määrätymistä muutettiin niin, että takaukset annetaan jatkossa ERVV:n varainhankinnan pääoman nimellisarvolle, minkä lisäksi takaus kattaa korot, joiden osalta takauksen määrä riippuu kulloisestakin korkotasosta. Korkojen osuudelle ei ole asetettu euromääräisiä rajoja. Tästä korkojen osuudesta vallitsi syksyllä 2011 eduskunnassa epäselvyyttä ja hallitus joutuikin sittemmin täsmentämään, että pääoman nimellisarvolle annettu takaus kattaa myös korot, minkä vuoksi aivan tarkkaa euromääräistä summaa takausvastuulle ei voida esittää.

Tämä joustavoittaminenkaan ei ollut riittävä toimenpide torjumaan syvenevää velkakriisiä. Sen vuoksi loppusyksystä 2011 esiteltiin ERVV:n ns. vivuttaminen, jonka mukaisesti ERVV pyrkii toimimaan joukkovelkakirjalainamarkkinoilla aiempaa laajemmin, mutta pienemmällä panostuksella. Nimittäin ERVV:n kykyä järjestää rahoitusta ylivelkaantuneille euromaille kasvatetaan niin, ettei sen koko kasva nykyisestä. Tämä toteutetaan kahdella tavalla. Ensinnäkin ERVV voi alkaa vakuuttaa sijoittajien saamia, kun sijoittajat tulevaisuudessa ostavat euromaiden joukkolainoja liikkeeseen laskusta. Esimerkiksi yksityisille sijoittajille voidaan antaa mahdollisuus ostaa esimerkiksi 20 prosentin tappiontakaus sen sijaan, että ERVV ostaisi joukkovelkakirjalainan pois markkinoilta täydellä hinnalla. Toiseksi ERVV perustaa ulkopuolisten sijoittajien kanssa erityisrahoitusyhtiöitä, joiden rahoittajiksi pyritään saamaan IMF:n lisäksi esimerkiksi Kiina. ERVV:n rahoituskyky

pyrittiin näillä järjestelyillä kasvattamaan vähintään 1000 miljardiin euroon.

5.2. EVM

Euroopan pysyvän vakausmekanismin EVM:n toiminnan aloittamisen kiirehtiminen on nähty myös yhtenä keinona velkakriisin nujertamiseksi. Sen oli nimittäin alun perin määrä aloittaa toimintansa vasta heinäkuussa 2013, mutta tattia pyrittiin kiihdyttämään niin, että se aloittaisi jo heinäkuussa 2012. Tunnetusti näin ei käynyt, vaan tätä kirjoitettaessa EVM:n arvioidaan olevan aloittaa toimintansa lokakuussa 2012. Keskeistä kiirehtimisen taustalla on se, että EVM:iin sisältyy yksityisen sektorin vastuu. On huomattava, että euromaiden on itse varmistauduttava talousohjelmiensa täytäntöönpanon kurinalaisuudesta ja alueellaan toimivien pankkien vakavaraisuudesta velkakriisin estämiseksi.

Kuten tunnettua, euromaiden on sijoitettava EVM:iin pääomaa 80 miljardia euroa ja annettava sitoumus 620 miljardin korotusvaltuuksista pääomaan, eli EVM:n koko on 700 miljardia euroa. Suomen osuus rahaston pääomasta on 1,438 miljardia euroa ja laskennallinen vastuuosuus kaikkiaan 12,58 miljardia euroa. Pyrkimys on se, että EVM:n efektiivinen lainanantokyky on 500 miljardia euroa. Myöskään ERVV:n ja EVM:n konsolidoitu lainananto ei saa ylittää 500 miljardia euroa. Tätä efektiivistä lainanantokapasiteettia on määrä säännöllisesti tarkistaa, vähintään 5 vuoden välein. Siirtymäaika pääomasijoituksille on 2013–17, joskin Suomen osalta tähän liittyy erityisjärjestelyjä.¹² Euroalueen jäsenvaltion, joka pyytää

rahoitusapua EVM:ltä, odotetaan esittävän samanlaisen pyynnön IMF:lle ja on huomattava, että jos euromaa velkaantuu sekä EMV:lle että IMF:lle, niin IMF:n saatavilla on etusija suhteessa EVM:n saataviin. Tästä etusijakysymyksestä on tosin esitetty eriäviä näkemyksiä, joita käsitelen seuraavassa luvussa tarkemmin.

Pääsääntö on se, että EVM ryhtyy vakautamistoimenpiteisiin euromaiden yhteisellä sopimuksella (*mutual agreement*). Päätöksen tekeminen keskinäisellä sopimuksella edellyttää äänestykseen osallistuvien jäsenten yksimielisyyttä. Äänestyksestä pidäytyminen ei estä päätöksen tekemistä keskinäisellä sopimuksella. Kaikki päätökset edellyttävät päätösvaltaisuutta niin, että läsnä on kaksi kolmasosaa äänioikeutetusta jäsenistä, jotka edustavat vähintään kahden kolmasosaa äänioikeuksista. Hallintoneuvostossa varsin merkittävät päätökset tehdään lähtökohtaisesti keskinäisellä sopimuksella (EVM-puitesopimuksen 5 artikla, kohdat 6a)-l). Erityinen 80 prosentin määränemmistö annetuista äänistä kohdistuu hieman teknisluontoisempiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi työjärjestyksen tai ohjesäännön muutoksiin. Johtokunta on lähinnä täytäntöönpanoelin ja tekee päätöksensä pääsääntöisesti määränemmistöllä.

Yksimielisyysvaatimus taloudellisesti merkittävissä asioissa on ollut EVM-sopimusta koskevissa neuvotteluissa Suomelle kynnyskysymys. Onkin syytä lähteä siitä jo perustuslaissamme vakiintuneesta käytännöstä, että Suomen valtion sitoutuessa rahoitusjärjestelyihin ulkomailla, niin Suomelle aiheutuvien vastuiden suuruusluokka on vähintäänkin tiedettävä, mikäli tarkkaa määrää ei ole mahdollista mää-

¹² Suomi allekirjoitti helmikuussa 2012 monien vaiheiden jälkeen vakuussopimuksen Kreikalle heinäkuussa 2011 myönnetystä lainaerästä. Kreikan valtion velkakirjoja on määrä myydä noin 880 miljoonan euron arvosta ja saadut varat talletetaan tilille, josta ne on määrä sijoittaa turvallisesti AAA-luottoluokituksen joukkovelkakirjoihin. Tämän

vakuuden yhtenä ehtona on se, että Suomi joutuu maksamaan EVM:n pääoman yhdessä erässä, eli mainittu viiden vuoden siirtymäaika ei koske Suomea.

ritellä.¹³ Eduskunnan myötävaikutus tarvitaan valtion velanottoon tai takauksiin perustuslain 82 §:n mukaisesti. Suomen vaatimuksesta EVM:n kiireellistä ns. hätätilamenettelyä koskeva EVM-puitesopimuksen 4(4) artikla kirjoitettiin vuodenvaihteessa 2012 täsmälliseen muotoon niin, että sitä käytetään tilanteissa, joissa sekä Euroopan komissio että EKP toteavat, että EVM:n rahoitusavun myöntämistä tai toteutusta koskevan päätöksen tekemättä jättäminen vaarantaisi euroalueen rahoituksen ja talouden kestävyyden. Hallintoneuvoston ja johtokunnan keskinäisellä sopimuksella tapahtuva päätöksenteko artiklan 5(6) e- ja f-kohtien asiayhteydessä edellyttää tässä hätätilamenettelyssä 85 prosentin määräänemistöstä annetuista äänistä. Mainittu e-kohta koskee päätöstä ottaa huomioon EKP:n pääoman merkitsemisen jakopuutteen mahdollinen tarkistus sekä f-kohta päätöstä EVM:n vakaustuen antamisesta. En pidä vaarana sitä, että päätöksenteko EVM:ssä voisi ”ryvettyä” niin, että jatkossa jonkin euromaan velkakriisi olisikin lähtökohtaisesti hätätilanmenettelyn piirissä.

6. Kesän 2012 tilanne ja EVM:n lainojen etuoikeusasemasta Suomessa syntynyt kohu

Kesäkuussa 2012 EU:n huippukokouksessa tehtiin päätös tukea ERVV:n kautta suoraan Espanjan pankkisektoria, mikä teki samalla selväksi sen, että Espanjan valtio saattaa todella joutua turvautumaan joko ERVV:n tai EVM:n tukeen. Espanjan ongelmien mittaluokka on niin suuri, että on perustellusti kesän 2012 aikana spekuloitu euroalueen hajoamisella. Suomessa keskustelua on myös herättänyt se, onko EVM:n

antamilla lainoilla etuoikeusasemaa suhteessa yksityisen sektorin antamaan luototukseen vai ei. Espanjan saaman 100 miljardin euron tukipaketin osalta sitä ei ole, mutta toisaalta kyse on erityisjärjestelystä, jossa tukea annettaneen sekä ERVV:n että EVM:n kautta.

Kohu EVM:n lainojen etuoikeusasemasta nousi, kun talouskomissaari Olli Rehn antoi eräässä lehtihaastattelussa ymmärtää, että EVM:n lainojen etuoikeusasema käsiteltäisiin aina kunkin apupaketin osalta erikseen. Tämä kannanotto on sittemmin hallituksen toimesta tyrmätty, koska Eurooppa-neuvostossa ei ole muutettu linjausta EVM:n etuoikeusasemasta. Komissaari Rehnin esittämä tulkinta etuoikeusaseman tapauskohtaisuudesta on sikäli huoletuttava, että EU:ssa on rahaliittoon liittyvissä yhteyksissä usein käynyt niin, että laaditut sopimustekstit ovat tiukempia kuin sitten myöhemmin niihin liittyvä käytäntö. Kasvu- ja vakaussopimuksen historia on tästä osuva esimerkki.

Perehdytäänä EVM:n lainojen etuoikeusasemaan hieman tarkemmin. Hallituksen esityksessä HE 34/2012 vp tuodaan esiin, että EVM:llä on EVM-sopimukseen perustuva etuoikeutetun velkojan asema takaisinsaantijärjestyksessä heti IMF:n jälkeen. EVM-sopimuksen johdannon kohdassa 13 nimittäin todetaan, että EVM:n lainoilla on sama etuoikeusasema kuin IMF:n lainoilla, kuitenkin niin, että IMF:llä on velkojana etuoikeusasema suhteessa EVM:ään. Tätä seikkaa ei ole mainittu enää missään sopimusartiklassa, muttei se tarkoita sitä, että johdannossa ilmaistu sopimuksen soveltamiseen liittyvä jäsenvaltioiden päämiesten ilmoitus olisi täysin vailla juridista merkitystä olevaa poliittista julkilausumatodellisuutta. Johdannon tarkoitus on antaa tulkintaohjeita sopimusartikloille ja kuvata sitä, millä tavoin EVM-sopimusta tulee käytännössä soveltaa. Voidaan myös toisaalta ky-

¹³ Ks. PeVL 14/2011 vp, jossa käytetään ilmaisua ”todennäköinen suuruus”, joka on tiedettävä.

syä, karkottaako EVM-lainojen etusija yksityisen sektorin sijoittajat markkinoilta ja onko mahdollisesti niin, että komissio hakee joustoa EVM:n toimintaan, jotta sijoittajia saataisiin houkuteltua mukaan apupaketteihin.

Olisi ollut asian selkeyttämiseksi parempi, mikäli lainojen etusijasta olisi maininta myös sopimusartikloissa, aivan kuten on menetelty yksityisen sektorin vastuuta lisäävien kiistelyjen yhteistoimintalausekkeidenkin osalta, sillä niistä on säädetty paitsi johdannon kohdassa 11 myös artiklassa 12(3). Kun Eurooppa-neuvostossa ei ole tehty uutta linjausta, jonka mukaan EVM:n lainojen etuoikeusasema harkitaan tapauskohtaisesti aina erikseen, niin hallituksen esityksessä esitetty tulkinta etuoikeusasemasta perustuu EVM-sopimuksen johdantoon asianmukaisella tavalla. Emeritusprofessori Aulis Aarnio korosti mielestäni aivan oikein Aamulehdessä 28.7.2012 julkaistussa kirjoituksessaan, että sopimuksen johdannosta ilmenevä 'johtoaajatus sananmukaisesti johtaa tulkintaa, eikä siitä voi rimpuilla irti edes komissaarin yksityisajattelul-la'.

7. Sopimus talousunionin vahvistamisesta eli budjettikurisopimus

7.1. Miksi budjettikurisopimus laadittiin?

Edellä olen kuvannut lähinnä vakausmekanismien syntyä ja toimintaa. Huomio on kiinnittynyt siihen, millä tavalla euroalueen taloutta vakautetaan ja millä eri keinoin velkakriisiin ajautuneita euromaita on voitu tukea. Olen kirjoittanut eräänlaisesta yhteisvastuusta euromaiden välillä. Toinen puoli euroalueen todellisuudesta on jäänyt lapsipuolen asemaan, eli saksalaisille perinteinen leväperäisen kansallisen fi-

nanssipolitiikan vastustaminen, jota nimitän seuraavassa budjettikuriksi. Kansallisen taloushallinnon saattaminen entistä tiukemman budjettikurin piiriin lisää toki EU:n liittovaltiota muistuttavia piirteitä, mutta olisi varmasti euroalueen toiminnan kannalta perusteltua. Kasvu- ja vakaussopimus sekä sekundaarinormiston uudistukset ovat vain osa tätä kokonaisuutta.

Miksei perussopimusta muutettu sen sijaan että loppuvuodesta 2011 tehtiin kansainvälisoikeudellinen budjettikurisopimus? Varmastikin järkevää eurooppaoikeuden normiston johdonmukaisuuden kannalta olisi ollut, että edellä esitetyn six packin keskeiset elementit talouskurin tiivistämisestä olisi saatu myös perussopimuksen tekstimuutoksiksi, jolloin olisi toimittu samoin kuin maaliskuun 2011 huippukokouksessa SEUT 136 artiklan osalta. Itse asiassa tässäkin tapauksessa muutoksen kohteena olisi ollut euromaita koskeva SEUT 136 artikla. On myös mahdollista, että muutoksia olisi tullut perussopimuksen tavoin sitovaan pöytäkirjaan 12 liiallisia alijäämiä koskevasta menettelystä tai pöytäkirjaan 14 euroryhmästä. Tämä olisi edellyttänyt SEU 48(6) artiklan mukaista yksinkertaistettua tarkistusmenettelyä, joka mahdollistaa sen, että yksimielisesti Eurooppa-neuvosto voi tarkistaa perussopimuksen artikloja. Ehkä hie- man yllättäen 9.12.2011 huippukokouksessa kävi niin, ettei yksimielisyyttä Britannian kielteisen kannan vuoksi syntynyt. Näissä olosuhteissa muille jäsenvaltioille jäi vaihtoehdoksi tehdä kansainvälisoikeudellinen sopimus talouskurin tehostamisesta. Budjettikurin säännöt saatetaan kansallisesti voimaan "through provisions of binding force and permanent character", siis käytännössä tavallisella lailla. Sopimus nojaa hyvin pitkälti siihen, mitä EU:ssa on jo toteutettu vakaus- ja kasvusopimuksen sekä ylipäänsä talouspolitiikan koordinaation puitteissa.

Tätä sopimusta on yleisellä tasolla kritisoitu. On esimerkiksi kyseenalaistettu se, miten laajasti voidaan keskeisiä eurooppaoikeudellisia tai tarkemmin rahapoliittisia uudistuksia toteuttaa tällaisten kansainvälisoikeudellisten sopimusten muodossa. Kysymys vie mielestäni budjettikurisopimuksen osalta hieman harhaan. Tähän liittyen on syytä juridisena huomiona korostaa sitä, että suuri osa nyt käsiteltävän sopimuksen sisällöstä on jo voimassa (esim. six pack). Lisäksi on huomattava, että budjettikurisopimuksen 3(1) artiklan peruseräpäätökset tasapainoisesta budjetista vastaavat jo olemassa olevaa kasvu- ja vakaussopimusta, joten en näe sitä seikkaa ongelmallisena, että rakenteellisen alijäämän enimmäismääräksi on budjettikurisopimuksessa rajattu 0,5 % bruttokansantuotteesta. On yleisesti arvioitu, ettei tällä rakenteellisen tavoitteen kiristymisellä 1 prosentista 0,5 prosenttiin ole Suomessa erityistä finanssipoliittista liikkumavaraa rajoittavaa merkitystä.

7.2. Budjettikurisopimus ja komission valvonnan tehostaminen

Budjettikurisopimuksen avulla yritettiin tehostaa komission valvontavaltaa talousunionin vahvistamiseksi. Kuten tunnettua, komissio voi kasvu- ja vakaussopimuksen rikkomistilanteessa jäädä alakynteen suhteessa neuvostoon.¹⁴ Sen vuoksi pidän myönteisenä sitä, että budjettikurisopimuksen artiklassa 8 on nyt selvästi vahvistettu komission roolia. Jos siis jokin euromaa ei onnistu pitäytymään sopimuksen edellyttämässä budjettikurissa, niin toinen jäsenmaa voi viedä asian EU-tuomioistuimeen tai menetellä niin, että se pyytää komissiota selvittämään asian. Jos komission selvityksen jälkeen euromaan todetaan syyllistyneen sopimusrikkomukseen, niin

sopimusmaat voivat viedä asian EU-tuomioistuimeen. Vaikka englanninkielisessä sopimusversiossa on tässä yhteydessä käytetty apuverbiä "shall" eikä "may", niin silti mielestäni jää epäselväksi kysymys siitä, onko sopimusvaltioilla velvollisuutta viedä sopimusrikkomus komission selvityksen jälkeen EU-tuomioistuimeen vai ei. Tulkintani mukaan viimekädessä harkintavalta säilyy sopimusvaltioilla, ja on mahdollista, ettei asia päädy EU-tuomioistuimeen, vaikka sopimusrikkomus olisi tapahtunut. Tästä seikasta on tosin perustellusti esitetty vastakkainen tulkinta sopimuksen sananmukaisen tulkinnan nojalla ja on korostettu sopimusvaltioiden velvollisuutta viedä asia EU-tuomioistuimeen esimerkiksi SEU 4(3) artiklan vilpittömän yhteistyön periaatteeseen viitaten. Ehkä tämä on kuitenkin viime kädessä poliittisen harkintavallan piirissä, sillä lähtökohtaisesti "contracting parties" eli sopimusvaltiot toimivat konsensuksen varassa.

Minusta vähintäänkin tämä sopimusluonnokseen sisältyvä komission selvitys on suositeltava menettelymalli asiassa. Kuten aiemmin olen jo todennut, komission kanneoikeudelle asettaa perussopimus rajoitteen SEUT 126(10) artiklan nojalla.¹⁵ Kun vertailukohtaa haetaan rikkomuskanteista (SEUT 258 ja 259 artiklat), niin varsin harvinaista on, että yksi jäsenvaltio "kantelee" toisesta SEUT 259 artiklan puitteissa. Sen sijaan komissio on normaalisti kantajana. Tässä talousunionin vahvistamista koskevassa sopimuksessa on siis komissio vain selvittäjän roolissa, sillä aloite ja päätös asian viemisestä EU-tuomioistuimeen kuuluu sopimusmaalle eli jäsenvaltiolle tai jäsenvaltioille.

¹⁵ SEUT 126(10) artikla: "Sitä kanneoikeutta, josta määrätään 258 ja 259 artiklassa, ei voida käyttää tämän artiklan 1–9 kohdassa tarkoitetuissa asioissa."

¹⁴ C-27/04 komissio v. neuvosto (2004) ECR I-6649.

EU-tuomioistuimen asemaa myös talousunionin vahvistamista koskevan sopimuksen oikeudellisten ongelmien tulkitsijana en näe aihetta problematisoida. Mikä muu elin voisi sitä pätevästi ja uskottavasti tulkita? Jos ajatellaan, että EU:n budjettikurin noudattaminen jossain jäsenvaltiossa on siinä määrin poliittinen kysymys, ettei EU-tuomioistuimella ole toimivaltaa sitä arvioida, niin tällöin voidaan kysyä, mihin vedetään raja politiikan ja oikeuden välillä. EU-tuomioistuin tulkitsee verrattain usein sisämarkkinaoikeuden piirissä sellaisia oikeudellisia ongelmia, joilla on joidenkin jäsenvaltioiden kannalta hyvin poliittinen luonne. Esimerkiksi käy Britannian ja Ranskan riitely naudanlihan maahantuontikiellosta Ranskaan vuosituhaten vaihteessa. Tämä diplomaattinen umpikuja käsiteltiin komission rikkomuskanteen muodossa ja asia ratkaistiin EU-tuomioistuimessa.¹⁶ EU:n hallintokoneisto on valjastettu valvomaan kauppapolitiikkaa ja sisämarkkinoiden toimivuutta ja näen luontevana, että sama kehitys soveltuu myös nyt parhaillaan vahvistuvaan talousunioniin. Pidän sitä jopa sen uskottavuuden kannalta merkittävänä, sillä neuvoston rooli talousunionin budjettikurin valvojana on jossain määrin osoittautunut tehottomaksi.

8. Millainen olisi optimaalinen valuuttaunioni ?

Kasvu- ja vakaussopimus on toistaiseksi ollut pettymys ja pahimpana uhkakuvana on EVM:n rahoituksen yhteisvastuullisuuden korostaminen niin, että sen toiminta alkaa muistuttaa koheesiorahaston kaltaista tulonsiirtojärjestelyä. Toisaalta vauraimpien euromaiden vientiteollisuus on hyötynyt heikosta eurosta, eli kenties tämän

vuoksi toistaiseksi missään vauraammassa euromaassa ei ole harkittu vakavasti otettavalla tavalla eurosta eroamista. Mitä ilmeisimmin euroon liittyy ns. valuvikoja, rakenteellisia epäkohtia. Niitä on hyvin hankala poistaa, mikäli liittovaltiokehityksen edistämistä ei hyväksytä. Tämän osoittamiseksi voidaan pohtia sitä, millainen olisi optimaalinen talousalue.

Optimaalisen valuuttaunionin edellytyksinä ovat seuraavat piirteet:

1. Tuotannontekijöiden, erityisesti työvoiman, liikkuvuus valuuttaunionissa
2. Hintojen ja palkkojen joustavuus
3. Yhtäläinen inflaatiotaso valuuttaunionin eri osissa
4. Valuuttaunionin maiden markkinoiden avoimuus
5. Yksittäisten talousalueiden eriytyminen eri aloille, jolloin asymmetristen häiriöiden vaikutus pienenee
6. Finanssipoliittisen, fiskaalisen ja poliittisen integraation korkea aste.¹⁷

Itse asiassa varsin monen edellytyksen osalta euroalueella ei saavuteta optimaalista asemaa valuuttaunionin kannalta. Ensinnäkin ns. liikkuvan työvoiman osuus on perinteisesti ollut sisämarkkinoilla verrattain vaatimatonta, eli muutto jäsenvaltiosta toiseen ei ole toistaiseksi ollut erityisen laajamittaista. Tähän tosin tullee muutos sen myötä, että Välimeren eurovaltioiden piirissä työttömyys on varsin korkealla, esimerkiksi Espanjassa jopa noin 25 % työvoimasta on työttömänä. Hintojen ja palkkojen joustavuus on sekin ammattiyhdistystoiminnan vuoksi rajoitettua, mikä toisaalta on omiaan turvaamaan hyvinvointivaltion perusedellytyksiä. Kenties keskeisin este euroalueen mieltämi-

¹⁶ Ks. C- 1/00 komissio v. Ranska (2001) ECR I-9989.

¹⁷ Ks. Van Overtveldt Johan, *The End of the Euro, The Uneasy Future of the European Union*, Chicago: Agate Publishing, 2011, s. 59–61.

seksi optimaaliseksi valuuttaunioniksi liittyvät finanssipoliittisen, fiskaalisen ja poliittisen integraation tasoon. Euroopan unioni ei ole liittovaltio ja jäsenvaltiot vaikuttavat pitävän kiinni kansallisen suvereniteettinsa nimissä tietystä talouspoliittisesta liikkumavarasta, jonka rahaliitto ilman fiskaali- ja finanssiunionia tarjoaa. Hieman kärjistäen EMU:a on kuvattu niin, että sillä on kyllä keskuspankki, mutta ei valtiovarainministeriötä. Ajankohtainen keskustelu pankkiunionista, jonka seurauksena syntyisi uusi eurooppalainen pankkivalvontaviranomainen, olisi askel kohti liittovaltiota ja myös kohti optimaalista valuuttaunionia. Silti voidaan pankkiunioninkin osalta kysyä, olisiko se uudistuksena ”liian vähän liian myöhään”?

9. Johtopäätöksiä Euroalueen vaihtoehtoista

Van Overtveldt esittää kolme vaihtoehtoa euroalueen tulevalle kehitykselle: Tehdään kuten ennenkin (More Of the Same, MOS), Potkut kriisimaille (Throwing Out the System, TOS) tai Systeemin uudelleenrakennus (Rebuilding Of the System, ROS).¹⁸

Mikäli euromaat päättävät tehdä kuten aina ennenkin tämän kriisin aikana, niin se merkitsee jatkuvaa turvautumista vakausrakenteiden ERVV ja EVM käyttöön, tukeutumista IMF:n lainoitukseen sekä EKP:n toteuttamaan rahoitukseen esimerkiksi niin, että se hankkii kriisimaiden joukkovelkakirjoja jälkimarkkinoilta. Tätä todennäköisesti perusteltaisiin sillä, että velkaantuneen euromaan romahtaminen johtaisi pankkikriisiin, joka puolestaan ajaisi Euroopan kohti yhä syvenevää taantumaa. Kun otetaan huomioon, ettei ERVV:n ja EVM:n konsolidoitu lainananto saa ylittää 500 miljardia euroa,

niin varsin todennäköisesti vakausrakenteiden koko osoittautuu liian pieneksi Espanjan ja Italian mahdollisesti hakiessa tukea. Tämä on herättänyt erilaisia spekulatioita siitä, kuinka vanhalla pohjalla voitaisiin jatkaa.

Presidentti Sauli Niinistö ennusti heinäkuussa 2012, että EKP laskisi markkinoille lisää euroja, jolloin inflaatio toisi lyhyellä tähtäimellä apua velkakriisiin. Italian pääministeri Mario Monti näki elokuussa 2012 puolestaan mahdollisena sen, että EVM saisi jatkossa oikeuden toimia pankkina ja voisi rajoituksetta hankkia kriisimaiden velkakirjoja, mikä ehkä laskisi kriisimaiden korkotasoa, mutta merkitsisi käytännössä huomattavaa yhteisvastuun lisäämistä euroalueella. Tätä kirjoittaessani elokuussa 2012 en ole huomannut, että kukaan olisi ehdottanut vakausrakenteiden, lähinnä EVM:n, efektiivisen lainanantokyvyn kasvattamista. Se olisikin poliittisesti ja juridisesti vaikeaa, koska EVM:n peruspääoman korottaminen vaatii euro maiden yksimielisyyden. Sen sijaan varsin toteuttamiskelpoisena pidän ideaa eurooppalaisesta pankkivalvontaviranomaisesta, sillä se liittyy pikemminkin budjettikurin kuin yhteisvastuun edistämiseen.

Toinen skenaario on kriisimaiden eroaminen tai erottaminen eurosta. Otan esimerkiksi Kreikan. Euroalueen vakaus edellyttäisi nykyoloissa talouskasvua ja sitä ei vaikuta etenkään Kreikassa syntyvän. Verojen korotus ja valtion kulujen leikkaaminen ovat pikemminkin kielteisiä kuin myönteisiä toimia talouskasvun kannalta. Jos Kreikka ei olisi rahaliitossa ja sillä olisi oma valuuttansa, niin se nykyoloissa devalvoituisi voimakkaasti. Koska Kreikka on euromaa, niin vaikuttaa siltä, että valuutan devalvoitumista korvaavana toimenpiteenä siellä joudutaan heikentämään palkkatasoa. Vaikka tämä epäilemättä saattaisi edistää kreikkalaisten tuotteiden

¹⁸ Ibid., s. 148–164.

ja palveluiden kansainvälistä kilpailukykyä ja siten maan talouskasvua, niin toisaalta kansalaisten ostovoiman heikentäminen entisestään vaikuttaisi todennäköisesti kielteisesti maan sisäiseen kulutukseen. Lisäksi ammattiyhdistysten ymmärrettävien vaatimusten vuoksi palkkojen joustaminen jyrkästi alaspäin on epärealistinen skenaario ja joka tapauksessa tämä palkkojen kautta haettava jousto vie aikaa. Todennäköistä on, että Kreikka tulee turvautumaan Euroopan vakausmekanismeihin jatkossakin, mikäli se pysyy eurossa.

Missään tapauksessa ei ole poissuljettua, että Kreikka päättäisi oma-aloitteisesti erota rahaliitosta, johon sen valtiontalous on selkeästi liian heikko. Kenties edellä kuvaamani budjetitukisopimus on Kreikalle liian vaativa. Ajatus Kreikan eroamisesta eurosta ei ole suinkaan uusi, vaan lehdistössä on jo syksyllä 2010 pohdittu sitä, hajoaako euroalue – siis eroavatko toisaalta kriisimaat kuten Irlanti tai Kreikka vai lähteekö Saksa omille teilleen euroalueen vahvimpana talousmahtina, sillä se on ollut tuskastunut euroalueen sääntöjen noudattamatta jättämiseen ja kontrollin puutteeseen.¹⁹ Paitsi että asiaa on spekuloitu mediassa, niin jopa saksalaisessa oikeuskirjallisuudessa pohdittiin Kreikan ensimmäisen bilateraalisien tukipaketin yhteydessä, josko Saksan perustuslakituomioistuimen Kreikka-tukea koskeva tuomio voisi johdattaa Saksan irtautumiseen eurosta.²⁰ Sittemmin

spekulaatio siitä, lähteekö eurosta ensin taloudeltaan vahvat vai heikot maat, on jatkunut. Esimerkiksi Van Overtveldt vaikuttaa varovasti suosittelevan Kreikalle eroa eurosta ja samalla muuttavan talouttaan Islannin esimerkin mukaisesti.²¹ Islanti kykeni toteuttamaan nopeasti ja tehokkaasti taloutensa sopeutustoimet osittain juuri siksi, ettei se kuulu rahaliittoon.

On kuitenkin huomattava, että heikosta eurosta on ollut juuri Saksan tai Suomen kaltaisille vahvoille talouksille hyötyä vientituotteiden kilpailukykyisen hinnan vuoksi, joten velkakriisin seuraukset eivät ole mustavalkoisesti vain kielteisiä tai myönteisiä. Suomessa usein kysytään, että onko oikein tukea verovaroin vakausmekanismien kautta ylivelkaantuneita euromaita ja mihin summaan tulisi vetää raja. Toisaalta Kreikassa tai Espanjassa voitaisiin aivan perustellusti kysyä, mihin tulee vetää raja valtiontalouden kutistamiselle ja samalla hyvinvointivaltion perusrakenteiden heikentämiselle. Lisäksi voidaan kyseenalaistaa se optimaaliseen valuuttaunioniin liittyvä kysymys, onko mielekästä verrata Euroopan unionin tilannetta työvoiman liikkuvuuden osalta Yhdysvaltojen tilanteeseen. Yhdysvalloissa työvoima liikkuu osavaltioiden välillä luontevasti, mutta osavaltioita yhdistää kieli, verrattain yhtenäinen kulttuuri ja ennen muuta liittovaltio, joten mielestäni mallin hakeminen Yhdysvalloista ei ole tässä suhteessa realistista. Niinpä massatyöttömyys Välimeren maissa on merkittävä uhka paitsi rahaliiton myös sisämarkkinoiden toiminnalle. Se on uhka myös eurooppalaiselle demo-

¹⁹ Ks. esim. Gideon Rachman, How Germany could kill the euro, *Financial Times*, 23.11.2010, s. 11.

²⁰ Ks. Fabbender, Kurt: Der Europäische "Stabilisierungsmechanismus" im Lichte von Unionsrecht und deutschem Verfassungsrecht, *NVwZ* 13/2010, s. 803, jossa todetaan: "Schließlich zeigt auch das Maastricht-Urteil des BVerfG einen letzten denkbaren Weg aus der Krise auf: ein Ausscheiden Deutschlands aus der Währungsunion", eli vapaasti suomennettuna "Lopulta Saksan perustuslakituomioistuimen Maastricht-tuomio osoittaa viimekätisen ajateltavissa olevan tien ulos kriisistä: Saksan eroamisen rahaliitosta.". Saksan perustuslakituomioistuimen ns. Maastricht-tuomio

(BVerfGE 89, 155) vuodelta 1993 varasi perustuslakituomioistuimelle mahdollisuuden arvioida tarpeen vaatiessa sitä, syntykö EU-oikeuden syntyessä ja laajentuessa yhä uusille aloille uhka siitä, että Saksan perustuslakia loukataan samalla.

²¹ Ks. Van Overtveldt, s. 159–162.

kratialle, sillä erilaisten poliittisten äärioliikkeiden suosio vaikuttaa lisääntyvän äärioloissa.

Kolmas vaihtoehto liittyy toiseen, eli EMU:n rakenteiden uudistaminen saattaa nykyoloissa edellyttää esimerkiksi Kreikan eroa. Silti jäljelle jäävien maiden tulee poistaa euron "valuvikoja" edistämällä budjettikuria ja tehostamalla valvontaa. Tästä on myönteisenä esimerkkinä pyrkimys saattaa voimaan järjestelmä, jossa euromaat lähettävät komissiolle etukäteen tulevan talousarvionsa tutkittavaksi. Komissio on nimittäin 23.11.2011 antanut kaksi asetusehdotusta, jotka koskevat alustavien talousarviosuunnitelmien seurantaan sekä liiallisen alijäämän korjausta euromaissa sekä talous- ja finanssipolitiikan valvonnan vahvistamista ns. kriisimaiden osalta.²² Kenties myös ehdotus pankkiunionista ja mahdollinen EU:n pankkivalvontaviranomaisen perustaminen olisi askel oikeaan suuntaan. Pankkivalvontaviranomainen saattaisi kansallisia viranomaisia tehokkaammin ja objektiivisemmin poistaa markkinoilta liian heikot pankit. Rakenteiden kehittämisen kan-

nalta pidän merkittävänä, että Sopimus talousunionin vahvistamisesta eli budjettikurisopimus ja EVM-sopimus muodostetaan saman kokonaisuuden osiksi. EVM:n tuen saamisen ehtona on 1.3.2013 alkaen, että tukea pyytävä jäsenvaltio on sitoutunut EU:n tiukkenevaan budjettikuriin konkreettisin toimin, eli on ratifioinut sopimuksen talousunionin vahvistamisesta.

Valitaanpa mikä tahansa näistä kolmesta vaihtoehdosta tai jokin näiden yhdistelmä, niin edessä on mitä todennäköisemmin taloudellisesti vaikeat ajat. Hieman kärjistäen vastakkain näyttää olevan pohjoisten hyvinvointivaltioiden budjettikuria ja no bail out -sääntöä korostava leiri sekä Ranskan ja etelän kriisivaltioiden edustama yhteisvastuuta ja eurooppalaista solidaarisuutta korostava leiri. Todennäköisesti näiden leirien välillä ratkaisu euroalueen tulevaisuuden suunnasta muodostetaan. Oletan, että yhteisvastuuleiri pääsee niskan päälle.

Roskisdyykkarin laulu taitaa olla edelleen ajankohtainen. ■

---

²² Ks. tämä ns. two-pack, eli KOM (2011) 819 lopullinen ja KOM (2011) 821 lopullinen.

RAIJA JÄRVINEN JA JUKKA LAITAMÄKI

Suomalaisten ja yhdysvaltalaisten kotitalouksien selviytyminen 2008 finanssikriisissä

TIIVISTELMÄ

Artikkelissa verrataan vuoden 2008 finanssikriisin vaikutuksia perheiden varallisuuteen ja tuloihin Suomessa ja Yhdysvalloissa. Kriisi alkoi Yhdysvalloissa jo vuonna 2007, mutta eteni Suomeen vasta vuonna 2009, jolloin BKT supistui 8,8 prosenttia ja työttömyys nousi 8,2 prosenttiin. Yksi maiden välisistä merkittävistä eroista koski perheiden keskimääräistä varallisuutta ja keskituloa. Suomessa ne kasvoivat, kun taas Yhdysvalloissa perheiden keskimääräinen varallisuus putosi 14,7 prosenttia ja keskitulo 11,1 prosenttia vuosina 2007–2010. Yhdysvaltalaisperheiden varallisuuden lasku johtui pääasiassa maan asuntomarkkinoiden romahduksesta, jonka seurauksena monille asunnonomistajille jäi suuri, heidän asuntonsa arvon ylittävä laina. Suomalaisperheiden varallisuus lisääntyi osittain siksi, että Suomessa asuntojen hintojen alentumiselta vältyttiin. Yhdysvaltalaisperheiden inflaatioon suhteutettu keskitulo on vuodesta 2000 lähtien laskenut joka vuosi, ja taantuma kiihdytti tätä kehitystä yli kymmenkertaisesti. Laskun aiheuttajia ovat muun muassa globa-

lisaatio ja automatisointi, joiden seurauksena työpaikkoja siirtyi matalamman palkkatason maihin. Samankaltaiset tekijät ovat vaikuttaneet myös suomalaisperheisiin, mutta Yhdysvalloissa vaikutus on ollut suurempi. Tähän ovat olleet syynä lisääntyvät terveydenhoitokulut, heikommat ammattiliitot sekä varakkaiden veroprosentin leikkaaminen samaan aikaan kuin keskiluokan veroprosenttia on korotettu. Eroista huolimatta suomalaisten ja yhdysvaltalaisten kotitalouksien väliltä löytyy myös finanssikriisin vaikutuksia koskevia yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi velkaantumis- ja säästämisasteet nousivat molemmissa maissa. Talouskriisi jatkuu edelleen, ja talouden ja rahoituksen epävarmuus vaikuttaa kotitalouksiin niin Yhdysvalloissa kuin Suomesakin. Asiasanat: velat, finanssikriisi, rahoituskriisi, talouskriisi, kotitaloudet, tulot, säästäminen, varallisuus

Kiitokset: Tekijät haluavat kiittää Alexander Matti Sakari Laitamäkeä hänen taitavista kommentistaan, jotka ovat edistäneet artikkelin viimeistelyä.

RAIJA JÄRVINEN, professori
● e-mail: raija.jarvinen@ncrc.fi

JUKKA LAITAMÄKI, professori
● e-mail: jl142@nyu.edu

1. Johdanto

Vuoden 2008 finanssikriisi on aiheuttanut yhden maailmantalouden pahimmista shokeista. Kriisin vaikutusten uskottiin ensin rajoittuvan Yhdysvaltain finanssimarkkinoihin. Koska Yhdysvallat on maailmantalouden kannalta keskeinen valtio, vaikutukset levisivät useisiin kansantalouksiin. Elokuussa 2007 joukko eurooppalaisia pankkeja julkaisi tiedon suurista investoinneistaan arvopapereihin, joiden vuokutena oli yhdysvaltalaisia asuntolainoja. Tästä seurasi yleinen luottamuksen heikkeneminen, asuntojen ja osakkeiden hintojen lasku ja kasvava työttömyys, jonka vuoksi kotitaloudet ympäri maailmaa arvioivat uudelleen rahankäyttösuunnitelmiaan ja vähensivät erityisesti harkinnanvaraista kulutustaan. Tämä johti yksityisen kulutuksen jyrkkään laskuun (Edey 2009).

Kamakura ja Du (2012) esittävät, että taantuma voi vaikuttaa kuluttajiin kahdella tavalla. Ensinnäkin se voi vähentää heidän käytettävissä olevia tulojaan, ja toiseksi kuluttajilla on taantuman aikana taipumus lisätä säästämistä ja velanmaksua. Pantzarin ja Kydön (2010) mukaan kuluttajat lykkäävät taantuman alkuvaiheessa kotitalouden investointeja, kuten auton tai veneen ostoa, ja siirtyvät edullisempiin tuotemerkkeihin. Taantuman edetessä heidän on pakko muuttaa elämäntyyliään esimerkiksi vaihtamalla edullisempaan asuntoon, vähentämällä matkustusta ja vapaa-ajan aktiviteetteja. Suuri osa kuluttajista pystyy kuitenkin säilyttämään elintasonsa ennallaan taantuman aikana ja sen jälkeen.

Tässä tutkimuksessa analysoidaan mikrotasolla suomalaisia ja yhdysvaltalaisia kotitalouksia, mikä on tärkeä, mutta liian vähälle huomiolle jäänyt talouskriisien tutkimuksen osa-alue. Lehtinen (2012) huomauttaa, ettei mikrotason tutkimuksia ole juuri tehty, vaikka kotitalouksilla on tärkeä rooli markkinoilla ja veronmaksajina he joutuvat väistämättä talouskriisien seuraamusten maksajiksi. Pihlanto (2012) ehdottaa, että Yhdysvaltojen kriisejä tulisi kutsua finanssikriiseiksi ja EU:n kriisejä velkakriiseiksi niiden erilaisen luonteen vuoksi. Toisaalta Jackson (2010) sanoo, että Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) ja Euroopan kes-

kuspankin (EKP) mukaan monet Yhdysvalloissa finanssikriisiin johtaneista tekijöistä aiheuttivat samanlaisia kriisejä Euroopassa. Näitä tekijöitä ovat muun muassa matala korkotaso sekä luotonannon nopea kasvu, jotka nostavat osakkeiden, hyödykkeiden ja kiinteistöjen arvoa. Ajan myötä hyödykkeiden kohonneiden hintojen ja kasvaneiden asumiskulujen yhdistelmä johtaa kuluttajien kulutukseen käytettävissä olevien tulojen pienenemiseen, ja he alkavat vähentää kulutustaan.

Tässä tutkimuksessa vertaillaan Yhdysvaltoja, maailman suurinta taloutta, ja Suomea, joka on viime aikojen kriiseissä osoittautunut vakaammaksi kuin muut eurooppalaiset taloudet. Tutkimuksessa käytetään Raginin (1989) vertailevan analyysin menetelmää. Menetelmä soveltuu hyvin tämänkaltaiseen tutkimukseen, jossa kuvataan ensin kriisiin johtanutta taloudellista ympäristöä kahdessa maassa ja verrataan sitten kotitalouksia koskevia keskeisiä taloudellisia muuttujia. Tämän jälkeen artikkelissa tarkastellaan kotitalouksien taloutta koskevia tulevaisuuden odotuksia ja pohditaan, miksi vuoden 2008 finanssikriisin vaikutukset yhdysvaltalaisiin ja suomalaisiin kotitalouksiin olivat erilaiset. Tutkimuksen lopuksi käsitellään sen rajoituksia ja annetaan ehdotuksia tulevista tutkimusaiheista. Yhdysvaltoja koskevat tiedot perustuvat Yhdysvaltain keskuspankin tilastoihin ja kuluttajien taloutta selvittävää tutkimusta (Survey of Consumer Finances, SCF) varten vuosina 2001, 2004, 2007 ja 2010 kerättyihin tietoihin. Suomen osalta tiedot perustuvat Tilastokeskuksen, Suomen Pankin ja Finanssialan Keskusliiton tilastoihin ja tutkimuksiin. Tämänkaltaisen tutkimus edellyttää pitkittäistarkastelua, koska kulutuksen muutokset ovat sidoksissa talouden sykleihin.

2. Taloudellinen ympäristö

2.1 Taloudellinen ympäristö Yhdysvalloissa 2007–2010

Vuonna 2007 alkaneen finanssikriisin pääasiallisia aiheuttajia olivat Yhdysvaltain ns. subprime-asuntolainamarkkinat sekä vuoden 2006 puolivälissä alkanut asuntorakentamisen ja asuntojen hintojen huomattava nousu (Edey 2009).

Perheiden talouteen vaikuttavat sekä niiden omat päätökset että yleinen taloudellinen tilanne. Vuosina 2007–2010 Yhdysvaltojen taloudessa koettiin pahin laskusuhdanne sitten 1930-luvun suuren laman. Reaalinen bruttokansantuote (BKT) supistui lähes 5,1 prosenttia vuoden 2007 kolmannen neljänneksen ja vuoden 2009 toisen neljänneksen välillä, mikä National Bureau of Economic Research -tutkimuslaitoksen määritelmän mukaan oli taantumaa virallinen kesto aika (Bricker ym. 2012; Shachmurove 2011). Samana ajanjaksona työttömyysprosentti nousi 5,0 prosentista 9,5 prosenttiin, korkeimmalle tasolle sitten vuoden 1983. Taantumasta toipuminen on myös ollut poikkeuksellisen hidasta: reaalinen BKT palasi taantumaa edeltäneelle tasolle vasta vuoden 2011 kolmannella neljänneksellä. Työttömyysaste jatkoi nousuaan vuoden 2009 kolmannella neljänneksellä ja pysyi vuonna 2010 yli 9,4 prosentissa. Inflaatiovauhti mitattuna urbaaneja kuluttajia koskevalla kuluttajahintaindeksillä (CPI-U-RS) laski hieman vuoden 2007 keskimääräisestä 2,8 prosentista vuoden 2010 1,6 prosenttiin (Bricker ym. 2012). Michiganin yliopiston julkaisema kuluttajien mielialaa mittaava indeksi (Index of Consumer Sentiment, ICS) oli korkeimmillaan vuoden 2007 ensimmäisellä neljänneksellä lähes 100 ja laski vuoden 2009 toiseen neljännekseen mennessä alle 60:n. Sen jälkeen indeksi on pysytellyt 60:n ja 80:n välillä ja pudonnut kerran alle 60:n heinäkuussa 2011.

Rahoitusmarkkinoilla tapahtui radikaaleja muutoksia kolmen vuoden ajanjakson aikana. Tärkeimmät osakeindeksit laskivat lähes 50 prosenttia syyskuun 2007 ja maaliskuun 2009 välillä, mutta noin puolet esimerkiksi sellaisten indeksien kuin Dow Jones Industrial Average, Standard & Poor's 500 ja Wilshire 5000 tappioista oli saatu korvattua syyskuuhun 2010 mennessä (Bricker ym. 2012). Uusien kulutusluottojen korot laskivat yleisesti. Esimerkiksi uuden 30 vuoden kiinteäkorkoisen asuntolainan korko oli keskimäärin 6,38 prosenttia syyskuussa 2007, kun se kolme vuotta myöhemmin, syyskuussa 2010, oli keskimäärin 4,35 prosenttia. Likvidien talletusten, määräaikaistalletusten ja joukkovelkakirjojen tuotot putosivat rajusti. Esimerkiksi

kolmen kuukauden määräaikaistalletuksen korko laski syyskuun 2007 keskimääräisestä 5,46 prosentista syyskuun 2010 0,28 prosenttiin (Bricker ym. 2012).

Useimpien perheiden tapauksessa asunto on varallisuuden kannalta tärkeämmässä osassa kuin rahoitusvarat. First American Core Logicin julkaisema kansallinen ostettujen asuntojen hintoja mittaava Loan Performance Home Price Index laski 22,4 prosenttia syyskuusta 2007 syyskuuhun 2010, jolloin talojen hinnat olivat 27,5 prosenttia matalammat kuin huippukuukautena huhtikuussa 2006 (Bricker ym. 2012). Vuosina 2007 ja 2008 vanhojen omakotitalojen myynti laski 16,7 prosenttia ja uusien omakotitalojen myynti peräti 37,5 prosenttia. Uusien omakotitalojen myynti jatkoi laskuaan vielä vuonna 2011. Vanhojen omakotitalojen myynti puolestaan lisääntyi 5,6 prosenttia vuonna 2009, laski 4,2 prosenttia vuonna 2010 ja nousi jälleen 2,1 prosenttia, vuonna 2011. Asunnonomistajien osuus laski Yhdysvalloissa tasaisesti lähes 68,5 prosentin huippulukemastaan vuoden 2007 alusta noin 66 prosenttiin vuoden 2011 loppuun mennessä. Talojen hintojen lasku oli nopeinta osavaltioissa, joissa asuntomarkkinoiden kasvu oli ollut voimakkainta. Esimerkiksi Kaliforniassa, Nevadassa, Arizonassa ja Floridassa hinnat laskivat 40–50 prosenttia, kun taas Iowassa koettiin ainoastaan noin yhden prosentin lasku. Asunnonomistajien osuus pieneni tarkasteluajanjaksona, koska osalla perheistä ei ollut varaa jatkaa asumista omistusasunnossa. Vuoteen 2010 mennessä asunnonomistajien osuus oli pudonnut viimeksi vuoden 2001 SCF-kuluttajatutkimuksessa mitatulle tasolle, joka tosin oli korkeampi kuin missään aiemmassa SCF-tutkimuksessa sitten vuoden 1989 (Bricker ym. 2012).

Vastauksena heikkoon taloustilanteeseen Yhdysvaltain kongressi ja presidentti toteuttivat useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joista osalla oli välitön vaikutus perheiden talouteen ja osan oli tarkoitus auttaa tulevien kriisien ehkäisyssä. Vuosien 2001 ja 2003 veronkevennysohjelmia, joiden oli määrä päättyä vuonna 2010, päätettiin jatkaa perheiden nettotulojen lisäämiseksi. Lisäksi työntekijöiden ennakonpidätyksestä sosiaaliturvaan menevää osaa pienennettiin.

TARP-ohjelman (Troubled Asset Relief Program) avulla hallitus ohjasi pääomaa heikossa tilanteessa oleville rahoituslaitoksille. Heinäkuussa 2010 hyväksytyllä Dodd–Frank-lailla (Dodd–Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act) kiellettiin tietyt luotonannon menetelmät ja perustettiin Consumer Financial Protection Bureau valvomaan kuluttajien etuja (Bricker ym. 2012; Khademian 2011). Kriisin alkamisen jälkeen on tehty myös monia muita rahoitussäännösten muutoksiin tähtäviä ehdotuksia (Tropeano 2011).

2.2. Taloudellinen ympäristö

Suomessa 2007–2010

Muiden EU:n jäsenmaiden tavoin Suomi piti ensin vuonna 2007 alkanutta finanssikriisiä puhtaasti yhdysvaltalaisena ilmiönä. Näkemys muuttui, kun taloudellinen toiminta EU:ssa väheni vuoden 2008 lopulla (Jackson 2010). Pantzarin ja Kydön (2010) mukaan taloudellisen turbulenssin ja kriisin merkit olisi voinut huomata ja ennakoida lukemalla esimerkiksi Financial Timesia keväällä 2007 tai tunnistamalla kuluttajabarometrin jo kesällä 2008 osoittaman työttömyysuhan. Samoihin aikoihin kuluttajien velkaantuneisuus nousi ennätyksellisen korkealle tasolle lähes kaikissa länsimaissa (Hoelzl ym. 2011).

Suomessa laskusuhdanne alkoi hieman myöhemmin kuin Yhdysvalloissa, sillä BKT kasvoi vielä 4,9 prosenttia vuonna 2007. Vuonna 2008 se kuitenkin supistui 0,2 prosenttia ja vuonna 2009 peräti 8,8 prosenttia. Vuonna 2010 BKT kasvoi jälleen 3,3 prosenttia. Työttömyysaste oli 6,9 prosenttia vuonna 2007, ja vuonna 2008 se jopa parani hieman ollen 6,4 prosenttia. Vuonna 2009 työttömyysaste kuitenkin nousi 8,2 prosenttiin, ja vuonna 2010 se nousi edelleen 0,2 prosenttiyksiköllä. Vuosi 2009 oli Suomen talouden heikoin vuosi, mutta talous alkoi toipua vuonna 2010.

Inflaatio pysyi melko tasaisena: se oli 1,6 prosenttia vuonna 2007 ja 1,7 prosenttia vuonna 2010. Ainoa poikkeus oli vuosi 2008, jolloin inflaatio oli peräti 3,9 prosenttia. Suomen Pankki (2012b) tilastoi uusien asuntolainojen kesimääräiset korkotasot. Joulukuussa 2007 uusien

asuntolainojen korko oli lähes viisi prosenttia (4,94), ja huippu saavutettiin lokakuussa 2008, jolloin korko oli 5,52 prosenttia. Helmikuussa 2009 korko painui ensimmäisen kerran alle 3 prosentin, tammikuussa 2010 se oli alle 2 prosenttia ja joulukuun 2010 lopussa 2,17 prosenttia. Vastaavasti yhden kuukauden Euribor laski 3,6 prosentista 0,8 prosenttiin vuosina 2007–2010 (Suomen Pankki 2012a ja 2012b).

Kuukausittainen OMX Helsinki -osakeindeksi laski rajusti vuoden 2008 aikana: joulukuussa 2007 indeksin lukema oli 11627 ja joulukuussa 2008 enää 5365. Indeksillä oli matalimmillaan (4914) maaliskuussa 2009, mutta parani hieman vuoden 2009 loppuun mennessä ja edelleen vuonna 2010 ollen 7516 joulukuussa 2010 (Suomen Pankki 2012c). Taloudellinen epävarmuus lisäsi indeksin heilahtelua ja epävakautta vuosina 2008–2010.

Asuntojen hintaindeksi nousi Suomessa 5,5 prosenttia vuonna 2007 ja 0,6 prosenttia vuonna 2008, mutta laski hieman (0,3 %), vuonna 2009. Inflaatiokorjatut asuntojen hintaindeksit laskivat kuitenkin 3,4 prosenttia jo vuonna 2008. Uusi nousu alkoi vuonna 2010, kun indeksi nousi 12,2 pistettä (Tilastokeskus 2012a). Asuntojen hintaindeksi on tärkeä Suomessa, jossa noin 65 prosenttia kotitalouksista omistaa kotinsa. Asuntojen hinnat ovat korkeimmat pääkaupunkiseudulla. Muissa suurissa kaupungeissa ja niiden ympäristökunnissa hintataso on matalampi. Pienissä kaupungeissa ja maaseudulla asuntojen hintataso on vakaa tai laskeva taloudellisen toiminnan supistumisen vuoksi.

Lähes 35 prosentilla suomalaisista kotitalouksista on jonkinlainen kakkosasunto, joka useimmiten on järven rannalla sijaitseva melko vaatimaton kesämökki tai hyvin varustettu huvila. Lisäksi Suomessa on yli miljoona metsänomistajaa, eli joka viides suomalainen omistaa vähintään pari hehtaaria metsää. Suomalaisten tapa omistaa ykkös- ja kakkosasuntonsa ja lisäksi metsää on korvannut osittain sijoittamisen muihin kohteisiin.

Suomen hallitus jatkoi veronalennusohjelmaansa vuoteen 2011 saakka. Poikkeuksena oli arvonlisäveron nostaminen vuodesta 2010 alkaen, mistä päätettiin Suomen talouden kannalta

heikoimpana vuonna 2009. Kuluttaja-asioissa Suomi noudattaa Euroopan unionin kuluttajapolitiikkaa, jonka tavoitteena on kuluttajien vaikutusmahdollisuuksien lisääminen, hyvinvoinnin parantaminen ja kuluttajansuojan tehostaminen kuluttajien turvallisuutta ja tietämystä lisäämällä sekä kehittämällä kuluttajanlainsäädäntöä ja kuluttajien oikeussuojaa ja edistämällä kestävää kasvua (Euroopan komissio 2007 ja 2012).

Viimeaikaiset talouskriisit ovat osoittaneet, kuinka riippuvaisia eri maiden rahoitusmarkkinat ovat toisistaan ja kuinka laajoja niiden väliset kansalliset rajat ylittävät yhteydet EU:n sisällä ovat. Tämä pakottaa EU-maiden hallitukset tekemään yhteistyötä löytääkseen kaikkia maita tukevia ja sitovia ratkaisuja. EU:n hallintoprosessi antaa kuitenkin Suomelle ja muille EU-maille harkintavaltaa, miten rahoitusmarkkinoita kunkin maan rajojen sisäpuolella säädellään ja valvotaan. Euroopan komissio julkisti 29.10.2008 eurooppalaisen toimintakehyksen, jonka tarkoituksena oli koordinoida EU:n 27 jäsenvaltion finanssikriisiin liittyviä toimia. Lisäksi komissio ehdotti 27.11.2008 yhteensä 256 miljardin dollarin (200 miljardin euron) arvoista talouden elvytyspakettia (Jackson 2010). Näistä toimista huolimatta kesäkuuhun 2009 mennessä oli selvää, että jotkin EU-maat (Kreikka, Portugali, Espanja ja Irlanti) olivat pahasti ylivelkaantuneita (Singala ja Kumar 2012). Myöhemmin nämä maat ovat saaneet hätäapua IMF:n ja euromaiden myöntämien lainapaketien muodossa.

Eurooppaan on perustettu kolme uutta EU-tason sääntelyelintä: Euroopan pankkiviranomainen, Euroopan arvopaperimarkkinaviranomainen ja Euroopan vakuutus- ja eläkeviranomainen. Lisäksi Basel III -säännöstö on uudistettu osana uutta EU-tason rahoitusmarkkinoiden sääntelyä (Troepeano 2011). Toukokuussa 2010 EU-maiden valtiovarainministerit hyväksyivät 750 miljardin euron pelastuspaketin rahoitusvakauden turvaamiseksi ja loivat Euroopan rahoitusvakausvälineen (ERVV) (Singala ja

Kumar 2012). Näistä sääntelytoimista huolimatta EU:n rakenne antaa jäsenmaille huomattavan paljon liikkumavaraa niiden omien kriisitoimenpiteiden laatimisessa (Jackson 2010).

3. Varallisuuden, velan ja tulojen muutokset

3.1 Varallisuuden muutokset

Yhdysvalloissa

Yhdysvaltain keskuspankin johtokunnan vuonna 2010 teettämän SCF-kuluttajatutkimuksen mukaan muutokset perheiden keskimääräisessä nettovarallisuudessa olivat huomattavasti suuremmat kuin muutokset perheiden keskitulossa vuosina 2001–2010. Keskimääräinen nettovarallisuus lisääntyi 13,1 prosenttia vuosina 2004–2007 ja väheni taantumun seurauksena 14,7 prosenttia vuosina 2007–2010 (ks. taulukko 1). Mediaanin lasku vaikutti kaikkiin väestöryhmiin, poikkeuksena olivat tulojen ja nettovarallisuuden jakauman ylimpään kymmenykseen sijoittuneet perheet, joita koskevat muutokset olivat suhteellisen vähäisiä (Bricker ym. 2012). Kiinteistöjen, yritysten, osakkeiden ja sijoitusrahastojen arvonalennukset leikkasivat kaikkien perheiden kokonaisomaisuutta voimakkaasti vuonna 2010 (Bricker ym. 2012). Vaikka rahoitusvarallisuuden arvon lasku oli tärkeä tekijä, keskimääräisen nettovarallisuuden lasku näyttää aiheutuneen suurimmaksi osaksi asuntojen hintojen laajasta romahtamisesta. Lisäksi merkittävä osa tästä laskusta voidaan yhdistää perheiden omaisuuden toteutumattomiin arvonnousuihin. Perheiden kokonaisvelan taso säilyi käytännössä muuttumattomana, mutta velan prosenttiosuus omaisuudesta nousi, koska velan vakuutena olevan omaisuuden (etenkin asuntojen) arvo laski nopeammin. Velan takaisinmaksu suhteessa kokonaistuloihin kasvoi vain vähän, ja mediaanimaksu suhteessa velallisten perheiden tuloihin jopa laski noustuaan ensin vuosina 2004–2007 (Bricker ym. 2012).

TAULUKKO 1. Perheiden keskimääräisen nettovarallisuuden muutokset Yhdysvalloissa 2001–2010

	Keskiarvo (tuhatta)				Keskiarvon muutos: %			
	2001	2004	2007	2010	2001	2004	2007	2010
Kaikki perheet	487,0 \$	517,1 \$	584,6 \$	498,8 \$	-	+6,2%	+13,1%	-14,7%
	549,7 €	379,0 €	396,9 €	376,4 €	\$ = dollaria € = euroa			

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

Vaikka keskimääräinen rahoitusvarallisuus väheni vuosina 2007–2010, rahoitusvarallisuuden osuus kokonaisvarallisuudesta nousi 3,9 prosenttiyksikköä (ks. taulukko 2).

TAULUKKO 2. Perheiden rahoitusvarallisuuden suhteelliset osuudet Yhdysvalloissa varallisuuslajeittain 2001–2010, %

Varallisuuslaji	2001	2004	2007	2010
Käyttötilit	11,4	13,1	10,9	13,3
Talletukset	3,1	3,7	4,0	3,9
Rahasto-osuudet	0,7	0,5	0,4	0,3
Joukkovelkakirjat	4,5	5,3	4,1	4,4
Pörssiosakkeet	21,5	17,5	17,8	14,0
Arvopaperistetut rahastot (ei sis. rahamarkkinarahastoja)	12,1	14,6	15,8	15,0
Eläkesäästötilit	29,0	32,4	35,1	38,1
Henkivakuutukset	5,3	2,9	3,2	2,5
Muu hallinnoitu finanssivarallisuus	10,5	7,9	6,5	6,2
Muut	1,9	2,1	2,1	2,3
Yhteensä	100	100	100	100
Huomautukset:				
Rahoitusvarojen osuus kokonaisvarallisuudesta	42,2	35,8	34,0	37,9

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

Sen sijaan vuosina 2001–2007 rahoitusvarallisuuden osuus kokonaisvarallisuudesta putosi 8,2 prosenttiyksikköä. Eri varallisuuslajien suhteellisissa osuuksissa tapahtui myös muutoksia. Suorien osakesijoitusten prosenttiosuuden laskun korvasi lähes kokonaan käyttö- ja eläkesäästötilien osuuksien nousu. Sijoitukset eläkesäästötilille lähes kaksinkertaistuivat vuodesta 1989, ja

vuonna 2010 sen osuus perheiden rahoitusvarallisuudesta oli peräti 38,1 prosenttia (Bricker ym. 2012).

Perheiden omistamien eri varallisuuslajien prosenttiosuudet kotitalouksissa laskivat kaikissa kategorioissa vuosina 2007–2010. Ainoita poikkeuksia olivat käyttötilit ja joukkovelkakirjat, joiden osuudet eivät juuri muuttuneet (ks. taulukko 3).

TAULUKKO 3. Perheiden rahoitusvarallisuus Yhdysvalloissa varallisuuslajeittain 2007–2010 (% perheistä, joilla varallisuutta)

Varallisuuslaji	2007	2010
Käyttötilit	92,1	92,5
Talletukset	16,1	12,2
Rahasto-osuudet	14,9	12,0
Joukkovelkakirjat	1,6	1,6
Pörssiosakkeet	17,9	15,1
Arvopaperistettujen rahastojen (ei sis. rahamarkkinarahastoja)	11,4	8,7
Eläkesäästötilit	53,0	50,4
Henkivakuutukset	23,0	19,7
Muu hallinnoitu finanssivarallisuus	5,8	5,7
Muut	9,3	8,0
Finanssivarallisuutta yhteensä	93,9	94,0

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

3.2 Varallisuuden muutokset Suomessa

Suomalaisperheiden keskimääräinen nettovarallisuus on alle puolet yhdysvaltalaisien kotitalouksien keskimääräisestä nettovarallisuudesta. Perheiden keskimääräinen nettovarallisuus lisääntyi Suomessa edelleen vuoden 2007

jälkeen, kun se Yhdysvalloissa oli jo kääntynyt laskuun. Taulukosta 4 näkyy, että Suomessa perheiden keskimääräinen varallisuus kasvoi 14 prosenttia vuosina 2004–2009 (Tilastokeskus 2011e).

TAULUKKO 4. Perheiden keskimääräisen nettovarallisuuden muutokset Suomessa 2004–2009

	Keskiarvo (tuhatta)		Keskiarvon muutos: %	
	2004	2009	2004	2009
Kaikki perheet	137,4 €	156,7 €	-	+14,0 %
	187,5 \$	224,6 \$	\$ = dollaria	€ = euroa

Lähde: Tilastokeskus 2011e

Suomessa kotitaloudet sijoittavat usein rahansa käyttö- ja talletustileille, pörssiosakkeisiin, noteeraamattomiin osakkeisiin ja henkivakuutuksiin (ks. taulukko 5). Vuosina 2007–2010 talletukset oli ainoa rahoitusvarallisuuden laji, jonka omistaminen lisääntyi 9,9 prosentista 15,8 prosenttiin. Tämä heijasti suomalaisperheiden li-

sääntyvää konservatiivisuutta. Käyttötilien osuus laski eniten, 21,3 prosentista 18,1 prosenttiin, ja sijoitusrahasto-osuuksien osuus seuraavaksi eniten, 8,9 prosentista 6,5 prosenttiin. Muiden rahoitusvarojen osuus joko lisääntyi tai väheni hieman (Tilastokeskus 2011e).

TAULUKKO 5. Perheiden rahoitusvarallisuuden suhteelliset osuudet Suomessa varallisuuslajeittain 2001–2010, %

Varallisuuslaji	2001	2004	2007	2010
Käteinen	1,0	1,2	1,5	1,8
Käteistalletukset	25,4	25,1	21,3	18,1
Muut talletukset	8,0	6,4	9,9	15,8
Joukkovelkakirjalainat	1,5	1,6	1,7	2,8
Pörssiosakkeet	14,2	11,8	13,4	13,2
Noteeraamattomat osakkeet	20,8	23,2	19,7	19,8
Rahasto-osuudet	4,0	5,7	8,9	6,5
Vakuutukset	20,1	21,4	20,9	19,6
Johdannaiset	0	0,1	0,1	0,0
Lainat muille	0,3	0,4	0,1	0,0
Muut	4,1	3,1	2,5	2,4
Yhteensä	100	100	100	100

Lähde: Tilastokeskus 2011b

Taulukosta 6 käyvät ilmi suomalaisten kotitalouksien omistamien varallisuuslajien prosenttiosuudet. Suurin osa kotitalouksista luotaa vähäriskisiin kohteisiin, kuten erilaisiin talletusmuotoihin ja käyttötileihin (Tilastokeskus 2011b). Kesäkuun 2007 ja joulukuun 2008 välisenä aikana kuukausittaisten sijoitusten nettomäärä suomalaisissa sijoitusrahastoissa laski.

Sen jälkeen nettomäärät ovat pysyneet plussan puolella lukuun ottamatta joitakin poikkeuksellisia kuukausia, kuten toukokuu 2010. Myös pörssiosakkeita omistavien suomalaisten määrä nousi maaliskuun 2007 ja syyskuun 2010 välisenä aikana 713 000:sta 780 000:een (Finanssialan Keskusliitto 2011).

TAULUKKO 6. Perheiden rahoitusvarallisuus Suomessa varallisuuslajeittain 2007–2010 (% perheistä, joilla varallisuutta)

Varallisuuslaji	2007	2008	2009	2010
Säästö- ja muut talletustilit	25	31	34	34
Käyttötilit	22	27	26	27
Sijoitusrahastot	17	19	17	18
Pörssiosakkeet	12	12	13	15
Vapaaehtoiset eläkevakuutukset	9	10	9	9
Säästö- ja sijoitusvakuutusrahastot	6	6	6	8

Lähde: Finanssialan Keskusliitto 2011

Keloharju ym. (2012) ovat tutkineet sijoitusrahasto-osuuksien ja pörssiosakkeiden omistamista Suomessa ja huomanneet, että niiden omistajat muodostavat kaksi erilaista ryhmää. Ainoastaan viisi prosenttia väestöstä omistaa sekä osakkeita että rahasto-osuuksia. Suomalaisen sijoittajan salkun keskikoko on vain pari tuhatta euroa, ja keskimääräisessä osakesalkussa

on kolmea osaketta ja keskimääräisessä rahastosalkussa kahta rahastoa.

Varovaisesta sijoitustyylistä huolimatta monet suomalaiset kotitaloudet menettivät sijoittamansa pääoman osittain tai kokonaan pahimpana finanssikriisin aikana vuosina 2008–2009. Tämän seurauksena suomalaisille pankeille tehtyjen valitusten määrä sekä pankki- ja arvopaperilau-

takuntaan osoitetut valitukset kasvoivat hetkelisesti, mutta markkinatilanteen parannuttua tapausten määrä palasi kriisiä edeltäneelle tasolle (www.fine.fi 2012).

3.3. Kokonaisvelan ja säästöjen muutokset Yhdysvalloissa

Finanssikriisillä näyttäisi olevan vaikutusta kotitalouksien velkoihin ja velanottohalukkuuteen. Nimittäin vuosina 2007–2010 niiden perheiden

osuus, joilla oli velkaa, laski 2,1 prosenttiyksiköä 74,9 prosenttiin. Ennen tätä kehitys oli ollut noususuuntaista vuodesta 2001 lähtien. Perheet käyttivät suurimman osan velasta asunnon ostamiseen, mutta tästä huolimatta vuosina 2001–2010 asunnon ostoon käytetyn velan osuus laski hieman (ks. taulukko 7). Muita asuinkiinteistöjä kuin pääasiallisia asuntoja varten otetun velan määrä kuitenkin kasvoi samalla ajanjaksolla.

TAULUKKO 7. Velkaa ottaneiden yhdysvaltalaisperheiden määrä velkalajeittain 2001–2010, %

Velkalaji	2001	2004	2007	2010
Asuntolaina				
Vakuutena pääasiallinen asunto	75,2	75,2	74,7	74,1
Muu asuntovakuus	6,2	8,5	10,1	9,8
Lainat, joiden vakuutena muu kuin asuinkiinteistö	0,5	0,7	0,4	1,0
Osamaksulainat	12,3	11,0	10,2	11,1
Luottokorttilainat	3,4	3,0	3,5	2,9
Muut	2,3	1,6	1,1	1,1

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

Velan prosenttiosuus perheiden tuloista nousi 112,0:sta 116,4:ään vuonna 2010 (ks. taulukko 8). Myös velanmaksun kokonais- ja mediaanimäärät suhteessa perheiden tuloihin nousivat

12,9 prosentista 14,7 prosenttiin ja 16,7 prosentista 18,1 prosenttiin (Bricker ym. 2012). Yhdysvaltalaisen säästämisaste kohosi taantuman seurauksena 5,1 prosenttiin, kun kuluttajat alkoivat säästää pahan päivän varalle (ks. taulukko 8).

TAULUKKO 8. Perheiden velkaantumis- ja säästämisasteet Yhdysvalloissa 2001–2010

	2001	2004	2007	2010
Velkaantumisaste	112,0	115,0	114,8	116,4
Säästämisaste	+2,7	+3,6	+2,4	+5,1

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

Säästävien perheiden osuus laski Yhdysvalloissa 59,2 prosentista 56,1 prosenttiin vuosina 2001–2004. Vuonna 2007 osuus nousi hieman, 56,4 prosenttiin, mutta taantuma pudotti osuuden 52,0 prosenttiin vuonna 2010 (Bricker ym. 2012). Myös säästämisen syyt muuttuivat vuosina 2001–2010 (ks. taulukko 9). Vuonna 2001 eläkeiäkaan varautuminen oli tärkein syy (32,1 prosenttia), ja heti sen kannoilla oli maksuvalmius (31,2 prosenttia). Vuonna 2010 maksuval-

mius oli puolestaan noussut tärkeimmäksi syyksi (35,2 prosenttia) ja eläkeiäkaan varautuminen pudonnut 30,1 prosenttiin. Opiskelua varten säästäminen väheni myös: 8,2 prosenttia perheistä ilmoitti sen tärkeimmäksi syyksi vuonna 2010 verrattuna 10,9 prosenttiin vuonna 2001. Hankintoihin säästävien osuus nousi, sen sijaan oman asunnon ostamisen tärkeys laski. Niiden perheiden osuus, jotka eivät säästäneet lainkaan, putosi reilun prosenttiyksikön..

TAULUKKO 9. Yhdysvaltalaisien vastaajien tärkeimmät syyt perheen säästämiseen 2001–2010 (%)

Syy	2001	2004	2007	2010
Opiskelu	10,9	11,6	8,4	8,2
Perhettä varten	5,1	4,7	5,5	5,7
Asunnon ostaminen	4,2	5,0	4,2	3,2
Hankinnat	9,5	7,7	10,0	11,5
Eläkeikaan varautuminen	32,1	34,7	34,0	30,1
Maksuvalmius	31,2	30,0	32,0	35,2
Sijoittaminen	1,0	1,5	1,6	1,2
Ei erityistä syytä	1,1	0,7	1,1	1,4
Eivät säästä	4,9	4,0	3,3	3,5
Yhteensä	100	100	100	100

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

3.4. Kokonaisvelan ja säästöjen muutokset Suomessa

Tarkasteltavalla ajanjaksolla velkaantuneiden suomalaisten perheiden suhteellinen määrä ei ole juurikaan kasvanut, mutta sen sijaan velan suhteellinen määrä velkaa ottanutta perhettä kohti on kasvanut. Niiden suomalaisperheiden määrä, joilla on asuinkiinteistöä varten otettua velkaa, lisääntyi viisi prosenttiyksikköä vuosina 2001–2010 (ks. taulukko 10). Ennätys (31 prosenttia) saavutettiin vuonna 2007, ennen Suomen talouden kannalta huonointa vuotta 2009. Kulutusluottojen osuus on pysynyt noin 30 prosentissa, ja opintolainojen osuus puolittunut. Vuonna 2010 suomalaisten kotitalouksien velat jakautuivat asuntolainojen (73,6 prosenttia), kuluttajien luottokorttilainojen (12,1 prosenttia) ja muiden lainojen (14,3 prosenttia) kesken. Kaikkiaan 32 prosentilla suomalaisista kuluttajista oli luottokorttilainaa vuonna 2007, mutta

vuoteen 2009 mennessä luku oli pudonnut neljä prosenttiyksikköä (Finanssialan Keskusliitto 2011).

Keskimääräinen pääasiallista asuntoa varten otettu laina nousi vuoden 2007 65 300 eurosta kotitaloutta kohden 81 800 euroon vuonna 2010 ja edelleen 82 000 euroon vuonna 2011. Yksi syy velkaantuneisuuden lisääntymiseen oli asuntolainojen matala korkotaso, joka oli keskimäärin 5 prosenttia vuonna 2007, 4 prosenttia vuonna 2008 ja 2 prosenttia vuonna 2009. Pääasiallista asuntoa varten otetut lainat sidottiin Suomessa vuonna 2007 yleensä Euriboriin, mutta vuonna 2008 näiden lainojen osuus oli alle puolet. Vuoden 2009 loppuun mennessä yli 80 prosenttia lainanantajista oli kuitenkin palannut Euriboriin (Finanssialan Keskusliitto 2012). Asuntolainojen keskimääräinen takaisinmaksuaika on pidentynyt tarkastelujaksolla 11 vuodesta 19 vuoteen (Finanssialan Keskusliitto 2011).

TAULUKKO 10. Velkaa ottaneiden suomalaisperheiden määrä velkalajeittain 2001–2010, %

Velkalaji	2001	2004	2007	2010
Asuntolaina	23	28	31	28
Kulutusluotto	30	34	32	30
Opinto- ja muut lainat	11	6	6	5

Lähde: Finanssialan Keskusliitto 2011

Vuosina 2001–2010 kotitalouksien velkaantumisaste lähes kaksinkertaistui. Samana ajanjaksona säästämisaste vaihteli lievästi positiivisesta

lievästi negatiiviseen. Lainojen määrän lisääntymisen seurauksena yhä useammalla suomalaisperheellä on vaikeuksia asunto- ja luottokort-

tilainojensa takaisinmaksussa. Muun muassa Suomen Pankki oli kesällä 2012 huolestunut ylivelkaantuneiden perheiden kasvavasta määrästä.

TAULUKKO 11. Säästämis- ja velkaantumisasheet Suomessa 2001–2010

	2001	2004	2007	2010
Velkaantumisasaste	66,8	79,1	108,0	119,0
Säästämisaste	-1,2	+2,2	-1,1	+4,1

Lähde: Finanssialan Keskusliitto 2011 ja 2012, Tilastokeskus 2011b ja 2011d

Säästäminen on lisääntynyt Suomessa koko 2000-luvun alun. säästävien suomalaisperheiden osuus nousi vuoden 2001 27 prosentista 46 prosenttiin vuonna 2004 ja vuodesta 2007 niiden suomalaisperheiden osuus, joilla on säästöjä ja sijoituksia, nousi 52 prosentista 56 prosenttiin vuonna 2010 (Finanssialan Keskusliitto 2011). Kriisin myötä suomalaiset lisäsivät säästämistä (ks. taulukko 11), mikä voi kertoa siitä, että he valmistautuivat taloudellisessa mielessä epävarmaan tulevaisuuteen.

Suomalaiset kotitaloudet säästävät pääasiassa pahan päivän varalle, ja seuraavaksi tärkeimmät syyt ovat sijoittamista, asuntoa ja eläkeaikaa varten säästäminen (ks. taulukko 12). Suomessa on voimassa pakollinen lakisääteinen työeläkejärjestelmä, johon kaikkien työssäkäyvien on osallistuttava. Vuoteen 2045 mennessä eläkkeiden keskimääräinen taso laskee 45 prosenttiin ansiotuloista vuoden 2005 eläkeuudistuksen seurauksena (Risku ym. 2011). Siksi suomalaisten on tulevaisuudessa tärkeää varautua eläkevuosiin omaehtoisella säästämisellä.

TAULUKKO 12. Suomalaisten syyt säästämiselle ja sijoittamiselle 2009–2010

	2009	2010
Pahan päivän varalle	54	56
Sijoittaminen	23	28
Eläke aikaan varautuminen	19	24
Asunnon ostaminen	15	17
Perinnön jättäminen	6	10
Loma	4	3
Kodin remontointi	3	2
Opiskelu	2	1

Lähde: Finanssialan Keskusliitto 2011

3.5. Tulojen muutokset

Yhdysvalloissa

Kotitalouksien mediaanitulo on laskenut Yhdysvalloissa, ja vuonna 2011 se oli inflaatiokorjattujen lukujen perusteella 8 prosenttia matalampi kuin huippuvuonna 2000. Suurimpia syitä pudotukseen ovat globalisaatio ja automatisointi, joiden seurauksena työpaikkoja siirretään matalamman palkkatason maihin ja ihmistyövoima korvataan uudella tekniikalla (New York Times 24.10.2012). Korkeampi verotus ei sen sijaan ole laskun syynä, sillä liittovaltion verojen osuus BKT:sta oli vuonna 2011 pudonnut 15,4 prosenttiin vuoden 2000 20,6 prosentista. Keski- luokan tulojen väheneminen johtuu osittain terveydenhoitokulujen kasvusta, ammattiliittojen heikkoudesta ja varakkaiden veroprosentin leikkaamisesta keskiluokan kustannuksella. Tuloerot korkeakoulusta valmistuneiden ja matalammin koulutettujen välillä ovat kasvaneet. Korkeakoulutettujen työttömyysaste, 4,1 prosenttia, on noin puolet koko maan työttömyysasteesta.

Mielenkiintoinen seikka on, että tutkimusten mukaan laitton maahanmuutto ei ole laskenut mediaanituloa eikä minimipalkan nousu ole nostanut sitä (New York Times 24.10.2012).

Vuosina 2001–2010 yhdysvaltalaisen kotitalouksien mediaanitulo (vuoden 2010 dollareina) putosi 48 900 dollarista 45 800 dollariin eli 6,3 prosenttia (ks. taulukko 13). Vuosina 2001–2004 kotitalouksien mediaanitulo laski vain vähän, mutta taantuman seurauksena pudotus kiihtyi 7,7 prosenttiin. Henkilökohtaisen mediaanitulon kehitys oli samansuuntaista, mutta vuosina 2007–2010 pudotus oli 9,4 prosenttia johtuen siitä, että kotitalouden keskimääräinen koko kasvoi vuoden 2,59 hengestä 2,63 henkeen vuosina 2007–2010 samaan aikaan kuin perheiden mediaanitulo laski. Mediaanitulon lasku koski lähes kaikki väestöryhmiä, ja vain muutaman ryhmän (kuten eläkeläisten ja

ei-työssäkäyvien perheiden) tulot pysyivät ennallaan tai nousivat (Bricker ym. 2012).

Vuosina 2001–2010 SCF-tutkimuksiin osallistuneiden kotitalouksien keskimääräiset tulot (vuoden 2010 dollareina) laskivat 83 300 dollarista 78 500 dollariin eli 5,8 prosenttia. Vuosina 2001–2004 kotitalouksien keskimääräiset tulot laskivat vain vähän, ja vuosina 2004–2007 ne itse asiassa nousivat 8,5 prosenttia. Taantuma kuitenkin aiheutti huomattavan, 12,6 prosentin notkahduksen. Henkilökohtaisen keskitulon kehitys oli samansuuntaista, mutta vuosina 2007–2010 pudotus oli 12,6 prosenttia johtuen kotitalouden keskimääräisen koon kasvusta (ks. edellä). Kotitalouksien vuosittainen keskitulon lasku oli jopa yleisempää kuin mediaanitulon lasku ja koski kaikkia väestöryhmiä vuosina 2007–2010 (Bricker ym. 2012).

TAULUKKO 13. Perheiden mediaani- ja keskitulon muutokset Yhdysvalloissa 2001–2010

	Mediaani (tuhatta)				Mediaanin muutos: %			
	2001	2004	2007	2010	2001	2004	2007	2010
Kaikki perheet	48,9 \$	49,8 \$	49,6 \$	45,8 \$	-	+1,8 %	-0,04 %	-7,7 %
	55,2 €	36,5 €	33,7 €	34,6 €				
Henkeä kohti*	18,9 \$	19,2 \$	19,2 \$	17,4 \$	-	+1,6 %	+/-0,0 %	-9,4 %
	21,3 €	14,1 €	13,0 €	13,1 €	\$ = dollaria		€ = euroa	
	Keskiarvo (tuhatta)				Keskiarvon muutos: %			
	2001	2004	2007	2010	2001	2004	2007	2010
Kaikki perheet	83,3 \$	81,4 \$	88,3 \$	78,5 \$	-	-2,3 %	+8,5 %	-11,1 %
	94,0 €	59,7 €	60,0 €	59,2 €				
Henkeä kohti*	32,1 \$	31,4 \$	34,1 \$	29,8 \$	-	-2,2 %	+8,6 %	-12,6 %
	36,2 €	23,0 €	23,2 €	22,5 €	\$ = dollaria		€ = euroa	

*) Perustuu yhdysvaltalaisen kotitalouden keskikokoon, joka oli 2,59 vuosina 2001–2007 ja 2,63 vuonna 2010.

Lähde: Survey of Consumer Finances 2010, The Federal Reserve Board

3.6. Tulojen muutokset Suomessa

Suomessa käytettävissä olevat mediaani- ja keskitulot nousivat tasaisesti vuosina 2001–2010 (ks. taulukko 14). Mediaanitulo nousi kyseisenä ajanjaksona yhteensä 21,0 prosenttia ja keskitulo 22,2 prosenttia. Samaan aikaan perheen keskikoko on pienentynyt vähitellen, mikä on

entisestään lisännyt tuloja henkeä kohti. Nettotulojen nousu johtuu sekä palkankorotuksista että veronalennuksista (Raijas ja Kangassalo 2010). Vuoden 2009 jälkeen tuloerot ovat kasvaneet Suomessa matalapalkkaisen osa-aikatyön ja määräaikaisen työn lisääntymisen seurauksena.

TAULUKKO 14. Perheiden mediaani- ja keskitulon muutokset Suomessa 2001–2010

	Mediaani (tuhatta)				Mediaanin muutos: %			
	2001	2004	2007	2010	2001	2004	2007	2010
Kaikki perheet	27,6 €	29,9 €	31,6 €	33,4 €	-	+8,3	+5,7	+5,7
	24,5 \$	40,8 \$	46,5 \$	44,3 \$				
Henkeä kohti*	12,8 €	14,0 €	15,0 €	16,1 €	-	+9,4	+7,1	+7,3
	11,3 \$	19,1 \$	22,1 \$	21,3 \$	\$ = dollaria	€ = euroa		
	Keskiarvo (tuhatta)				Keskiarvon muutos: %			
	2001	2004	2007	2010	2001	2004	2007	2010
Kaikki perheet	32,8 €	36,4 €	38,7 €	40,1 €	-	+11,0	+6,3	+3,6
	29,1 \$	49,7 \$	57,0 \$	53,1 \$				
Henkeä kohti*	15,3 €	17,0 €	18,4 €	19,3 €	-	+11,1	+8,2	+4,9
	14,0 \$	23,2 \$	27,1 \$	25,6 \$	\$ = dollaria	€ = euroa		

* Perustuu kotitalouden keskipakettiin Suomessa: 2001 = 2,15, 2004 = 2,14, 2007 = 2,10, 2010 = 2,08
Lähde: Tilastokeskus 2011c, 2012b ja 2012c

4. Tulevaisuuden odotukset

4.1. Tulevaisuuden odotukset

Yhdysvalloissa

Vuoden 2008 finanssikriisin pidemmän aikavälin taloudelliset vaikutukset riippuvat osittain siitä, missä määrin laskusuhdanne ja finanssikriisi muuttivat perheiden odotuksia ja käyttäytymistä. Michiganin yliopiston julkaisema kuluttajien mielialaa mittaava indeksi (Index of Consumer Sentiment, ICS) oli korkeimmillaan vuoden 2007 ensimmäisellä neljänneksellä lähes 100 ja laski vuoden 2009 toiseen neljännekseen mennessä alle 60:n. Sen jälkeen indeksi on pysytellyt 60:n ja 80:n välillä ja pudonnut kerran alle 60:n heinäkuussa 2011.

Survey of Consumer Finances (SCF) -tutkimuksen tiedot vuosilta 2007–2009 viittaavat niin ikään varovaisuuden lisääntymiseen: useimmat perheet – etenkin ne, joiden asema varallisuusjakaumassa parani – ilmoittivat haluavansa vähentää riskejä ja säästää enemmän tulevaisuuden varalle. Lisäksi kokopäivätyössä käyvät perheiden päämiehet aikoivat useimmissa tapauksissa pidentää työuriaan (Bricker ym. 2012).

SCF-tutkimuksessa kysyttiin, kuinka paljon säästöjä perheet tarvitsivat hätä- ja muita poikkeustilanteita varten – tällä mitattiin pahan päivän varalle kerättyjen säästöjen toivottua

tasoa (Kennickell ja Lusardi 2004). Perheiden toivoma taso on tyypillisesti sitä korkeampi, mitä ylempään varallisuusluokkaan ne kuuluvat (Bucks ym. 2009). Useimmat perheet kussakin luokassa, jonka suhteellinen varallisuus muuttui, ilmoittivat tarvitsevänsä enemmän säästöjä vuonna 2009 kuin vuonna 2007, mikä oli odotettua, jos perheet yleisesti ottaen katsoivat olevansa alttiita aiempaa suuremmille taloudellisille riskeille. Huomattava vähemmistö perheistä ilmoitti kuitenkin vuonna 2009, ettei säästöissä ollut tapahtunut muutosta tai että ne olivat pienentyneet. Analyysi perheiden ilmoittamasta halukkuudesta ottaa taloudellisia riskejä sijoittamisessa ja säästämisessä osoittaa, että taantuma ja muu taloudellinen kehitys ovat saattaneet lisätä perheiden varovaisuutta. Varallisuutta menettäneissä perheissä on todennäköistä työurien pidentäminen säästöjen kartuttamiseksi eläke-aikaa varten, ja muissa perheissä varaudutaan tulevaisuuden epävarmuuteen työskentelemällä pidempään (Bricker ym. 2012).

SCF-kuluttajatutkimukseen vuosina 2007 ja 2009 vastanneilta kysyttiin heidän taloutensa tilaan liittyviä odotuksia seuraavan viiden vuoden aikana verrattuna edellisiin viiteen vuoteen – tarkalleen ottaen odottivatko he taloustilanteen huononevan, paranevan vai pysyvän suunnilleen samana. Odotukset viiden seuraavan vuoden talousnäkymien suhteen olivat vuonna

2009 optimistisemmat kaikissa varallisuusmuutosluokissa (Bricker ym. 2012). Vuonna 2009 vastaajilta kysyttiin myös, odottivatko he taloustilanteen olevan seuraavana vuonna ”parempi kuin nyt”. Vuoden 2009 haastattelua seuranneen vuoden näkymät olivat vähemmän optimistiset ja muistuttivat vuonna 2007 raportoituja seuraavan viiden vuoden näkymiä. Perheiden tulevaisuuden taloudellisista haasteista yleisin oli huoli tulojen tai työpaikan säilymisestä. Lisäksi varallisuuden hallinta oli yksi keskeisistä haasteista niissä vastaajaryhmissä, joiden suhteellinen varallisuusasema oli muuttunut eniten, joko positiiviseen tai negatiiviseen suuntaan (Bricker ym. 2012).

4.2. Tulevaisuuden odotukset Suomessa

Tilastokeskuksen kuukausittain julkaistavassa kuluttajabarometrissa tutkitaan kuluttajien seuraavaa 12 kuukautta koskevia odotuksia. Kuluttajien luottamusindikaattori kertoo kuluttajien omaa talouttaan, Suomen taloutta, työttömyysastetta ja omia säästämismahdollisuuksiaan koskevista arvioista seuraavan 12 kuukauden aikana. Vuosien 2009 ja 2010 lopussa indikaattori oli +14, mutta vuonna 2011 kuluttajien pessimismi lisääntyi ja indikaattori putosi lähelle nollaa ja pysyi alhaisella tasolla vuoden 2012 ensimmäisen puoliskon ajan (Tilastokeskus 2009, 2010, 2011a ja 2012d). Tämä näyttäisi kertovan siitä, että kotitaloudet ensin toipuivat vuoden 2008 tapahtumista ja heidän optimisminsa palasi entiselle tasolleen, mutta sitten heidän luottamuksensa romahti uudestaan vuonna 2011.

Taluskriisillä on ollut negatiivinen vaikutus suomalaisiin kotitalouksiin ja niiden asenteisiin omaa talouttaan ja Suomen taloutta kohtaan. Tammikuun 2008 ja joulukuun 2009 välisenä aikana kuluttajien luottamus Suomen talouteen putosi nolasta miinukselle. Samoin kuluttajien luottamus omaan talouteensa laski vuonna 2009 lähelle nollaa. (Tilastokeskus 2008 ja 2009). Kuluttajien optimismi on kuitenkin kasvanut aina, kun on saatu positiivisia uutisia Suomen tai muiden Euroopan unionin maiden taloudesta. Suomalaisen kuluttajien usko omaan talouteensa tulevaisuudessa on säilynyt vahvana. Niiden kuluttajien osuus, jotka odot-

tavat oman taloutensa paranevan seuraavan 12 kuukauden aikana, alkoi kasvaa vuonna 2009 ja oli 29 prosenttia vuonna 2010. Vuoden 2011 aikana usko omaan talouteen alkoi jälleen heiketä (Tilastokeskus 2009, 2010 ja 2011a), joskin valtaosa suomalaisista kotitalouksista on jotenkin onnistunut säilyttämään positiivisen asenteensa omaa tulevaisuuttaan kohtaan, huolimatta Kreikan, Portugalin, Italian, Irlannin ja Espanjan talouteen liittyvistä vakavista uhkista.

Kotitalouksien lainanottoaikoissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia: lainaa suunnittelevien perheiden osuus on vaihdellut 11 prosentista 15,5 prosenttiin. Auton ostoa on suunniteltu 14–18 prosentissa perheistä. Noin 7 prosenttia perheistä on suunnitellut asunnon ostoa, poikkeuksena vuosi 2010, jolloin lähes 10 prosenttia kotitalouksista suunnitteli uuden asunnon hankkimista.

Kuluttajien käsitystä ajankohdan otollisuudesta lainanottoon kuvaava indeksi (maksimi 100) laski 35:stä vuonna 2006 vuoden 2009 puolivälissä -48:aan. Vuoden 2010 loppuun mennessä lainanottoa kannattavana pitävien kuluttajien osuus oli lisääntynyt mutta laski jälleen vuonna 2011. Samaan aikaan niiden osuus, jotka pitivät ajankohtaa hyvänä säästämiseksi, nousi ensin ja laski sitten vuoden 2010 loppuun mennessä, mutta nousi sitten uudestaan vuoden 2011 loppuun mennessä. Vuonna 2009 suomalaisilla kotitalouksilla oli vähemmän toiveita lisätä kulutustaan ja ylläilystavaroiden ostamista kuin aikaisempina vuosina (Sarpila ja Haanpää 2010).

Kuluttajien Suomen taloutta koskeviin odotuksiin vaikuttavat koko euroalueen talousuutiset. Vuosina 2011 ja 2012, kun euroalueen kriisi oli jo puhjennut, taloudellinen toiminta oli alkanut vähentyä myös Suomessa. Negatiivinen ilmapiiri vaikutti myös kuluttajien säästämiseen: alle 50 prosenttia suomalaisista kotitalouksista oli aikeissa säästää vuosina 2010–2012. Finanssialan Keskusliiton tutkimuksen (2012) mukaan suomalaiset kotitaloudet varautuvat tuleviin talouskriiseihin lisäämällä säästämistä (60 prosenttia vastaajista) ja lisäämällä vakuutusturvaansa (10 % vastaajista). Raijas ja Kangassalo (2010) ovat tutkineet kuluttajien luottamusindikaattorin ja

makrotalouden suhdanteiden yhteyksiä 1990-luvun puolivälin ja vuoden 2010 välisenä aikana. Heidän tutkimuksensa osoittaa, että suomalaiset kotitaloudet pystyvät arvioimaan ja ennakoimaan tulevaa talouskehitystä. Lisäksi kansallinen talouspolitiikka on vaikuttanut kuluttajien mielialoihin, joka puolestaan näkyvät kuluttajien käyttäytymisessä. Esimerkiksi korkomuutoksilla näyttää olevan välitön vaikutus kuluttajiin.

Talouden epäsuotuisalla kehityksellä on vaikutusta kotitalouksien suhtautumiseen taloudellisiin riskeihin. Taulukossa 15 kuvataan Finanssialan Keskusliiton tutkimukseen (2011) perustuen, mitkä ovat pääasialliset säästö- ja si-

joituskohteiden valinnassa käytettävät kriteerit. Taulukosta käy myös ilmi, että tässä suhteessa tapahtui vain vähän muutoksia vuosina 2007–2010. Turvallisuus ja riskittömyys ovat edelleen tärkeimmät sijoituskriteerit, mutta jopa niiden merkitys on vähentynyt hieman talouskriisin seurauksena. Tuoton merkitys on laskenut vuosien 2007–2010 aikana. Yhtenä syynä tähän on varmasti poikkeuksellisen alhainen Euribor-korko ja finanssikriisiä edeltänyttä aikaa alhaisemmalla tasolla pysytellyt osakeindeksi (OMX Helsinki). Suomalaiset kotitaloudet ovat siis joutuneet hyväksymään tosiasian, että sijoituksille on ollut vaikea saada kunnollista tuottoa.

TAULUKKO 15. Säästö- ja sijoituskohteiden valinnan pääkriteerit* Suomessa 2007–2010

	2007	2008	2009	2010
Turvallisuus	74	76	72	72
Riskittömyys	-	62	60	60
Tuotto	51	51	44	44
Eettisyys ja vastuullisuus	-	-	-	30
Ekologisuus	-	-	-	26
Eläkevuosiin varautuminen	28	28	29	28

Lähde: Finanssialan Keskusliitto 2011. n = 2 394 Vastaajat, jotka vastasivat ”paljon” kysymykseen ”Minkä verran seuraavilla tekijöillä on vaikutusta valitessanne säästämisen- ja sijoituskohdetta?”. Muut vaihtoehdot olivat ”jonkin verran”, ”ei lainkaan” ja ”ei osaa sanoa”.

Suomessa toteutettiin eläkeuudistus tammi-kuussa 2005. Sen jälkeen varsinainen eläkeikä on noussut tasaisesti ja työttömyyseläkkeiden myöntäminen on lopetettu. Vuonna 2011 keskimääräinen eläkeikä Suomessa oli 60,5 vuotta, missä oli lisäystä 0,1 vuotta edelliseen vuoteen verrattuna ja 1,5 vuotta uudistusvuoteen 2005 verrattuna (www.etk.fi 2012). Uudistuksen tavoitteena oli kannustaa jatkamista työelämässä muun muassa ammatillisen kuntoutuksen tarjontaa lisäämällä. Tulokset ovat olleet melko lupaavia, sillä viisi vuotta ammatillisen kuntoutuksen jälkeen puolet kuntoutukseen osallistuneista on edelleen työssä, mutta lisää tukea, neuvontaa ja yhteistyötä tarvitaan työurien systemaattisen pidentämisen varmistamiseksi (vrt. Gould ym. 2012). Vaikka Suomen hallitus tukee työurien pidentämistä ja työkyvyttömyyden ehkäisyä,

vain 35 prosenttia suomalaisista pitää tämänhetkistä eläkejärjestelmää oikeudenmukaisena ja yli 67 prosentin mielestä jatkuvat eläkejärjestelmän muutokset vähentävät sitä kohtaan tunnettua luottamusta (Kahma ja Takala 2012). Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n mukaan Suomen lakisääteiset työeläkevarat olivat vuonna 2012 yhteensä noin 150 miljardia euroa eli 75 prosenttia BKT:sta (Wall Street Journal 2012).

5. Suomalaisen ja Yhdysvaltalaisen kotitalouksien vertailua

Tutkimus paljasti suomalaisten ja yhdysvaltalaisen kotitalouksien välillä useita mielenkiintoisia eroja, jotka aiheutuivat finanssikriisin vaikutuksista perheiden talouteen. Ensinnäkin kriisi al-

koi aikaisemmin Yhdysvalloissa, jossa tapahtui merkittäviä muutoksia vuoden 2007 kolmannen neljänneksen ja vuoden 2009 toisen neljänneksen välisenä aikana: BKT supistui 5 prosenttia ja työttömyys lisääntyi 5 prosentista 9,5 prosenttiin. Suomessa kriisin pahimmat vaikutukset koettiin vuonna 2009, jolloin BKT laski 8,8 prosenttia ja työttömyys kasvoi 6,4 prosentista 8,2 prosenttiin. Samana ajanjaksona Yhdysvaltojen tärkeimmät osakeindeksit putosivat yli 50 prosenttia ja Suomessa OMX Helsinki -osakeindeksi laski 46 prosenttia.

Toinen merkittävä ero oli kriisin rajallinen vaikutus perheiden varallisuuteen. Suomessa perheiden varallisuus lisääntyi 14 prosenttia vuosina 2004–2009, kun taas Yhdysvalloissa perheiden varallisuus väheni 15 prosenttia vuosina 2007–2010. Tästä huolimatta suomalaisten kotitalouksien keskimääräinen varallisuus oli alle puolet yhdysvaltalaisien kotitalouksien keskimääräisestä varallisuudesta. Suomalaisten perheiden varallisuudesta ei ole saatavilla tilastoja vuosilta 2007–2010, jolloin on voinut tapahtua pientä laskua. Suomalaisissa asuntojen hintaindeksissä ei kuitenkaan ole näkynyt merkkejä saman suuruusluokan hintojen laskusta kuin Yhdysvalloissa. Päinvastoin, pientä pudotusta seurasi nousu vuosina 2007, 2008 ja 2010. Erot varallisuuden muutoksissa selittyvät osin Yhdysvaltojen asuntomarkkinoiden romahduksella, jonka seurauksena monille asunnonomistajille jäi suuri, heidän asuntonsa arvon ylittävä laina.

Erityisesti Yhdysvalloissa työttömyyskausiin liittyy varallisuuden väheneminen, johon voi olla syynä, että menot ylittävät tulot tai että maksujen viivästyminen on johtanut jonkin omaisuuserän, kuten asunnon, ulosmittaukseen (Bricker ym. 2012). Todennäköisesti suuret muutokset johtuivat omaisuuden arvomuutoksista, vaikka myös säästäminen voi selittää joitakin marginaalisia eroja. Siten asuntojen, osakkeiden ja yritysomistusten arvomuutoksilla näyttää olleen merkittävä rooli havaittujen varallisuuden muutosten selittäjänä. Samana ajanjaksona tapahtuneet velkaantumistasteen muutokset johtuivat ensisijaisesti omaisuuden arvon yleisestä laskusta (Bricker ym. 2012).

Suomessa muu kuin finanssivarallisuuteen

kuuluva omaisuus on säilyttänyt arvonsa melko hyvin, ja kehitys on jatkunut samansuuntaisena myös vuoden 2009 jälkeen. Noin 65 prosenttia suomalaisista kotitalouksista omistaa asuntonsa, ja useimmissa tapauksissa se muodostaa pääosan heidän varallisuudestaan. Suomessa ei koettu samanlaista asuntolainakriisiä kuin Yhdysvalloissa eivätkä asuntojen hinnat pudonneet, mikä selittää sen, ettei suomalaisperheiden varallisuus vähentynyt vaan kasvoi finanssikriisistä huolimatta. Toinen mielenkiintoinen suomalaisen yhteiskunnan piirre on kesämökkikulttuuri: suomalaiset kuluttajat omistavat yli 500 000 kesämökkiä ympäri maata. Kolmas tärkeä kiinteän omaisuuden laji on metsät.

Kolmas tärkeä ero oli finanssikriisin vaikutus perheiden tuloihin. Vuosina 2007–2010 yhdysvaltalaisien perheiden mediaanitulo laski 7,7 prosenttia ja keskitulo 11,1 prosenttia. Samana ajanjaksona suomalaisperheiden taloudessa koettiin täysin päinvastainen kehitys: mediaanitulo nousi 5,7 prosenttia ja keskitulo 3,6 prosenttia työttömyysasteen kasvusta huolimatta. Näitä eroja selittää osaltaan Yhdysvalloissa vuodesta 2000 vallinnut kehityssuunta, jonka aikana perheiden inflaatiokorjattu mediaanitulo on laskenut jatkuvasti, lukuun ottamatta lievää nousua vuosina 2005–2007, jonka jälkeen vuodesta 2008 lähtien lasku on jatkunut. Myös yhdysvaltalaisperheiden keskitulo on laskenut vuodesta 2000 lähtien, ja taantuma kiihdytti tätä kehitystä yli kymmenkertaisesti. Laskun aiheuttajia ovat muun muassa globalisaatio ja automatisointi, joiden seurauksena työpaikkoja on siirretty matalamman palkkatason maihin. Samaiset tekijät ovat vaikuttaneet myös suomalaistalouksiin, mutta Yhdysvalloissa vaikutus on ollut suurempi. Tähän ovat olleet syynä lisääntyvät terveydenhoitokulut, heikommat ammattiliitot ja varakkaiden veroprosentin leikkaaminen keskiluokan kustannuksella.

Neljäs ero oli inflaatio, joka Yhdysvalloissa laski 2,8 prosentista 1,6 prosenttiin. Suomessa inflaatio pysyi melko tasaisena noin 1,6 prosentissa.

Finanssikriisin vaikutukset muihin talouden indikaattoreihin olivat melko samanlaisia molemmissa maissa. Säästämisasteet nousivat

kummassakin maassa vuosina 2007–2010. Samana ajanjaksona velkaantumistaso kasvoi, mutta hieman vähemmän Yhdysvalloissa kuin Suomessa. Lisäksi asuntolainojen ja talletusten korot laskivat ennätyskellisen alhaiselle tasolle. Chiriacescu ym. (2012) väittävätkin, että työttömyyden, valuuttakurssien, teollisen tuotannon ja korkotason ohella velkaantuneisuusaste vaikuttaa pankkilainojen maksujen laiminlyöntiin.

Edey (2009) osoittaa, että perheiden lisääntyneen säästäminen voi lyhyellä aikavälillä jarruttaa talouden elpymistä. SCF-kuluttajatuokimukseen mukaan suuri osa yhdysvaltalaisperheistä kaikissa varallisuusluokissa ja riippumatta siitä, mihin suuntaan heidän varallisuutensa oli muuttunut, ilmaisi tarvitsevänsä enemmän säästöjä tulevaisuuden varalle. Yleisesti ottaen perheet, joiden varallisuus oli suhteellisesti ottaen lisääntynyt, vaikuttivat ennen kriisiä pessimistisemmiltä ja varovaisemmiltä kuin perheet, joiden varallisuus oli suhteellisesti ottaen vähentynyt, ja vuoden 2009 tutkimuksessa he olivat edelleen varovaisia, vaikka heidän varallisuutensa oli lisääntynyt. Kaiken kaikkiaan vaikutti siltä, että perheet saattavat olla suhteellisen haluttomia lisäämään kulutustaan, kun omaisuuden arvo nousee, ja saattavat helposti vähentää kulutustaan, kun omaisuuden arvo laskee (Bricker ym. 2012).

Rahoitusmarkkinoiden turbulenssi on aiheuttanut ongelmia myös Suomessa, ja monet kotitaloudet ovat kärsineet tappioita. Erityisesti Nokian osakkeen putoamisella on ollut suuri vaikutus Suomen rahoitusmarkkinoihin niin henkilökohtaisella kuin kansallisellakin tasolla. Lisäksi Nokian alamäki on vaikuttanut sen suomalaisiin alihankkijoihin, joista useat ovat joko lopettaneet toimintansa tai supistaneet sitä olennaisesti. Suomen sisäisten ongelmien lisäksi rahoitusmarkkinat kärsivät myös eurooppalaisten talouksien, kuten Kreikan, Portugalin, Espanjan, Italian ja Irlannin, myllerryksestä. Toisaalta suomalaiset suhtautuvat velanottoon melko konservatiivisesti, ja suomalaisilla on ollut tapana maksaa lainansa takaisin. Suomessa ollaan ylpeitä siitä, että 1930-luvun laman aikana Suomi oli ainoa eurooppalainen maa, joka maksoi ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen

Yhdysvalloilta saamansa lainan täysimääräisesti takaisin (Wall Street Journal 2012). Lisäksi suomalaiset muistavat yhä 1990-luvun pankkikriisin seurauksena puhjenneen suhteellisen lyhyen mutta syvän laman.

6. Johtopäätöksiä

Taluskriisistä toipuminen on ollut hidasta ja monimutkaista. Vuonna 2011 yli 24 miljoonaa yhdysvaltalasta oli työttömänä, koska he eivät pystyneet saamaan kokopäivätyötä. Noin neljä miljoonaa perhettä oli menetännyt kotinsa ulosmittauksessa, ja miljoonat muut olivat ajautuneet ulosmittausprosessiin tai jääneet pahasti jälkeen asuntolainansa maksuissa. Perheiden varallisuudesta oli hävinnyt lähes 9 biljoonaa dollaria, ja maa kärsii edelleen vakavista velkaongelmista sekä kotitalouksien että kansallisella tasolla. Yhdysvaltain valtionvelka kasvaa jatkuvasti ja yli biljoonan arvosta yhdysvaltalaisia arvopapereita on Kiinan sekä muiden ulkomaiden ja ulkomaisten tahojen omistuksessa (Khademian 2011). Vuonna 2012 Yhdysvaltojen talouden luvut kuitenkin kaunistuivat, sillä BKT kasvoi 4 prosenttia ja yksityinen kulutus 3,7 prosenttia. Palkkatasokin lähti nousuun jo vuonna 2011 ja se jatkoi nousuaan 3,3 prosenttia vuonna 2012. Työllisyystilanne alkoi myös parantua ja työttömyysaste putosi 7,8 prosenttiin vuoden 2012 lopussa (The Federal Reserve Bank 2013). American Federal Reserve Boardin mukaan amerikkalaisten kotitalouksien nettovarallisuus oli \$70.3 biljoonaa ensimmäisen vuosineljänneksen lopussa vuonna 2013. Kasvua oli noin \$3 biljoonaa sitten vuoden 2012 lopun, ja \$18.3 biljoonaa sitten 2009 ensimmäisen vuosineljänneksen lopun jolloin nettovarallisuus oli alhaisimmallaan. Tämä luku oli \$2.3 biljoonaa enemmän kuin kaikkien aikojen ennätys vuoden 2007 kolmannen vuosineljänneksen lopussa. Selitys tälle palautumiselle löytyy osin vuoden 2013 ensimmäisestä neljänneksestä jolloin osakkeiden ja talojen hinnat nousivat tuntuvasti ja kotitalouksien velat muutuivat vain vähän. \$70.3 biljoonan nettovarallisuus tarkoittaa sitä että amerikan kotitaloudet ovat saaneet takaisin 114.3 prosenttia 2008 finanssikriisin aiheuttamasta nettovarallisuuden laskusta. Kotitalouksi-

en tila ei kuitenkaan ole erityisen hyvä kun otetaan huomioon inflaatio ja väestön kasvu joihin sopeutettuna kotitaloudet ovat saaneet takaisin vain 62.8 prosenttia menettämästään nettovarallisuudesta. Yhteenvetona voidaan todeta että yhdysvaltalaiset kotitaloudet ovat vielä toipumassa 2008 finanssikriisin aiheuttamasta nettovarallisuuden laskusta (The Federal Reserve Bank of St. Louis, Center for Household Financial Stability 2013).

Singalan ja Kumarin (2012) mukaan Euroopan ydinongelma on talouskasvun puuttuminen yhdistettynä korkeisiin palkkoihin, suuriin tukiin, monimutkaiseen sääntelyyn ja korkeisiin veroihin. Muita huolenaiheita ovat väestön ikääntyminen, lisääntyvä työttömyys ja globalisaation eteneminen. Suomessa kärsitään samoista ongelmista, mutta pienemmässä mita-kaavassa. Euroopan keskuspankki on tarjonnut runsaasti rahoitusta säännönmukaisilla lyhyt- ja pidempiaikaisilla markkinaoperaatioilla. Monet hallitukset ovat pumpanneet keskuspankkiensa kautta rahaa suoraan pankeille ja muille rahoitusyrityksille (Jackson 2010). Heinäkuussa 2011 perustettiin Euroopan vakausmekanismi (EVM) (Singala ja Kumar 2012). Huolimatta kaikista näistä Euroopan talouksien elvyttämiseen tähtäävistä toimista Standard & Poor's laski vuoden 2012 alussa yhdeksän Euroopan maan, mukaan lukien Ranskan, Italian ja Espanjan, pitkäaikaisen valtionvelan luottoluokitusta (Singala ja Kumar 2012).

Suomi on toistaiseksi selvinnyt paremmin kuin useimmat euroalueen maat ja on onnistunut säilyttämään luottoluokituksensa korkeimmalla tasolla. Euroopan velkakriisi ei ole lähelläkään päättymistä, eikä kukaan tiedä, kuinka kauan se vielä kestää ja millaisia uusia ongelmia on luvassa (Singala ja Kumar 2012). Myös Suomen osalta taloudellinen kehitys on kääntynyt aiempaa negatiivisempaan suuntaan, sillä BKT laski 0,2 prosenttia vuonna 2012, yksityinen kulutus kasvoi bruttomääräisesti vain 1,5 prosenttia inflaation ollessa 2,4 prosenttia joulukuussa 2012. Tämä merkitsee yksityisen kulutuksen supistumista. Sen sijaan palkat nousivat edelleen keskimäärin 3,5 prosenttia, vaikka työttömyys alkoi kasvaa ollen vuoden 2012 lo-

pussa 7,7 prosenttia. (Tilastokeskus 2013) Vuonna 2013 työttömyyden kasvu on jatkunut edelleen syksyn 2012 voimakkaan irtisanomisaallon seurauksena, vaikka suurten ikäluokkien siirtyminen eläkkeelle onkin merkittävästi hidastanut työttömyyskehitystä. Suomen talouden perustekijät, vienti ja investoinnit, ovat hyytyneet ja kotimainen hintakilpailukyky heikentynyt (Eronen 2013). Erityinen huolenaihe on julkisen sektorin yhä jatkuva kasvu, vaikka julkiset menot ovat jo 55 prosenttia kokonaistuotannosta (Järventaus ja Vanhanen 2013). Suurin tulevaisuuden ongelma liittyy kuitenkin valtion velanottoon. Suomen valtion velka nousee tänä vuonna vajaaseen 85 miljardiin euroon, jonka lisäksi kuntien ja kuntayhtymien velka ylittää liki 14 miljardiin euroon (Mattila ja Vartia 2013).

Euroopan komissio on aikeissa tiukentaa voimassa olevia rahoituspalveluja koskevia sääntöjä läpinäkyvyyden ja vastuullisuuden parantamiseksi. Komissio kiinnittää erityistä huomiota lisääntyviin kotitalouksien ylivelkaantumisen ja pankkien henkilöasiakkaiden palvelumaksujen ongelmiin. Suunnitteilla on myös vähittäismarkkinoille tarkoitettujen paketoitujen sijoitustuotteita koskevien sääntöjen hyväksyminen (Euroopan komissio 2012). Euroopan keskuspankin mukaan vähittäispankkipalveluja ei edelleenkään tarjota yli kansallisten rajojen, koska kansallinen verolainsäädäntö, kansallinen rekisteröitymisvelvoite, vastuullisuusvaatimukset ja kulttuuriset mieltymykset eroavat toisistaan (Jackson 2010).

Kamakura ja Du (2012) väittävät tutkimuksessaan, että perheiden oman talouden ja makrotalouden välillä on yhteys. Käsillä olevassa tutkimuksessa esitetään, että yhteiskunnallinen konteksti ja makrotalouden suhdanteet vaikuttavat kotitalouksien taloudellisiin päätöksiin. Siten tutkimus vahvistaa makrotalouden ja perheiden oman talouden välisen riippuvuuden. Lisäksi se osoittaa, että säästämisaste näyttää taantuman aikana olevan korkeampi kuin noususuhdanteessa. Toisaalta kuluttajien käyttäytymiseen vaikuttavat vahvasti myös heidän oma taloudellinen tilanteensa ja heidän tulevaisuutta koskevat odotuksensa. Kuluttajat hankkivat tietoa makrotalouden tilasta, mutta vain osa

informaatiosta saavuttaa heidät. Siksi heidän arvionsa ja taloudelliset päätöksensä perustuvat rajalliseen tietoon, kokemuksiin, tuntemuksiin ja mielikuviin (Raijas ja Kangassalo 2010).

Kotitalouksien säästämis- ja lainaamistotumukset vaikuttavat myös niiden muuhun taloudelliseen käyttäytymiseen. Loibl ym. (2011) esittävät, että säästäminen liittyy usein tietoiisiin ja harkittuihin taloudellisiin päätöksiin. Useimpien ihmisten kohdalla säästämistavat muovautuvat pitkän ajan kuluessa, kun taas lainaamiseen liittyvät toimintamallit eivät ole itsestään selviä. Kuluttajat ovat tietoisia lainaerien suuruudesta, mutta useimmat heistä vaikuttavat olevan tietämättömiä maksamistaan koroista (Berthoud ja Kempson 1992). Edellisten lisäksi kotitalouden käyttäytyminen riippuu perheen varallisuudesta, ja esimerkiksi ns. mentaalibudjetointi on tavallisempaa vähävaraisissa perheissä (Antonides ym. 2011). Knapferin (2011) ja Karilan (2012) mielestä suomalaiset kuluttajat ovat poliittisten ja kulttuuristen ideologioidensa vuoksi haluttomia ottamaan taloudellisia riskejä. Myös tämä tutkimus osoittaa, että turvallisuus ja riskittömyys ovat suomalaisten kotitalouksien tärkeimpiä sijoittamisen kriteereitä.

Hoelzl ym. (2011) toteavat, että kuluttajat eivät ymmärrä tarkasti rahoitustuotteiden sisältöä eivätkä osaa käyttää niitä tarkoituksenmukaisesti. Knapfer (2011) esittää, että monissa maissa talouskriisit ovat tehneet kuluttajista haluttomia sijoittamaan yksityisiin rahoitusinstrumentteihin. Pääsyy tähän on luottamuksen puute. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vain 15 prosenttia kuluttajista luottaa osakemarkkinoihin. Luottamusta pidetään tärkeänä edellytyksenä rahoitusmarkkinoiden toimivuudelle. Taloudellisen taantuman aikana kuluttajien luottamusta rahoitusmarkkinoihin on koeteltu säännöllisesti, ja näyttää siltä, ettei luottamus ole vielä täysin palautunut. Toisaalta Pihlanto (2012) huomauttaa, että juuri epäluottamus ja ahneus valtasivat rahoitusmarkkinat ja aiheuttivat finanssi- ja talouskriisin.

Kriisit ovat myös tuoneet esiin rahoitusmarkkinoiden sekä Yhdysvaltojen ja Euroopan talouk-

sien välisen lisääntyvän riippuvuuden (Jackson 2010). Jackson (2010) esittää, että keskinäisen taloudellisen riippuvuutensa vuoksi Yhdysvallat ja EU jakavat huolen finanssikriisin ja laskusuhdanteen maailmanlaajuisista vaikutuksista. Tämä riippuvuussuhde on vakava asia myös kaikille EU:n jäsenmaille. Näin ollen Suomella ja Yhdysvalloilla on yhteiset intressit talouskriisien ratkaisemisessa. Tämä keskinäinen riippuvuus herättää neljä tärkeää kysymystä: Ovatko jotkin rahoituslaitokset liian suuria kaatuakseen? Kenen tulisi valvoa kyseisiä laitoksia? Kenen tulisi pelastaa ne? Mitkä ovat mahdollisten pelastustoimien ja maksukyvyttömyyden seuraukset kotitalouksille (Jackson 2010)?

Seppänen (2013) ehdottaa finanssikriisin ratkaisumalliksi taloudellista kasvua, luopumista inflaation vastaisesta taistelusta sekä pankkitoiminnan rakenteiden uudelleenjärjestelyä. Eriytyisen tärkeänä hän pitää pankkituen ehtojen muuttamista siten, että omistaja- ja sijoittajavastuu sekä velkasaneeraus on pantava toimeen ennen tuen myöntämistä. Nähtäväksi jää, millä keinoin EU- ja kansallisen tason viranomaiset jatkossa kriisiä hoitavat.

Tämä tutkimus on tehty vertailevan analyysin menetelmiä noudattaen (Ragin 1989). Tutkimuksessa on joitain rajoitteita, jotka johtuvat suoraan vertailukelpoisen tiedon rajallisesta saatavuudesta Suomessa ja Yhdysvalloissa käytettävien erilaisten tilastostandardien vuoksi. Suomessa noudatetaan Eurostatin tilastointiperiaatteita, kun Yhdysvalloissa on puolestaan omat tilastointistandardinsa. Tulevissa tutkimuksissa voitaisiin verrata muita eurooppalaisia talouksia Yhdysvaltoihin ja Suomeen. Tärkeä tulevaisuuden tutkimusalue on kuluttajien sijoituskäyttäytyminen (behavioural finance), koska sen avulla voidaan jäsentää ja ymmärtää kotitalouksien käyttäytymistä talouskriisien aikana ja niiden jälkeen. Tulevissa tutkimuksissa voitaisiin myös tarkastella yhdysvaltalaisen ja suomalaisten kuluttajien käyttäytymisen eroja talouskriisien aikana käyttäen hyväksi sijoituskäyttäytymisen käsitteitä, kuten prospektiteoriaa.

Lähteet

- Antonides, G., de Groot, I. M. & van Raaij, W. F.** (2011). Mental Budgeting and The Management of Household Finance. *Journal of Economic Psychology*, 32, 546-555.
- Berthoud, R. and Kempson, E.** (1992). Credit and Debt: The PSI Report. Policy Studies Institute.
- Bricker, J., Kennickell, A., Moore, K. & Sabelhaus, J.** (2012). Changes in U.S. Family Finances from 2007 to 2010: Evidence from the Survey of Consumer Finances. *Federal Reserve Bulletin*, Vol 98, No 2. Board of Governors of the Federal Reserve, June.
- Bucks, B., Kennickell, A., Mach, T. & Moore, K.** (2011). Surveying the Aftermath of the Storm: Changes in Family Finances from 2007 to 2009. *Federal Reserve Bulletin*, 95 (2). Board of Governors of the Federal Reserve, March.
- Chiriacescu, B., Tatarici, L. & Visan, C.** (2012). Household's Financial Behavior during the Crisis. *Theoretical and Applied Economics*. XIX (5:570), 137-144.
- Edey, M.** (2009). The Global Financial Crisis and Its Effects. *Economic Papers*, 28 (3), 186-195.
- Eronen, J.** (2013). Irti taantumasta lopettamalla tehottomuuden tukeminen. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 1/2013, 78-80.
- European Commission** (2007). EU Consumer Policy Strategy 2007-2013.
- European Commission** (2012). A European Consumer Agenda – Boosting Confidence and Growth. Brussels 22.5.2012, COM(2012) 225 final.
- Finanssialan Keskusliitto** (2011). Säästäminen, luotonkäyttö ja maksutavat.
- Finanssialan Keskusliitto** (2012). Säästäminen, luotonkäyttö ja maksutavat.
- Gould, R., Härkäpää, K. & Järvikoski, A.** (2012). Toimiiko työeläkekuntoutus? Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 01/2012.
- Hoelzl, E., Kamleitner, B. & Kirchler, E.** (2011). Loan Repayment Plans as Sequence of Instalments. *Journal of Economic Psychology*, 32, 621-631.
- Jackson, J. K.** (2010). The Financial Crisis: Impact on and Response by the European Union. *Current Politics and Economics of Europe*. 2 (1), 27-73.
- Järventaus, J. & Vanhanen, M.** (2013). Rakennemuutos ravistelee yrityskenttää. *Chydenius* 2/2013, 16-19.
- Kahma, N. & Takala, M.** (2012) Luottamus eläketurvaan. Eläketurvakeskuksen raportteja 01/2012.
- Kamakura, W. A. & Du, R. Y.** (2012). How Economic Contractions and Expansions Affect Expenditure Patterns. *Journal of Consumer Research*, 39 (2), 229-247.
- Karila, A.** (2012). Ihmisen osa maailman markkinoilla. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 2/2012, 219-223.
- Keloharju, M., Knapfer, S. & Rantapуска, E.** (2012). Mutual Fund and Share Ownership in Finland. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*, 2/2012, 178-198.
- Kennickell, A. & Lusardi, A.** (2004). Disentangling the Importance of the Precautionary Saving Motive. NBER Working Paper Series 10888. Cambridge, MC, National Bureau of Economic Research, November.
- Khademian, A. M.** (2011). The Financial Crisis: A Retrospective. *Public Administration Review*, November-December, 841-849.
- Knapfer, S.** (2011). Miksi suomalainen ei sijoita? *Chydenius* Nro 2/2011, 39.
- Lehtinen, U.** (2012). Taantumakeskustelun tärkeistä ja luonteesta. *Liiketaloudellinen aikakauskirja*. 1/2012, 105-117.
- Loibl, C., Kraybill, D. S. and DeMay, S. W.** (2011). Accounting for the Role of Habit in Regular Saving. *Journal of Economic Psychology*, 32, 581-592.
- Mattila, V. V. & Vartia, A.** (2013). Iso yhtälö. *Chydenius* 2/2013, 6-13.
- Pantzar, M. & Kytö, H.** (2010). Kauppa ja kulutus lamassa – Kahden suhdannekriisin vertailua. Teoksessa Lammi, M., Peura-Kapanen, L. & Timonen, P. (toim.) Kulutuksen määrät ja tyylit talouden muutoksissa. *Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja* 2010, 9-21.

- Pihlanto, P.** (2012). Velkakriisi kurittaa Eurooppaa. Syväanalyysi kriisin taustoista. Liiketaloudellinen aikakauskirja. 1/2012, 118-129.
- Ragin, C. C.** (1989). *The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press.
- Raijas, A.** and Kangassalo, P. (2010). Kuluttajien luottamus ja talouden suhdanteet. Teoksessa Lammi, M., Peura-Kapanen, L. & Timonen, P. (toim.) Kulutuksen määrät ja tyylit talouden muutoksissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2010, 75-94.
- Raitio, J.** (2013). Balladi eurosta eli Euroopan velkakriisin synty, hoito ja seuraukset. Liiketaloudellinen aikakauskirja, 3-4/2012, 106-121.
- Risku, I., Elo, K., Klaavo, T., Lahti, S., Sihvonen, H. & Vaittinen, R.** (2011). Lakisääteiset eläkkeet – pitkän aikavälin laskelmat 2011. Eläketurvakeskuksen raportteja 05/2011.
- Sarpila, O. & Haanpää, L.** (2010). "Rikas Mies Jos Oisin" Luksustuotteet osana suomalaisten vapaavalintaista kulutusta koskevia haaveita. Teoksessa Lammi, M., Peura-Kapanen, L. & Timonen, P. (toim.) Kulutuksen määrät ja tyylit talouden muutoksissa. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja 2010, 42-58.
- Seppänen, E.** (2013). Finanssikriisi, virtuaaliraha ja bittirahoitus. Liiketaloudellinen aikakauskirja 1/2013, 81-91.
- Shachmurove, Y.** (2011). A Historical Overview of Financial Crises in the United States. *Poznan University of Economic Review*, 11 (1), 28-47.
- Suomen Pankki** (2012a). Tilastot/Korot. www.bof.fi 10.10.2012.
- Suomen Pankki** (2012b). Tilastot/Rahalaistosten tase (lainat ja talletukset) ja korot. www.bof.fi 10.10.2012.
- Suomen Pankki** (2012c). Arvopaperitilastot/Helsingin Pörssin osakeindeksit. www.bof.fi 10.10.2012.
- Singala, S. & Kumar, R.** (2012). The Global Financial Crises with a Focus on the European Sovereign Debt Crisis. *ASCI Journal of Management*, 42 (1), 20-36.
- Survey of Consumer Finances (SCF)** 2010, The Federal Reserve Board 2011.
- The Federal Reserve Bank of St. Louis** (2013). Center for Household Financial Stability at the Federal Reserve Bank of St. Louis. <http://www.stlouisfed.org/publications/itb/articles/?id=2374>
- The Federal Reserve Bank** (2013). <http://www.federalreserve.gov/releases/housedebt/>
- The Wall Street Journal**, October 23, 2012. Northern European Investors Steer Clear of Needy South by Charles Forelle.
- The New York Times**, October 24, 2012. Living Standards in the Shadows as Election Issue: Family Incomes Slum – A Disconnect Between Economic Woes and Political Solutions by David Leonhardt.
- Tilastokeskus** (2008). Kuluttajabarometri.
- Tilastokeskus** (2009). Kuluttajabarometri.
- Tilastokeskus** (2010). Kuluttajabarometri.
- Tilastokeskus** (2011a). Kuluttajabarometri.
- Tilastokeskus** (2011b). Rahoitustilinpito, liitetaulukot. www.stat.fi 20.6.2012.
- Tilastokeskus** (2011c). Kansantalouden tilinpito 2001-2010.
- Tilastokeskus** (2011d). Velkaantumistilasto.
- Tilastokeskus** (2011e). Kotitalouksien varallisuus 2009.
- Tilastokeskus** (2012a). Taulukot/Kuluttajahintaindeksi. www.stat.fi 20.6.2012.
- Tilastokeskus** (2012b). Taulukot/Tulonjakotilasto. www.stat.fi 20.6.2012.
- Tilastokeskus** (2012c). Taulukot/ Tulonjaon kokonaistilasto. www.stat.fi 20.6.2012.
- Tilastokeskus** (2012d). Kuluttajabarometri.
- Tilastokeskus** (2013) Kansantalouden tilinpito. www.stat.fi 1.7.2013.
- Tropeano, D.** (2011). Financial Regulation after the Crisis. Where do we stand? *International Journal of Political Economy*, 40 (2), 45-60.
- www.fine.fi 20.6.2012
- www.etk.fi/tutkimus. Tilastot, ennusteet 15.10.2012.

RISTO HARISALO

Globaalin finanssi- ja pankkikriisin syitä ja seurauksia etsimässä: Uusliberalismi syytettyjen penkillä

1. Johdanto

Finanssi- ja pankkikriisi on ravistellut jo muutaman vuoden kovin kourin maailmaa. Jotkut pitävät sitä vaikutuksiltaan jopa ankarampana kuin 1930-luvun lamaa. Vaikka maailmantalouden elpymisestä on jo havaittavissa joitain myönteisiä merkkejä, kriisi ei ole ohi. On jopa mahdollista, että se pahenee entisestään ja että sen aiheuttamat vahingot ylittävät aikanaan inhimillisen käsityskyvyn.

Finanssi- ja pankkikriisissä tarkkailijoiden huomio on toistaiseksi kohdistunut pääasiassa kolmeen ongelmakohtaan; yrityksiin etsiä selityksiä kriisille, yrityksiin ymmärtää kriisin ulottuvuuksia ja mittakaavaa ja yrityksiin löytää ratkaisuja kriisiin. Jokainen näistä muodostaa erittäin laajan ja moniulotteisen kokonaisuuden, jonka tutkiminen vaatii huomattavia henkisiä ja aineellisia voimavaroja.

2. Syytteiden luku

Artikkelissa kiinnitetään huomio ensimmäiseen ongelmakohtaan eli yrityksiin etsiä selityksiä finanssi- ja pankkikriisille. Erityisesti tarkastellaan sitä, kuinka luotettavina voidaan pitää niitä selityksiä, joissa uusliberalismia pidetään ensisijaisena syyllisenä globaaliin talouskriisiin. Esimerkkejä uusliberalismin (mitä sillä tarkoitetaan) syyllisyydestä ei ole vaikea löytää.

Veikko Vuorikoski kirjoitti Aamulehdessä (12.10.2008), että kriisi on asettanut perin pohjin kyseenalaiseksi Adam Smithin ajatuksen vapaiden markkinoiden hyödyllisyydestä. Taloudellisen katastrofin kurimukseen ovat joutuneet Yhdysvallat, Britannia ja muut taloudelliseen liberalismiin vannovat maat, joissa Smithin malli on ollut suurimmassa huudossa ja käytössä.

Paavo Rautio kirjoitti Helsingin Sanomissa (12.10.2008), että puhdasoppinen markkina-liberalismi on ajautunut pankkikriisissä suku-

RISTO HARISALO, professori

Tampereen yliopisto • e-mail: risto.harisalo@uta.fi

puuttoon. Hänen mukaansa kriisi osoittaa markkinafundamentalismin heikon kohdan, jossa täydellinen vapaus on täydellistä anarkiaa. Tällainen anarkia on suistanut maailmantalouden käsittämättömän syviin ongelmiin.

Rona Foroohar kirjoitti Newsweekissä (13.10.2008), että markkinatalous on korjaamattomasti epävakaa ja että sen perustana oleva ideologia ja teoria ovat tulleet peruuttamattomasti tiensä päähän. Koska markkinoita ohjauksella näkymättömällä kädellä ei yksinkertaisesti ole kylliksi tietoa eikä viisautta, politiikan on ohjattava markkinoita näkyvällä kädellään eli uudella sääntelyllä ja ohjauksella.

Kirjassaan *The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means* George Soros, jolla on huomattava kokemus finanssimarkkinoilla toimimisesta, selittää globaalia romahdusta maailmankaupan vapauttamisella ja talouden sääntelyn vähentämisellä kansantalouksissa. Uudessa globaalissa tilanteessa Yhdysvallat kulutti enemmän kuin tuotti ja Kiina yhdessä muiden Aasian maiden kanssa tuotti enemmän kuin pystyi kuluttamaan. Tämän prosessin seurauksena Yhdysvallat velkaantui muiden maiden kerätessä huomattavia dollarivarantoja. Maailmankaupassa kysymys ei ole siten pelkästään vain tavaroiden ja palveluiden vapaasta liikkumisesta, vaan myös valtioiden velkaantumisesta.

Soroksella on selvä käsitys siitä, mitä finanssimarkkinoiden kansallinen ja kansainvälinen deregulaatio aiheutti. Kun pankit eivät voineet enää tukeutua julkisen vallan sääntelyyn, niiden oli turvauduttava omiin sisäisiin sääntelyjärjestelmiinsä, jotka kuitenkin osoittautuivat vajavaisiksi ja kevyiksi suhteessa pankkien ottamiin riskeihin. Soroksen mukaan julkisten sääntelyviranomaisten suurin virhe oli siinä, että he eivät ymmärtäneet kuinka huonosti pankit pys-

tyivät arvioimaan omaa toimintaansa suhteessa ottamiensa sitoumusten riskeihin.

Uusliberalismia syytetään erityisesti siitä, että se avasi markkinat ehtymättömälle ahneudelle, tuhosi ihmisten luontaisen yhteisöllisyyden, purki sääntelyä, suosi tiedettä, joka laittaa hintalapun kaikille asioille ja salli taloudellisen rikollisuuden rehoittaa. Koska monet ovat yhtä mieltä näiden tekijöiden selitysvoimasta, on hyödyllistä tarkastella niitä kriittisesti.

3. Ahneus kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että suosimalla yksilöiden oman edun pidäkkeetöntä tavoittelua, se sallii myös ahneuden. Markkinatalous, jota poliittinen tahdonmuodostus ei rajoita, luotollisen maaperän ahneuden kylvölle. Rajoittamattomana ihmisen ahneus on pohjatonta. Siksi se tarjoaa ymmärrettävän selityksen globaalille katastrofille, joka olisi voitu välttää, jos ihmisten ahneutta olisi voitu hillitä edes jonkinlaisilla suitsilla.

Uusliberalismi tulkitaan yleisesti opiksi etujaan maksimoivista ihmisistä. Tässä ajattelussa ahneus on kaikkien hyveiden äiti. Oliver Stonen elokuvassa *Wall Street* Gordon Gekko sanoo: "Ahneus, paremman sanan puutteessa, on hyvä asia".

Teoria rationaalisesta ja hyödyt maksimovasta valintateoriasta on asiallinen analyysiväline, mutta siitä ei kuitenkaan seuraa, että ihmiset toimivat sen edellyttämien vaatimusten mukaan. Käytännössä ihmiset eivät ole – eivätkä edes voi olla – perillä kaikista asioihin vaikuttavista syyistä seuraussuhteista. He ovat aina tiedoiltaan rajallisia, taidoiltaan puutteellisia ja ominaisuuksiltaan vajavaisia.

He voivat kuvitella maksimoivansa tai optimoivansa omat valintansa, mutta tosiasiasa he ottavat vain epävarmoja ja kokeilevia askeleita.

He yrittävät, erehtyvät ja oppivat. He menestyvät, jos he onnistuvat palvelemaan kanssaihmissensä tarpeita ja vaatimuksia. Koska markkinoilla valinnat ovat vapaaehtoisia, kukaan ei voi pakottaa ketään valitsemaan haluamallaan tavalla.

Uusliberalismin mukaan taloudellinen vaihdanta on perusluonteeltaan lukemattomien etujen yhteensovittamista. Markkinat eivät tarjoa mainittavia mahdollisuuksia maksimoida omia intressejään muista piittaamatta tai heidän eduistaan välittämättä. Markkinatalouden merkittävin piirre ei ole siten ahneuden maksimointi, vaan sen kyky koordinoida lukemattomien toimijoiden pyrkimykset uusien tuottavien ideoiden keksimiseksi, kehittämiseksi ja levittämiseksi.

Ajatus, että ahneutta voitaisiin hillitä poliittisella päätöksenteolla, on järjenvastainen. Jos ihmiset voivat olla ahneita markkinoilla, he voivat olla sitä myös politiikassa. Poliittiset päättäjät ovat tiedoiltaan yhtä rajallisia kuin yrittäjät. Yhteiskunta on liian monimutkainen, jotta he voisivat olla perillä edes sen kehitykseen keskeisimmistä vaikuttavista syy- ja seuraussuhteista. He tietävät varmasti jotakin, mutta eivät kaikkea. Poliittinen päätöksenteko on yhtä altis virheille kuin taloudellinenkin.

Ihmisillä on vankkoja käsityksiä oikeasta ja väärästä. He neuvovat mielellään toisiaan ja syyttävät ahneudesta heitä, jotka eivät neuvoja kuuntele. Tässä on kysymys mielipiteitä ja valintoja rajoittavasta holhouksesta eli paternalismista, jonka ongelmallisuudesta liberaalit ajattelijat ovat jatkuvasti varoittaneet kanssaihmissiään.

Paternalismia esiintyy politiikassa, joka tarjoaa otollisen maaperän yleismaailmallisten hyveiden puolustajille. He eivät näe mitään ongelmaa siirtäessään laeilla omat arvostuksensa

kaikkien noudatettaviksi. Hyveiden puolustajat ovat vakava uhka ihmisten väliselle kanssakäymiselle ja yhteiskunnalliselle kehitykselle, koska he ovat usein dogmaattisia ajattelussaan, haluttomia sovitteluun ja suhtautuvat torjuvasti oman edun tavoitteluun. He haluavat määrätä mitä toiset voivat haluta ja saada. On helpompaa neuvotella ja sovitella asioista sellaisten ihmisten kanssa, jotka tuntevat omat intressinsä, kuin yleismaailmallisten hyveiden puolustajien kanssa.

Ahneus on inhimillinen ominaisuus, jota ei käy kiistäminen. Ahneudesta on helppoa puhua, mutta huomattavasti vaikeampaa on osoittaa se raja, jonka ylittyään ihmisten hyväksytyt halut, toiveet ja pyrkimykset muuttuvat tuomitavaksi ahneudeksi. Vaikeaa on myös erottaa ahneus muista inhimillisistä motiiveista kuten halusta keksiä, kokeilla, onnistua ja ylittää omat rajansa.

Ahneuden tuomitsemista tärkeämpää on miettiä millaisin institutionaalisin järjestelyin ahneus saadaan hyödyttämään yhteiskuntaa. Tässä tarkoituksessa, kun asioita tarkastellaan kokonaisuutena pitkällä aikavälillä, markkinatalous on toistaiseksi onnistunut paremmin kuin poliittinen ohjaus ja sääntely. Poliitikassa ei sen sijaan ole mainittavia rajoitteita enemmistön ahneudelle.

4. Yhteisöllisyyden heikkeneminen kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että se suosii individualismia yhteisöllisyyden sijasta ja sallii yksilöiden ajaa yksinomaan omia etujaan yhteisönsään piittaamatta. Todisteena tästä ajattelusta käytetään esimerkiksi Englannin entisen pääministeri Margaret Thatcherin tokaisua, jonka mu-

kaan yhteiskuntaa ei ole, koska sitä ei voida pitää yksilöön verrattavana subjektina.

Arkkipiispa Kari Mäkinen syyttää Helsingin Sanomien haastattelussa (24.12.2012) uusliberalismia yhteisöllisyyden heikkenemisestä. Hänen mukaansa uusliberalismi tuhosi hyvinvointiyhteiskunnan yhteisöllisen eetoksen korostamalla, että jokainen ihminen on oman onnensa seppä ja vastuussa omasta elämästään.

Kun individualismi leviää yhteiskunnassa, siitä muodostuu ihmisten ajattelua ja valintoja ohjaava kulttuuri. Yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa on yhä vähemmän tilaa yhteisille arvoille ja yhteiselle tekemiselle. Tässä kulttuurissa väheksytään valtiota ja kuntia ja julkisia palveluita. Individualistinen kulttuuri hävittää julkisen vallan idean ja moraalin.

Markkinat valtaavat alaa ja muuttavat elämän voittojen häikäilemättömäksi saalistuskentäksi, jossa jokainen taistelee yksin omasta leivästään muita vastaan. Individualistinen kulttuuri arvostaa vain voittoja, mutta ei välitä häviäjistä. Superonnistujat tallaavat jalkoihinsa heikot, joista kukaan ei huolehdi. Se kannustaa ottamaan yhä suurempia riskejä seurauksista piittaamatta.

Yhteisöllisyydestä on helppoa puhua, mutta huomattavasti vaikeampaa on kertoa mitä sillä oikeastaan tarkoitetaan. Kun kukaan ei määrittele yhteisöllisyyttä, jokainen voi muodostaa siitä oman mielensä mukaisen kuvan. Ei liene väärin olettaa, että monien mielestä yhteisöllisyys tarkoittaa jaettuja arvoja, etujen samansuuntaisuutta ja elämän harmoniaa. Käsitys perheestä, jossa jokainen ponnistelee yhteisen hyvän puolesta, lähestyy mielikuvaa yhteisöllisyydestä.

Yhteiskunta ei ole kuitenkaan perhe. Vaikka perheessä jokainen kantaa huolta kokonaisuudesta, niin tuskin kuitenkaan tapahtuu yh-

teiskunnassa. Perheessä on helpompaa saavuttaa yksimielisyys ponnisteluiden suunnasta, uhrausten määrästä ja tulosten hyödyntämisestä kuin yhteiskunnassa. Perhe voi ohjata jäsentensä valintoja ja käyttäytymistä toisin kuin normaalioloissa toimiva yhteiskunta. Yhteiskunnan toimivuus edellyttää suoriutumista monista erilaisista tehtävistä. Yhteiskuntaa ei yksinkertaisesti voida johtaa kuin perhettä.

Jos ihmiset tekisivät yhteiskunnassa vain samanlaisia asioita, se johtaisi ennen pitkää siihen, että monet tärkeät asiat jäisivät tekemättä ja niiden aikaansaamiseksi julkisen vallan olisi kohdeltava ihmisiä epätasa-arvoisesti. Jos yhteiskunta antaa ihmisille mahdollisuuden tehdä erilaisia asioita jopa enemmistön tahdon vastaisesti, ollaan tilanteessa, jossa julkisen vallan on kohdeltava ihmisiä tasa-arvoisesti.

Erilaisuuden paradoksi on siinä, että mitä erilaisempia ihmiset ovat, sitä riippuvaisempia he ovat toisistaan ja sitä todennäköisemmin he perustavat erilaisia yhteisöjä. Erilaisilla ihmisten yhteenliittymillä – yhteisöillä – on ollut hedelmällinen maaperä erityisesti niissä maissa, jotka ovat sallineet markkinatalouden toiminnan ja jatkuvan kehityksen.

On virhe leimata individualismi yhteisöllisyyden viholliseksi, luonnehtia niitä toistensa vastakohtiksi ja kuvata niiden suhteita nollasummapelinä. Kilpailu markkinoilla ei ole so-
taa, vaikka sitä sellaisena usein pidetään. On tärkeää ymmärtää mitä yhteisöllisyys ei pysty tekemään.

Se ei tuota informaatiota ihmisten muutuvista odotuksista. Se ei kohdenna voimavaroja odotusten mukaisesti. Se ei auta keksimään tehokkaampia tuotantotekniikoita eikä tarjoa ylllykkeitä investoida niihin. Se ei koordinoi miljoonien yritysten ja kuluttajien toimintoja niin, että se tuottaa ihmisille hyvinvointia. Yhteisölli-

sydellä on toisenlaisia tehtäviä kuten kasvattaa ihmisiä, valottaa ja välittää arvoja ja auttaa kanssaihmiä selviytymään ongelmistaan.

Uusliberalismin individualismi ei ole yhteisöllisyyden vastavoima eikä se halua syrjäyttää tai korvata sitä. Niiden asettaminen toistensa vastavoimaksi on yksinkertaista dualismia, jossa toisen oikeutus kumoo toisen. Liberalismi pitää molempia tärkeinä ihmisten henkiselä ja aineelliselle elämälle.

5. Sääntelyn vapauttaminen kriisin selittäjänä

Finanssi- ja pankkikriisiä selitetään julkisen sääntelyn purkamisella kilpailun vapauttamiseksi. Kriisi on siten luonnollinen seuraus siitä, että julkinen valta ei pysty enää valvomaan pankki- ja finanssilaitosten toimintaa. Monen mielestä juuri sääntelyn purkaminen on osoittanut vapaan talouden, joka on yksi keskeisimmistä uusliberalismin opinkappaleista, hyvin tuhoisaksi yhteiskunnalle.

Kriitikoiden mukaan uusliberaalien väite, että sääntelystä vapaa talous olisi hyödyllinen ja omia virheitään automaattisesti korjaava, ei pidä paikkaansa. Tästä syystä vapaa kilpailu ei ole niin hyödyllinen kuin uusliberaalit väittävät. Kun markkinoita alettiin vapauttaa sääntelystä, tuloksena oli huomattavia ongelmia ja kriisejä. Uusliberalismin kriitikoiden mukaan yhteiskunta voi menestyä vain, kun poliittisella päätöksenteolla ohjataan riittävästi sen keskeisimpien instituutioiden toimintaa ja valintoja.

Uusliberalistisessa ajattelussa sääntely jaetaan tavoitteelliseen ja neutraaliin sääntelyyn. Edellinen sääntely on keino tiettyjen tavoitteiden edistämiseksi. Jälkimmäinen sääntely tarjoaa mahdollisimman neutraalin juridisen perustan ihmisille toteuttaa omat, toisilleen jopa vastakkaiset ideansa samanaikaisesti ja rauhan-

omaisesti. Uusliberaalit vieroksuvat edellistä sääntelyä ja suosivat jälkimmäistä ja vaativat, että lainsäätäjät korvaa edellisen sääntelyn jälkimmäisellä.

Uusliberaalien tavoitteena ei ole luopua kaikista säännöistä, vaan siirtyä tavoitteellisesta sääntelystä neutraaliin sääntelyyn. He eivät ole vaatineet luopumista kaikesta sääntelystä, vaan ainoastaan tavoitteellisesta sääntelystä. Tavoitteellinen sääntely palvelee yleensä tarkoin rajattuja ryhmäintressejä ja siksi sillä on aikaa myöten enemmän ennakoimattomia haitallisia vaikutuksia kuin neutraalilla sääntelyllä.

Esimerkiksi The Economist -lehden (15.11.2008, s. 84) mukaan Yhdysvaltain osavaltiot liberalisoivat pankkilakejaan vuosina 1970–1994 ja sen seurauksena mm. valkoisten ja mustien väliset taloudelliset erot alkoivat kaventua. Pääomien tarjonta lisäsi yrittäjyyttä, työpaikkoja ja kilpailua markkinoilla. Yhdessä nämä tekijät kavensivat yli viidenneksellä (22 %) taloudellisia eroja niissä osavaltioissa, joissa ne olivat kaikkein räikeimmät. Tulos on huomattava etenkin siksi, että siihen ei tavoitteellisesti pyritty.

Uusliberaalit eivät väitä, että tavoitteellisen sääntelyn liberalisointi olisi helppoa. Siinä on punnittava monia intressejä ja vaatimuksia. Ennen kaikkea siinä on suojeltava heikompien asemaa suhteessa vahvoihin. Se, että lainsäätäjät ei onnistu näissä tehtävissä, ei voi olla uusliberalismin vika. Se, että lainsäätäjät kuuntelee vahvimman intressin ääntä ja toimii sen mukaan, ei voi olla uusliberalismin vika.

On täysin mahdollista, että finanssi- ja pankkikriisin syyt löytyvät alan aikaisemmasta tavoitteellisesta sääntelystä ja taitamattomista yrityksistä korjata sitä. Säännöistä ei ole helppoa päästä eroon, koska luovuttaessa joistain säännöistä ne voidaan korvata muilla, alkupe-

räisiä sääntöjä mahdollisesti jopa haitallisemmillä säännöillä.

6. Uusliberaali tiede kriisin selittäjänä

Uusliberalismia syytetään siitä, että se mittaa intohimoisesti kaikkea inhimillistä elämää ja haluaa laittaa hintalapun kaikelle mahdolliselle toiminnalle. Tässä ajattelussa kaikki on kaupan. Tällainen ajattelu, josta jokainen voi halutesaan varmistua, on kuitenkin hyvin vieras uusliberalismin ajattelijoille. Se on kuitenkin hyvin tunnusomaista sille taloustieteelliselle ajattelulle, jota kutsutaan neoklassiseksi ja jota opetetaan poikkeuksetta jokaisessa taloustieteen laitoksessa.

Neoklassisessa ajattelussa korostetaan taloudellisten toimijoiden täydellistä tietämystä markkinoiden olosuhteista, hyötyjen maksimointia, kilpailun hyödyllisyyttä ja julkisen vallan aktiivista roolia talouden kehittämisessä kohti tasapainotilaa. Näistä ominaisuuksista uusliberalismia on jatkuvasti syytetty, vaikka ne ovat monessa perustavaa laatua olevassa suhteessa täysin vastakkaisia sen opetuksille.

On enemmän kuin todennäköistä, että julkista politiikkaa ja maailman finanssi- ja pankkilaitoksia on johdettu ja kehitetty neoklassisen talousteorian mukaan. Suomessa on tuskin yhtään taloustieteen laitosta, jossa olisi opetettu ja tutkittu uusliberalismia siinä mielessä kuin esimerkiksi Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek, Wilhelm Röpke, Ludwig von Lachmann ja Israel M. Kirzner ovat opettaneet. Finanssi- ja pankkimaailman ammattilaiset ehkä George Sorosta lukuun ottamatta ovat tuskin kuulleetkaan näistä ajattelijoista. Yliopistojen taloustieteen laitoksilta voi valmistua kuulematta sanaakaan heistä. Näissä yksiköissä ovat todella har-

vassa uusliberalismista ideansa ammentavat tutkimukset.

Neoklassinen talousteoria korostaa voimakkaasti asioiden taloudellista mittaamista ja hyötyjen taloudellista arviointia. Laskenta ja mittaaminen pätevöittävät valinnat. Valinnat hyväksytään, kun niiden arvo voidaan osoittaa taloudellisella mittaamisella. Sen perustavaa laatua olevana ideana on ohjata kehitystä kohti tasapainotilaa, jossa resurssit ovat optimaalisessa käytössä.

Ajatus asioiden ja valintojen taloudellisen mittaamisen hyödyllisyydestä on yleisesti hyväksytty aina lainsäädäntöä myöten. Juuri tällä ajattelulla selitetään finanssi- ja pankkikriisiä. Selityksen ongelma on sen luonnehtiminen virheellisesti uusliberalismiksi, kun se on kuitenkin pohjimmiltaan neoklassinen.

On totta, että uusliberalismissa puhutaan taloudellisesta laskennasta (economic calculation). Se eroaa kuitenkin olennaisesti neoklassisen talousteorian korostamasta taloudellisesta laskennasta. Tästä voi vakuuttua tutustumalla esimerkiksi Ludwig von Misesin *Economic Calculation in the Social Commonwealth* ja *Bureaucracy* kirjoihin. Edellisessä kirjassa hän selostaa taloudellisen laskennan perusideaa ja jälkimmäisessä kirjassa hän osoittaa kuinka yritysten taloudellinen laskenta eroaa julkisten organisaatioiden laskennasta ja miksi edellinen ei sovellu jälkimmäisiin organisaatioihin.

7. Laittomuus kriisin selittäjänä

Der Spiegelissä (nro 47, 17.11.2008) oli erikoisartikkeli pääomamarkkinoiden romahduksesta (*Das Kapitalverbrechen*). Artikkelissa finanssi- ja pankkikriisin syiden jäljittäminen aloitetaan vuodesta 1995 ja sitä jatketaan vuoteen 2008 saakka. Artikkelin osoittaa, että finanssi- ja pankkikriisissä on kysymys toiminnasta, jossa

käytetään hyväksi lakien tarjoamat mahdollisuudet, vaikka ne olisivat ristiriidassa niiden hengen kanssa. Laeista etsitään aukkoja omien etujen edistämiseksi. Lakeja tulkitaan oman edun mukaisesti. Lainsäädäntö on monista syistä haavoittuvainen tällaiselle toiminnalle, joka voi muuttaa jopa lainsäätäjien tarkoituksiperät toisenlaisiksi.

Der Spiegel osoittaa, että lainsäätäjien on vaikeaa ja hidasta seurata kehitystä. He ovat myös yleensä erimielisiä ongelmien luonteesta ja ratkaisuehdotuksista. Näin toiminta saa jatkua lähes esteettä lakien ns. harmaalla vyöhykkeellä. Kun eri asioita käsitellään oikeusistuimissa, niiden seuraaminen vaatii asiantuntemusta ja kiinnostusta paneutua vaikeisiin tekniisiin kysymyksiin. Tämän vuoksi on vaikea tunnistaa mittakaavaltaan ja merkitykseltään pieniin asioihin sisältyvää huomattavaa periaatteellisuutta.

Finanssi- ja pankkiasioissa on kysymys hyvin huomattavista summista ja niiden käsitteilyssä tarvittavien järjestelmien monimutkaisuudesta. On siis todennäköistä, että niitä käsittelevät ihmiset eivät ole täysin perillä siitä, mitä ovat tekemässä ja millaisia vaikutuksia niillä voi olla. Epätoivotuilla seurauksilla on siten taipumus kasaantua ajan myötä.

Der Spiegelin mukaan epäilyttävä tai harmaa toiminta selittää pääomien (Das Kapital) romahduksen. Lehden mukaan kysymys ei ole markkinatalouden romahduksesta, jollaiseksi kriisiä on myös kuvattu. On ilmeistä, että epäilyttävää toimintaa ei kyetä poistamaan, tuskin edes vähentämään, uudella tai lisätyllä sääntelyjärjestelmällä. Jokainen sääntelyn lisäys tarjoaa yritteliäälle mielelle uuden mahdollisuuden, jonka hyväksikäytön seuraukset ilmenevät vasta ajan myötä, usein hyvin pitkän ajan kuluessa.

8. Finanssi- ja pankkikriisi uusliberalismin mukaan

8.1. Valtio kriisin selittäjänä

Jos uusliberalismia ei voida pitää syllisenä finanssi- ja pankkikriisiin, kuinka kriisi sitten selittyy sen mukaan? Liberalismin näkökulmasta on mahdollista nostaa esille kaksi kriisiä selittävää tekijää, jotka kytkeytyvät toisiinsa monin tavoin. Ne ovat valtiovallan taloutta manipuloiva toiminta ja poliittisen vallan keskitys, joilla molemmilla on erilaisia ilmenemismuotoja.

Uusliberaalit ovat johdonmukaisesti varoittaneet liiallisesta uskosta valtioon ja sen yhteiskunnalle aiheuttamasta vaarasta. Friedrich A. Hayek puhui taloudellisen katastrofin mahdollisuudesta ennen kuin se tapahtui 1930-luvun alussa. Milton Friedman syytti Yhdysvaltain keskuspankkia, joka poisti noin kolmanneksen kansantalouden kierrossa olevasta rahasta. Bryan Caplan muistuttaa rationaalisen äänestäjän myytistä ja keinojen poliittisten päätösten todennäköisyydestä. Sääntelyn tutkijoiden tulokset kertovat tavoitteellisen sääntelyn huonosta osumatarkkuudesta ja ennakoimattomista ei-toivotuista seurauksista.

Liberaaleja tutkijoita ei ole kuitenkaan kuultu. Heistä ei ole tarvinnut piitata, koska he puolustavat dogmaattisesti markkinoiden ensisijaisuutta ja vähättelevät valtion mahdollisuuksia edistää yhteiskunnan yleistä hyvinvointia. Liberalismin vieroksunnan syytä olisi tutkittava psykologisesti, sosiologisesti ja taloudellisesti.

8.2. Julkinen valta talouden manipuloijana

Yksi ajankohtaisimmista finanssi- ja pankkikriisin selityksistä on se, että Yhdysvalloissa presidentti Clintonin hallitus päätti velvoittaa lainsäädännöllä kahta julkista rahoittajaa, jotka ovat Fannie Mae ja Freddy Mac, myöntämään asun-

tolainoja myös sellaisille ihmisille, joilla ei ollut riittäviä edellytyksiä saada lainaa. Poliittisena tavoitteena Clintonilla oli tarjota oma asunto mahdollisimman monelle. Liittovaltion päätöksellä Fannie Mae ja Freddie Mac määrättiin ostamaan alusta alkaen luottokelvottomiksi (subprime) todettuja lainoja pankeilta.

Samuli Leppälän (Turun Sanomat 28.10.2008) keräämien tietojen mukaan liittovaltion harjoittaman politiikan seurauksena luottokelvottomien lainojen määrä nousi 35 miljardista dollarista 600 miljardiin dollariin vuosina 1994–2006. Tässä prosessissa markkinataloudella ei ole osaa eikä arpaa, vaikka juuri niin yleisesti uskotaan.

On todennäköistä, että ilman liittovaltion väliintuloa finanssi- ja pankkikriisi olisi voitu välttää. On myös mahdollista, että ihmiset, joilla ei ollut taloudellisia edellytyksiä ottaa lainaa muutama vuosi sitten, olisivat olleet siihen myöhemmin kykeneviä. Opetus, jolle poliittiset vaikuttajat eivät halua korvaansa, on, että markkinat voivat toteuttaa viiveellä monet niistä asioista, joita poliitikot pitävät hyvinä.

Markkinoiden väitetään virheellisesti olleen täysin sääntelemättömiä Yhdysvalloissa. Sääntely ei ole suinkaan vähentynyt, vaan lisääntynyt. Yhdysvaltain lait löytyvät Liittovaltion Rekisteristä (Federal Register), jonka sivumäärä kasvoi keskimäärin 75.526 sivulla vuodessa presidentti George W. Bushin hallituskaudella. Clintonin hallituskaudella sivuja kirjaan kertyi vuodessa keskimäärin 71.590. Vuonna 2011 rekisterissä oli 82.000 sivua ja yhdellä sivulla oli kolme palstaa. Huomattakoon kuitenkin, että määrä ei välttämättä kerro sääntelyn laadusta.

Sääntelyllä on taloudellisia vaikutuksia. Vuodesta 1980 vuoteen 2007 finanssi- ja pankkitoiminnan sääntelyn kustannukset nousivat 725 miljoonasta dollarista noin kahteen miljardiin dollariin.

Vain sisäisen turvallisuuden sääntelyn kustannukset olivat finanssi- ja pankkialaa korkeammat. Yhdessä nämä kaksi sääntelyn alaa selittävät yli puolet liittovaltion kaikista sääntelyn kustannuksista.

Kaikella sääntelyllä ja etenkin tavoitteellisella sääntelyllä on kaksi vaikutusta. Ensiksi se kuormittaa sääntelyviranomaisten päätöksentekoa ja asettaa sille vaatimuksia, jotka ylittävät heidän kognitiivisen kapasiteettinsa. Toiseksi se vaikeuttaa rationaalisuutta taloudellisissa päätöksenteossa. Finanssi- ja pankkikriisi voi siten selittyä myös liiallisella taloudellisella sääntelyllä eikä sen purkamisella.

Eri aikojen nousu- ja laskukausia – 1837, 1873, 1893 ja 1929 – koskeissa tutkimuksissa kriisien keskeiseksi selittäjäksi on noussut valtiovallan toiminta. Esimerkiksi Ludwig von Misesin ja Friedrich A. Hayekin mukaan näissä on kysymys korkokannan ja rahan tarjonnan välisen suhteen manipuloinnista. Heidän mukaansa korkokanta on signaali, joka ohjaa talouden toimijoiden arvostuksia ja valintoja. Kun korkokanta on alhainen, ihmiset näkevät mahdolliseksi ottaa lainaa toteuttaakseen mieleisensä investoinnit. Kun korkokanta alkaa nousta, heidän halunsa ottaa lainaa vähenee. Nämä ovat tavanomaisia ja luonnollisia prosesseja markkinoilla.

Jos korkokanta alkaa kohota ja vaikeuttaa investointeja, valtio voi yrittää laskea korkokantaa investointien vauhdittamiseksi. Koska investoijien on vaikea olla perillä rahan tarjontaan vaikuttavista motiiveista, he ottavat mielellään lainaa investoidakseen pääomahyödykkeiksi. He luottavat virheellisesti poliittisesti manipuloitua korkokannan signaaleihin ja uskovat toimivansa rationaalisesti. Aikaa myöten monet heidän investoinneistaan osoittautuvat virheellisiksi. Heitä ei voi kuitenkaan syyttää itsekkyy-

destä ja ahneudesta. Heitä ei myöskään voi syyttää ammattitaidottomuudesta, koska he eivät voineet tietää.

Uusliberalistisessa ajattelussa manipuloitua korkokannan synnyttämää nousukautta seuraa väistämättä jossain vaiheessa laskukausi, joka korjaa virheelliset investoinnit. Yritykset poistavat tuotteistaan ne ominaisuudet, joista kuluttajat eivät halunneet maksaa. Yritykset, joiden tuotteille ja palveluille ei ole kysyntää, poistuvat markkinoilta. Markkinatalous korjaa tällä tavalla itseään ja siinä se on huomattavasti tehokkaampi kuin poliittinen päätöksenteko.

Poliittinen päätöksenteko pystyy parhaimmillaan pelastamaan konkurssin reunalla olevia yrityksiä. Se ei kuitenkaan pysty korjaamaan tilannetta, vaan pelastusoperaatio johtaa todennäköisesti jonkun toisen ja mahdollisesti jopa elinkelpoisen yrityksen konkurssiin. Näin markkinoilta katoaa itsestään hyvää huolta pitänyt yritys ja sinne jää virheellisiä valintoja tehnyt yritys.

8.3. Poliittisen vallan keskitys

Poliittinen valta on suhteellisen keskittynyttä kaikissa maissa ja sillä on oma merkityksensä finanssi- ja pankkikriisin selittäjänä. Poliittisen vallan keskitys voi vetää mukaansa taloudellista valtaa ja ruokkii siten korporatiivisuutta poliittis-hallinnollisessa päätöksenteossa.

Poliittisen ja taloudellisen vallan keskittyessä myös ihmisten henkinen todellisuus alkaa keskittyä. He eivät ole enää sitä mieltä, että he pystyvät korjaamaan asioitaan omin voimin. He edellyttävät, että julkinen valta auttaa heitä heidän erilaisissa pyrkimyksissään.

Poliittisen, taloudellisen ja henkisen vallan keskittyminen heikentää ihmisten mahdollisuuksia, muuttaa markkinat yksilotteisiksi ja tekee yhteiskunnasta hyvin haavoittuvan. Tästä seuraa, että ihmisten on kamppailtava yhä ankarammin entistä pienemmistä jakojäännöksistä. Tässä kamppailussa luottamus politiikkaan lisääntyy ja markkinoihin vähenee.

Kevin Hassett analysoi väitettä, jonka mukaan uusliberaalit opit tekevät valtiosta erittäin haavoittuvan. Jos väite pitää paikkansa, finanssi- ja pankkikriisi kohtelisi silloin muita ankarammin liberaaleja valtioita. Tukeutuen Fraser Instituution maailman taloudellista tilaa kuvaavaan indeksiin (Economic Freedom of World index) hän osoittaa väitteen virheelliseksi. Indeksien mukaan kriisi koettelee ankarammin maita, joissa poliittinen valta on keskittynyttä.

9. Lopuksi

Edellä käsitellyn perusteella viesti on seuraava. Poliittisen ja taloudellisen vallan hajautus auttaa yhteiskuntaa kohtaamaan erilaisia ongelmia. Kun ihmiset kehittävät ja keksivät eri tahoilla uusia ideoita ja oivalluksia, sitä todennäköisemmin yhteiskunta kestää kolhuja ja koettelemuksia. Markkinatalous yhdessä itsehallinnollisten kuntien kanssa edustaa todellista poliittisen, taloudellisen ja henkisen vallan hajautusta.

Olisiko vihdoinkin aika purkaa poliittisen ja taloudellisen vallan keskitystä ja hakea apua hajautusta edistävästä instituutioista? Tässä lienee yhteiskuntapolitiikan keskeisin vedenjakaja. ■

JARMO ERONEN

Irti taantumasta lopettamalla tehottomuuden tukeminen

Suomen taloudellisen kasvun perustekijät, investoinnit ja vienti ovat taantuneet. Syitä on useita, kuten Euroopan markkinoiden lama, paino- ja konttoripaperien siirtyminen elinkaarensa alenevaan vaiheeseen, sekä kotimaisen hintakilpailukyvyyn heikkeneminen. Kasvun ylläpidon katsotaan yleisesti edellyttävän innovaatioiden pohjalta syntyviä uusia vientituotteita ja toimialoja mutta tämä tie näyttää hitaalta. Laajenevia aloja on ollut kaivosteollisuus, jonka nousu pohjautuu epämuodikkaasti luonnonvaroihin sekä ulkomaiseen pääomaan. Kun taloudellinen kehitys on jäänyt hitaaksi on kotimaista kysyntää ylläpidetty muun muassa julkisen vallan toimesta, mikä taas on johtanut talouskehitystä uhkaavaan velkaantumisen kasvuun. Sen pysäyttäminen on yksi lähiajan tärkeimpiä tehtäviä. Perusongelma on tässä poliittinen, koska poliittinen eliitti ostaa kannatusta suuntaamalla valtion tukea lähinnä työllistäviin toimintoihin, jolloin niiden yleinen hyödyllisyys ja tehokkuus saavat väistyä eri painostusryhmien etujen tieltä.

Tehokkuustavoitetta palvelisi nopeimmin sellaisten valtion menojen karsiminen, jotka kohdistuvat kilpailukyvyttömiä toimintojen ja alojen tukemiseen. Esimerkkejä tällaisesta löytyy maa- ja metsätaloudesta. Maatalouden tuki on valtiontalouden suuria menoeriä ja siinä on varaa karsimiseen. Metsätalous on myös sopiva säästökohde, koska sen yksi tavoite, puuston kasvun lisääminen, merkitsee nykyoloissa, joissa kasvu ylittää huomattavasti puun käytön, yli-tuotannon tukemista. Metsätalouden tuki kohdistuu useisiin toimintoihin, kuten alla oleva taulukko osoittaa.

**Taulukko 1 Metsätalouden edistämiseen
suunnattu valtion tuki v. 2008, miljoonaa euroa**

Tuen kohde	Milj. euroa
Metsien hoito ja perusparannus	57
Metsäkeskusten valtionapu	45
Metsäntutkimuslaitoksen rahoitus	41
Energiatuet	13
Metsäalan koulutus	110

JARMO ERONEN, emeritusprofessori

Aalto-yliopisto kauppakorkeakoulu • e-mail: jarmo.eronen@aalto.fi

Koska metsien kasvu on jo vuosikymmeniä ylittänyt puun käytön ei kestävä puuntuotanto ole ollut uhattuna aikoihin. Silti v.2012 oli puuntuotannon kestävyys turvaamiseksi budjetoitu 62 miljoonaa euroa. Metsäkeskusten tehtävät ja niiden tarpeellisuus olisi syytä ottaa tarkastelun kohteeksi puun potentiaalisen ylituotannon oloissa. Puunjalostuksen taantuessa maassamme meillä on ilmeisesti runsaasti metsäalan ylikoulutusta, joten 110 miljoonan vuosimenoista on vara säästää. Säästömahdollisuudet metsätalouden tarpeettomasta tukemisesta voivat nousta jopa lähelle 200 miljoonaa euroa vuodessa. Aivan toista luokkaa ovat säästömahdollisuudet maataloudessa, jonka tuki oli v. 2012 yli 1,3 miljardia. Tästä kansallista tukea oli 522 miljoonaa, loput tulivat EU:n maatalousbudjetista. Maatalousyrittäjien ja turkistuotajien lomitus toimintaan budjetoitiin 226 miljoonaa. Lisäksi on useita muita maaseudun tukimuotoja.

Myös ns. uusiutuvan energian tuki (97 miljoonaa v.2012) edistää pikemminkin tehottomuutta kun muistetaan, että muodikkaiden tuulivoimaloiden käyttöaste on tuuliolojen vaihtelevuuden takia n. 20%. Myös energiakäyttöön menevän pienpuun tehon korjuu tuskin on laajan tuen arvoista.

Myös Suomen kielipolitiikka edistää tehottomuutta uhraamalla melkoisia resursseja kilpailukykyä menettäneen kielen, ruotsin, tukemiseen mitä moninaisimmilla tavoilla. Kaksikielisyyden aiheuttamat kustannukset, jollaisia kilpailijamaissa kuten Ruotsissa ei juurikaan ole, täytyisi selvittää. Tietoa esimerkiksi koulutusmenojen jakautumisesta kieliryhmien välillä ei ole saatavissa. Monet seikat viittaavat siihen, että ruotsinkielisten julkisesti rahoitettujen toimintojen kustannusosuus ylittää huomattavasti ruotsinkielisen väestön osuuden maassa. Tähän

aiheeseen liittyy myös Ahvenanmaan kysymys, eli kuinka paljon Ahvenanmaa aiheuttaa valtiolle enemmän kustannuksia kuin tuottoja. Koska Ahvenanmaan nettorasitus mantereeseen veronmaksajille on ilmeisesti melkoinen (v.2012 siinä siirrettiin 287 miljoonaa, josta ei ole vähennetty maakunnasta tullutta verokertymää) voi kysyä, olisiko edullista ruveta tukemaan Ahvenanmaan itsenäisyyspyrkimyksiä. Ruotsin kielen pakko-opinnot esimerkiksi korkeakouluissa ilmeisestikin pidentävät valmistumisaikoja, joiden lyhentämistä pidetään yhtenä keinona talouslamaa vastaan.

Yllä mainittujen säästökohteiden ongelma on niiden tabuluonne. Maatalouden tukeminen katsotaan perustelluksi muun muassa huoltovarmuuden ja maaseudun elinvoimaisuuden takia, joten siihen ei yksioikoisesti katsota voitavan soveltaa taloudellisia tehokkuuskriteerejä. Sama koskee metsänhoitoa. Kun metsänhoidon tavoitteena on metsien kestävä käyttö ja kun metsien katsotaan toimivan ilmatonmuutoksen hidastajana nauttii ns. ”hyvä metsänhoito” laajaa kannatusta eikä kustannusten säästämistä pidetä tärkeänä, jottei vaaranneta mainittujen jalojen tavoitteiden saavuttamista.

Tehottomat energiatuotantomuodot on julistettu ilmaston lämpenemistä estäviksi, joten niiden vastustaminen kustannustehottomuuden perusteella olisi tabun rikkomista. Ilmastomuutoksen torjunnassa, jolla perustellaan sekä metsänhoitoa että uusiutuvia energiamuotoja, olisi valtionalouden kannalta tehtävä kustannus-hyötylaskelmia siitä, ovatko kustannukset hyötyyn nähden perusteltuja. Tällaisten laskelmien teko on vaativaa, joten päätösten pohjana on ilmeisen usein usko siihen, että toimitaan ihmiskunnan parhaaksi. Ruotsin kieli koetaan monilla tahoilla niin tärkeänä, että sen aiheuttamista kustannuksista puhumista voidaan pitää kielivä-

hemmistön oikeuksien ja pohjoismaisen yhteistyön sabotointina. Olisi kuitenkin vastattava kysymykseen, pitäisikö tabujen suojelemat kustannukset jättää koskemattomiksi ja jatkaa valtion velan kasvattamista.

Sellaisia menojen supistumahdollisuuksia, jotka eivät vaaranna elintärkeitä toimintoja tai kansallista kilpailukykyä löytyy muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriön (menoihin budjetoitu 6,6 miljardia v. 2012) tai sosiaali- ja terveysministeriön (budjetoitu 12 miljardia) hallinnonaloilta. Viime mainittu rahoittaa muun muassa liikuntaa, jota luulisi voivan harjoittaa vaikka alalle budjetoitu 147 miljoonan euron tuki poistettaisi. Kulttuuri- ja koulutuspuolella olisi säästökohteita moninkertaisesti enemmän.

Korkealle koulutetun kansan voisi kuvitella keksivän vapaa-ajalle puuhaa ilman miljardiluokan valtion tukeakin. Yhtenä säästökohteen mainitaan joskus eduskunta (budjetoitu 143 miljoonaa 2012), jossa kansanedustajien määrä voitaisiin demokraattisten prosessien kärsimättä vähentää vaikkapa puoleen nykyisestä. Kustannussäästö olisi suhteellisesti pienempi.

Välttämätön valtion menojen supistaminen olisi ehkä suositeltavaa aloittaa erilaisista tuotanto- ja yritystuista, jotka markkinataloudessa heikentävät resurssiallokaation tehokkuutta. Monia koulutus- kulttuuri- ja sosiaalimenoja suojelevat erilaiset tabut, joista keskusteleminen olisi ensimmäinen tehtävä valtiontalouden vajeargelman ratkaisussa. ■

ESKO SEPPÄNEN

Finanssikriisi, virtuaaliraha ja bittirahoitus

Emeritusprofessori Uolevi Lehtinen patistaa *Liiketaloustieteellisessä Aikakauskirjassa* (1/2012) jatkamaan taantumakeskustelua monen erillisen kriisin summana syntyneestä kapitalismin poliittis-taloudellisesta systeemikriisistä. Kriisi syntyi rahoitusmarkkinoiden libertaristisesta (siis negatiiviseen vapauskäsitykseen perustuvasta) julkisen sääntelyn alasajosta. Sen teknologinen perusta oli digitaalivallankumous. Siihen liittyi kapitalismin transformaatio maailmanlaajuiseksi finanssikapitalismiksi, jossa rahatalous irtautui reaalityaloudesta. Sen levitti maapallon kaikkiin osiin pääomamarkkinoiden globalisaatio. Kriisiä syvensi katteettoman virtuaalirahan massatuotanto.

Tässä artikkelissa haluan kiinnittää huomion ja kiinnostuksen siihen, miten finanssikapitalismi on samaan aikaan sekä olemassa oleva talous, jossa operoidaan reaalityalouden käsittein, että ei-olemassa-oleva talous, jonka virtuaalisen luonteen kuvailuun tarvitaan virtuaalityaloudesta johdettuja käsitteitä. Niistä tärkein on virtuaaliraha.

Rob Shields rinnastaa virtuaalirahan transformoitumisen käyväksi rahaksi katolisen kirkon vanhaan ehtoollisoppiin (1), jonka mukaan siinä sakramentissa materialisoituu sellainen ihme, että öylätti ja viini muuttuvat Kristuksen ruumiiksi ja vereksi. Niin käy, jos uskovaiset uskovat niin käyvän. Lutherilaiset protestantit päätyivät vuonna 1530 Augsburgissa esittämään, etteivät ne miksiäkään muutu vaan ovat aidosti mainitun henkilön ruumis ja veri. Virtuaalirahasta voidaan sanoa, että se on finanssikapitalismin ruumis ja veri, joka materialisoituu finanssituotteiden kaupankäynnissä käyväksi rahaksi. Jos sellaista transformaatiota ei tapahdu, virtuaaliraha juuttuu pankkien taseisiin ja johtaa koko pankkijärjestelmän vajaatoimintaan.

Gloobalin systeemikriisin juuret ulottuvat Yhdysvalloissa presidentti Clintonin hallinto-kauteen. Kun pankkien sääntelyä liberalisoitiin, virtuaalirahan määrä kasvoi nopeasti uudentyyppisten finanssituotteiden innovoinnin seurauksena. Tässä artikkelissa nähdään virtuaalirahan koos-

ESKO SEPPÄNEN, KTK, emerituskansanedustaja ja -europarlamentaarikko

• e-mail: seppanen@kaapeli.fi

tuvan ennen muuta arvopaperistetuista finanssituotteista ja kahden markkinaosapuolen kesken tehdyillä OTC-kaupoilla luoduista synteettisistä ja reaalityaloudesta irrallisista johdannaisista. Niiden avulla luodaan (virtuaali)rahaa rahasta ilman tavaroiden ja palvelujen tuotannon riesaa.

Kun velkoja arvopaperistettiin, ne niputettiin läpinäkymättömiin paketteihin, joiden sisällä Yhdysvaltojen pankkiluotoista 90 % vaihtoi velkojaa. Pankkien taseet kasvoivat virtuaalirahalla, kun samat luotot olivat sekä vanhoja, maksamattomia velkoja että uusia arvopapereita. Pääosa paketteihin kootuista subprime-luotoista ja osa muistakin luotoista oli täyteen nimellisarvoon kirjattuja roskaluoitoja, ja uudet finanssituotteet olivat niiltä osin silkkoa sisältä. Kun näistä arvopaperista tehtiin vielä uusia tuotteita (CDO:t jne.), joista tehtiin uusia johdannaisia (CDS:t jne.), johdannaisten sofistikoitumista versioista tuli sijoittajaguru Warren Buffetin pelkäämiä ”massatuhoaseita” ja suursijoittaja George Sorosin kammoksumia ”vety-pommeja”. Näitä pommeja ei Buffetin mukaan kukaan osaa tehdä vaarattomiksi. Johdannaisten (miinus valuuttajohdannaiset) kaupankäynnin liikevaihto ylitti vuonna 2011 kymmenkertaisen maailman bruttokansantuotteen arvon (2).

Finanssimarkkinoilla pankkien innovatiivisuus oli aluksi luova voima, joka sittemmin kääntyi niitä itseään vastaan. Uuden vuosittu-hannen alkuvuosina rahan uudenlainen tuot-teistaminen lisäsi mitä ilmeisimmin talouskas-vua, mutta vähitellen kasvupotentiaali heikkeni velkojen määrällisen liikakasvun ja niiden laa-dullisen heikkenemisen seurauksena. Systeemi-kriisin maissa kasvu syötiin ennakolta, ja se kriisin reaalityaloudellinen ulottuvuus on tullut näkyville vasta usean vuoden viiveellä.

Yksityisen sektorin velkakriisi

Emeritusprofessori Pekka Pihlanto kirjoittaa Liiketaloudellisessa Aikakauskirjassa (1/2012) että ”finanssikriisi on jo voitettu” ja että sen seurauksena ”euroaluetta on kohdannut velkakriisi, jota ei ole saatu hallintaan”. Siitä syntyy käsitys, että finanssikriisillä ei ole yhteyttä valtioiden velkaantumiseen.

Niin kauan kuin finanssituotteisiin kiinnittyneen ja markkinavoimien ”myrkyttämän” virtuaalirahan poisvetäminen markkinoilta ei ole hallinnassa, finanssikriisiä ei ole voitettu. Kun pankkien väliset rahamarkkinat eivät toimi, julkinen valta on joutunut vastuuseen pankkien keinotteluriskeistä ja käyttämään ns. setelirahoitusta (=bittirahaa) markkinoiden käynnissäpitämiseen. Valtioiden pankeille antamat turvakuut riskien kypsymisen varalta – eli ennakkoon annettu sosialisointiturva niiden konkurssien varalta – koskevat erityisen Baselin komitean määrittämää 29 suurta SIFI-pankkia (SIFI = Systemically Important Financial Institution). Valtioiden toimet edustavat merkittävää moraalika-toa (moral hazard) näiden pankkien hyväksi.

Pihlanto käsittää velkakriisin julkisen vallan ja nimenomaan valtiovallan ylivelkaantumiseksi. Väitän, että kyseessä on alun perin yksityisen sektorin ja sen finanssilaitosten luoma velkaongelma.

Jos mitataan maiden kokonaisvelkaa (yksityiset velat mukaan lukien), lukujen täsmentäminen yhteismitalliseksi on vaikeaa. Seuraavat tiedot ovat siksi vain viitteellisiä, mutta tulkitsen niiden vahvistavan edellä esittämäni teesin. Kokonaisvelkaantumisen luvut on laskenut *Global Finance*-lehti (3), ja ne ovat vuodelta 2011. Valtiovallan velkaluvut ovat *The Economistista* samalta vuodelta (4). Finanssikriisin näkökulmasta mielenkiintoisten maiden kokonaisvelat (suluissa valtion velka, molemmat BKT:sta) olivat

tilastoinnin aikaan seuraavanlaiset: Irlanti 663 % (94 %), Japani 512 % (228 %), Englanti 507 % (77 %), Espanja 363 (63 %), Portugali 356 % (83 %), Yhdysvallat noin 350 % (102 %), Ranska 346 % (84 %), Italia 314 % (123 %), Saksa 278 % (79 %) ja Keikka 267 % (144 %).

Tätä tuoreemmissa tiedoissa monien valtioiden velkaantuminen on kasvanut niiden socialisoitua pankkeja ja/tai otettua vastuulleen sekä omien maidensa että myös muiden maiden pankkien roskaluottoja. Valtion velkakin on usein yksitistä alkuperää.

Paljonko on paljon?

Pankkien liikkeelle laskeman virtuaalirahan määrän mittasuhteista saa kuvan seuraavista luvuista. (5)

Kaikenlainen laittomuus, kierto, välttely ja kikkailu toimii sen joukon etua vastaan, jonka muodostavat maapallon 3 100 000 000 työtä tekevää ihmistä. He tuottivat vuonna 2011 tavaroita ja palveluja 70 biljoonan dollarin arvosta. Se oli maailman bruttokansantuote, jonka tuottamisesta maksettiin palkkoja 55 biljoonaa dollaria.

Finanssituotteiden säänneltyjä kauppa- paikkoja ovat pörssit, joiden yhteenlaskettu liikevaihto oli 63 biljoonaa dollaria. Pörseissä omistajat ennen muuta jakavat varallisuutta keskenään, ja siltä osin pörssikaupankäynnin merkitystä yritysrahoitukselle Suomessa mitä ilmeisimmin liioitellaan.

Kun pörseissä finanssituotteet ovat standardisoituja ja toiminta läpinäkyvää ja kun pörssipeleillä on säännöt, joiden rikkomisesta rangaistaan, kaiken julkisen valvonnan ja sääntelyn ulottumattomissa pyörii jättiläismäinen OTC-kaupankäynnin karuselli (OTC = Over The Counter). Se on monien virtuaalirahatuotteiden alkukoti. Vuoden 2011 puolivälissä oli OTC-

johdannaisia oli laskettu liikkeelle 708 biljoonan dollarin arvosta (6). Johdannaiskauppa on keskittynyt maailman mitassa suurpankeille. Neljäntoista suurimman pankin markkinaosuus OTC-johdannaisten eri lajeista on 80–90 %, ja niihin liittyvät riskipositiot oli kätkeyty näiden SIFI-statuksen saaneiden pankkien taseisiin. Siellä ovat ne arvopaperistetut Mustat Pekat, joiden pelossa pankkien väliset markkinat ovat syväjäätyneet.

Eniten rahaa maailmanmarkkinoilla liikuttellaan vuosittain valuuttakaupassa, jonka liikevaihto on käsittämättömän suuri: yli 1 000 biljoonaa dollaria. Valuuttakauppaakin käydään johdannaisilla, ja myös se on keskittynyt suurpankkien käsiin. Kymmenen suurpankkia hallitsee yli 3/4 kaupankäynnistä.

Yhdysvaltain markkinoilla viiden suuren pankin markkinaosuus kaikesta maan pankkien käymästä johdannaiskaupasta on uskomaton 96 % (7).

On ihmeellistä, että taloustieteilijät eivät näe tällaista markkinavallan keskittymistä uhaksi ”vapaalle” markkinataloudelle.

Valtionvallan roolin uusarviointitarve

Pihlanto syyttää EU:n päättäjiä lyhytnäköisyydestä ja hyväuskoisuudesta, sanoo markkinavoi- mien olevan vastuussa käyttöön saamiensa varojen sijoitusten tuotosta kuin omasta omaisuudesta ja vähättelee poliittisten päättäjien ”maisteritasoa”. Usein ovat kuitenkin markkina- voimat samaa maisteritasoa kuin poliitikot; saat- taapa joukossa olla joku insinööri ja merko- nomikin. Tohtorit eivät ole osanneet korkealla koulutuksellaan ennakoida muita paremmin kriisin syntyä finanssikapitalismissa innovoi- duista aineksista saati että he kykenisivät esittä- mään tieteellisiin tutkimuksiin perustuvia lääk-

keitä kriisin hoitoon. Taloustiede on systeemi-kriisin edessä neuvoton. Tohtoritkin joutuvat puhumaan siitä pelkästään tittelinsä arvovalalla ilman tieteen teoreettista apua.

Kun pankit olivat käyttäneet virtuaalirahaa velalla vivuttamiseen ja keinotteluun ja kun Lehman Brothersin konkurssin jälkeen omaisuusarvot laskivat ja virtuaalirahan synnyttämiseksi tärkeä finanssituotteiden kaupankäynti alkoi ehtyä, pankkien taseissa oli äkisti valtavat määrät epäkuranttia ja riskien myrkyttämää finanssimassaa. Siitä virtuaalirahasta ei ole sittemmin ollut helppoa päästä eroon. Rahan tukumarkkinoista on tullut lumemarkkinat, sillä ilman pankkien kotimaiden valtiovalan apua systeemi olisi tiltannut. Markkinoiden ”vapaus” on illusorinen fiktio.

Finanssikapitalismi on kyennyt valtaamaan itselleen suvereenin, itsenäisen ja riippumattoman yhteiskunnallisen tilan luomalla markkinoiden ja niiden toimitsijoiden välille virtuaalisen yhteisöllisyyden. Sen seurauksena valtiovalta, puolueet ja poliitikot ovat menettäneet suvereenisuutensa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Sen vaikutus ulottuu myös tajunnantuohtantovälineisiin, joiden välityksellä se käyttää laajaa mediavaltaa oman kaanoninsa propagoimiseen. Se pyrkii näyttämään omat etunsa yhteisiltä kansalaisten suostuttelemiseksi alamaistumaan markkinoiden komentotalouteen.

Ihmistieteissä pitäisi tutkia ja selvittää finanssivallan kumouksellinen vaikutus yhteiskuntaan siitä näkökulmasta, että niin ei ole missään päätetty, saati että siitä olisi päätetty demokraattisesti.

Virtuaalinen versus reaalin

Kansantaloustieteessä useat peruskäsitteet ovat virtuaalisia fiktioita: vapaat markkinat, kulutta-

jan rationaalinen käyttäytyminen, voiton ja utiliteetin maksimoiminen ja täydellinen tieto. Kaikki ne ovat ihmismielen luomia käsitteitä, joilla ei ole vastinetta todellisuudessa.

Sana ”virtuaalinen” ymmärrettiin muinaisessa Kreikassa ja Roomassa hyveellisyydeksi, rohkeudeksi ja voimaksi, jotka olivat miehisiä ominaisuuksia (vir = mies). Sanan etymologia ei kuvaa sen nykykäyttöä, jota ehkä luonnehtii parhaiten Shieldsin ilmaisu ”vallan voima” (strength of power) (8). Suomen kielellä käänös voi olla kuvitteellinen, kuvaannollinen, keino-tekoinen, fiktiivinen tai käsitteellinen, mutta yksinään ei virtuaalinen ole mitään niistä, vaan siinä on piirteitä niistä kaikista. Virtuaalista kuvaavien käsitteiden merkitys on siinä, että ne auttavat selittämään, miten virtuaalisuuteen sisältyvä potentiaali muuttuu uudeksi olemassa olevaksi todellisuudeksi ohi taloudellisten ennusteiden mekanismien.

Kun nykyisyys yleensä on menneisyyden jatkumo, finanssikapitalismi ei näytä olevan vanhan kapitalismin kehitysvaihe suoraan ylenevässä polvessa, vaan se on kättilöity maailmantalouteen virtuaalivoimien aikaansaamasta systeemin ulkopuolisesta raskaudesta. Vanhan kapitalismin käsitteistö ei täsmää niihin finanssikapitalismin ominaisuuksiin, jotka ovat laadullisia ja yhtä vaikeasti vangittavissa matemaattisiin kaavoihin kuin esimerkiksi energian laadullinen muutos eli entropian kasvu. Laadullisten käsitteiden avulla voidaan selvittää kehityksen suunta, mutta niiden vaikutusta uuden todellisuuden syntyyn ei ole mahdollista mallittaa.

Siitä, että reaalityous on olemassa, ei lie epäselvyyttä. Siinä tuotetaan tavaroita ja palveluja elävällä ihmistyöllä ja esineellistetyllä työllä eli koneilla ja muulla teknologialla. Työntulosten arvon mitta on raha. Finanssikapitalis-

missa raha ei kuitenkaan ole sidoksissa reaali-talouden tuotantoon, sillä pankit voivat luoda vapaasti virtuaalista rahaa rahasta, itse itsensä kanssa tai keskenään. Siltä osin virtuaalirahalla tuhotaan yhteiskunnan historialliset työn ja pääoman arvosuhteet koko siltä ajalta, jolloin uuden arvon perustana ovat olleet ihmistyö ja sen tulokset.

Marxin filosofinen mutta modernin talouden kanssa huonosti yhteensopiva arvon mitta on ihmistyö: tavaran valmistukseen käytettävä yhteiskunnallisesti välttämätön työaika. Työarvoteorian perusteet litisevät liitoksissaan, jos työn kategoria laajennetaan tavaroiden tuotannon ulkopuolelle palveluihin ja ihmistyöhön tavalla, jota jälkimarxilaiset Hardt ja Negri kuvaavat biotuotannon käsitteellä, virtuaalinen käsite sekin. Siinä elämän uusintamisen ja aineettoman tuotannon subjekteja ja objekteja ovat ihmiset itse. Pään ja sydämen työ on samaan aikaan sekä reaaliaikaista sosiaalista olemista että uuden sosiaalisen tulemista. Biotuotannossa ei ole niukkuutta raaka-aineesta, joka ei käytössä kulu eikä vähene. Siinä on jatkojalostettavaksi tarjolla yhteisen sosiaalisen pääoman koko varanto: kieli, mieli, tieto, tunne, elämykset, mieli- ja muistikuvat, tavat sekä sosiaaliset suhteet, käytännöt ja käyttäytymiskoodit. (9)

Rob Shieldsin mukaan uudenlaisen työn kulttuuriset ja sosiaaliset aspektit, joita Hardt ja Negrikin kuvaavat, on laiminlyöty kehittyneen kapitalismin kuvauksessa. Finanssikapitalismissa työn koko olemus abstrahoidaan riippumattomaksi konkreettisesta yhteiskunnasta ja paikallisista erityispiirteistä (10). Lisäksi finanssikapitalismin käsitteistöstä puuttuu luontosuhde, kun sen rahataloudellisessa sfäärissä ei ole tilaa luonnolle tai ympäristölle. Ei ole myöskään tut-

kittu finanssitalouden vaikutuksia tulonjakoon. Monissa maissa kansalaiset ilmaisevat joukko-protesteilla sellaisen käsityksen, että rahatalous ja siihen kiinnittyvä ahneus kasvattavat perusteettomasti ylimpien tuloluokkien ansioita. Keskustelun ”bankstereiden” bonuksista ovat alustaneet anglo-saksisissa maissa monet pienomistajat myös pankkien yhtiökokouksissa.

Kun virtuaaliset rakenteet ovat olleet rakana (pregnant) uuden tulemiselle, virtuaalisuutta kuvaavat käsitteet antavat mahdollisuuden ennakoida uuden todellisuuden syntyä ja uutta järjestystä tavalla, joka poikkeaa reaalisesti olemassa olevasta ja todeksi koetusta järjestyksestä. Janne Tapper antaa virtuaalisille rakenteille luonnon ja uskonnon kaltaisen uuden yhteiskunnallis-ontologisen perustan. Hän esittää analogian finanssisysteemistä eräänlaisena uskonnollisena instituutiona, jossa virtuaaliyhteisön jäsenillä on yhteiset materiaaliset edut ja sama uskonnollinen tai muu aatteellinen identiteetti. (11)

Daniel Miller pitää finanssijärjestelmän papiston kanonisoimaa oppia markkinoista ensisijaisena yhteiskunnan käytäntöihin nähden. Jos tämä oppi ja käytäntö eivät vastaa toisiaan, markkinavalta haluaa muuttaa maailman vastaamaan uutta oppia (12). Se merkitsee näiden virtuaalivoimien epädemokraattista vaikuttamista yhteiskuntien päällysrakenteen demokraattiseen osaan eli politiikkaan ja kansantalouden johtamiseen. Kellner & Thomas näkevät sen sosio-ekonomisen epätasa-arvon, joka syntyy yhteiskunnan kaikkinaisten rakenteiden rahataloudellistamisesta (financialization). Se on seurausta valtaeliitin digitaalisesta ylivoimasta, ja siltä osin finanssikapitalismin voittokulku perustuu teknologiseen kehitykseen (13).

Virtuaalikansa ja rahan synty

Taloustieteiden mallittamilla tutkimuskohteilla on yleensä fyysinen vastine, johon nähden ne voidaan todentaa. Teorian merkityksen ratkaisee sen ennustekyky: mitä tapahtuu tulevaisuudessa menneen kehityksen perusteella. ”Virtuaalisuuden” merkitys ei ole mallittamisessa vaan siinä, että se kaikkine johdannaisineen vaikuttaa ulkoa käsin todellisuuteen ja muuttaa sitä tavalla, jonka laadullisia ominaisuuksia ei voi mallittaa.

Mika Mannermaa on käyttänyt käsitteitä virtuaaliheimo ja -kansa, jotka kuvaavat erinomaisella tavalla markkinavomien yhteisöllisyyttä sekä paikallisesti että globaalisti. Hänelle ne ovat ”eri puolilla maapalloa elävä globaali joukko ihmisiä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään pääasiassa vain virtuaalisesti ja toimivat paikallisesti sekä omaavat uskonnollisen tai muun aatteellisen identiteetin ja mission.” (14) Markkinavomat ovat ylikansallinen virtuaalikansa, jolla ei ole organisaatiota, yhteistä johtoa eikä koti- tai sijaintipaikkaa. Sen jäsenet ovat sähköisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Virtuaalikansa käyttäytyy yhtäläisesti ja toimii yleensä kulloisenkin markkinatrendin mukaan. Sillä on ”markkinaparlamentti”, jossa äänestään näkymättömillä jaloilla. Virtuaalisten toimijoiden lukumäärä markkinoilla on niin suuri, että kukaan ei ole vastuussa mistään yksittäisestä tapahtumasta. Virtuaalikansa ei ole sidottu – eikä sitoudu – kansainvälisiin sopimuksiin tai kansallisiin lakeihin. Sitä ja paikallisia virtuaaliheimoja yhdistäviä tekijöitä ovat usko negatiiviseen vapauteen (yhteiskunta ei saa rajoittaa yksilöiden taloudellista toimintaa), oman edun tavoittelu sekä taloudellisen tehokkuuden ensisijaisuus yhteiskunnan muihin toimintoihin nähden.

Virtuaalirahan liikkeellelaskuun liittyy sama näköharha, joka koskee myös perinteisen

rahan syntyä. Yleisesti luullaan valtioiden – ja niiden nimissä keskuspankkien – laskevan liikkeelle kierrossa olevan rahan. Kuitenkin vain setelit ja kolikot lähtevät kiertoon suoraan keskuspankeista, ja vaikka osa tukkurahasta onkin peräisin keskuspankkien lainatiskoilta, suurin osa liikkeellä olevasta rahasta – ja kaikki virtuaaliraha – on yksityispankkien tekoa.

John Kenneth Galbraithin mukaan ”prosessi, jolla pankit luovat rahaa, on niin yksinkertainen, että sitä ihmismieli hylkii” (15). Yksinkertaisimmillaan prosessi toimii niin, että jokaista talletuksena saamaansa tai itse lainaksi ottamaansa euroa kohden pankit voivat myydä – niille asetetusta vakavaraisuusvaatimuksesta riippuen – moninkertaisen määrän lainaa.

Yksi systeemikriisin tärkeimmistä syistä on ollut pankkien itse itselleen ottama oikeus luoda omatoimisesti virtuaalirahaa, mikä on saattanut rahamarkkinat sellaiseen perustavaa laatua olevaan epätasapainotilaan, että siihen ei voida vaikuttaa rahapolitiikalla. Siitä ovat osoituksena keskuspankkirahasta perityt alhaiset korot, joilla taloutta on yritetty elvyttää ilman sanottavaa menestystä.

Keskuspankit ovat luoneet rahaa tyhjästä kirjaamalla taseensa molemmille puolille saman suuren summan ja tuottaneet sillä tavalla bittirahaa lainattavaksi edelleen pankeille. Niiden keskuspankeilta saaman halparahan käytölle ei ole määrätty mitään ehtoja niin että rahaa pitäisi käyttää reaalityalouden vahvistamiseen. Kun Fedin pääjohtaja Ben Bernanke kehotti julkisesti pankkeja ottamaan lisää riskejä rahan tuoton kasvattamiseksi, se oli suositus keskuspankkirahan käyttämiselle finanssioperaatioihin kasinotaloudessa. Suuria tuottoja ei ole reaalityaloudessa tarjolla vastaavassa määrin kuin rahataloudessa. Keskuspankeissa elettiin vuonna 2013 taas aikaa, jolloin finanssitalouden sijoi-

tusrahan tuotto oli tärkeämpi kuin reaalityou-
den fundamentit. (16)

Systeemikriisiin kuuluva globaalinen vel-
kaongelma ei ratkea ennen kuin finanssikapita-
lismissa on vedetty markkinoilta pois löysä vir-
tuaaliraha ja järjestelmän toimijat alkavat taas
luottaa toisiinsa joutumatta pelkäämään keski-
näisessä kanssakäymisessään virtuaalirahakup-
lan puhkeamista.

Pankkimafia, rikollisjärjestö?

Seuraavilla esimerkeillä kuvataan sitä, miten
suuret pankit käyttävät häikäilemättömästi
markkinavaltaa. Vapaus ei niille riitä, vaan ne
syyllistyvät sen väärinkäyttöön. Pankkimafia on
maailman mahtavin virtuaalinen rikollisjärjestö?

Kansainväliseen pankkitoimintaan on si-
säänrakennettuna veronkierto veroparatiisei-
neen. Esimerkiksi englantilaisella suurpankilla
Barcleysilla on brittiläisillä saarilla, mutta Eng-
lannin lakien ulottumattomissa, 249 tytäryhtiö-
tä veronkiertotarkoituksiin. Englannin 100 suu-
rimmasta pörssiyhtiöstä 98 käyttää hyväksi ve-
rokeitaita ja -paratiiseja. Niillä oli vuoden 2010
laskennassa sellaisissa paikoissa 8 492 tytäryhtiötä,
siis lähes 100 per pörssiyhtiö.

Pankeissa keinotellaan muiden rahoilla.
Sitä symboloivat miljarditappioita työnantajil-
leen tuottaneet meklarit englantilaisen Barings
Bankin Singaporin haarakonttorista (Nick Lee-
son), ranskalaisesta Société Généralesta (Jérôme
Kerviel), sveitsiläisestä UBS-pankista (Kweku
Adobol) ja viimeksi Yhdysvaltain suurimmasta
pankista – ja pankkivalvonnan lisäämistä anka-
rasti vastustavasta – JP Morgan Chasesta (Bruno
Iksil). Kuinka paljon onkaan jäänyt julkistamat-
ta niitä tapauksia, joissa keinottelu ei ole tuot-
tanut tappioita?

Moraalin kohentajaksi ryhtynyt Yhdysval-
tain pörssivalvoja SEC syytti vuonna 2011 yh-

teensä 63 banksteria sisäpiiritiedon hyväksikäy-
töstä. Heistä 56 tunnusti.

Eniten tuomioita sijoittajien pettämisestä
lienee saanut yhdysvaltalainen Goldman Sachs,
jonka alumniverkosto (mukaan lukien EKP:n
pääjohtaja Mario Draghi) ulottuu syvemmälle
politiikkaan kuin millään muulla pankilla tai
suuryrityksellä. Sille määrätty lukuisat sakot ei-
vät ole koskettaneet pankin vastuuhenkilöitä,
jotka olivat saaneet bonukset lakien rikkomises-
ta; sakothan maksoi pankki. Kun pörssivalvoja
(SEC) määräsi Goldman Sachseille harhaanjohta-
neesta pörssi-informaatiosta SEC:n sen aikaisen
historian suurimmat sakot, 550 miljoonaa dol-
laria, pankin pörssikurssi kääntyi nousuun. Pe-
lätty sakko olikin vain kuudesosa pankin ensim-
mäisen kvartaalin tuloksesta.

Goldman ei ole ainoa pankki, joka toimii
kuin rikollisjärjestö. Citigroup väärennytti vir-
kailijoillaan asuntolainojen velkakirjoja. Sakko:
240 miljoonaa dollaria. Bank of America jäi
kiinni samasta asiasta. Sakko: miljardi dollaria.
Saksalainen Deutsche Bank möi Yhdysvalloissa
maksukyvyttömien velallisten asuntolainoja
priimana. Sakko: 200 miljoonaa dollaria. Pankit
eivät myöntäneet mitään, mutta maksoivat
nämä rahat SEC:lle siitä, ettei niitä viedä oikeu-
teen.

Maailman suurimmista pankeista muun
muassa Barcleys, UBS, Deutsche Bank, JPMor-
gan Chase, Citigroup ja RBS manipuloivat mark-
kinoiden itsensä tuottamaa eurooppalaista Li-
bor-viitekorkoa (ja myös muiden markkinoiden
viitekorkoja) tuottaen sijoittajille miljardien
eurojen tappiot. Ne ovat joutumassa miljardien
dollareiden vahingonkorvauksiin.

Maailman kolmen suurimman joukkoon
kuuluva Hongkongin ja Shanghain pankki
HSBC myönsi toimineensa meksikolaisen huu-
merahan pesulana. Se sai siitä jättiläissakot.

Pankkirikollisuus jää usein niiden moraaliseettisten kannanottojen varjoon, jolla tuomitaan ahneus ja bonukset. Kun rikos on riittävän suuri, sitä ei huomata.

Liittovaltion lumedemokratia

Demokratia on käsite, jonka massiivinen väärinkäyttö perustuu siihen, että sillä ei ole tarkoin määriteltyä sisältöä. Sen suora käännös kreikan kielestä on kansanvalta. Jos pitäydytään pelkkään käännökseen, pitää olla kansa, jotta voisi olla kansan valtaa. Eurooppalaisissa kansallisvaltioissa demokratia on mahdollinen, mutta määritelmä sulkee demokratian ulkopuolelle EU:n ja sen ylikansallisen, jäsenvaltioiden asukasluvuun perustuvan päätöksenteon. Jos kansakunnat joutuvat muiden päätöksillä toteuttamaan lainsäädäntöä, jota ne vastustavat ja jossa lainsäätäjät eivät kanna vastuuta päätöksistä näiden maiden kansalaisille, se ei ole demokratiaa.

EU on finanssikapitalismin poliittis-juridinen ulottuvuus Euroopassa, ja ylikansallinen demokratia sen päätöksenteossa on käsitteellinen mahdottomuus.

EU:ssa liittovaltiota rakentavat federalistit haluavat ”eurooppalaistaa” unionin päätöksenteon. Siihen tarkoitukseen he tarvitsevat kaikille eurokansalaisille yhteisen identiteetin, koska ilman sitä heidän projektillaan ei ole legitimitteettiä eli yleistä hyväksyttävyyttä ainakaan kaikissa euromaissa. Oma identiteetti yhtäältä ja samaistuminen yhteisöön toisaalta rakentuvat tunteesta kyetä vaikuttamaan omiin asioihin.

Demokratia-sanalla harhauttamista edusti EU:n pääkomissaari José Manuel Barroso, joka asetti europarlamentissa komission tavoitteeksi sen, että unionista tehdään ”kansallisvaltioiden demokraattinen liitto” (17). Kun hän samassa paikassa esitti aiemmin, että ”vaati-

muksella jäsenmaiden yksimielisyydestä ei enää anneta jonkun maan parille idiootille mahdollisuutta painostaa unionia”, hän kutsui idiooteiksi niitä, jotka kannattavat EU:n perustuslakiin kirjattua yksimielisyyssperiaattia laissa tarkasti määritellyissä asioissa. Barroso vaatii myös komission virkamiesvallan merkittävää vahvistamista.

Suomalainen virtuaaliheimopäällikkö Björn Wahlroos halveksii avoimesti kansojen demokratiaa ja nimittää sitä ”enemmistön tyranniaksi” (18). Hän uskoo Ayn Randin etujoukko-teoriaan ”yhteiskunnan etevimmistä voimista”, jotka rakentavat yhteiskuntien sisään veronmaksusta vapaan salaisen paikan omaisuutensa suojaksi. Ayn Rand luo utopian, joka toimii kuin virtuaalisuuden tutkija Daniel Millerin kuvaama abstraktio konkreettisten käytäntöjen ylä- tai ulkopuolella ja on kaiken demokraattisen päätöksenteon ulottumattomissa (19). Wahlroosin heikkoo EU-asiantuntemusta olen arvostellut toisaalla (20).

Kun EU saa vapaasti rikkoa omaa perustuslakiaan, jossa kielletään jäsenmaiden yhteisvastuu ja sen itsensä vastuu jäsenmaiden veloista, se merkitsee laittomuuden hyväksymistä kriisin varjolla. Laillisuudella joustattamista on myös se, että yksimielisyyttä vaativien päätösten kiertämiseksi emumaat ovat perustaneet tosiasiallisesti EU:n sisään mutta juridisesti sen ulkopuolelle Luxemburgiin kaksi itsenäiseltä näyttävää yhteisöä (ERVV ja EVM) lainaamaan rahaa jäsenmaille tavalla, jonka EU:n perustuslaki kieltää.

Emun kriisi, federalismin keppihevonen

Euroalueen maat ovat maailmassa ainoita valtioita, jotka eivät itse pysty vaikuttamaan maasaan käytettävän rahan arvoon. Emun kriisi ei

kuitenkaan ole vain yhteisrahan kriisi vaan osa kansainvälistä finanssikriisiä. Sillä on myös oma eurooppalainen ulottuvuutensa. Juha Tervala kirjoittaa, että ylivelkamaiden vaikeuksissa ”tärinan keskeinen opetus on se, että jos lähtee rahaliittoon Saksan kanssa, pitää omaksua saksalainen palkkapolitiikka. Muiden euromaiden palkankorotusten tulee olla sopusoinnussa Saksan palkankorotusten kanssa.” (21) Eurostatin tilastoista voi laskea, että euron olemassaolon aikana on saksalaisen työn hinta noussut vain 26 %, mutta kreikkalaisen 50 %, irlantilaisen 52 %, italialaisen 57 %, portugalilaisen 69 % ja espanjalaisen 72 %.

Joskus saattaa olla hedelmällistä kääntää asiat pääläelleen ja miettiä sellaista vaihtoehtoa, että Emun sairas maa onkin Saksa ja että itse asiassa sille pitäisi hyväksyttää sopeutumisohjelma sen yhteiselolle muiden eurooppalaisten kanssa siihen tapaan kuin on laadittu kriisiohjelmaa ylivelkamaille. Siitä, että valtioiden edut ovat erilaisia, kertovat arviot eri maiden rahan arvosta Emun mahdollisen hajoamisen tai yksittäisen maan eron jälkeen. Jos Kreikka jättäisi Emun, sen arvioidaan tarvitsevan 40–50 prosentin devalvaation. Jos taas Saksa luopuisi eurosta ja palaisi omaan rahaan, sen on arveltu revalvoituvan 30 prosenttia. Saksan kannalta Kreikan ero sen maksamatta jättämine velkoineenkin lieenee halvempi ratkaisu kuin sen oman teollisuuden 30 prosentin kilpailukyvyyn menetys yhdessä yössä oman markan käyttöön-oton seurauksena.

Tältä pohjalta voisi arvata, että Emu pysyy koossa. Riskit rahaliiton hajoamisesta ovat liian suuret kaikille osapuolille. Silti voidaan ajautua tilanteeseen, jossa Emu hajoaa.

EU:n komission toimintaa kriisin oloissa kuvaa Milton Friedmanin nerokas johdatus valankäytön perimmäisten kysymysten äärelle:

”Vain kriisi, joko todellinen tai kuviteltu, johtaa todellisiin muutoksiin. Kriisin puhjetessa riippuu vallalla olevista aatteista, millaisiin toimiin ryhdytään. Minä katson, että meidän tehtävämme on juuri se, kehittää nykyiselle politiikalle vaihtoehtoja, pitää ne elossa ja tarjolla, kunnes poliittisesti mahdoton kääntyy poliittisesti väistämättömäksi.” (22)

EU:n komissio toimii juuri tällä tavalla. Se on johdonmukaisesti pitänyt elossa ja tarjolla EU:n liittovaltioimista kriisin varjolla. Se ei esitä ratkaisuehdotuksia akuuttiin kriisiin, vaan se ehdottaa aina vain ”lisää Eurooppaa” eli enemmän liittovaltiota. Poliittisesti mahdottomia mutta poliittisesti väistämättöminä markkinoituja ehdotuksia talousunionista, jäsenvaltioiden budjettikurista ja kansallisten budjettien yhteisöllistimisestä, EU-maiden yhteisestä valtiovarainministeristä ja -ministeriöstä, yhteisistä veroista, pankkiunionista, yhteisvastuuseen perustuvasta talletussuojasta ja pankkien saneerausrahastosta sekä yhteisvastuullisista eurobondeista ei ole tehty akuutin velkakriisin ratkaisemiseksi vaan EU:n liittovaltioimiseksi.

Kriisin ratkaisumalli

On tietoinen provokaatio kyseenalaistaa viralliseen kaanoniin kuuluva hokema siitä, miten inflaatio on aina pahasta. On kuitenkin nähty, että velkakriisi ei ratkea nykypolitiikalla, jonka tärkeimpiä elementtejä ovat EKP:n yksioikoinen inflaation vastainen taistelu, sisäisen devalvaation finanssipolitiikka ja johtavien jäsenmaiden pystyttämät kalliit ”palomuurit”.

Velanhoidossa – ja vähän talouden kasvussakin – pienoinen inflaatio on ihmeläke. Kun velkojen nimellisarvo säilyy, mutta rahan arvo huononee, ei ole sellaista velkaa, jota ei olisi helpompi maksaa huonommalla kuin pa-

remmalla rahalla, siis ennemminkin inflaatiolla kuin deflaatiolla.

(Inflaatiomittarit on kytketty vain reaality-louteen ja vain hintojen ja palkkojen nousuun. Osakkeiden, johdannaisten, muiden pörssituotteiden ja muun omaisuuden hinnannousu ei vallalla olevassa taloustieteessä ole inflaatiota, vaikka pääomamarkkinoilla olisi päällä täysi hype. Kun keskuspankkien inflaation vastainen taistelu kohdistuu vain reaalitylouden hintoihin ja palkkoihin, niin ollen se talouden alue, jolla kuplat syntyvät, jää analyysien ulottumattomiin.)

Kriisin vastalääke on taloudellinen kasvu, jota Yhdysvaltain ja Euroopan keskuspankit ovat pyrkineet edistämään seteli- eli bittirahoituksella (QE1-3, LTRO, OMT). Kun niiden toimintaa arvostellaan siitä näkökulmasta, että ne ruokkivat inflaatio-odotuksia, Fedin pääjohtaja Ben Bernanke sanoo bittirahalla pidetyn yllä talouskasvua (23). USA:ssa ei taloutta ehdoin tahdoin deflatoida, mitä EU:ssa tehdään sisäisellä devalvaatiolla.

Johnny Åkerholmin mielestä käsitys inflaation myönteisestä vaikutuksesta velkojen reaaliarvon alenemiseen perustuu kokemuksiin säännellystä taloudesta eikä toimi liberalisoiduilla markkinoilla. Hän näkee inflaatio-odotusten nostavan markkinoilla rahan hintaa eli korkoa ja ennustaa koronnousun vaikutusten syövän velkojen reaaliarvon alenemisesta saatavan hyödyn. (24) Silloin vastakkain ovat varanto ja virta, velan määrä ja sen uusimisesta maksuun pantavan rahan korko. Hän uskoo, että inflaatio ei toimi vapailla markkinoilla vanhaan tapaan. Inflaatiolla on kuitenkin muitakin dynaamisia vaikutuksia kuin koron nousu. Se voi myös luoda uutta taloudellista kasvua deflaation vastapainoksi, ja kasvu on ainoa toimiva lääke velkaongelman ratkaisemiselle. Tätä näkemystä

tukee epäsuorasti Bernanke puolustaessaan USA:n talouden jatkuvaa bittirahoitusta.

Systeemikriisin ratkaisu löytyy Euroopassa vain niin, että EKP vaihtaa rahapoliittisen paradigmansa ja luopuu yksinomaisesta inflaation vastaisesta taistelusta. Muu on pelkkää ajan voittamista kriisiin sopeutumiseksi. Sen on suunnattava LTRO:n ja OMT:n kaltaiset bittirahoitusohjelmat pankkien sijasta valtioille ostamalla valtioiden velkapapereita suoraan niiltä itseltään ilman pankkien välitystä. Se on laiton, mutta EU:ssa laki joustaa, jos on tahto sitä joustattaa. Sen laittomuuden käyttöä jouduttaa ylivelkamaiden kapinointi niitä EU:n keskusvaltion kurinpitotoimia kohtaan, joiden pääsisältö on sisäinen devalvaatio ja sen tuottama deflaatiotalous.

Tästä kriisistä selvittää ulos tavalla taikka toisella, mutta tulevien kriisien torjuntaa varten on nyt erotettava toisistaan yhtäältä talletus- ja asuntolainapankit ja toisaalta liike- ja investointipankit. Sellaisia uudistuksia edellyttävät USA:ssa ns. Volckerin sääntö, Englannissa Vickersin komissio sekä EU:ssa komission nimeämä Liikasan asiantuntijaryhmä. Ne investointipankit, jotka keinottelevat itsensä konkurssitilaan, on voitava päästää konkurssiin ilman että EU-maat pannaan yhteisvastuuseen niiden pelastamisesta. Kun jäsenmaa pyytää EU:lta pankkitukea, on pantava toimeen omistaja- ja sijoittajavastuu ja ensin, ennen finanssiavun myöntämistä, toteutettava velkasaneeraus viivästyttämättä sitä vuosikausia niin että osa velkoista vapautuu veloistaan saamalla ne siirretyksi muiden maiden valtiiovallan maksettaviksi. (25)

Järjestelmäkriisin perusongelma on se, että ei uskalleta tunnustaa virtuaalisten markkinavaimien liikkeelle laskeman katteettoman

virtuaalirahan reaalityoudelle aiheuttamaa ongelmaa. Sen määrä on ajettava alas. Virtuaalisen rahavallan hegemonia estänee paradigman vaihdoksen ja kriisi jatkuu. Sen oloissa on jo totuttu toimimaan. ■

Lähdeviitteet:

- 1 **SHIELDS, ROB** (2003) *The Virtual*, London and New York: Routledge
- 2 **DER SPIEGEL** 6/2012 ja www.verschueren.de/otc-derivate-casino-mit-707569-billionen-dollar-an-nominalen-volumen/
- 3 www.gfmag.com/tools/global-database/economic-data/11855-total-debt-to-gdp.html#axzz2AFa5d3hP
- 4 www.economicshelp.org/blog/774/economics/list-of-national-debt-by-country/
- 5 **DER SPIEGEL**, 50/2011, Hamburg
- 6 **DER SPIEGEL** 6/2012, Hamburg
- 7 www.zerohedge.com/news/five-banks-account-96-250-trillion-outstanding-derivative-exposure-morgan-stanley-sitting-fx-de
- 8 **SHIELDS** (2003)
- 9 **HARDT MICHAEL & NEGRI ANTONIO**, (2001): *Empire*, Harvard University Press, USA
- 10 **SHIELDS** (2003)
- 11 **TAPPER JANNE**, Virtuaalinen vs. konkreettinen – luonnot ubiikkiyhteiskunnan poliittisuudesta, *Futura* 3/2012
- 12 **MILLER DANIEL** (1998) 'Conclusion: A Theory of Virtualism', teoksessa Carrier, James G & Miller (eds.), *Virtualism: A New Political Economy*, Berg, Oxford and New York
- 13 **KELLNER DOUGLAS & THOMAS ANDREW**, *The Virtual* by Rob Shields reviewed, *Culture and Society*, Vol 20, nr. 6, December 2003
- 14 **MANNERMAA MIKA**, (2009) *Jokuveli. Elämä ja vaikuttaminen ubiikkiyhteiskunnassa*, Helsinki: WSOYpro
- 15 **GALBRAITH J.K.**, (1975), *Money: Whence it came, Where it Went*, Bridgewater, N.J.: Replica Books, Baker & Taylor, 2001
- 16 **EL-ERIAN MOHAMED**, *The Financial Times*, 8.1.2003, London
- 17 **BARROSO JOSÉ MANUEL**, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm
- 18 **WAHLROOS BJÖRN**, (2012), *Markkinat ja demokratia*, Otava, Keuruu
- 19 **MILLER DANIEL** (1998)
- 20 **SEPPÄNEN ESKO**, <http://eskoseppanen.puheenvuoro.uusisuomi.fi/103478-nallukka-wahlroos-kansallisajattelijä>
- 21 **TERVALA JUHA**, Euroalueen talouskriisin syyt, *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 2/2012
- 22 **FRIEDMAN MILTON** (1962), *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, reprinted 1982
- 23 **BERNANKE BEN**, *The Financial Times*, 15.10.2012, London
- 24 **JOHNNY ÅKERHOLM**, keskustelu kirjoittajan kanssa 9.10.2012
- 25 **SEPPÄNEN ESKO** (2012), *Emumunaus*, Into, Riika

KIMMO ALAJOUTSIJÄRVI

Vaan kuinkas sitten kävikään?

*”99 prosenttia kauppakorkeakouluista pilaa loppujen maineen”
-anonyymi vinoilija*

Kauppakorkeakoulujen ylevä alku

Kun ensimmäisiä kauppakorkeakouluja perustettiin 1900-luvun vaihteessa, ne haluttiin yliopistoihin kohottamaan liikkeenjohdon arvostusta ja sivistystasoa. (Khurana 2007; Engwall 2007). Kauppakorkeakoulut haluttiin nimenomaan pitää erillään kansantaloustieteestä, koska tämän ei koettu auttavan liikkeenjohtamisessa. Kauppakorkeakoulujen perustamista vastustettiin monilta tahoilta – ei vähiten kansantaloustieteen suunnasta. Vastustajat väittivät kauppakorkeakoulujen kiihdyttävän yksilöllistä ahneutta ja olevan vahingollisia yhteiskunnalle (Kieser 2004; Engwall 2007).

Niinpä kauppakorkeakoulujen perustajilla oli kaksi haastetta, kuinka tehdä kauppakorkeakouluista yhteiskuntakelpoinen ja kansantaloustieteestä selkeästi eroava akateeminen tiede. Ensimmäinen haaste ratkaistiin määrittelemällä niiden tehtäväksi yhteiskunnallisen hyvän tuottaminen, mikä määriteltiin myös yrityksen olemassaolon tarkoitukseksi (Khurana 2007; Kieser 2004). Toinen haaste puolestaan ratkaistiin Pohjois-Amerikassa määrittelemällä tutkimuskohteeksi tuotanto ja markkinointi, kun taas

saksankielisillä alueilla tutkimuskohteena oli tuloslaskelma ja tase (Kieser 2004).

Oleellinen yhteinen piirre tuon ajan kauppakorkeakouluille sekä Euroopassa että Pohjois-Amerikassa oli siis pyrkimys tuottaa hyvinvointia opettamalla yhteiskunnallisesti valvutuneita ja sosiaalisesti vastuullisia liikkeenjohtajia kansakunnan käyttöön. Saksassa kauppakorkeakoulut sidottiin valtiollisiin yliopistoihin, joissa niistä rakennettiin kansallisen eheytyksen ja teollistumisen airueita. USA:n instituutiot hakivat mallia myös Saksasta, mutta niissä painotus oli enemmänkin tehdä liikkeenjohtamisesta kunniallinen ja hyveellinen ammatti esikuvina lääkärin ammatti ja poliitikon valtiomiestaito (Augier & March 2011). Suurin ero amerikkalaisyliopistojen ja saksalaisyliopistojen välillä oli ehkä se, että ensin mainitut demokratioivat jälkimmäisen oppituolimallia luomalla akateemiset oppiainelaitokset (Altbach 2011).

Nyt kauppakorkeakouluja soimataan ahneuden opettajiksi ja tyyssijoiiksi (yhteenveto kritiikistä Alajoutsijärvi 2012) kaikista hyvistä alkuperäispyrkimyksistä huolimatta. Väitän tässä esseessä, että nykyiset kauppakorkeakoulujen

legitimiteettiongelmat ja finanssikriisi liittyvät toisiinsa. Tällä pyrin osaltani vastaamaan Uolevi Lehtisen (2009; 2012) aloitteeseen keskustella finanssikriisin haasteista kauppatieteilijöille.

Essee kuvaa ensin kauppakorkeakoulujen legitimiteetin tavoitteluhistoriaa ja samalla pyrin vastaamaan kysymykseen: ”Vaan kuinkas sitten kävikään?” Huolimatta siitä, että kauppakorkeakoulut ovat tietyllä tavalla vuosisadan menestystarina, niiden legitimiteetti yhteiskunnallisena, akateemisena ja professionaalisenä instituutina on vaarassa. Väitetään jopa, että kognitiivinen legitimiteetti on jo pilattu puhumattakaan laajemmasta sosiopoliittisesta legitimiteetistä¹ (Ghoshal 2005; Wilson & McKiernan 2011; Khurana & Penrice 2011; Thomas & Cornuel 2011). Kognitiivinen legitimiteettihän auttaa organisaatiota välttämään jatkuvan arvioinnin ja kyseenalaistamisen, kun taas sosiopoliittinen legitimiteetti viittaa toimialan yleiseen hyväksyttävyyteen, mikä näkyy esimerkiksi julkisena tukena ja johdon arvostuksena (Bitektine 2011; Suchman 1995). Kaiken kaikkiaan legitimiteetti on monisäikeinen ilmiö alan viimeisimmässä tutkimuksessa, joka kritisoi sen puolihuolimattomuutta käyttöä. Jatkan kuitenkin tätä läpöperinnettä.

¹ Legitimiteettiteema sivuaa mielenkiintoisesti Finnairin toimitusjohtajan Mika Vehviläisen lausuntoa koskien hänen asuntojupakkaansa (italiksit minun): ”Olen raskaalla tavalla oppinut, ettei riitä, että toimii lakien mukaisesti, vaan on otettava huomioon myös eettiset näkökulmat ja se, miltä asiat saattavat näyttää. Viime kuukaudet ovat olleet kova koulu. Olen tästä jupakasta ottanut opikseni ja tarkastelen jatkossa asioita laajemmasta näkökulmasta”. Toisin sanoen suuryrityksen johtaja oppi vasta nyt, että mikä on legitiimiä toimintaa tietyllä kentällä, ei riitäkään, jos se on selvästi epäoikeutettua jollain toisella kentällä. Ja että toimitusjohtaja tarkastelee asioita jatkossa oikein laajemmasta näkökulmasta. Pelkään pahoin, että olemme onnistuneet kouluttamaan leegion samalla tavalla ajattelevia liikkeenjohtajia, joiden motto on: ”Kaikki, mikä ei ole laitonta, on sallittua”.

Legitimiteetin menetyspolku

Tieteellistämisestä liikkeenjohdolliseen irrelevanssiin

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen uusia kauppakorkeakouluja syntyi suhteellisen runsaasti sekä Pohjois-Amerikassa että Euroopassa. Vuoden 1929 romahdus oli legitimiteettikriisi enemmän kansantaloustieteelle ja sen professoreille kuin kauppakorkeakouluille, jotka siis tyypillisesti olivat erillisiä instituutioita yliopistoissa. Ehkä tunnetuin esimerkki oli Yalen kovasti arvostettu professori Irving Fisher, joka syyskuun 1929 väitti, että osakekurssit ovat saavuttaneet pysyvästi korkean tason. Maineensa tärvelymisen lisäksi hän onnistui häviämään vielä mittavan omaisuutensa (Chancellor 2000).

Toisen maailmansodan jälkeen länsimaiden korkeakoulujärjestelmien (postsecondary education) tyypillinen piirre on valtava ekspansio. Esimerkiksi 1950-luvun alussa USA:n ikäluokista noin 30 prosenttia suoritti vähintään alemman korkeakoulututkinnon, kun luku useimmissa Euroopan maissa oli vielä alle 5 prosenttia. Jo 1970-luvulla USA:n korkeakoulutettujen osuus relevanteista vuosikerroista oli kasvanut yli 50 prosentin, kun se Euroopassa oli vielä keskimäärin 20 prosenttia. Tämän jälkeen kasvu on ollut melkoista tällä mantereella ja esimerkiksi Suomessa jo noin 70 prosenttia. Vastaavaa kehitystä on tapahtunut myös kehittyvissä talouksissa ja jopa kehitysmaissa. Maailman suurin sisäänotto on tietenkin Kiinassa, yli 20 miljoonaa vuosittain (Altbach 2011; Geiger 2011).

USA:ssa kauppakorkeakoulusektori kasvoi erityisen nopeasti uuden veteraanilainsäädännön ansiosta, joka takasi kaikille opiskelupaikan. Kauppakorkeakoulujen opetuksen ja erityisesti tutkimuksen tasosta oltiin kuitenkin huolis-

saan. Ford Foundation ja Carnegie Corporation rahoittivat kaksi laajaa selvitystä kauppakorkeakouluista. Niiden yhteinen viesti oli se, että opetus ei perustunut tutkimukseen, vaan entisten liikkeenjohtajien omiin kokemuksiin. Tästä syystä kauppakorkeakoulut täytyi nopeasti *tieteellistää*. (Locke 1996; Khurana 2007). Tässä hyvänä esimerkkinä toimi lääketiede, jossa oli tehty hyvin samanlainen tieteellistäminen 50 vuotta aikaisemmin (Augier & March 2011).

Fordin säätiö rahoitti 1960-luvun alussa nykyrahasa noin 250 miljoonalla dollarilla pääasiassa murattiliigan kauppakorkeakoulujen opetusohjelmien ja henkilöstön tieteellistämistä. Koska kauppakorkeakoulut olivat laiminlyöneet omaa tohtorikoulutustaan, uusi henkilöstö oli rekrytoitava muista yhteiskuntatieteistä, erityisesti kansantaloustieteestä. Keskeiseksi eetoskeksi valittiin rationalismi ja objektiivinen päättöksenteko, mikä oli luonnollista, sillä suuri osa teorioista kopioitiin kansantaloustieteestä (Spender 2007). Käytännössä rationaalisuus tarcoitti kvantitatiivisten menetelmien, matemaattisen optimoinnin ja tilastojen käyttöä, koska niiden uskottiin vähentävään subjektiivisten ideologioiden vaikutusta päättöksentekoon (Porter 1995). Tieteen ihanteeksi valittiin ns. eksaktit luonnontieteet, erityisesti fysiikka, koska se näytti tuolloin ratkaisevan lähes kaikki ihmiskunnan ongelmat. Kauppakorkeakouluille rakennettiin tieteellistä uskottavuutta myös akateemisilla symboleilla, aikakauskirjoilla ja vuosikonferensseilla.

Edellä kuvatuista valinnoista seurasi kuitenkin seuraavien vuosikymmenien aikana kauppakorkeakoulujen ensimmäinen legitimitietiongelma: *Tavoitellessaan tieteellistä legitimitiettiä kauppakorkeakoulut menettivät huomattavan osan liikkeenjohdollisesta relevanssista*. Tämä juonsi ensinnäkin liike-elämälle vieraista todel-

lisuuden oletuksista. Spenderin (2007: 33) sanoin: ”Liikkeenjohdon käytäntö toteutuu hyvin harvoin sellaisissa täydellisen informaation olosuhteissa, joita oletamme teorioissamme ja luokahuoneissamme.” Toinen syy oli kauppakorkeakoulujen uudenlainen palkitsemisjärjestelmä, josta Bennis & O’Toole (2005: 103) toteavat: ”Huippukauppakorkeakoulujen likainen salaisuus on, että ne palvelevat lähinnä henkilökunnan tutkimusintressejä ja urakehitystä mutta tuskin ollenkaan muiden sidosryhmien tarpeita”. Lisäksi aikakauslehtien julkaisuprosessit alkoivat suosia rigoria irrelevantia tutkimusta relevantin ei-rigorin kustannuksella (Spender 2007). Kaikesta huolimatta, USA:n johtavista, fysiikalle kateellisista kauppakorkeakouluista on kuitenkin tullut roolimalli lähes kaikkialla muualla paitsi Saksassa ja Japanissa.

Talouden tutkijasta poliittiseksi ideologiksi

Robinsonin (1972) mukaan toinen taloustieteen kriisi oli 1970-luvun alun dollarikriisi. Tuohon aikaan kansainväliselle kaupalle oli tyypillistä dollarin kautta kultaan sidotut kiinteät valuuttakurssit, mikä oli dollarisoitunut maailman raaka-ainekaupan ja johtavat valuutat. Vietnamin sota maksoi paljon, mikä pakotti USA:n keskuspankin painamaan lisää dollareita, joka puolestaan kiihdytti inflaatiota. Jotta valuuttakurssit pysyivät vakaina, Euroopan maat ja Japani joutuivat lisäämään omien valuuttojensa määrää samalla kun niiden pelkona oli, että USA irtautuu lupauksestaan 35 dollarin unssihinnasta. Loppuvuodesta 1971 tulikin irtautumisilmoitus dollarin kultakytkennästä. Tämän seurauksena USA vei inflaationsa ulkomaille ja syöksi maailmantalouden lamaan. (Varoufakis et al. 2011: 321–337). USA:n valitteluviesti oli kuitenkin yksinkertainen: ”It’s our currency but it’s your problem!” (Varoufakis 2011: 95).

Talouskriisin aiheuttajiksi tarvittiin tietenkin syyllisiä. Näitä olivat esimerkiksi korkea öljyn hinta, epäreilu kansainvälinen kilpailu, ammattiyhdistysliikkeet ja markkinoiden säätely. Aika nopeasti syyllisiksi keksittiin myös USA:n businesseliitti, joka ei tässä järjestyksessä johtanut yrityksiä tehokkaasti, vaan laiskasti omaa etuaan tavoitellen. Niinpä kilpailukykyongelmien ratkaisuna alettiin pitää liittovaltion roolin minimointia (Sachs 2011) ja johdon kannustejärjestelmiä, jotka piti sitoa 'tehokkaiden markkinoiden' tuottamiin osakekursseihin.

Erityisen vaikutusvaltaisia pääideologeja olivat Chicago-taustaiset businesskouluprofessorit Milton Friedman, Michael Jensen ja William Meckling. Ensin mainittu oli tunnettu poliittinen taloustieteilijä, aikansa professorijulkais sekä Reaganin ja Thatcherin neuvonantaja. Kaksi viimeksi mainittua puolestaan kehittivät teoreettista oikeutusta markkinavoimien kyvystä ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia. Tuloksena syntyi ns. agentti–päämies-teoria, joka oli selkeästi ristiriidassa vallalla olleen sidosryhmäajattelun kanssa ja joka muutti käsitystä yritysten olemassaolon tarkoituksesta. Myös ymmärrys yritysjohton päätehtävästä muuttui, jota kuvaa hyvin Khuranan (2007) USA:n kauppakorkeakoulujen historiasta kertovan kirjan nimi: "From Higher Aims to Hired Hands". Samalla johtavien kauppakorkeakoulujen eetos muuttui uusklassisen talousideologian mukaiseksi ja kulkeutui lähes kaikkiin kauppakorkeakouluihin matkimiskäyttäytymisen myötä. Mutta taas meni pieleen. *Tavoitellessaan merkittävästi laajempaa yhteiskunnallista legitimitettä uusklassisen*

talousideologian² airueena kauppakorkeakoulut ovat vaarantaneet legitimitettinsä kriittisenä akateemisena ja professionaalisenä instituutiona. Nyt finanssisektorin vapauttamisen ja epäonnistuneen regulaation takana oleva ideologia on johtanut globaalin talouden syvään ja pitkään kriisiin. Kävi päinvastoin kuin luultiin, ideologian käytännön toteutuksesta on seurannut yritysjohton taipumus johtaa yrityksiä osakemarkkinaspekulanttien ja institutionaalisten sijoittajien toiveiden mukaan. Investoinnit yritysten pitkäaikaiseen kehittämiseen on unohdettu, mikä on luonut agentti-päämies-ongelman yritysjohtajakastin ja yrityksen välille (Locke & Spender 2011: 141). Samalla kun väitetty yritysjohtajien ahneus on onnistuttu palkkioissa ainakin 30-kertaistamaan (Sachs 2011), yritysjohton valtaa on siirtynyt kaiken maailman analyytikoille ja investointipankkiireille, joiden mielenliikkeitä listattujen yritysten johto yrittää koko ajan arpoa.

Kun aikaisemmat taloustieteen teoriat pyrkivät ymmärtämään ja selittämään talouden toimintaa, uusklassinen taloustiede pyrkiikin kertomaan, kuinka sen pitäisi toimia – samalla unohtaen mainita näiden pyrkimysten takana

---

2 Adam Smithin *The Wealth of Nations* (1776) kirjan väitetään usein olevan uusklassisen talousideologian taustaopus. Luin kirjaa ensimmäistä kertaa äskettäin. Se on kyllä aikansa tärkeä hengentuote, mutta monella tapaa myös surkuhupaisa. Minusta Smithin ihan järkevä viesti näkymättömästä kädestä oli kuitenkin se, että se tuottaa melko usein hyötyä yhteiskunnalle. Uusklassinen taloustiede näyttää minusta uskovan, että näkymätön käsi – siis yksittäisten toimijoiden ahneus – johtaa aina parhaaseen yhteiskunnalliseen hyötyyn. Varmasti tieteellisissä julkaisuissa ajattelu on hienojakoisempaa, mutta puhun siitä, millaisena se minulle näyttää perusoppikirjoissa, joita nyt sentään joku lukee. Ehkä parhaiten tämän ajattelun on kiteyttänyt Margaret Thatcher sanomalla: "There is no such thing as society" (Keen 2011: 38).

olevan ideologian. Jos täydelliset markkinat olisivat ainoa oikea ihmiselon muoto, ihmiskunta varmaan olisi päätenyt siihen jo paljon aikaisemmin. Kaikista pahinta talouselämän ymmärtämiselle usklassisessa taloustieteessä on sen taipumus unohtaa analyyseistä esimerkiksi historia ja poliittiset prosessit sekä redusoida talouden ilmiöt muka arvovapaiksi teknisiksi ongelmiksi. Abba Lerner on kiteyttänyt tämän jo 1970-luvulla: ”Economics has gained the title Queen of the Social Sciences by choosing solved political problems as its domain.” (Lerner 1973: 259)

Karrikoiden, kauppakorkeakouluista on tullut yhden ideologian kritiikitön mesenaatti. Miksi ihmeessä yhteiskunnan pitäisi rahoittaa yhden poliittisen liikkeen tukijaa, kehittäjää ja levittäjää, joka kaiken lisäksi on osoittautunut maailmalle vahingolliseksi? Tiedän, että moni liiketaloustieteilijä parahtaa tästä, mutta väitän silti, että usklassisen talousideologian viestit löytyvät ainakin piilevästi myös useimmista liiketaloustieteen tutkimustraditioista³.

Humboldttilaisesta yliopistosta akateemiseen kapitalismiin

Tarina käy aina vaan pahemmaksi. Kolmas – vielä lopullisilta vaikutuksiltaan näkemättä oleva legitimeettikriisi kauppakorkeakouluille ja koko yliopistolaitokselle – on markkinaideologian kokonaisvaltainen korroosiovaikutus yliopistojärjestelmälle. Kuten muidenkin legitimeettiongelmiin synnyttämisessä, mennään tietenkin USA etunensä.

Uusi korporatiivinen legitimaatiologiikka ei pidä kauppakorkeakouluja enää yhteiskunnal-

lisena ja akateemisena instituutiona vaan teollisuutena ja liiketoimintana. Kun aikaisemmin korkeakoulutusta pidettiin siviiliyhteiskunnan tukipylväänä, niin se on nyt yhä enemmän kansainvälinen vaihdettava hyödyke tai yksilöllinen kokemus (Giroux 2002). Tämän järkeilyn luonnollinen jatke on vähentää suoraa julkista tukea yliopistoille ja antaa opiskelija-asiakkaiden äänestää valintatuntemuksillaan. Lisäksi kaikki se, millä ei ole välitöntä arvoa markkinoilla, on arvotonta toimintaa ja syytä lopettaa. Kehityksen tuloksena USA:n valtion yliopistot, jotka saivat rahoituksestaan 1970-luvulla 70–80 prosenttisesti suoraan verovaroista, saavat nyt sitä noin 10 prosenttia. Tämä on tehnyt valtion yliopistot hyvin samankaltaiseksi yksityisten for-profit yliopistojen kanssa (Taylor 2010: 100–101).

Korporatiiviselle hallintologiikalle on tyyppistä ulkopuolinen hallitus, top-down johtamisjärjestelmä ja päähuomio rahavirroissa. Samalla ns. professionaalista hallintobyrokratiaa on voimakkaasti kasvatettu opetus- ja tutkimushenkilökunnan kustannuksella (Ginsberg 2011). Yliopistot ovat myös omaksuneet monia yrityksissä hyvänä pidettyjä käytäntöjä kuten mielikuvamarkkinointi, liikkeenjohtamisen muotitermit, suoramarkkinointi, lipevät myyntipuheet, tehokas klousaaminen, yksipuolinen tehokkuusajattelu ja epäkollegiaalisuus. Ehkä kuvaavin muutos USA:n yliopistojärjestelmässä on tapahtunut vakinaisen ja pätikätyöläisopetus- ja tutkimushenkilöstön välisessä suhteessa. 40 vuotta sitten $\frac{3}{4}$ professorikunnasta oli vakinaisia, nyt suhdeluku on toisin päin ja jatkaa edelleen kehitystään. Tähän liittyy vielä härski osa-aikahenkilöstön hyväksikäyttö, mikä näkyy surkeina palkkoina ja suurina opetusmäärinä (Bousquet 2008). On selvää, tällä kehityksellä on hyvin syvältä käyvä kulttuurinen muutos yliopistoille yleisesti; vakinainen professorikunta ei ole edes var-

³ Esimerkiksi markkinoinnin ydinkäsite 4P olettaa asiakkaat hyöty–uhraus -suhteen laskelmoijaksi samalla kun yritysjohto säättää analyyttisesti nämä markkinoinnin päätösparametrit optimaaliseen asentoon.

teenotettava vastavoima uudelle ammattijohdolle ja päällikkövirikailijakaaderille (Ginsberg 2011).

Kauppakorkeakoulut ovat valitettavasti olleet yliopistosektorilla tämän hallintologiikan esitaistelijoita ja markkinoijia, sillä niiden 1980-luvulla omaksuma eetos on sopinut tähän hyvin. Ehkä taustalla on ollut myös ajatus hyötyä tästä hallintologiikasta monitieteisten yliopistojen valtapeleissä, jossa niitä on perinteisesti pidetty lypsylehminä.

Markkinallistuminen perustuu lähtökohteisesti asiakas-opiskelija –metaforaan⁴. Pääajatus mukailee uskomusta, jossa hyvin informoidut kuluttajat valitsevat parhaat palvelutuottajat. Koska asiakas-opiskelijat eivät osta vain koulutusta vaan koko paketin, kauppakorkeakouluille on tärkeää olla monessa suhteessa vetovoimainen. On jopa väitetty, että huomattava osa amerikkalaisista yliopistoista on muuttunut tässä kilpailussa teinien lomaviettopaikoiksi (party schools) tai tutkintotehtäiksi (subprime colleges), joissa oppiminen on sekä valinnaista että vapaaehtoista (Brandon 2010).

Koska on tärkeää saada paljon hakemuksia ja sitovia allekirjoituksia, uudet markkinoin-

tikeinot nojaavat aktiivisiin ja manipulatiivisiin myyntitekniikoihin. Näitä ovat esimerkiksi puhelinmarkkinointi, varhaisen hakijan suora hyväksyminen, ohjatulta kampuskäynneiltä (ns. golden walk) välitön hyväksyminen ja opiskelijakunnan todistusten keskiarvojen manipulointi (Slaughter & Rhoades 2011; Brandon 2010).

Eikä tässäkään vielä kaikki. 1980-luvulle saakka amerikkalaiset yliopistot noudattivat omissa sijoituksissaan konservatiivista politiikkaa, jolloin painopiste oli valtion velkakirjoissa ja pankkitalletuksissa samalla kun niiden investoinnit olivat maltillisia. Kaikki muuttui dramaattisesti 1990-luvulla, kun arvostetuimpien ja rikkaimpien yliopistojen johdolla yliopistot alkoivat sijoittaa riskirahastoihin. Erityisesti Yalen sijoituksista vastaavan johtajan David Swensenin kirja 'Pioneering Portfolio Management: An Unconventional Approach to Institutional Investment' oli tiennäyttäjä uudessa uljaassa rahantekomailmassa (Taylor 2010).

Murattiliiga ja muut rikkaat aloittivat riskisijoittamisen mutta köyhemmät seurasivat perässä. Ennen finanssikriisiä sijoitusten vuotuinen tuotto olikin usein jopa yli 10 prosenttia. Finanssisektori synnytti kasvavia varakkuuseroja USA:n yliopistojen välille. Esimerkiksi murattiliigan (8 yliopistoa) saamat lahjoitukset olivat vuonna 2005 70 kertaa suuremmat kuin julkisten yliopistojen saamat lahjoitukset (Taylor 2010). Onneksi meillä Suomessa ei ole tapahtunut mitään tällaista yliopistojen eriarvoistamista!

Sijoitustuotot loivat yliopistojen karriäärijohtajille euforiaa, mikä puolestaan johti ylisuuriin opetuksen, tutkimuksen ja oppimisen kanalta aivan toisarvoisiin investointeihin. Raken- tamiskilpavarustelu tuotti kalliita urheilustadio- neita, opiskelijoiden huvittelukeskuksia, kiipei-

4 Ei ole kauaa kun satuin sanomaan luennoilla, että ette kai te kuvittele olevanne asiakkaita. Salissa kävi jonkinlainen kohahdus ja näin paljon loukkaantuneita ilmeitä. Markkinoinnin perusoppikirjat ovat vielä paljon pöljempiä. Esimerkiksi uunituoreessa (brand new!) oppikirjassa (Solomon et al. 2013:5) todetaan näillä isoilla kirjaimilla ja boldauksilla: YOU are a product. That may sound weird, but companies like P&G couldn't exist if you weren't. After all you have 'market value' as a person – you have qualities that set you apart from others and abilities other people want and need... In addition to learning about how marketing influences each of us, you'll have a better understanding of what it means to be 'Brand You'. Opiskelijoille muuten sanoin, että pidän heitä enemmänkin nuorempina kollegoina, joiden panos on tärkeä kaikkien meidän oppimiselle. Lomakeskusasiakasta paljon parempi metafora on esimerkiksi kuntosalin käyttäjä.

lyseiniä, viiden tähden asuntoloita⁵, joilla yritettiin vaikuttaa asiakas-opiskelijoiden valintapäätöksiin.

Kukapa olisi uskonut, että USA:n johtavat yliopistot 'maailman parhaine' rahoituksen professoreineen pelaavat uhkapeliä tulevaisuudellaan finanssisektorin luomassa illuusiassa (Taylor 2011: 85–86). Nyt vielä finanssitavaratalojen avokätiset lahjoitukset ovat sulaneet, kun ne noudattivat näiden maailmankuulujen rahoitusprofessoreiden neuvoja ja sovelsivat heidän vahingollisia teorioitaan.

Ja pahin on ehkä vielä edessä. Yliopistot yleisesti, ja kauppakorkeakoulut erityisesti, ovat eläneet pitkän kasvukauden toisen maailman sodan jälkeen länsimaissa ja kommunismin romahdettua globaalistikin. Yliopistoja ja niistä valmistuneita on hellitty varmalla vaurastumisella. Siksi koulutusta on pidetty aina järkevänä investointina sekä yksilöille että yhteiskunnalle.

Finanssikriisin jälkeen monien jenkkiyliopistojen kaksinumeroiset sijoitusvoitot ovat vaihtuneet kaksinumeroiksi tappioiksi, mikä on johtanut likviditeettiongelmiin jopa murattiiliigassa. Näiden legendaaristen yliopistojen äkilliset korjausliikkeet muistuttivat tyhmästi johdettujen yritysten toimia. Jopa upperikkaassa Harvardissa säästettiin irtisanomalla siivoojia ja talonmiehiä sekä nostettiin lukukausimaksuja ja suurennettiin luokkakokoja. Ja mikä vääräys! Laitoskokouksista poistettiin keksit, jotka olivat vuosisatainen perinne (Goodnought 2009). Sijoituksista vastanneen johdon miljoonapalkkioista ei onneksi sentään tarvinnut tinkiä (Telus Institute 2011). Näin rajutkaan ratkaisut ei-

vät ole riittäneet pelastamaan vähemmän rikkaiden yliopistojen aiemmin tyypillistä kolmen A:n luottoluokitusta, vaan yhä useamman on lainattava lisää maksaakseen korkonsa ja lyhennyksensä. On hyvin mahdollista, että seuraavat USA:n valtion pelastusohjelmat kohdistuvat nimenomaan yliopistoihin, joita on siis johdettu ammattimaisesti ja 7-numeroisilla vuosipalkoilla.

Maailma ei ole tähän saakka vielä nähnyt korkeakoulukuplia ja niiden puhkeamista – ainoina poikkeuksina ehkä Japani 1990 (Chambers & Cummings 1990) ja Dubai 2009 (Alajoutsijärvi, Juusola ja Lamberg 2013). Erityisesti USA:ssa on kuitenkin tunnistettavissa lukuisa joukko varoitusmerkkejä korkeakoulukuplasta (Cronin & Horton 2009; Perry 2012; Reynolds 2012). Näitä ovat

- lukukausimaksujen nelikertaistuminen suhteessa kuluttajahintoihin (1980–2010)
- korkeakoulutus ei ole läheskään aina kannattava "investointi"
- tuetut ja aluksi edulliset opintolainat ovat helppoja saada
- opintolainojen määrän ja kokonaissumman nopea kasvu
- opintolainoista – päinvastoin kuin muista lainoista – ei pääse eroon edes henkilökohtaisessa konkurssissa
- jatkuva kustannusten siirto veronmaksajilta opiskelijoille ja heidän vanhemmilleen
- korkeakoulutettujen työttömyyden voimakas kasvu
- korkeakoulutettujen palkka-ale

Ei hyvältä näytä. Onneksi emme täällä Suomessa ole ehtineet matkia vielä kaikkea USA:n kauppakorkeakouluista (Alajoutsijärvi, Kettunen & Tikkanen 2012). Akateemisten insti-

⁵ Invokas tyyppiesimerkki tällaisesta on High Point University, joka on investoinut kampukseensa 700 miljoonaa dollaria ja nyt pahasti velkaantunut. Katso kriittinen artikkeli <http://www.businessweek.com/articles/2012-04-19/bubble-u-dot-high-point-university> ja imelä myyntivideo <http://www.youtube.com/user/highpointuniversity>.

tuutioiden korporatisoituminen ei onnistu rusinat pullasta –strategialla, vaan mukaan tulee aina myös sellaisia yrityselämän piirteitä, joita yliopistoihin ei haluttaisi (kts. myös Khurana ja Penrice 2011). Nyt voimme aivan hyvin alkaa miettiä, mitä kaikkea seurauksia mahdollisesta USA:n korkeakoulukuplan puhkeamisesta olisi meille.

Kolmas kauppakorkeakoulujen legitimitiiteetikriisi kumpuaa siis akateemisen instituutioiden korporatisoitumisesta, sillä *avaamalla yliopiston portteja uusklassiselle talousideologialle yliopistot ja erityisesti kauppakorkeakoulut ovat alkaneet muistuttaa yhä enemmän yrityksiä. Monet uudet käytännöt (esim. pätäkä- ja osaaikatyö, mielikuvamarkkinointi, liikkeenjohtamisen muotitermit, puhelinmarkkinointi, myyntipuheet), jotka ovat legitiimejä yrityksissä, syövät akateemisen instituution roolia olla kansalaisyhteiskunnan ja demokratian tukipilari. Samalla ollaan tultu myöntäneeksi, että kaupalliset yritykset voisivat ihan hyvin hoitaa kauppakorkeakoulujen tehtävät.*

Vaan kuinkas sitten kävikään?

Olen edellä esittänyt erään tulkin kauppakorkeakoulujen legitimaation menetyspolusta. Ylevästä alusta jouduttiin tieteellistämisen kautta liikkeenjohdolliseen irrelevanssiin, jonka päälle sorrettiin yhden ideologian mesenaatiksi. Kaiken kukkuraksi kauppakorkeakoulut ovat

hyvää vauhtia vaarantamassa koko yliopistoinstituutiota siviiliyhteiskunnan tukipylväänä.

Miten on mahdollista, että yhdenlaisesta kansantaloustieteestä tuli kauppakorkeakoulujen eetos ja markkinauskovaisuudesta kaiken kattava totuus, vaikka tämä kapeaan, mekanistiseen ihmiskäsitykseen pohjautuva matemaattinen mallintaminen on osoittautunut huonoksi sellaisenaan riittämättömäksi todellisuuden kuvaajaksi (vrt. esim. Mangeloja, Sintonen & Auvinen, 2011; Vihanto 2012).

Miten on mahdollista, että uusklassinen kansantaloustiede voi dominoida vuosikymmenien ajan maailmanlaajuisesti? Otsikolla ”A Most Peculiar Failure” Varoufakis et al. (2011: 250–289; Varoufakis ja Arnsperger 2009) pyrkivät vastaamaan asettamaansa kysymykseen. Heidän selityksenä rakentuu viiteen erilliseen mutta toisiinsa kytkeytyneen tekijään. Ensinnäkin kylmä sodan aikakausi suosi uusklassista taloustiedettä markkinatalouden ideologisena aseena. Kyse ei ollut ”totuuden” löytämisestä, vaan länsimaisen demokratian ja elämänmuodon puolustamisesta kaikin mahdollisin keinoin. On paradoksaalista, että uusklassinen talousideologia, joka oli suunnattu kommunismia vastaan, on nyt tuhoamassa perinteistä markkinataloutta ja demokraattista kansalaisyhteiskuntaa varsinkin USA:ssa. Toiseksi uuden tyyppiset perusoppikirjat – erityisesti Samuelsonin (1948) *Foundations of Economic Analysis* – loivat taloustieteisiin matemaattista formalismia, joka miellytti riittävän suurta joukkoa taloustieteilijöitä ja kadunmiehiä. Tämä abstrakti esitys- ja ajattelutapa korvasi vähitellen esimerkiksi institutionaalisen taloustieteen, joka oli tiukasti kytköksissä historiaan, sosiologiaan, valtiotieteisiin sekä perustui empiriaan ja komparatiiviin case-tutkimuksiin. Kolmanneksi uusklassisen taloustieteen kolme meta-aksioomaa (methodo-

6 Olen lainannut jutun otsikon Tove Jansonin (1952) ensimmäisestä Muumi-kuvakirjasta, joka ilmestyi vuonna 1952. Kirja muistuttaa rakenteelta ja juoneltaan tarinaa kauppakorkeakoulujen legitimaation etsinnästä. Jansonin kirja kertoo Muumipeikon aamuista maidonhakureisusta, joka kääntyy kadonneen Pikku Myyn etsinnäksi. Kirja on tunnettu myös poikkeuksellisesta rakenteestaan, sillä se sivuissa on reikiä joiden läpi jokaiselta aukeamalta näkee palan sekä edellistä että seuraavaa aukeamaa. Kauppakorkeakoulujen legitimaation etsintätarina on kyllä myös tässä suhteessa kovasti samanlainen.

ligical individualism, instrumentalism & equilibration) ovat käteviä kritiikin väistelyssä ja aksio- maattisuuden edelleen vahvistamisessa. Tätä he kutsuvat meta-aksoomien tanssiksi. Lopuksi akateemisten taloustieteilijöiden urakehitys vaa- ti (vain) uusklassiseen taloustieteeseen nojaa- mista, mikä on edelleen vahvistanut uusklassis- ta taloustiedettä ja puolustaa ajan hengen mu- kaista sijoittajakapitalismia.

Keen (2011) selittää myös asiaa. Hänen mukaansa uusklassiset kansantaloustieteilijät yksinkertaisesti sivuuttavat ortodoksisen ajatte- lun kritiikin, vaikka arvostelu olisi tarkkaa ja perusteellista ja vaikka se tulisi toisilta taloustie- teilijöiltä. Markkinafundamentalisteille maailma vaan olisi parempi paikka, jos ihmiset seuraisi- vat valtavirtataloustieteen periaatteita. Lisäksi uusklassiset taloustieteilijät ovat taitavasti vält- täneet ideologisen leiman. He yksinkertaisesti ovat vain näyttelevät analyttisiä tutkijoita vil- la mitään poliittista motivaatiota. Keenin (2011) mukaan fundamentalistin kanssa jo kriittinen keskustelu on toivotonta ja mutta käännättämi- nen on aivan mahdotonta.

On pakko myöntää, että tuurilla höystet- tynä uusklassiset kansantaloustieteilijät ovat olleet taitavia akateemisissa ja yhteiskunnallis- sa peleissä. Samaan hengenvetoon voi vain vai- keroida, kuinka onnettomasti me liiketaloustie- teilijät olemme näissä peleissä pärjänneet. Väis- tämättä mieleen nousee Academy of Manage- mentin puheenjohtajan kirjoitus otsikolla: "What if the Academy Actually Mattered?", jossa hän pohtii samaa asiaa: "Why do we have such a limited role? The answer, I believe, lies not in any conspiracy or antagonism toward the field of management, but rather in our own fail- ure to present ourselves – our body of knowl- edge and our perspective – to the world of af- fairs." (Hambrick 1993: 15)

Lopuksi

"Finanssikriisejä tulee ja menee", eräs rahoituk- sen professori totesi Kauppalehden jutussa, jon- ka otsikko oli "Rahoitusmarkkinat ovat hieno innovaatio". Meillä professoreilla (paitsi se on- neton Irving Fisher) onkin poikkeuksellisen ylel- linen mahdollisuus suhtautua talouden kupliin ja kriiseihin kepeästi ja unohtaa esimerkiksi niihin liittyvät ihmisten, yhtiöiden ja kansakun- tien tragediat. Vuoden 1929 romahdushan päät- tyi vasta kun puolet teollisuusmaiden työväes- töstä pantiin sotimaan ja loput valmistamaan organisoituun tappamiseen tarvittavia välineitä.

Henkien sota uusklassista talousideolo- giaa vastaan on Jeffrey Pfefferin (1997: 44) mielestä jo lopullisesti hävitty: "*There is little doubt that [neoclassical] economics has won the battle for theoretical hegemony in academia and society as a whole, and that such domi- nance becomes stronger every year.*"

En ole ihan näin pessimistinen. Veikkaan, että jo sadan vuoden päästä taloustieteilijät ja taloushistorian tutkijat saavat selänkeikkanau- ruja tutkiessaan tätä aikaa ja tämän ajan oppi- kirjoja. ■

Lähdeluettelo

- ALAJOUTSIJÄRVI, K.** (2012). Ovatko kauppa- korkeakoulut syllisiä finanssikriisiin? *Kansan- taloudellinen aikakauskirja*, 108: 361–375.
- ALAJOUTSIJÄRVI, K., JUUSOLA, K. & LAMBERG, J.-A.** (2013). Institutional Logic of Business Bubbles: Lessons from the Dubai Business School Mania. *Academy of Management Learning & Education*, forthcoming.
- ALAJOUTSIJÄRVI, K., KETTUNEN, K. & TIKKANEN, H.** (2012). Institutional Evolution of Business Schools in Finland 1909–2009. *Man- agement & Organizational History*, 7(4) 337–367.
- ALTBACH, P.G.** (2011) Patterns of Higher Education Development (2011). In P. G. Altbach, P. J. Gumport & R. O Berdahl (Eds.), *American Higher Education in the Twenty-First Century*. The John Hopkins University Press.

- AUGIER, M. & MARCH, J.G.** (2011). The Roots, Rituals, and Rhetorics of Change: North American Business Schools After the Second World War. Stanford University Press, Stanford California.
- BENNIS, W.G. & O'TOOLE, J.** (2005). How business schools lost their way. *Harvard Business Review*, 5: 96–104.
- BITEKTINE, A.** (2011). Toward a Theory of Social Judgments of Organizations: The Case of Legitimacy, Reputation, and Status. *Academy of Management Review*, 36:151–179.
- BRANDON, C.** (2010). The Five-Year Party: How colleges have given up on educating your child and what you can do about it. Dallas: BenBella Books.
- BOUSQUET, M.** (2008). How the University Works: Higher education and the low-wage nation. New York: New York University Press.
- CHAMBERS, G. & CUMMINGS, W. K.** (1990). Profiting from education: Japan–United States international education ventures in the 1980s. IIE Research Report 20. New York: Institute for International Education.
- CHANCELLOR, E.** (2000). Devil Take the Hindmost. A History of Financial Speculation. New York: Penguin Group.
- CRONIN, J. M. & HORTON, H. E.** (2009). Will higher education be the next bubble to burst? *The Chronicle of Higher Education*, 55(37): A56.
- GHOSHAL, S.** (2005). Bad management theories are destroying good management practices. *Academy of Management Learning & Education*, 4, 75–91.
- GINSBERG, B.** 2011. The Fall of the Faculty: The Rise of the All-Administrative University and Why It Matters. Oxford: Oxford University Press, Inc.
- GOODNOUGHT, A.** (2009). Leaner Times at Harvard: No Cookies. The New York Times. http://www.nytimes.com/2009/10/09/education/09harvard.html?_r=0. Viitattu joulukuun 30 2012.
- ENGWALL, L.** (2007). The anatomy of management education. *Scandinavian Journal of Management*, 23, 4–35.
- GEIGER, R. L.** (2011). The ten generations of higher education. In P. G. Altbach, P. J. Gumport & R. O Berdahl (Eds.), *American Higher Education in the Twenty-First Century*. The John Hopkins University Press.
- GIROUX, H.A.** (2002). Neoliberalism, Corporate Culture, and the Promise of Higher Education: The University as a Democratic Public Sphere. *Harvard Educational Review*, 72: 425–463.
- HAMBRICK, DONALD C.** (1994) What if the Academy Actually Mattered? *The Academy of Management Review*, 19:1, 11–16.
- JANSON, T.** (1952). Kuinkas sitten kävikään? Suomi: WSOY.
- KEEN, S.** (2011). Debunking Economics. London: Zed Books.
- KHURANA, R.** (2007). From Higher Aims to Hired Hands: The social transformation of American business schools and the unfulfilled promise of management as a profession. Princeton: Princeton University Press.
- KHURANA, R. & PENRICE, D.** (2011). Business education: The American Trajectory. In Morsing, M. & Rovira, A.S. *Business Schools and their Contribution to Society*. London: Sage Publications.
- KIESER, A.** (2004). The Americanization of Academic Management Education in Germany. *Journal of Management Inquiry*, 13: 90–97.
- LEHTINEN, U** (2009). Taantuman aiheuttama haaste kauppatieteilijöille *Liiketaloustieteellinen aikakauskirja*, 3–4: 243–247.
- LEHTINEN, U** (2012). Taantumakeskustelun tärkeydestä ja luonteesta. *Liiketaloustieteellinen aikakauskirja*, 1: 105–11.
- LERNER, A.** (1972). The Economics and Politics of Consumer Sovereignty, *American Economic Review*, 62:2, 258–66.
- LOCKE, R.** (1996). Collapse of the American management mystique. New York: Oxford University Press.
- LOCKE, R. & SPENDER, J-C.** (2011). Confronting Managerialism: How the Business Elite and Their Schools Threw our Lives out of Balance. London & New York: Zed Books.
- MANGELOJA, E., SINTONEN, T. & AUVINEN, T.** (2011). Economic growth as grand narrative: storytelling in economics. Teoksessa Boje, D (toim.) 2011 proceedings: 20 years of storytelling and Sc'Moi: a celebration.
- PERRY, M.** (2012). The Unsustainable Higher Education Bubble; It's Showing Signs Of Stress, Has The Deflation Started? Retrieved from: <http://www.dailymarkets.com/economy/2012/05/19/the-unsustainable-higher-education-bubble-its-showing-signs-of-stress-has-the-deflation-started>., Viitattu syyskuun 13, 2012.
- PFEFFER, J.** (1997). New Directions for Organization Theory: Problems and Prospects. New York: Oxford University Press.
- PORTER, T. M.** (1995). Trust in Numbers: The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- REYNOLDS, G. H.** (2012). The Higher Education Bubble. Encounter Broadside: a new series of critical pamphlets.
- ROBINSSON, J.** (1972). The Second Crisis of Economic Theory. *American Economic Review*, 62: 1–10.

- SACHS, J.** (2011). *The Price of Civilization*. Random House, New York.
- SAMUELSON, P.A.** (1948). *Foundations of Economic Analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- SOLOMON, M.R., MARSHALL, G.W., & STUART, E.W.** (2013). *Marketing: Real People, Real Decisions*. Essex: Pearson Education.
- SPENDER, J.C.** (2007). Management as a Regulated Profession: An Essay. *Journal of Management Inquiry*, 1: 32–42.
- SUCHMAN, M. C.** (1995). Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. *Academy of Management Review*, 20(3): 571–610.
- TAYLOR, M. C.** (2010). *Crisis on Campus. A Bold Plan for Reforming Our Colleges and Universities*. New York: Alfred A. Knopf.
- TELLUS INSTITUTE** (2011). Academic excess: Executive compensation at leading private colleges and universities in Massachusetts. September 2011.
- THOMAS, H. & CORNUEL, E.** 2011. Business school futures: Evaluation and perspectives. *Journal of Management Development*, 30(5): 444–450.
- VAROUFAKIS, Y.** (2011). *The Global Minotaur: America, the True Origins of the Financial Crisis and the Future of the World Economy*. London & New York: Zed Books.
- VAROUFAKIS, Y., HALEVI, J. & THEOCARAKIS, N.J.** (2011). *Modern Political Economics: Making sense of the post-2008 world*. New York: Routledge.
- VIHANTO, M.** (2012). Instituutitaloustieteen oppikirjassa standardia avarampi ihmiskäsitys. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 108: 345–360.
- WHITLEY, R.** (1988). The Management Sciences and Managerial Skills. *Organization Studies*, 9(1): 47–68.
- WILSON, D. & MCKIERNAN, P.** 2011. Global Mimicry: Putting Strategic Choice Back on the Business School Agenda. *British Journal of Management* 22: 457–469.

UOLEVI LEHTINEN

Matalasuhdanteesta kestävään kasvuun

Johdanto

Viisi laihaa vuotta oli takana, kun Suomen kansantuote alkoi jälleen kituliaasti kasvaa vuoden 2013 toisella kvartaalilla. Talouskasvun vahvistumisesta on syksyllä 2013 ollut merkkejä niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin, mikä voi piristää myös Suomen vientiä. Euroopassa muutokset ovat pieniä ja vaihtelevat maittain, kun taas Yhdysvallat katsoi jo lokakuussa mahdolliseksi aloittaa asteittaisen elvytyksestä luopumisen. Vuosina 2010-2013 Yhdysvallat on yltänyt noin 2,2 prosentin ja EU:n rahaliitto noin 0,6 prosentin kasvuun. Muista maista Suomeen tulevat piristysruiskeet saapuvat viivästyneinä, koska vientimme on tuotantohyödykepainotteinen.

Hyvien uutisten vastapainoksi on todettava, että Euroopan tilanne on monella tapaa riskialtis. Suomen teollisuuden liikevaihto on pudonnut. Eräiltä osin Suomen teollisuuden perusta näyttää pettävän ja teollisen tuotannon painopiste siirtyvän ulkomaille. Muutamat perinteisesti vahvat alamme ovat kuihtuvia tai muuten muutospaineissa olevia aloja. Vaikka vientimme on loppuvuonna kasvanut ja kauppataaseemme tasapainottunut, tämä sinänsä myönteinen

suunta on syntynyt myymällä enemmän halpoja tuotteita.

Vuodesta 2008 olemme jo menettäneet 65000 teollista työpaikkaa. The Boston Consulting Groupin tutkimuksen mukaan vuoteen 2020 mennessä Suomi menettää lisää jopa 42000 teollista työpaikkaa, jos teollisuuden kilpailukykyä ei saada kestävästi globaalia kilpailua. McKinseyn tutkimuksen mukaan uusien yksityisen sektorin työpaikkojen pitäisi syntyä peräti 250 000, jotta hyvinvointivaltion säilyminen voitaisiin taata. Vaikka McKinseyn arvio saattaa olla liian suuri, tarvittaisiin paljon uusia kilpailukykyisiä aloittavia kasvuyrityksiä (start up-yrityksiä) ja jo vauhdissa olevia kasvuyrityksiä sekä niiden myötä uusia työpaikkoja. Työttömyystilanne parantunee joka tapauksessa piinallisen hitaasti tulevaisuudessa.

Samalla olisi kuitenkin varauduttava huolellisesti ja etukäteen väistämättömiin massairtisomisiin. Mallia tähän voidaan saada esimerkiksi Perloksesta irtisanomisista vuosina 2006-7. Varautumistoimista huolimatta on otettava huomioon myös ilman työtä olevat ja työttömäksi jäävät. Suomeen on syytä kehittää inhimillinen työttömyystöiden järjestelmä, joka nykyaikaise-

na eroaa tuntuvasti viime vuosituhaten hätä-aputyöjärjestelystä. Nuoret työttömät ovat kaikkein ongelmallisimien työttömien ryhmä, koska he ovat myös syrjäytymisvaarassa.

Olen tässä artikkelissa käyttänyt taantuman ja laman ohella myös käsitettä matalasuhdanne. Matalasuhdanteen ymmärtäänsä käsittävän taantumaa ja laman lisäksi myös matalan kasvun tilanteen. Käytänkin matalasuhdannetta tässä katto-käsitteenä, joka sopii esimerkiksi EU:n maittain vaihtelevaan suhdannetilanteeseen.

Tällaisen tilanteen pohjalta esitän seuraavassa tiivistetyn katsauksen siitä, mitä kasvuun pyritäessä on äskettäin tehty tai on tekeillä perusongelma-alueilla. Samalla nostan esille niitä haasteellisia tehtäväalueita, joihin ei ole toistaiseksi kiinnitetty riittävästi huomiota. EU:ssa on laiminlyöty erityisesti pankki- ja velkasaneerausjärjestelyjä sekä Suomessa erityisesti liiketoimintaosaamista. Huomiota tulisi kiinnittää myös pienempiin tehostamiskohteisiin, palvelusektoriin sekä tehtyjen ja jopa tekemättömien mutta tarpeellisten korjaustoimien ajoitukseen ja analyttisyyteen. Täytyy myös ymmärtää, etteivät kaikki nykyisetkään ongelmat ole ratkaistavissa ja uusia ongelmia syntyy koko ajan. Mutta ratkaisuihin on pyrittävä jatkuvasti.

Ongelmia, ratkaisuja ja laiminlyöntejä

Suomen - ja monen muunkin maan - matalasuhdanne näyttää johtuvan kolmesta perusongelma-alueesta, joita käytän myös seuraavan tarkastelun jäsentämisessä.

1 Kansainvälinen matalasuhdanne

Tätä ongelmaa ei voida ratkaista suomalaisten omin keinoin. Kotimaiseen matalasuhdanteeseen vaikuttamalla voidaan kuitenkin vaikuttaa kansainväliseenkin matalasuhdanteeseen, tosin kovin pieneltä osin. Toisaalta kansainvälinen ja kotimainen matalasuhdanne syö merkittävästi yritysten tuloksia ja sitä tietä myös kehittämis- ja vaikutusmahdollisuuksia.

Suomen talouden kannalta EU:n toimintamahdollisuudet ja toimet alueen taantumista ja lamoista irrottautumiseksi ovat ratkaisevan tärkeitä. EU:n tasolla voidaan tietysti tehdä

monenlaisia toimia. Niin olisi syytä tehdäkin, vieläpä kiireesti. Työ olisi aloitettava pankkisektorista. Pankkiunioni olisi tosiasiaassa pitänyt saada synnytyksi paljon aikaisemmin, joten nyt pankkiunionin muodostamisella on jo kiire. Sen tehtävänä tulisi olla euromaiden yhteinen pankkivalvonta uusien finanssikriisien ehkäisemiseksi. Tämän lisäksi pankkiunionin tulisi ohjata vaikeuksiin joutuneiden pankkien mahdollista alasajoa, paloittelua yms. toimenpiteitä. Kriisipankkien pelastamisessa korostetaan sijoittajavastuuta. Se merkitsee sitä, että ongelmapankkien omistajat, sijoittajat ja suurtalijat ovat rahallisesti vastuussa ensimmäisinä. Jos tämä ei riitä, maksajan rooliin astuu yhteinen kriisirahasto, jonka varat kerätään seuraavien 10 vuoden aikana kansallisilta pankkirahastoilta.

Itse asiassa pankkiunionin perusajatus on erottaa pankkien kriisin ja valtiontalouden kriisin yhteys. Pankkiunionin synty merkitsee pankkeja koskevan päätösvalan siirtymistä jäsenmaista EU:lle. Se on hinta siitä, että talous- ja finanssijärjestelmä pysyvät vakaina.

Pankkiunionille on luotava selvät pelisäännöt sanktioineen. Unionin toimivuus ja vastuullisuus tulisi varmistaa markkinavoimien sekä sääntöihin ja sanktioihin perustuvan valvonnan yhteisvaikutuksen tuloksena.

Pankkiunionin aikaansaamiseksi Euroopan keskuspankin on ensin tarkastettava pankkien taseet. Euroopan pankkivalvojien verkoston on tehtävä pankeille stressitestit. Työt on jo aloitettu. Aikaisemmissa testeissä piiloon jääneiden ja sittemmin paljastuneiden riskien vuoksi nyt tehtävien testien on oltava selvästi tiukempia kuin aikaisemmin.

Tarkistusten jälkeen pankit on pääomittava osakkeen omistajien ja vastuudebentuurien haltijoiden varoin EU:n uusien valtiontukisääntöjen mukaisesti. Tappioiden kattamiseksi on myös arvioitava, pitääkö/voidaanko velkoja leikata. Julkisen sektorin eli veronmaksajien varoihin tulisi turvautua vasta sen jälkeen, kun kytkös pankkien ja jäsenmaiden velkaantumisen välillä ei voi muuten katketa. Pahiten velkaantuneiden EU-maiden velkajärjestelyjä jouduttaneen arvioimaan ja valitettavasti myös niitä toteuttamaan. Vielä valitettavampaa on, että tämä saattaa kos-

kea aikaisemmin erikoistapauksina kohdeltujen Kreikan, Kyproksen ja Portugalin lisäksi myös suuria EU-maita kuten Espanjaa ja Italiaa.

EU-maiden valtiovarainministerit saivat tehtyä päätökset pankkiunionin perusasioista joulukuun 18. ja 19. päivän välisenä yönä. Toimenpiteistä päättäisi komissio. Mikäli komissio ei olisi yksimielinen, päätösvalta siirtyisi ministerineuvostolle. Pankkiunioni aloittaisi toimintansa vuoden 2015 alussa. On tietysti vielä epävarmaa, menevätkö valtiovarainministerien päätökset läpi myöhemmissä käsittelyissä.

Tietenkään pelkkä pankkisektorin koheneminen ei riitä. Ensimmäinen suuri lisähaaste EU:lle on eri maiden rakenneuudistusten jatkaminen. Mielestäni tämän tulisi koskea kaikkia EU-maita, koska rakennemuutosten kautta yrittäjyys, tuottavuus ja muutkin taloudelliset asiat voivat vahvistua eri tavoin eri maissa. Samalla koko alueen kysyntä nousee ja tukee synergisesti kaikkien maiden vienti- ja tuontimahdollisuuksia.

Toinen suuri lisähaaste on mahdollisimman hyvien talous- ja veropoliittisen menettelyjen kehittäminen. Tältä osin komissio jo syksyllä arvioi ensimmäistä kertaa euroalueen valtioiden talousarvioesityksiä vuodelle 2014. Kokonaisu järjestelmän kehitystyö vaatii kuitenkin vielä melkoisesti aikaa ja ponnisteluja.

Integraatiostrategisesti Suomen lienee järkevää suhtautua myönteisesti EU:n sisämarkkinoiden, vapaakaupan sekä energiamarkkinoiden kehittämiseen mutta kriittisemmin taloudelliseen lisäintegraatioon. Kriittisyyteen on syytä, koska EU-maiden kaltainen tilkkutäkki lienee toimivampi itsenäisten kansallisvaltioiden yhteenliittymänä kuin pitkälle integroituneena ja koska kansalaiset identifioituvat edelleenkin vahvasti kansallisvaltioihinsa. Tämän ei kuitenkaan pitäisi estää tai edes hidastaa EU:n keskeisimpiä hankkeita kuten pankkiunionin aikaansaamista, rakenneuudistuksia tai talous- ja veropoliittisten menettelyjen kehittämistä.

EU:n tasolta keskustelu voidaan viedä vielä laajemmalle tasolle, koska Unioni neuvottelee suuresta vapaakauppasopimuksesta Yhdysvaltojen kanssa. Unionin ja Kanadan välinen sopimus neuvoteltiin vähin äänin valmiiksi jo

lokakuussa. Yhdysvaltojen kanssa sopimusteksti saataneen valmiiksi vuonna 2014, mutta sopimuksen vahvistaminen aiheuttanee vähintäänkin kitinää.

Vapaakauppasopimusten tavoitteena on poistaa tullit, purkaa byrokratiaa, helpottaa investointeja ja avata julkisia hankintoja kilpailulle. Talouspolitiikan tutkimuskeskus CERP:n tekemän positiivisimman arvion mukaan EU:n vienti Yhdysvaltoihin kasvaisi 28 prosentilla vuoteen 2027 mennessä. Vastaavasti bruttokansantuote kasvaisi puoli prosenttia. CERP-keskuksen varovaisempi ennuste lupaa 0,27 prosentin kasvua vuoteen 2027 mennessä. EU:n komission teettämän arvion mukaan sopimus parantaisi eurooppalaisten kotitalouksien ostovoimaa vuosittain keskimäärin 500 eurolla ja toisi Eurooppaan satoja tuhansia työpaikkoja. Yhdysvaltojen ja Kanadan esimerkin mukaan myös EU solminee tulevaisuudessa lisää uusia merkittäviä vapaakauppasopimuksia.

Sinänsä kannatettaviin sopimuksiin on toistaiseksi sisällytetty sellainen investointisuoja, joka tekee mahdolliseksi korvausvaatimukset. Niiden vuoksi esimerkiksi Suomi ja suomalaisyritykset voisivat pahimmissa tapauksissa joutua sekä kohtuuttomien korvausten maksajiksi että vaatijoiksi. Tämä on aiheuttanut pelkoa Euroopassa. Myös maataloustuotteiden vapaakaupasta sopiminen on varsin haasteellista.

Neuvotteluissa on sovittava sellaisista määräyksistä, jotka takaavat yrityksille riittävän suojan mutta eivät rajoita yleisesti edulliseksi katsottavaa lainsäädäntöä. Mahdollisuuksia perusteettomiin kanteisiin ei saa muodostua.

Maaillan kauppajärjestö WTO:n kaupan helpottamista koskeva sopimus tehtiin vastikään. Sen on arvioitu parhaassa tapauksessa tuovan markkinoille 700 miljardia euroa ja 21 miljoonaa työpaikkaa. Suomikin hyötyy sopimuksesta. Se parantaa myös Suomen vientimahdollisuuksia lähinnä Venäjälle ja Kiinaan.

EU- ja euroalueella on kieltämättä varsin painavat syyt näihin ja moniin muihinkin ponnisteluihinsa. Riittänee, kun toteamme työttömyystilanteen. EU:n työttömyyden taso oli marraskuussa reilut 12 prosenttia eli yli 19 miljoonaa henkilöä. Nuorisotyöttömyyden taso

puolestaan ylitti 24 prosenttia. Suuresta maittaisesta vaihtelusta kertoo se, että Espanjan nuorisotyöttömyyden taso oli peräti 58 prosenttia.

2 Julkisen talouden kestävyysvaje

Suomi on velkaantunut koko ajan lisää, koska julkiset menot ovat olleet julkisia tuloja suuremmat. Suomella on edelleen hyvän velanmaksajan maine ja korkein mahdollinen eli kolmen A:n luottoluokitus. Ne ovat mahdollistaneet helpon ja halvan lainan saannin. Tosiasiassa Suomen korkomenot ovat toistaiseksi laskeneet lainamäärän kasvaessa. Vajeiden nopeasta umpeen kuomisesta ei mielestäni tarvitsekaan olla kovin huolissaan eikä se edes ole mahdollista. Sen sijaan velkaantumisen pitää olla vakavasti huolissaan pitkällä tähtäimellä.

Julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta on Suomessa 58 prosenttia eli suurimpia ellei suurin maailmassa. Täytyy ainakin kysyä, onko tämä jo kestävätilanne ja mitä pitäisi tehdä.

Kestävyysvaje voidaan määritellä tulevien julkisen talouden alijäämien nykyarvoksi. Se ilmoittaa, kuinka paljon julkista taloutta olisi tasapainotettava lähiaikoina, jotta velkaantuminen olisi hallinnassa pitkällä tähtäimellä. Nykyään valtiovarainministeriö arvioi kestävyysvajeen 4,7 prosentiksi bruttokansantuotteesta vuoden 2017 tasolla eli yli yhdeksäksi miljardiksi euroksi. Todettakoon muuten, että Suomen Pankin vastaava arvio on 4.6 prosenttia.

Kestävyysvaje on luonteeltaan rakenteellinen ongelma ja edellyttää ns. rakenteellisia uudistuksia. Niiden olisi parannettava sekä työllisyyttä että tuottavuutta.

Kunta- ja sote-uudistuksilla pyritäisiin karsimaan julkisen hallinnon kustannuksia ja parantamaan hallinnon tuottavuutta. Aivan erityistä huomiota olisi syytä kiinnittää selvien byrokratiakulujen karsimiseen. Itse päätöksenteossa olisi pyrittävä johdonmukaisuuteen ja informatiivisuuteen. Aiempia suorituksia ei voida juuri kehua tältä kannalta.

Sote-uudistusta pohtinut valmistelutyöryhmä luovutti esityksensä ”Lakiluonnos sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä” 19.12.2013. Esitys lähtee lausuntokierrokselle kuntiin ja pää-

töksentekoon päästäneen ensi keväänä. Esityksen vastaanottanut peruspalveluministeri Huovinen totesikin vähän tutun tuntuisesti: ”Jos tämä olisi ollut helppoa, tämä olisi jo tehty”.

Valmistelutyöryhmän toimeksiannon reunaehdot ovat olleet kovin tiukat ja rahoitusmalli on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Ryhmän asiantuntijat ovat olleet osittain erimielisiä. Oikeusministeri Henrikssonin mielestä esitykseen liittyy perustuslaillisia ongelmia, jotka saataneen kuitenkin ratkaistua perustuslakivaliokunnassa. Tuntuksikin hieman ”hätävarjeluun liioittelulta”, mikäli pienkuntien itsemääräämisen loukkaamisen tai poliittisten pelkojen vuoksi jouduttaiisiin suuresti tinkimään uudistuksen tavoitteista.

Lakiehdotuksen mukaan nykyiset sairaanhoitopiirit korvattaisiin 20 sosiaali- ja terveysalueella. Ne muodostetaan maakuntien keskustaajamien tai yli 50000 asukkaan kuntien varaan. Nämä ns. vastuukunnat vastaisivat alueensa kaikista sote-palveluista. Lakiluonnoksessa ehdotetaan myös alempitasoisia ns. perustason alueita, joiden perustamiseen riittäisi 20000 asukkaan väestömäärä. Ne vastaisivat terveysasematasoisista palveluista ja sosiaalihuollosta sekä joistain erikoissairaanhoidon palveluista ministeriön luvalla.

Sote-alueilla on useimpien asiantuntijoiden tuki, mutta perustason alueita vastustavat jopa lakiluonnoksen tehnyt työryhmä ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), joka on jo ehtinyt perehtyä lakiluonnokseen ja joka painottaa koko sosiaali- ja terveydenhuollon vahvan integroinnin mahdollistamista tehtävässä ratkaisussa. Lakiesitys siis vähentäisi palvelujen järjestäjätahot nykyisestä 150:stä noin 50:een. Jos integraatioon pyritään voimakkaasti, järjestäjätahojen määrä voisi periaatteessa pudota jopa 20:een. Nähtäväksi jää, miten pitkälle poliittinen rohkeus riittää.

Suomen nykyhallituksen merkittävin ja kauaskantoisin päätöskokonaisuus lienee ”Rakennepoliittinen ohjelma talouden kasvuedellytysten vahvistamiseksi ja julkisen talouden kestävyysvajeen umpeen kuomiseksi”, josta päätettiin 29.8.2013. Sen perusjuonteina ovat työvoiman tarjonnan lisääminen ja säästäminen. Ohjelma on kieltämättä rohkea ja uuden-

lainen. Tietysti on helppo huokaista, että jo oli aikakin. Mutta kriisitietoisuuden riittävä kasvu on tietysti vaatinut ajan kulumista.

Jo ohjelman koko, reilusti yli 9 miljardia, kertoo siitä, että hallituksen kriisitietoisuus on parantunut kevästä dramaattisesti. Silti kestävyysvajeen poistaminen vuoteen 2017 mennessä on kivenkova ja kunnianhimoinen tavoite. Mutta pääsuunta on kiistatta oikea.

Yli yhdeksän miljardin euron urakasta reilu kolmannes pyritään kasaamaan työuria pidentämällä ja rakenteellista työttömyyttä vähentämällä. Kun julkisen sektorin tuloja pyritään lisäämään talouden kasvuedellytyksiä parantamalla, jää kunnallistalouden kannettavaksi noin puolet urakasta. Kunnallistaloutta koskevat päätökset, eritoten kuntien velvoitteiden ja tehtävien karsinta ja kunnallisveron korotukset ovat aiheuttaneet ja aiheuttavat vastaisuudessakin melkoista porua ja päänkivistystä.

Kestävyysvajeen vähentämisen kannalta on erittäin tärkeää pitkällä tähtäimellä eläkejärjestelmämme uudistaminen. Se merkitsee työurien pidentämistä kaikilta osin, työhön käytettävän ajan lisäämistä ja muita työllisyyttä kasvattavia uudistuksia, joihin liittyy myös työllisyyden lisääntymistä estävien tekijöiden kuten kannustinloukkujen karsinta.

Asiantuntijoiden mukaan eläkejärjestelmämme on nykyiselläänkin perusrakenteiltaan hyvä, se ei ole kriisissä eikä eläkemaksujenkaan nousupaine ole ylen suuri. Eläkeuudistus on kuitenkin mahdollinen ja tarpeellinen väestörakenteen muutoksen, julkisen talouden heikkenemisen ja talouspoliittisen uskottavuuden vuoksi. Nykyisen järjestelmän avulla ei päästä keskimääräiseen 62,4 vuoden eläkkeellesiirtymiskään vuoteen 2025 mennessä, minkä hallitus ja työmarkkinajärjestöt ovat jo aikaisemmin asettaneet tavoitteeksi. Työuria pyritäänkin pidentämään noin kahdella vuodella. Puoli vuotta tulisi uran alkupäästä ja puolitoista vuotta lähinnä lopusta.

Eläkeremontti siirrettiin aluksi ylijohdaja Jukka Pekkarisen johtaman työryhmän pohdittavaksi. Ryhmä julkisti raporttinsa 31.10.2013. Raportissa ei suositella mitään toimia vaan esi-

tellään vaihtoehtoja. Eläkeuudistuksen ulkopuolelle rajataan eläkemaksun korotus, jota esimerkiksi SAK on pitänyt eräänä vaihtoehtona. Korotus heikentäisi työllisyyttä ja ostovoimaa. Toisaalta osa-aikaeläkkeestä ja ns. työttömyysputkesta tulisi luopua tai ainakin niihin olisi tehtävä selviä muutoksia samalla, kun eläkkeelle siirtymiskästä nostetaan. Muuten työurat saattavat pidentymisen sijasta lyhentyä. Jatkopohdintaan jää se, mitä tehdään työntekijöille, jotka eivät kykene jatkamaan eläkeikään ja joilta menee mahdollisuus päästä varhaisemmin eläkkeelle.

Nyt on työmarkkinajärjestöjen vuoro ottaa kantaa työurien pidentämisuudistukseen. Niiden neuvoteltavina ovat itse asiassa kaikki eläkkeisiin liittyvät asiat, mikä tarkoittaa ikärajajoja, karttumia, varhaiseläkejärjestelmiä, eläkemaksuja ja eläkkeiden tason turvaamista.

Aikaa neuvotteluihin on vuoden 2014 syksyyn saakka. Muodolliset päätökset tehtäneiden vasta seuraavan eduskunnan alkutaipaleella, jolloin uudistus tulisi voimaan vuonna 2017. Tämä lykkäytyminen saattaa olla järkevääkin sen kannalta, että työmarkkinaosapuolien ja eduskunnan kypsyminen riittäviin ratkaisuihin vaatii aikaa. Rohkeutta varsinaiseen toteuttamispäätöksentekoon on todella syytä toivoa, sillä eläkepäätökset ovat kovin tärkeitä Suomen uskottavuuden ja luotettavuuden sekä kolmen A:n luottoluokituksen säilyttämisen kannalta. Myös muilla rakennepoliittisen ohjelman kohdilla on merkitystä niiden kannalta. Rakennepaketin kokonaisuuden pitää olla uskottava ja vakuuttava.

Hyvin haasteellista on tulevaisuudessa, että elokuun lopun rakennepoliittinen ohjelma oli vasta aikomusten kirjaamista ja sen toteuttaminen vaatii erillispäätöksiä ja lakeja. Jos kaikki hyvät aikomukset saadaan runtattua kasaan, niiden taloudellisia ja muita vaikutuksia joudutaan kuitenkin monelta osin odottamaan vielä aika pitkään. Lisäksi esimerkiksi työn tarjonnan lisääntyminen muuttuu taloudelliseksi tuotoiksi vasta sitten, kun työvoiman lisäys pystytään kunnolla työllistämään.

Hallituksen rakenneuudistuspaketti pe-

rustui valtiovarainministeriön laskelmiin. Suomen Pankin ekonomistien laskelmat antavat vahvaa tukea rakennepaketille. Pääjohtaja Liikanen saattoikin sanoa Helsingin Sanomien 13.12.2013 mukaan: ”Jos kaikki rakennepaketissa listatut toimet tehdään etupainotteisesti, se riittää”. Hän tarkoitti, että se riittää kuromaan kestävyysvajeen umpeen pitkällä tähtäimellä. Liikanen korosti, että ”ohjelmasta ei saa lipsua yhtään”. Hallitus ei myöskään saisi lykätä päätöksiä seuraavalle eduskunnalle. Lisäksi Liikanen totesi, että työurien riittävä pidentäminen ei onnistu ilman eläkeiän nostoa. Suomalaisista 63-64 -vuotiaista on saatava töihin 40 prosenttia nykyisen 20 prosentin sijasta.

Kestävyysvajeen vähentämiseksi tehtävä työ on enimmältään kasvua mahdollistavaa ts. sen edellytyksiä vahvistavaa työtä. Se ei varsinaisesti takaa kasvua, mihin ongelmaan paneudutaan seuraavassa.

3 Kilpailukyvyyn heikkeneminen

Nykyisin monet pitävät vähentynyttä kilpailukykyä Suomen talouden suurimpana ongelmana, vaikka Suomi on aiemmin menestynyt erinomaisesti kansainvälisissä kilpailukykyvertailuissa. Kieltämättä kilpailukykyongelmaa pahentaa se, että Suomi on pieni ja hyvin avoin talous, jonka tuote-, raha- ja työmarkkinat ovat hyvin keskityneet sekä poliittinen järjestelmä ja etujärjestöt ovat melko jäykkiä ja reviirihakuisia. Kilpailukyky on hyvin moniulotteinen asia, jonka parantamiseksi tavanomaisesti ehdotetut toimet ovat toki tarpeen mutta ne eivät ole läheskään riittäviä.

Kilpailukyvyyn hyväksi tehtävä työ lisää kasvua ja vähentää työttömyyttä rakenneuudistustyötä paljon välittömämmin. Tässä työssä on tähdättävä nimenomaan kestäväan kasvuun.

Professorit Antti Hautamäki ja Matti Pohjola (Helsingin Sanomat 13.9.2013) katsovat, että kilpailukykyongelmat juontuvat esisijaisesti reaalisesta kilpailukykyvyydestä, ei niinkään kustannuskilpailukykyvyydestä. Heidän mielestään keskeisessä asemassa on se, että Suomessa tuotetaan vääriä tuotteita. Siinä suhteessa voin yhtyä tähän näkemykseen, että meillä on huippuosaamista monilla kriisialoilla, joista edellä mainittujen

puunjalostus- ja elektroniikka-alojen ohella voidaan mainita eräät koneenrakennusteollisuuden alat kuten laivanrakennus ja paperikoneiden valmistus. Tilannetta kärjistää se, että useimmiten on syytäkin siirtyä pois kriisialoilta. Valitettavasti meillä on huippuosaamista turhan harvoilla aloilla, joilla menee hyvin tai edes kohtalaisesti. Kriisitietoisuuden kehittymistä on hidastastanut se, että muiden teollisuuden alojen ongelmia ei vielä tunnistettu siinä vaiheessa, kun puunjalostusteollisuuden ongelmat jo tiedostettiin.

Missään tapauksessa ei ole syytä jäädä murehtimaan menetettyä teollisuuden perään tai järjestää kallista saattohoitoa. Mahdolliset käytettäväksi jäävät rahoitusmahdollisuudet tulee siirtää nopeasti lupaaviin kasvuyrityksiin ja start up -yrityksiin. Myös yritysten itsensä olisi karsittava kannattamattomat toimintansa.

Eräs valopilkku Suomen nykyisessä matalasuhdanteessa on ollut kasvuyrityksiksi katsottavien yritysten ripeä kasvu. Esimerkiksi vuonna 2011 kasvuyritysten määrä lisääntyi 19 prosentilla eli 758 kasvuyritykseen. Kasvuyritykseksi määritellään yritys, joka kasvattaa henkilöstöään keskimäärin 20 prosentilla kolmen vuoden aikana ja jolla lähtötilanteessa on vähintään kymmenen työntekijää. Lukumääräisesti ripeä kasvu näyttää koskevan myös start up -yrityksiä.

Aivan liian vähän on painotettu taloutemme ylivoimaisesti suurimman sektorin eli palvelujen mahdollisuuksia ja ongelmia. Jo yli viisitoista vuotta sitten kirjoitin: ”Koska palvelusektori vastaa jo nyt työllisyyden ja kansantuotteen valtaosasta, sillä on päävastuu työllisyydestä ja kansantuotteesta tulevaisuudessa. Jos palvelut eivät pelasta Suomen tuotantoa ja työllisyyttä, ei sitä pysty tekemään mikään muukaan elinkeinosektori” (Helsingin Sanomat 24.8.1998). Teollisuuden merkitystä väheksymättä minun on helppo seisoa tämän näkemyksen takana, koska palvelujen kehittäminen on edelleen Suomen kohtalonkysymys. Onhan palvelusektorin nykyinen osuus yli 80 prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta. Päähuomion kiinnittämistä teollisuuteen on kuitenkin puollettu lähinnä vientimme teollisuustavarapainotuneisuuden vuoksi. Vastineeksi riittänee se fakta, että ”jopa raskaista teollisuusfirmoistamme

valtaosa myy enemmän palveluja koneidensa rinnalla ja sijaan”, kuten professori Jaakko Aspara on todennut (Chydenius 3/2013). Eihän pelkien koneiden tai muiden tavaroiden vienti edes tahdo kannattaa yhtä hyvin kuin tavaroiden ja palvelujen yhdistelmävientä.

Muiden korkean elintason maiden tapaan Suomikin on vahvasti tietointensiivisiä, digitalisointia hyödyntäviä palveluja tuottava maa. Eurostatin tilastojen perusteella Suomi on EU:n jäsenmaista pisimmällä teollisuuden rakennemuutoksessa kohti korkean osaamistason palveluja. Olivatpa kysymyksessä yritykset tai julkisen sektorin vastaavat yksiköt ja tavarat tai palvelut, kaikkien toimijoiden on luonnollisesti hakeuduttava tulevaisuuden vahvan kasvun alueille. Mitenkähän panostuksen kohteiksi sopisivat robotiikka ja siihen liittyvät keinoäly ja älykkäät laitteet, 3D-tulostus, puhdas teknologia (cleantech), tietokonepelit ja muu sisällöntuotanto sekä koulutus? Esimerkiksi robotisoinnin kohteiksi soveltuisivat energiatekniikka, kaivos-tekniikka, liikkuvat koneet, jätteidenkäsittely, hoiva-ala ja joukkoliikenne. Kaikissa hankkeissa laajasti ymmärretty liiketoimintaosaaminen olisi välttämättä otettava huomioon. Löytyisikö tältä pohjalta Suomen palvelustrategian ja jopa koko elinkeinostrategian perusta, kun vielä otamme huomioon digitalisointiosaamisemme?

Koko teknis-taloudellinen kehitys muuttaa tulevaisuuden maailmaa valtavasti ja tavoilla, joihin meidän on pakko varautua. Automaatio on jo vienyt merkittävästi suorittavaa työtä ja sen työpaikkoja tehtaissa. Tämä kehitys jatkuu, koska robotiikan kehitys merkitsee automatiikan ripeää jatkumista. Valmistuskustannukset pienenevät rajusti, mutta suunnittelua, logistiikkaa, energiaa ja raaka-aineita tarvitaan edelleen. Luonnonvaroja, tietotyötä ja osaamista siis tarvitaan tulevaisuudessakin. Automaatio antaa kuitenkin mahdollisuuden harkita, kuinka paljon työtä ja vapaa-aikaa ihmiset haluavat, koska välttämättömät tarpeet pystytään tyydyttämään pienemmällä ihmistyön määrällä. Entä millä tahdilla alun perin kehittyneiden maiden kehityviini maihin siirrettyjä työpaikkoja kannattaa siirtää takaisin, kun kehittyvien maiden palkkojen halpuuden merkitys pienenee rajusti työvoi-

makustannusten osuuden pienentyessä nopeasti automaation vuoksi?

Kilpailukyvyyn parantamiskeinoista on melko perustellusti nostettu keskeiseksi maltillisiin ja pitkiin tulosopimuksiin pyrkiminen. Yllättävän helposti kolmivuotinen puitesopimus syntyi elokuun lopussa, mutta liittokohtaista työtä oli vielä tehtävä runsaasti.

Keskusjärjestöjen puheenjohtajat saattoivat vahvistaa keskitetyn palkkaratkaisun eli tulpun 25.10.2013 eli alkuperäisen takarajan jälkeen. Sopimuksen mukaan palkat nousevat ensi vuonna 20 euroa + lisät, seuraavana vuonna 0,4 prosenttia ja kolmannen vuoden palkoista sovitaan erikseen kesällä 2015. Sopimuksessa on mukana lähes 93 prosenttia palkansaajista, joten se lisää merkittävästi ennustettavuutta työmarkkinoilla ja osoittaa jälleen kerran suomalaisten pystyvän pitkäjänteiseen päätöksentekoon ongelmatilanteissa.

Valtio tukee työmarkkinaratkaisua monin tavoin. Oleellisia näistä tavoista lienevät seuraavat: tuloveroasteikkoja nostetaan 1,5 prosentin inflaatiotarkistuksilla sadan tuhannen euron tuloihin saakka ensi vuonna ja ansiosidonnaista työttömyyskorvausta saava työtön saa tehdä töitä 300 euron edestä ilman, että työttömyyskorvaukseen kajotaan.

Arvioidessaan rakenneuudistuspakettia 13.12.2013 Suomen Pankin pääjohtaja Liikanen esitti vielä lisätoiveita talouden kohentamiseksi. Vaikka tehty maltillinen palkkaratkaisu on hyvin merkityksellinen, se tarvitsi jatkukseen toisen vastaavalla tavalla maltillisen palkkaratkaisun. Liikanen toivoi myös työajan joustoja työn kysynnän mukaan yritys- ja alakohtaisin sopimuksin.

Ison rakennepaketin lisäksi hallitus päätti 29. elokuuta vuoden 2014 budjetista keväällä hahmotettujen suuntaviivojen mukaisesti. Loppusumma on 53,9 miljardia euroa. Alijäämää katetaan velalla, joka nousee kokonaisuudessaan noin 100 miljardiin eli noin 60 prosentin kipurajaan kansantuotteesta. Nousevan trendin vuoksi EU nosti varoittavan sormensa, vaikka Suomen velkaantuneisuus on Euroopan mitoissa vielä maltillista. Onhan eurotalouksien julkinen velka noin 70 prosenttia bruttokansantuotteesta

ja todennäköisesti vahvassa kasvussa. Sitä paitisi valtionvelka on todellinen ongelma Suomalaiselle vasta, kun taantumamme pitkittyä edelleen, vaihtotaseemme jää alijäämäiseksi pitkäksi aikaa, menetämme hyvän luottoluokituksen ja EKP kieltäytyy rahoittamasta Suomea taantumasta ja vaihtotaseen alijäämästä seuraavassa kriisitulanteessa.

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi suomalaisten yritysten ja muiden organisaatioiden sekä koko Suomen kilpailukykyyn vaikuttavat myös liiketoimintaosaamisen osa-alueet kuten teknologiaosaaminen, johtamisosaaminen, strategiaosaaminen, markkinointiosaaminen, rahoitusosaaminen, laskentaosaaminen, digitalisointiosaaminen, muotoiluosaaminen. Varsinkin nykyisessä talustilanteessa on pidettävä erittäin tärkeänä yrittäjyysosaamista kuten myös yrittäjyysluukkuutta, joka näyttää Suomessa piristyneen varsinkin akateemisen yrittäjyyden osalta. Yrittäjäosaaminen ja yrittäjäluukkuus korreloivat luonnollisesti vahvasti keskenään.

Liiketoimintaosaamistekijät ja niiden välittömät ja välilliset vaikutukset ovat jääneet valitettavan syrjään Suomessa ja ulkomaillakin käydyssä taantumakeskustelussa, joka on siispainottunut talouspolitiikan makrotekijöihin. Suomalaisienkin pitäisi viimein uskoa, että paras tavara tai palvelu ei todellakaan aina voita markkinoilla. Jokainen tuote, joka ei mene kaupaksi, on kuluerä ja virhearviointi. Mitä huolellisemmin tuote on suunniteltu ja valmistettu, sitä suurempi virheinvestointi se on, jos se ei kuitenkaan kaupallistu riittävästi markkinoilla. Nämä asiat pitäisi yritysjohton samoin kuin julkisesta päätöksenteostakin vastaavien ymmärtää ja ottaa huomioon päätöksenteossaan.

Matkapuhelinalan viimeaikainen historia sopii hyvin esimerkiksi liiketoimintaosaamisen merkityksestä. Jo Nokian matkapuhelinten aiemmassa historiassa oli monia ongelmatilanteita, kuten logistiikan jääminen myyntimahdollisuuksien kasvuvauhdista, simpukkamallien aliarvostaminen ja vaikeat organisaatiouudistukset. Esimerkiksi Jorma Ollilan pääjohtajakauden jälkeen Nokia ei Ollilan mukaan saanut ykkösehdokkaiksi arvioitujaehdokkaista pääjohtajakseen ja niinpä kaksi seuraavaa pääjohtajaa

epäonnistuivat ainakin Nokian puhelinliiketoiminnan menestyksellä mitaten.

Ollila totesi elämäkertakirjansa julkistamishaastattelussa 16.10.2013, että tuhat Piilaaksoon lähetettyä ohjelmistokehityksen tutkailijaa ei onnistunut tehtävässään. Ollila nostaakin ohjelmisto-osaamisen Nokian matkapuhelinliiketoiminnan keskeiseksi ongelmaksi. Voitaisiin ehkä kuitenkin täsmentää, ettei suurin heikkous ollut pelkässä ohjelmisto-osaamisen puutteessa vaan ohjelmisto-osaamisen soveltamisessa ja siinäkin osittain johtamistavan vuoksi (Helsingin Sanomat 18.10.2013). Tiedostetuista ohjelmisto-ongelmista kärsittiin vuosikymmen. Myös vuosina 1995-2006 Nokian muotoilujohtajana toiminut Frank Nuovo katsoo, että pahin virhe Nokiassa tehtiin keskeisten ohjelmien eli käyttöjärjestelmän kehittämisessä ja valinnassa (Ilta-Sanomat 14.9.2013).

Nokian kannalta kohtalokas vuosi oli 2007. Silloin Apple esitteli iPhone-matkapuhelimen, jonka kosketusnäytöstä tuli älypuhelimien perusominaisuus. Tuolloin myös Nokia kehitti kosketusnäytöllisiä puhelimia, mutta niitä ei pidetty riittävän laadukkaina massatuotantoon. "Olisimme tuskin hyväksyneet niin surkeaa laitetta kuin ensimmäisen tai jopa toisen sukupolven iPhone", totesi Nuovo. Hän epäili myös, että edes nykyiset Applen laitteet eivät selviäisi Nokian kestävyystesteistä.

Apple kehitti ensin ohjelmistonsa ja vasta sen jälkeen puhelimen. Se onnistui markkinoinnissa varsinkin mittavilla kotimarkkinoillaan. Vaikka Applen teknologiaosaaminen ei ollut ihmeellistä ja tuotteiden laadussa oli ongelmia, tuote oli käytettävyytensä puolesta riittävän hyvä erityisesti kuluttajille ja muille loppukäyttäjille. Tehokkaan markkinointi- ja muun liiketoimintaosaamisen avulla kompensoitiin tai paremminkin ylikompensoitiin puutteet. Nokian matkapuhelinten mittavat kehityssponsittelut maksoivat paljon, mutta älypuhelimien kaupallistaminen ei kuitenkaan sujunut hyvin. Nokian siirtymää kalliin hintaluokan puhelmiin hidastivat vaikutusvaltaiset operaattorit, jotka suosivat halpamalleja.

Näin Nokian Via Dolorosa oli valmis, varsinkin kun myös Samsungin markkinointi puri.

Helmikuuhun 2013 mennessä puhelinliiketoiminnan ongelmat olivat jo sitä suuruusluokkaa, että Nokian hallitus aloitti neuvottelut matkapuhelinten myymisestä Microsoftin kanssa. Tämä johti siihen, että 3.9.2013 Nokia ilmoitti kaupan matkapuhelinliiketoiminnasta syntyneen.

Matkapuhelinliiketoiminnan lähihistoriasa ei siis voittanut teknisesti paras tavara vaan voittaja oli se, joka sai nimenomaan loppukäyttäjät uskomaan tavaroihinsa ja palveluihinsa ja ostamaan niitä. Tämä tapahtui suurelta osin markkinointiosaamista ja sen perustana olevaa kuluttajälähtöisyyttä hyödyntämällä. Lienee aika oivaltavaa, että Iltalehden kolumnisti Pikkutakki 19.10.2013 lohkaisi: "Nokian taisi nostaa ja kaataa sama syy: suomalainen insinööritaito. Nokia luotti insinööriensä kokemukseen, mutta Apple panosti käyttäjäkokemukseen".

Matkapuhelinhistorian lopuksi voin vielä todeta, että en oikein osaa yhtyä Ollilan käsitykseen mittavien optioiden suosiollisesta vaikutuksesta edes Nokian menestykseen muista yrityksistä puhumattakaan. Eiväthän varsinkaan Nokian tuoreimmassa historiassa toteutuneet kannustinjärjestelmien päätavoitteet eli omistaja-arvon kasvattamistavoite ja henkilöstön sitouttamistavoite. Esimerkiksi keskeisten johtajien sitoutumisen osalta tapahtui kai päinvastoin. Toisaalta kannustimien kohdentamisessakin oli ongelmia, kuten ex – nokialainen Mikko Merihaara on arvioinnut (Talouselämä 39/2013). Tämän pitäisi antaa aika tavalla ajatteleminen aihetta yritysten osakkeenomistajille, hallituksille ja muillekin päättäjille. Itse asiassa koko pitkäaikaisen matalasuhdanteen merkittävä liikkeelle paneva syy oli yhdysvaltaisten pankkien pidäkkeetön riskinotto, jota vauhdittivat huppeat kannustinjärjestelmät ja pankkien tietämys vähäisestä tappiovastuustaan.

Rohkenen myös epäillä, että merkittävä osa optionsaajista ja muista varakkaista on veroparatiisien hyödyntäjiä. Tosin he tekevät sen lähes aina laillisesti, vaikka ei ehkä eettisesti. Olisi kaiketi paikallaan keskustella myös tulo- ja omaisuuserojen kasvun vaikutuksesta esimerkiksi työmotivaatioon, yritysten kannattavuuteen ja kansantuotteeseenkin. Jo pohjoismaisten hyvinvointivalttioiden menestys riittänee perusteeksi.

Mutta myös Pohjoismaissa eriarvoisuus on kasvamassa. Jotta en saisi aiheettomia radikalismisyytöksiä, totean vielä, että Maailman talousfoorumi (lue: maailman talouseliitin organisaatio) julkaisi marraskuussa ennusteen, jonka mukaan toiseksi suurin uhka maailman kehitykselle lähiaikoina on juuri lisääntyvä eriarvoisuus.

Se, mitä tässä aikakauskirjassa käydyssä taantumakeskustelussamme on puhuttu monitieteisyydestä, konkretisoituu hyvin selkeästi markkinointiosaamisen kannalta keskeisessä myyntiosaamisessa. Myynnin johtamisen ensimmäinen suomalaisprofessori Petri Parvinen ei ole suotta korostanut, että myyntipsykologiaan perehtyminen rikastaa kenen tahansa myyjän työpäivää (Tiede 8/2013). Itse asiassa koko liiketoimintaosaaminen on varsin monitieteinen osaamisalue. Tämän vuoksi artikkeliin on lisätty lyhyt mutta innovatiivinen liite monitieteiskysymyksistä.

Liiketoimintaosaaminen on usein tärkeimmillään palvelusektorissa, jonka varaan tuotannon ja työllisyyden kehitys on pitkälle sälytetty, kuten edellä todettiin. Näin ollen olisi todella kohtalokasta laiminlyödä palvelusektorin ja sen liiketoimintaosaamisen kehittäminen. Tätä ei näytetä Suomessa eikä kaikkialla ulkomaillaakaan tajuttavan.

Liiketoimintaosaamisesta on syytä oikein korostaa, että monien taantumien hoitotoimien vaikuttavuus lisääntyy liiketoimintaosaamisen kautta. Niinpä esimerkiksi rakenneratkaisujen vaikuttavuuden saaminen korkealle tasolle edellyttää toimijoiden korkeatasoista liiketoimintaosaamista.

Tutkijana minun on helppo uskoa, että valmius hyödyntää liiketoimintaosaamista koskevaa tutkimustietoa ja jopa osallistua tiedon tuottamiseen, voisi muodostua suomalaisyritysten ja muidenkin suomalaisorganisaatioiden erityisosaamisalueeksi. Onhan suomalaisilla yrityksillä ja muilla organisaatioilla jo nykyisellään valmiutta ja kokemusta tällä alueella. Tarvittaisiin vielä lisää halukkuutta tarjoutua mukaan aineistojen tuottamiseen, jakaa kokemuksia toimivista ja ei-toimivista ratkaisuista ja osallistua tutkimusten rahoitukseen. Tämä olisi useimmiten niin yritysten kuin tutkijoidenkin etu.

Nykykaikaiseen liiketoimintaosaamiseen voidaan lukea myös digitalisointiosaaminen. Suomalaisyrityksetkin voisivat nostaa nopeasti ja paljon kilpailukykyään hyödyntämällä tehokkaasti digitalisaatiota. Digitalisaatio on jo muuttanut valtavasti esimerkiksi musiikki-, media- ja peliliiketoimintaa. Teknologian huima kehitys mahdollistaa sen, että digitalisaatio työntyy myös muille toimialoille, perinteisiin toimintoihin.

Uusien digitaalisten sovellutusten kehittäminen ja käyttöönotto on usein suhteellisen yksinkertaista, nopeaa ja halpaa. On kuitenkin omattava digitalisointiosaamista, on mietittävä uusiksi liiketoiminta- ja muut toimintamallit sekä on käytettävä digitalisaation mahdollisuuksia rohkeasti myös siellä, missä esiintyy muutosvistarintaa. Ne yritykset ja muut organisaatiot, jotka eivät lähde mukaan, menettävät monenlaisia toimintamahdollisuuksia, maksavat palveluistaan liikaa sekä tuhlaavat kehittämis- ja toimeenpanoresurssejaan. Digitaalinen muutos on monilla aloilla niin nopea, läpäisevä ja syvälle käyvä, että sopeutujatkaan eivät pärjää. Menestyjiä ovat alansa kärkijoukossa muutosta ajavat organisaatiot. Strateginen ketteryys ei ole pelkkä muoti-ilmiö.

Tässä yhteydessä lienee sopivaa korostaa, että muutos on nykypäivän tunnus itse asiassa kaikilla elinkeinoelämän aloilla. Se voi vaihdella melko rauhallisesta ultranopeaan ja melko näkymättömästä todella näkyvään. Esimerkiksi aloilla, joilla digitaalisointi on hyvin mahdollista ja pakollistakin, muutos voi olla suuri ja näkyvä, jopa uskomattomalta tuntuva. Mutta vaikka muutos ei olisikaan erityisen päällepäin näkyvä, se ja ainakin muutoksen vaatimus koskee kaikkia aloja. Lopputulos on aina sama: nopeat syövät hitaat.

Hallituksen tavoitteena on yhtenäistää viranomaisten tietojärjestelmät siten, että helpoimillaan ja samalla parhaimmillaan julkiset palvelut ovat täysin automatisoituja (Helsingin Sanomat 4.10.2013). Yhtenäistä (kansallista) palveluarkkitehtuuria tarvitaan välttämättä, mikäli halutaan ottaa järjestelmissä hajallaan oleva tieto yhteiskäyttöön. Yhteinen palveluväylä pyritäänkin saamaan kansalaisten käyttöön vuonna 2015. Myös digitalisaatiokoulutusta kehitetään, osin

yhdessä Viron kanssa.

Merkittävää on, että digitalisaatio mahdollistaa uusien liiketoimintamallien luomisen lähes kaikilla toimialoilla ja useimmissa toiminnoissa. Digitalisaatio mahdollistaa usein myös kysynnän ja tarjonnan yhteensaattamisen alemmalla hintatasolla. Usein kansainvälistymismahdollisuudetkin tulevat mukaan ikään kuin joustavasti sisäänrakennettuina.

Digitaalisuuden merkitystä korostaa myös se, että digitaalisia aineistoja varastoidaan valtavasti palvelimille eri osissa maailmaa. Näiden todella suurten aineistojen analyysi voi auttaa merkittävästi yhteiskunnallista ja taloudellista päätöksentekoa.

Kilpailukykyongelma ja kestävyysvajekin ovat suuressa määrin omissa käsissämme eli niiden tasoon voidaan vaikuttaa omin kansallisin ratkaisuin. Lienee kuitenkin hyvä muistuttaa, että näennäisratkaisuja on syytä visusti karttaa. Varoittava esimerkki on hallituksen vuonna 2012 päättämä kuntien valtionosuuksien vähentäminen, jota valtio kompensoi luopumalla verotuloistaan kuntien hyväksi. Toisin sanoen kysymys ei ollutkaan leikkauksesta koko julkisen talouden kannalta tarkasteltuna. Suotta ei Raimo Sailas väitä tämän toimen muistuttavan hölmöläisten peiton jatkamista (Kanava 5/2013). Vielä selvemmin kuntien valtionosuusleikkaukset ovat jääneet näennäisiksi, koska kunnat ovat osin korvanneet saamatta jääneitä leikkausrahoja veronkorotuksillaan.

Johtopäätöksiä ja suosituksia

On oikeastaan vähän outoa, että Suomen talous voi melko huonosti, vaikka sitä on vaikea pitää varsinaisena kuplataloutena. Ehkä pääselitykseksi jääkin yksinkertaisesti se, että Suomi on viennistä riippuva pieni maa, joka on sen vuoksi suhdanneherkkä. Paperiteollisuuden pitkä ongelmakausi ja Nokian ajautuminen vaikeuksiin ovat kärjistäneet Suomen ongelmatilannetta. Saadakseen talouskasvun käyntiin suomalaisen on pystyttävä sopeutumaan tilanteeseen ja tehostamaan toimintaansa. Samalla on syytä muistuttaa, ettei toiminnan tehostaminen voi tapahtua pelkästään asiakkaiden kustannuksella.

On rohjettava kysyä, minkälaiseen hy-

vinvointimalliin Suomen on syytä pyrkiä. Sopiiko meille vielä jotakuinkin ruotsalaistyyppinen hyvinvointimalli? Vai onko meidän tingittävä joistakin tavoitteista taloudellisen kantokykymme vuoksi?

Todella iso vahinko on, että tässäkään vakavassa kriisissä, joka on paljolti kilpailukykykriisi, ei Suomessa eikä muualla ole kiinnitetty enemmälti huomiota kilpailukyvyn kannalta keskeiseen osaamisalueeseen eli liiketoimintaosaamiseen ml. teknologia-, digitalisointi- ja yrittäjyysosaaminen. Viime kädessä liiketoimintaosaaminen on ratkaiseva kilpailukykymme kannalta, koska se on keskeinen kannattavien kauppajen syntymisen ja myyntimäärien kannalta. Liiketoimintaosaaminen on tärkeää myös kokonaiskustannustason ja sen myötä hintakilpailukyvyn kannalta. Monipuolinen liiketoimintaosaaminen voi kompensoida kilpailukyvyn lisäämisen kautta yritysten ongelma-alueidenkin pulmia.

Julkinen taantumakeskustelu on Suomessa käyty valtaosin makronäkökulmasta. Vain joissakin taantumakeskustelun käännteissä on puhuttu eri toimintasektoreista kuten viennistä, tuonnista, kotimaan kaupasta tai taloutemme eri toimialoista. Vielä harvemmin on puhuttu joistakin merkitykseltään tai toiminnaltaan poikkeuksellisista yrityksistä ja niiden osaamisesta (paitsi Nokiasta).

Yksittäiset kaupat ja niiden kannattavuus kuitenkin ratkeavat yritysten ja vastaavien organisaatioiden sekä niiden markkinoimien tuotteiden kilpailukyvyn perusteella. Yksittäiset kaupat voidaan toki yhdistää yritys-, ala- tai toimintasektorikohtaisiksi myynneiksi, kannattavuuksiksi, tuloksiksi jne. Nämä puolestaan summeerautuvat maakohtaisiksi myynneiksi jne. Mutta ratkaiseva kilpailu on siis jo aikaisemmin, ennen mitään yhdistämissä käyty yritys- ja tuotetasolla, jossa kilpailussa yritys- ja henkilökohtainen liiketoimintaosaaminen on ratkaissut, syntykö kauppia vai ei ja kuinka suuria kauppia syntyy.

Yrityksiin ja henkilöihin välittömästi tai välillisesti kohdistettavat ja liittyvät toimet kuten koulutus, tiedon vaihto ja käytännön kokemuksen karttamisen mahdollistaminen taas

ratkaisevat yritys- ja tuotekohtaisen liiketoimintaosaamisen. Onneksi hallituksen viisivuotisesa koulutuksen lisäysohjelmassa aiotaan kouluttaa lisää 1050 kauppatieteilijää, 500 juristia ja 300 ICT-osaajaa. Mutta esimerkiksi myös liiketoimintavalmiuksia lisäävää täydennyskoulutusta ja harjoittelua pitäisi tehostaa määrällisesti ja laadullisesti.

Yleisesti katsotaan, että Suomessa on rakennettu taloudellisen menestymisen kannalta erinomaiset puitteet kuten tuotannollinen ja liikenteen infrastruktuuri sekä koulutusjärjestelmä. Mutta usein on myös sanottu, että viimeistely ja sen myötä kaupallinen menestys ei ole samaa luokkaa kuin puitteet. Väitän, että tämän viimeistelyn heikkoudet ovat suurelta osin liiketoimintaosaamisen ja sen soveltamisen puutteita käytännön liiketoiminnassa, erityisesti kauppakäynnissä.

Jos taantumakeskustelu ei ole enemmälti edes kosketellut henkilö- tai yrityskohtaista liiketoimintaosaamista, ei voitane olettaa, että taantumien ehkäisy- ja hallintatoimenpiteet olisivat kattavia ja laadukkaita. Eikö todellakaan voida päästä parempaan hienosäätöön ja mikrotason huomioon ottoon keskustelussa, tutkimuksessa, suunnittelussa ja toimenpiteiden kohdentamisessa?

Tässä aikakauskirjassa käymässämme taantumakeskustelussa on tullut selvästi ilmi, että liiketaloustieteilijöiden lisäksi myös useiden muiden alojen tieteenharjoittajat voivat perustellusti hämmästellä julkisen taantumakeskustelun kapeutta. Siispä vielä kerran, taantuma ja lama ovat tutkimuskohteina luonteeltaan vahvasti monitieteisiä!

Tutkimustyön metodologiset kysymykset eivät ole olleet laajasti esillä keskustelussamme. Kuten edellä jo viittasin, olen kuitenkin halunnut lisätä tämän artikkelin yhteyteen lyhyen mutta toivoakseni innovatiivisen liitteen monitieteisyyskysymyksistä ja niihin liittyvästä metodologiasta (ks. Liite), koska monimuotoinen ja monimutkainen kohdeilmiömme suorastaan vaatii monitieteistä lähestymistapaa. Monitieteisyyskysymysten ymmärtäminen on tärkeää erityisesti tutkijoille mutta myös tutkimusten soveltajille. Lähdeviitteet auttavat tarvittaessa

asiaan perehtymistä.

On sentään hyvä, että Suomen taantumaongelmat on alettu tunnistaa ja tunnustaa avoimesti mutta ei kovin liioitellen. Viime kesänä havahduttiin siihenkin vaikeasti tunnistettavaan tosiasiaan, että monet suurimmista ongelmistamme ovat pääosin kotikutoisia. Tämä on synnyttänyt aitoa kriisitietoisuutta. Aidon kriisitietoisuuden lisääntymisestä on ollut selviä merkkejä paitsi kansalaisten mielipiteissä myös ministereiden, etujärjestöjen edustajien ja erilaisten asiantuntijoiden kannanotoissa.

Hyvin optimistista kriisitietoisuutta heijastelee myös Suomen hallituksen tulevaisuusselonteko, joka julkistettiin 30.10.2013. On varsin tuttua realismia, että siinä sitoudutaan hyvinvointiin ja talouskasvuun toteamalla, että Suomen hyvinvoinnin jatkuminen edellyttää talouskasvua. Samalla edellytetään aivan oikein, että kasvun on oltava ympäristön kannalta kestävä. Globaalit ympäristöongelmat ja digitaalitalouden kehittyminen ovat Suomelle haasteita, mutta parhaimmillaan myös mahdollisuus kasvuun. Pehmeämmällä puolella selonteko painottaa innostuksen ja yhteisöllisyyden kasvattamista. Selonteko on monipuolinen ja ”sisältää periaatelinjauksia, joiden puitteissa voidaan eri puolilla yhteiskuntaa ryhtyä konkreettisiin toimiin”. Samalla raportti on turhan yleisluontoinen ja kovin abstrakti konkreettisten toimenpiteiden suunnittelun pohjaksi. Vaikka ministeritasolta onkin - ilmeisesti etukäteiskritiikin vuoksi - annettu ymmärtää ns. Himasen työryhmän väliraportin ja loppuraportin käsikirjoituksen vaikuttaneen tulevaisuusselontekoon, on melko vaikea nähdä, millä tavoin tämä olisi selkeyttänyt tai konkretisoinut selontekoa.

Kriisitietoisuuden lisäksi matalasuhdan-teesta selviytymisessä tarvitaan lähtökohtaisesti myös henkistä voimaa ja monipuolista (voit lukea myös monitieteistä) näkemystä. Niin kuin emerituskansleri Ilkka Niiniluoto ilmaisi: ”tarvitsemme henkistä elvytystä, joka taistelee ahneutta, ennakkoluuloisuutta, itseensä käpertyneisyyttä, varovaisuutta ja välinpitämättömyyttä vastaan” (Helsingin Sanomat 27.10.2013). Koska kysymys on kuitenkin perimmältään taloudellisesta kriisistä, kriisitietoisuus, henkinen

voima ja näkemyksellinen monimuotoisuus tulisi ainakin enimmiltään hyödyntää taloudellisen osaamisen ja päätöksenteon yhteydessä. Pitäisi päästä myös positiivisempaan yhteiskuntaan, jossa ”ei” voi tulla esille muutenkin kuin huutamalla ja ”kyllä” muutenkin kuin vaikenemalla.

Lienee tarpeen vielä koota kaiken edellä esitetyn perusteella syntyvät pääsuositukset keskeiseen kasvuun pääsemiseksi. Pääsuosituksina ni esitän seuraavat viisi.

Ensinnäkin liiketoimintaosaamisen kehittämistä olisi tehostettava. Ei liene hämmästyttävää, että liiketaloustieteilijänä sijoitan sen suosituslistani kärkeen. Uskon kuitenkin vahvasti, ettei kysymys ole vain koulutustaustan tai kokemuksen aiheuttamasta harhakuvasta. Jo edellä esitetyt perustelut lienevät aika vakuuttavia. Vaikka talouspoliittinen (makro)analyysi ja päätöksenteko ovat tulevaisuudessakin tärkeitä, tulevaisuuden päätöksenteossa tulisi kiinnittää paljon nykyistä enemmän huomiota mikrotaoalle, nimenomaan laajasti ymmärrettyyn liiketoimintaosaamiseen. Erityisen keskeisiä liiketoimissa ovat aina markkinointiosaaminen ml. myyntiosaaminen ja usein digitalisointi-, teknologia- ja yrittäjyysosaaminen. Liiketoimintaosaamisen eri osa-alueiden tärkeys vaihtelee kuitenkin tapauksittain, joten liiketoimintaosaaminen on hyödynnettävä tapauskohtaisesti ja se on ymmärrettävä riittävän laajasti.

Toiseksi, pitäisi ottaa huomioon ja hyödyntää kaikki muut mahdolliset toiminnan tehostamiskohteet. Ne liittyvät varsinkin elvytysvaraan, ostovoimaan, kasvurahastoon, muuhun rahoitukseen, EMU-puskureihin, harmaaseen talouteen, ikäsyryntään, yritystukiin ja aloittaviin kasvuyrityksiin. Samoin on vielä syytä – ja oikeastaan pakko – ottaa huomioon verotukseen ja leikkauksiin liittyvät mahdollisuudet. Näitä hallitus on toki hyödyntänyt, mutta esimerkiksi verotusta ja leikkauksia koskevia päätöksiä tarvitaan myös tulevaisuudessa, mikäli mielittää kääntää valtion velka laskuun edes vuonna 2015. Tässä kohtaa on välttämättä ”sanottava ruma sana niin kuin se on”: Veronkorotuksia ei enää voida tehdä kovin suuressa määrin, koska talouskasvua vähimmin syövät kohteet alkavat loppua. On siis tehtävä leikkauksia/säästöjä.

Niiden merkittävimmät kohteet lienevät juustohöyläys kaikkien ministeriöiden budjeteista ja kuntarahoitukseen kohdistuvat leikkaukset. Leikkausmiljardien määrästä käytäneen vielä kova vääntö, koska hallituksen ennakoiما kolme miljardia voi osoittautua jonkinmoiseksi alarajaksi todellisten leikkaustarpeiden kannalta. Vuosittainen leikkaustarve jatkuu. On kiinnitettävä huomiota myös innovaatioiden ja investointien kannustamiseen ja työolojen kohentamiseen. Sekä uusien innovaatioiden että investointien taso on pelottavan alhainen ja taustalla on vielä luottolaman pelkokin. Erityishuomion arvoisia ovat myös lupaavimmat start up –yritykset ja muutkin kasvuyritykset, joille tulisi järjestää verotuksellisia kannustimia sekä sellaista yritystukea, joka on tehokasta ja kilpailun kannalta neutraalia. Suomen yritystuki- ja innovaatiojärjestelmät tulisi kokonaisuudessaan huolellisesti arvioida ja karsia tai uudelleenkohdentaa tehon tukirahoitus.

Kolmanneksi, kehittämistoimia pitäisi kohdentaa riittävän tasapuolisesti niin teollisuuteen kuin palveluihinkin. Palvelujen kehittämistä on vähätelty, jopa laiminlyöty. Nytkin hallituksen taholta on aloitettu keskustelu teollisuuspoliittisen ohjelman laatimiseksi, mutta palvelupoliittisesta ohjelmasta ei ole juuri puhuttu. Parasta kai olisi aikaansaada kunnollinen elinkeinopoliittinen ohjelma, joka ottaa huomioon niin palvelujen kuin teollisuudenkin ajankohtaiset kehittämistarpeet ja -mahdollisuudet.

Neljänneksi, makrotason ja mikrotason taantumapäätöksenteon ja -toimien ajoitukseen on kiinnitettävä huomiota toimien myöhästymisen ja epäedullisten yhteisvaikutuksien karsimiseksi. Kun arvioidaan päätöksentekoa ideaalisen ajoituksen kannalta, voidaan perustellusti sanoa, että useimmat taantumien torjuntaan ja hallintaan liittyvät päätökset ja sen myötä toimet ovat myöhästyneet, mistä on ollut haittaa toimenpiteiden vaikuttavuuden kannalta. On kuitenkin myönnettävä, että ideaaliseen ajoitukseen ei kaikilta osin ole ollutkaan mitään mahdollisuuksia päästä. Tästä huolimatta toimien myöhästymisiä on selvästi liikaa. Usein toimet ovat viivästyneet ns. poliittisen tahdon kehittymisen hitauden vuoksi. Poliittisluontoisiin pää-

töksiin uskaltaudutaan yleensä vasta, kun kriisi on selviö ja kun se on samalla ilmeisen selvä myös äänestäjille. Näiden ehtojen täyttyminen merkitsee useimmiten myös päätösten myöhästymistä.

Tärkeää on myös, että kaikki päätösten toteuttamistoimet saatetaan päättäväisesti ja nopeasti loppuun.

Viidenneksi, poliittisen ja muunkin päätöksenteon perustaksi tai ainakin tueksi tarvitaan riittävän huolellisia, kaikille päätöksentekijöille julkistettavia laskelmia tai muita sopivia analyysejä silloin, kun analyysejä on tehtävissä. Usein päätöksiä perustellaan tehdyillä laskelmilla, mutta laskelmia ja niiden perustana olevia aineistoja ei aina julkisteta. Professori Matti Wiberg kirjoitti tästä 16.12.2013 ja 22.12.2013 Helsingin Sanomissa. Hän listasi 19 julkisen päätöksenteon aluetta, joilla taustalaskelmat tai muu näyttö puuttuvat, ovat ristiriitaisia tai salaisia. Näihin alueisiin hän luki sekä kuntauudistuksen että sote-uudistuksen, joiden osalta Wibergin mukaan ”edes alkeellisia taloudellisia vaikuttavuusarviointeja ei ole tehty – tai ainakaan julkistettu”. Mielestäni analyysit aineistoihin ja oletuksiin olisi julkistettava kaikille päätöksentekoon eri tasoilla osallistuville. Analyyseissä tulisi kiinnittää enemmän huomiota toimien epäedullisiin ja edullisiin yhteisvaikutuksiin. Jos päätöksentekijät eivät itse pysty tulkitsemaan analyysien tuloksia, heillä tulisi olla riittävä mahdollisuus käyttää asiantuntijoiden apua. Esitän edelliset suositukset tietäen, että erinomainenkaan valmistelu ei aina johda erinomaisiin päätöksiin ja että valtioneuvosto ja muut päättäjät esimerkiksi yritysjohto ovat enimmältään pyrkineet päätöksensä riittävän perusteelliseen valmisteluun.

Kaikki päätökset ja toimenpiteet edellä kuvatuilla perusongelma-alueilla edellyttävät henkistä elvytystä tai oikeastaan jonkintasoista henkistä elvyttäenisyttä, jotta oltaisiin mahdollisimman suunnittelukykyisiä ja toimintavalmiita. Jo toimien alkuaan saattaminen edellyttää tätä selkeän kriisitietoisuuden lisäksi. Myös monipuolinen, usein monitieteinen näkemys on tarpeen haastavien toiminta-alueiden tunnistamisessa sekä toimenpiteiden kohdentamisessa,

suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Kun nyt siirryimme henkisempiin asioihin, haluaisin vielä huomauttaa parista, lähinnä EU:ta mutta myös sen kaikkia jäsenvaltioita koskevasta perusasiasta. Ensinnäkin en soisi unohdettavan, että EU syntyi eurooppalaisena rauhanyhteisönä. Tämä huomautus ei taida edes kaivata perusteluja. Toiseksi, EU on myös arvoyhteisö, jolla mielestäni voisi olla nykyistä enemmän erityisen huolellisesti harkittua sanotavaa ja sananvaltaa arvokysymyksissä. Muuten EU saattaa käpertyä liiaksi itseensä eikä se käytä edes niitä mahdollisuuksia, joita sillä kiistatta on arvokeskusteluun ja -vaikuttamiseen. Sitä paitsi nämä toiveeni eivät ole mitenkään ristiriidassa EU:n päätavoitteiden kanssa. Päätavoitteidensa mukaan EU edistää sen kansojen yhteisiä arvoja, rauhaa ja hyvinvointia.

Tällainen on siis minun näkemykseni niistä perusmuutoksista, joita päätöksenteko kaipaa onnistuakseen. Mutta minun niin kuin jokaisen, joka rohkenee neuvojaan tai mielipiteitään näissä kovin ongelmallisissa asioissa tarjota, on myös rohjettava alistua erehtymisen riskille ja oltava valmis ottamaan vastaan kritiikki.

Tämä kirjoitus on tarkoitettu Liiketaloudellisessa Aikakauskirjassa vuodesta 2009 käydyn taantumakeskustelun päätösartikkeliksi. Sekä ensimmäisessä että toisessa haastartikkelissani pyrin ohjaamaan kirjoituksia monitieteiksi sekä erilaisia ja ainakin osin tuoreita näkökulmia tarjoaviksi. Tämä kirjoituksille määritelty tarkoitus on tärkeä virikkeiden antamiseksi niin taantumatutkimukseen, -keskusteluun kuin -päättökseenkin. Tarkoitus on mielestäni toteutunut hyvin kirjoitussarjassa. Sen vuoksi on suuri syy kiittää kaikkia kirjoittajia erinomaisista lisänäkökohdista ja -kulmista taantumakeskusteluun. Niiden vuoksi olen myös toimittanut artikkelien pohjalta tämän kokoomateoksen, joka toivottavasti auttaa tuottamaan keskustelullemme hyvää jatkoa niin taantumakeskustelun, -tutkimuksen kuin -toimienkin muodossa. Ainakin keskustelumme kohde on myös tulevaisuudessa huipputärkeä!

HELSINKI 30.12.2013

Uolevi Lehtinen

Liite

Monitieteisyyskysymyksiä

Kannattanee käsitellä lyhyesti monitieteisyyttä ja siihen liittyviä metodologisia kysymyksiä, koska ne ovat tärkeitä tutkijoiden ja tutkimusten mutta myös tutkimusten hyödyntäjien ja jopa lukijoidenkin kannalta. Olen edellä monesti korostanut tarkasteltavien ilmiöiden monimuotoisuutta ja samalla monimutkaisuutta, mikä edellyttää ilmiöiden tarkastelussa monitieteistä lähestymistapaa.

Monitieteisyys ei ole mikään yksinkertainen käsite. Voidaan puhua monitieteisyyskokonaisuudesta (multiple disciplinary or multiple disciplinary totality), joka tarkoittaa useiden tieteiden käyttämistä jonkin ilmiön tarkastelussa. Se on kattokäsite monitieteisyydelle (multidisciplinarity), tieteiden välisyydelle (interdisciplinarity) ja poikkitieteellisyydelle (transdisciplinarity). Nämä ovat eritasoisia monitieteisyyskokonaisuuden osia tai variaatioita. (Vrt. Choi ja Pak 2006) Tätä ei valitettavasti usein tajuta, mikä johtaa tarkastelun pinnallisuuteen ja yksipuolisuuteen.

Monitieteisyys hyödyntää useampaa kuin yhtä olemassa olevaan tieteenalaa mutta pysyy niiden rajojen sisällä. Tieteidenvälisyys koskee tiedon laajennuksia tieteenalojen välillä ja niiden yli analysoiden ja syntetisoiden tieteiden väliset yhteydet koordinoituksi ja harmonisoituksi kokonaisuudeksi. Poikkitieteisyys on kokonaisvaltaisempaa ja se yrittää suhteuttaa kaikki tieteenalat yhteensopivaksi kokonaisuudeksi. (ks. Choi ja Pak 2006, Van den Besselaar ja Heimeriks 2001) Nämä kaikki käsitteet ovat ymmärrettävästi lähellä toisiaan ja niiden käyttö on vaihtelevaa ja joskus päällekkäistäkin.

Millä tavalla monitieteisiä kokonaisuuksia ts. kattavia malleja voidaan luoda? Ainakin

yhdistäminen (combining), lainaaminen (borrowing) ja sekoittaminen (blending) ovat mahdollisia menetelmiä, vaikka nekin ovat toistaiseksi riittämättömästi hyödynnettyjä teorioiden rakentamis- ja kehittämistyössä (ks. Whetten, Felin ja King 2009, Oswick, Fleming ja Hanlon 2011, Lehtinen 2013).

Yhdistäminen merkitsee joidenkin erillisten osien panemista yhteen. Osat voivat periaatteessa olla kokonaisia tieteenaloja, eri tieteenalojen yksittäisiä konstruktioita (teorioita, malleja ja viitekehyksiä) tai saman tieteenalan yksittäisiä konstruktioita. Yhdistäminen voi useinkin tapahtua samantasoisten tieteellisten konstruktioiden yhdistämisenä. Mutta joskus alemman tason konstruktio voidaan yhdistää ylemmän tason konstruktioon. Toisinaan useammasta alemman tason konstruktioista voidaan yhdistämällä rakentaa ylemmän tason konstruktio.

Lainaus ja sekoittaminen ovat lähellä yhdistämistä. Termien arkikielinen merkitys kertoo myös niiden metodologisen tehtävän.

Kaikki nämä teorianmuodostuksen apuvälineet voivat myös olla osina erilaisissa metodologisissa kombinaatioissa esimerkiksi uutta teoriaa rakennettaessa. Tällainen hyödyntäminen edellyttää kuitenkin suurta huolellisuutta näiden apuvälineiden luonteen ja ao. teorian ominaisuuksien huomioon ottamisessa (Corley and Gioia 2013).

Esimerkiksi johtamisen ja organisaation samoin kuin markkinoinnin tutkimus ovat varsin monitieteisiä ja samalla tieteiden välisiä alueita. Ne ovat lainanneet runsaasti käyttäytymistieteellisestä, lähinnä psykologisesta ja sosiologisesta tutkimuksesta omiin tarkoituksiinsa.

Edellä esitellyssä hahmottelussa monitieteisyyskokonaisuus siis merkitsee tutkimuskohteen tarkastelua vähintään kahden tieteenalan näkökulmasta. Mutta mielestäni meidän on syytä ymmärtää ja hyödyntää se, että jollakin (yhdeällä) tieteenalalla voi olla kaksi tai useampia malleja (myös teorioita ja viitekehyksiä), jotka täydentävät toisiaan siten, että kohdetta voidaan tarkastella näiden mallien näkökulmasta esimerkiksi malleja yhdistämällä. Voimme nimittää tätä monimallintamiseksi (multiple models or multiple modelling, vrt. myös Lehtinen 2011).

Monimallintaminen saattaa olla tavallisemmin esiintyvä mahdollisuus kuin monitieteisyyskokonaisuuden eri muodot, koska varsinkin etäällä toisistaan olevien tieteenalojen yhdistäminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta ja/ tai tarpeetontakin tieteenalojen erilaisen luonteen vuoksi. Näin ollen monimallintamisen avulla voidaan taatusti rakentaa runsaasti uusia tieteellisiä malleja ja viitekehyksiä, jopa teorioita. Monimallintaminen itsessäänkin voi syventää radikaalisti meidän tiedekäsitystämme, myös liiketaloustieteessä.

Monitieteisyyskokonaisuus ja monimallintaminen saattavat lähentyä toisiaan. Esimerkiksi tietyn tieteenalan kahdella mallilla voi olla selvästi eri tieteenaloihin pohjautuva tausta. Jos tämänkaltaiset mallit esimerkiksi yhdistetään, uutta yhdistettyä mallia voidaan pitää monitieteisenä taustansa vuoksi (vrt. Lehtinen 2011).

Lähdeluettelo

- Choi, C. & Pak, W.** (2006). Multidisciplinarity and transdisciplinarity in Health Research, Services, Education and Policy. Definitions, objectives and evidence of effectiveness. *Clin Invest Med*. Vol. 29, No. 6.
- Corley, K. & Gioia, D.** (2011). Building Theory About Theory Building: What Constitutes a Theoretical Contribution?. *Academy of Management Review*. Vol. 36, No. 1.
- Lehtinen, U.** (2011). Combining Mix and Relation Marketing. *The Marketing Review*. Vol. 11, No. 2.
- Lehtinen, U.** (2013). Multiple Disciplinarity in Theory Building: Possibilities of Combining. 1st Annual International Interdisciplinary Conference. AICC 2013, 24-26 April. Azores, Portugal.
- Oswick, C., Fleming, P. & Hanlon, G.** (2011). From Borrowing to Blending: Rethinking the Processes of Organizational Theory Building. *Academy of Management Review*. Vol. 36, No. 2.
- Van den Besselaar, P. & Heimeriks, G.** (2001). Disciplinarity, Multidisciplinarity, Interdisciplinarity - Concepts and Indicators. Paper for the 8th Conference on Scientometrics and Informetrics. ISSI Sydney.
- Whetten, D., Felin, T. & King, B.** (2009). The Practice of Theory Borrowing in Organizational Studies: Current Issues and Future Directions. *Journal of Management*. Vol. 35, No. 3.

Pidätkö taantuma-, lama-, kriisi- ja eurokriisikysymyksiä tärkeinä? Haluatko lisätä tietojasi ja kyseenalaistamistaitojasi taantuma- ja kriisikysymyksissä? Haluatko lukea siitä, mistä kriiseistä nykyään on oikeastaan kysymys? Ajatteletko, että nykykriisiytymisessä on paljon uutta? Ajatteletko, että nykykriisien hoito on ollut osin virheellistä? Jos vastasit kahteenkin edellisistä kysymyksistä myöntävästi, sinun kannattanee lukea tämä kirja.

Koska emeritusprofessori ja -rehtori Uolevi Lehtinen piti taantuma- ja kriisikysymyksiä tavattoman tärkeinä, monimuotoisina ja mielenkiintoisina, hän haastoi muutkin kuin kansantaloustieteilijät keskusteluun näistä kysymyksistä jo vuonna 2009. Tämä kirja on näihin päiviin jatkuneen keskustelun lisätty ja täsmennetty kokoomateos, joka haastaa taantumakeskustelun, -tutkimuksen ja -toimien jatkamiseen myös tulevaisuudessa.

ISBN 978-952-60-5609-8
 ISBN 978-952-60-5608-1 (pdf)
 ISSN-L 1799-4799
 ISSN 1799-4799
 ISSN 1799-4802 (pdf)

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

www.aalto.fi

**KAUPPA +
 TALOUS**

**TAIDE +
 MUOTOILU +
 ARKKITEHTUURI**

**TIEDE +
 TEKNOLOGIA**

CROSSOVER

**DOCTORAL
 DISSERTATIONS**